

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Ì èêî èà Ñòàî àí áí êî , ²ðèí à Ê³ð³÷àê

ÑÈÍ ÒÀÊÑÈ×Í À ² ÑÃÌ ÀÍ ÒÈ×Í À
ÂÀËÁÍ ÒÍ ²ÑÒÜ Â²ÄÍ Î ÑÍ ÈÕ
Ï ÐÈÈÌ ÀÒÍ ÈÊ²Â Ó ÑÓ×ÀÑÍÍ ²É
ÓÊÐÀ-Í ÑÜÊ²É Ì Î Â²

Монографія

УДК 811.161.2:81'367.4.623

С 79

Затвердила до друку вчена рада Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 9 від 28 грудня 2017 року).

Рецензенти:

Н. М. Бобух – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та іноземних мов Полтавського університету економіки і торгівлі;

Н. Ф. Баландіна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Степаненко М.

С 79 Синтаксична і семантична валентність відносних прикметників у сучасній українській мові : монографія / Микола Степаненко, Ірина Кірічек ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава : Астроя, 2018. – 236 с.

ISBN 978-966-97714-7-6

У монографії здійснено комплексне дослідження синтагматики відносних ад'єктивів; ідентифіковано типологію семантико-синтаксичних відношень, які виникають між компонентами словосполучень із відносним прикметником у ролі детермінованого і детермінувального компонента; виділено чинні в сучасній українській мові структурні моделі й субмоделі можливих конкретних реалізаторів синтаксичних конструкцій із відносним прикметником у ролі основного носія валентності та валентного партнера; проаналізовано лексико-семантичний діапазон заповнювачів конститутивних позицій прикметниково-іменникових, прикметниково-прийменниково-іменникових, прикметниково-прислівникових та іменниково-прикметникових словосполучень із відносним ад'єктивом.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 811.161.2:81'367.4.623

ISBN 978-966-97714-7-6

© М. І. Степаненко
© І. Ю. Кірічек
© ПП «Астроя», 2018

СІ 2Ї0

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
Розділ 1	
СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВІДНОСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ	12
1.1. Відносний прикметник в ад'єктивній системі української мови	14
1.2. Семантична класифікація відносних прикметників української мови	17
1.3. Функційно-якісні прикметники як маргінальні утворення ад'єктивної системи	38
Висновки до розділу I	42
Розділ 2	
АКТИВНА ВАЛЕНТНІСТЬ ВІДНОСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ	44
2.1. Валентність як одна із характеристик відносних прикметників	47
2.2. Семантико-синтаксична характеристика прикметниково-іменникових та прикметниково-прислівникових словосполучень	49
2.2.1. Прикметниково-іменникові словосполучення	51
2.2.1.1. Словосполучення з власне-означальними семантико-синтаксичними відношеннями	52
2.2.1.2. Словосполучення з означально-кількісними семантико-синтаксичними відношеннями	55
2.2.1.3. Словосполучення з означально-видільними семантико-синтаксичними відношеннями	62
2.2.1.4. Словосполучення з означально-посесивними семантико-синтаксичними відношеннями	62
2.2.1.5. Словосполучення з означально-обмежувальними семантико-синтаксичними відношеннями	63

2.2.1.6. Словосполучення з означальними семантико-синтаксичними відношеннями відповідності / невідповідності	68
2.2.1.7. Словосполучення з означально-об'єктними семантико-синтаксичними відношеннями	69
2.2.1.8. Словосполучення з означально-просторовими семантико-синтаксичними відношеннями	75
2.2.1.9. Словосполучення з означально-часовими семантико-синтаксичними відношеннями	85
2.2.1.10. Словосполучення з означально-причиново-наслідковими семантико-синтаксичними відношеннями	97
2.2.1.11. Словосполучення з означальними семантико-синтаксичними відношеннями умови	102
2.2.2. Прикметниково-прислівникові словосполучення	104
2.2.2.1. Словосполучення з означально-квантитативними семантико-синтаксичними відношеннями	105
2.2.2.2. Словосполучення з власне-означальними семантико-синтаксичними відношеннями ...	111
2.2.2.3. Словосполучення з означально-просторовими семантико-синтаксичними відношеннями	114
2.2.2.4. Словосполучення з означально-часовими семантико-синтаксичними відношеннями ...	116
2.2.2.5. Словосполучення з семантико-синтаксичними відношеннями оцінки	122
Висновки до розділу 2	124
Розділ 3	
ПАСИВНА ВАЛЕНТНІСТЬ ВІДНОСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ	127
3.1. Відносний ад'єктив у структурі іменниково-прикметникових словосполучень	127
3.2. Семантико-синтаксична характеристика іменниково-прикметникових словосполучень	136
3.2.1. Словосполучення з означально-просторовими семантико-синтаксичними відношеннями	139
3.2.2. Словосполучення з означально-часовими семантико-синтаксичними відношеннями	142

3.2.3. Словосполучення з означально-квантитативними семантико-синтаксичними відношеннями	147
3.2.4. Словосполучення з семантико-синтаксичними відношеннями загальної належності	150
3.2.5. Словосполучення з означальними семантико-синтаксичними відношеннями призначення	158
3.2.6. Словосполучення з означальними семантико-синтаксичними відношеннями функційної властивості	163
3.2.7. Словосполучення з означально-об'єктними семантико-синтаксичними відношеннями	164
3.2.8. Словосполучення з семантико-синтаксичними відношеннями оцінки	170
3.2.9. Словосполучення з означально-суб'єктними семантико-синтаксичними відношеннями	172
3.2.10. Словосполучення з означально-уподібнювальними семантико-синтаксичними відношеннями	176
Висновки до розділу 3	178
ВИСНОВКИ	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219

İ ÅÐÄË²Ê ÒÌ Î ÂÍ ÈÕ ÑÊÎ ÐÎ ×ÅÍ Û

Adj (action) – процесуальний прикметник

Adj (functional) – прикметник, що виражає ознаку стосовно функційного призначення предмета

Adj (func-qual) – функційно-якісний прикметник

Adj (general relat) – загальновідносний прикметник

Adj (general person) – прикметник, що виражає ознаку стосовно узагальненої особи

Adj (loc) – просторовий прикметник

Adj (ord) – порядковий прикметник

Adj (possess) – присвійний прикметник

Adj (quant) – кількісний прикметник

Adj (relat) – відносний прикметник

Adj (social-valuing) – соціально-оцінний прикметник

Adj (substance) – матеріально-речовинний прикметник

Adv (modal) – модальний прислівник

Adj (temp) – часовий прикметник

Adv (loc) – просторовий прислівник

Adv (qual) – якісно-означальний прислівник

Adv (quant) – прислівник міри і ступеня

Adv (temp) – часовий прислівник

Det – залежний компонент

Prep – прийменник

Sub(x) – іменник

Sub (gen) – іменник у родовому відмінку

Sub (dat) – іменник у давального відмінку

Sub (acc) – іменник у знахідному відмінку

Sub (inst) – іменник в орудному відмінку

Sub (loc) – іменник у місцевому відмінку

ÂÑÒÓĬ

Не вводити в сучасне мовознавство моменту валентності – це все одно, що в природознавстві ігнорувати ядерну фізику й розуміти атом у світлі тих самих статичних уявлень, які існували в науці півтораєста років тому.

Олексій Лосєв

Загальнокатегорійне значення прикметника як частини мови полягає у вираженні статичної непроцесуальної ознаки в синтаксично залежних від іменника категоріях роду, числа та відмінка. Історично іменник і прикметник безпосередньо пов'язані один з одним, оскільки обидва походять зі спільноіндоевропейської недиференційованої категорії імен. Виокремленню ад'єктива посприяв розвиток у нього атрибутивної функції, поява у його структурі поняття ознаки. Первинно всі прикметники були відносними, адже саме вони відображають у своїй семантиці прозорий натяк на зв'язки між двома предметами або явищами об'єктивної дійсності. Якісні ж прикмети людина осмислила набагато пізніше, уже на новому етапі розвитку абстрактного мислення. Специфічною рисою прикметника як лексико-граматичного класу слів є внутрішня диференціація на розряди, що перебувають в опозиції один до одного. Ад'єктивна лексика української мови, як і будь-якої іншої, неоднорідна за своїм кількісним складом, лексико-семантичними особливостями, а також за характером функційного призначення. Розподіл прикметників за розрядами базується на ономасіологічній сутності вираження ознаки: вона 1) невіддільна від суті самого предмета або 2) опосередкована, тобто є результатом взаємодії в реальності двох предметів, відображенням опосередкованого зв'язку об'єкта з іншими об'єктами, обставинами, явищами тощо.

Відносні прикметники як органічний складник ад'єктивної системи неоднозначно тлумачать у мовознавчій літературі. Досі

не встановлено точної кількості лексико-семантичних груп, на які можна диференціювати розглядувані ад'єктиви української мови, не з'ясовано до кінця статусу посесивних прикметників (це розряд відносних чи незалежна лексико-семантична група), наявні розбіжності в частиномовній ідентифікації лексем на позначення порядку предметів при лічбі (це порядкові числівники або прикметники) та займенникових слів (це займенники чи прономінативні ад'єктиви). Особливої уваги потребує подальше внутрішнє членування власне-відносних ад'єктивів, яке є менш виразним порівняно з якісними. Незважаючи на підвищений інтерес сучасної лінгвістики до проблем синтагматики, їй досі залишається недостатньо висвітленим такий аспект, як валентні особливості слів різних лексико-граматичних розрядів, зокрема відносних прикметників.

У природі кожної лексичної одиниці іманентно закладена сума потенційних спроможностей сполучатися з іншими лексемами. Синтагматичні властивості слова зумовлені передусім його значеннєвою структурою, яку репрезентують валентно можливі й авалентні лексико-семантичні варіанти значення. Семантико-синтаксична валентність віддзеркалює той факт, що лексичні одиниці вимагають певних контекстних партнерів із відповідним семантичним наповненням й унеможливають появу інших контекстних партнерів з іншим значеннєвим статусом. Відбір таких партнерів здійснено на основі значеннєвої сумісності або несумісності детермінованого й детермінувального компонентів. Хоча ад'єктиви належать до проміжної ланки в системі лінгвістичних валентностей (порівняно із самодостатніми іменниками та інформативно недостатніми займенниками і прислівниками), розподіл їхніх активних валентних спроможностей, однак, залишається нерівномірним. Основу валентності ад'єктивної лексики становлять якісні прикметники, оскільки вони за своєю природою є синсемантичними одиницями, отже, їхня здатність відкривати при собі вільні синтаксичні позиції прогнозована й закономірна. А відносним прикметникам, як автосемантичним лексемам, притаманна валентна інертність. Це явище пов'язане насамперед із тим, що план змісту відносних ад'єктивів являє собою складну ознакову структуру, ідентифіковану зі структурою вихідних слів. Ознака, виражена відносними прикметниками, не може бути

градуйованою, тобто вони позбавлені здатності вступати в семантико-синтаксичні зв'язки з інтенсифікаторами.

Типовою для відносних ад'єктивів є роль валентних партнерів у складі іменниково-прикметникових словосполучень (*сталінська сокира, гостьовий жетон, нагрудна кишеня, мадагаскарський лемур, польова дорога, танцювальна зала*). Вони самостійно репрезентують своє значення, лише зрідка відкривають при собі залежні позиції: *парнас на Мауреркірхерштрассе був, дійсно, німецький, тільки до певної міри німецько-російський* (О. Ізарський); *а небом Ілля роз'їздився – чисто весняний, б'є щохвилино* (О. Ізарський); *рух ОУН націоналістичний, а не фашистський із декількох причин* (О. Мотиль).

Конструкції з відносним ад'єктивом у ролі опорного компонента представлені такими трьома базовими моделями: Adj (relat) + Sub(x), Adj (relat) + Prep + Sub(x), Adj (relat) + Adv.

Одним із найважливіших завдань синтагматики є виявлення тих властивостей відносних прикметників, які впливають на їхню здатність граматично й семантично сполучатися з іншими словами, аналіз тих причин, що зумовлюють перерозподіл їхніх валентних можливостей у зв'язку з набуттям відтінків якості, перехід до розряду функційно-якісних ад'єктивів.

У плані функціонування синтаксичні конструкції, утворені за зразком вирізнених субмоделей, обмежені та семантично неоднорідні. Ознака, іманентно закладена в значеннєвому обсязі відносного прикметника, уточнюється власне-означальною, означально-кількісною, означально-видільною, означально-посесивною, означально-обмежувальною, означальною відповідності/ невідповідності, означально-об'єктною, означально-просторовою, означально-часовою, означально-причиново-наслідковою, означально-умовною характеристиками.

У пропонованому дослідженні основну увагу приділено обґрунтуванню чіткої внутрішньої диференціації відносних прикметників на лексико-семантичні групи й вужчі значеннєві сегменти, з'ясуванню їхнього синтагматичного ресурсу та умов функціонування на правах основного носія валентності та валентного партнера.

У вітчизняному й зарубіжному мовознавстві проблемам різнобічного вивчення прикметників, зокрема відносних,

приділено значну увагу. З-поміж них історичний розвиток прикметникової системи (В. В. Алимов [4], М. Г. Булахов [21; 22; 23], А. П. Грищенко [53; 54; 55], Г. О. Хабургаєв [200], А. І. Юрченко [217], Л. П. Якубинський [218; 219]), еволюція значень, словотвірна семантика, специфічні характеристики відносних прикметників як конструктивних елементів ад'єктивної системи мови (Ю. Д. Апресян [6], Я. Горецький [222], З. О. Валюх [27], В. М. Васильченко [28], Н. Я. Дзюбишина-Мельник [61], О. А. Земська [66; 67], О. В. Копкова [63; 92; 93], Е. І. Коробова [94; 95], Н. Е. Купчінаус [104; 105], В. В. Лопатін [117], С. М. Мінасян [120], Д. Мітєв [122], П. Ноуелл-Сміт [134], А. Є. Родіонова [151], Р. Смаль-Стоцький [166], Н. Є. Сулименко [180; 181; 182], К. Твардовський [186], М. В. Філіпенко [195], О. П. Штонь [212]), валентна структура і функційні можливості прикметниково-іменникових словосполучень (Х. Дамянова [59], Т. М. Молошна [123; 124], Н. Н. Новикова [131], А. В. Оголевець [136], М. М. Прокопович [147], Ж. П. Соколовська [167; 168], М. І. Степаненко [171; 172; 173; 174], Г. М. Удовиченко [191], О. С. Фролов [198], О. О. Хуторецька [202], Л. С. Чечуліна [206], Н. В. Юдіна [216]), міграційні процеси в ад'єктивній системі мови (Т. О. Архангельська [10], Г. Ф. Белова [16], Б. Х. Ісмагулова [74], М. П. Тимченко [189], В. І. Чернов [204], О. П. Штонь [211]), закономірності реалізації значень відносних прикметників у мінімальному контексті "прикметник + означуваний іменник" (Т. М. Александрова [3], Н. О. Лисицина [114], М. В. Сандакова [156; 157; 158], З. А. Харитончик [201], М. Ljung [223], В. Warren [226]).

У монографії розв'язано такі основні завдання:

- обґрунтовано лінгвістичний статус відносних прикметників, з'ясовано їхню ономасіологічну сутність через встановлення конкретного типу зв'язків між двома предметами, об'єктами, явищами, які зумовлюють характер ознаки;
- здійснено внутрішньосистемну семантичну диференціацію відносних прикметників;
- схарактеризовано синтагматичні особливості відносних ад'єктивів залежно від їхнього плану змісту та семної специфікації;

- проаналізовано типи семантико-синтаксичних відношень у словосполученнях, утворених за структурною схемою Adj (relat) + Det;

- максимально повно виявлено лексико-семантичну наповнюваність прикметниково-іменникових та прикметниково-прислівникових словосполучень з відносним прикметником у ролі детермінованого члена;

- ідентифіковано конкретні семантичні типи відношень, що виникають між компонентами субстантивно-ад'єктивних конструкцій, схарактеризовано лексико-семантичні групи прикметників, які беруть участь у формуванні цих відношень.

Джерельною основою дослідження послужили художні твори української літератури (період від Івана Котляревського до наших днів, епізодично – фрагменти староукраїнських літературних джерел), наукові, публіцистичні, епістолярні й фольклорні тексти, а також розмовне мовлення, зафіксоване в Інтернет-ресурсах. Крім того, залучено відповідні матеріали зі Словника української мови в 11-ти томах (К. : Наук. думка, 1970-1980), Великого тлумачного словника сучасної української мови (К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2007), Словника нових слів та значень (К. : Довіра, 2009), Словника синонімів української мови (К. : Наук. думка, 1999-2000), Словника еквівалентів слова української мови (Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006). Способом суцільної вибірки отримано понад десять тисяч фіксацій синтаксичних конструкцій із відносним прикметником у ролі граматично панівного і граматично залежного компонента.

Автори висловлюють щирю подяку рецензентам: докторові філологічних наук, професору, завідувачеві кафедри української та іноземних мов Полтавського університету економіки і торгівлі Н. М. Бобух та докторові філологічних наук, професору, завідувачеві кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Н. Ф. Баландіній за цінні зауваження й побажання.

Ðî çä³ë 1

ÑÃÌ ÀÍ ÒÈ×Í ² Ì ÀÐÀÌ ÅÒÐÈ Å²ÄÍ Î ÑÍ Î ÃÎ Ì ÐÈÈÌ ÀÒÍ ÈÈÀ

Людина з метою пізнання та опису світу, який її оточує, розподіляє весь онтологічний простір на різні категорійні ділянки. Однією з таких когнітивних категорій є категорія якості. У філософському витлумаченні якість – "невіддільна від буття об'єкта його істотна визначеність, завдяки якій він є саме цим, а не іншим об'єктом" [196, с. 255]. Однак мовне розуміння якості значно ширше за його філософське трактування, адже якість це одночасно і внутрішня ознака предмета, і ознака, що розкривається через його відношення до інших об'єктів, а також часова та просторова характеристика предмета. Об'єктивність існування якості в мові спричинена передусім існуванням такої частини мови, як прикметник. Стосовно історичного розвитку та значущості ад'єктива досить точно висловився В.В. Колесов: "...виокремивши самостійну граматичну форму для вираження змісту поняття (виду при загальному роді, вираженому іменником)", ми тим самим "створили зручний засіб для виформування аналітичних понять: *білий будинок, торговельний будинок, модний будинок* тощо, оскільки термін *будинок* сам по собі не поняття, а символ, що вимагає розкриття за допомогою уточнювальної ознаки (зміст поняття)" [91, с. 36].

Функційна сутність прикметника в мовній системі – називати ознаки, властивості предметів об'єктивної дійсності. Генетично ж ад'єктив пов'язаний з іменником. У мові знайшла віддзеркалення еволюція формування понятійної категорії якості. Спершу уявлення про якість мали чуттєво-предметний характер, вона сприймалася через конкретний об'єкт реальності, що позначався тим чи тим ім'ям (наприклад, поняття "твердий" усвідомлювалося через його зв'язок із такою субстанцією, як

камінь). Первісна людина пізнавала предмет та його ознаку в нерозривній єдності, ім'я предмета позначало не лише субстанцію, але і її якість. Генетичну спорідненість субстантива та ад'єктива обґрунтував О.О.Потєбня. "Відмінність між іменниками та прикметниками, – на його думку, – не споконвічна. Прикметники виникли з іменників, тобто був час, що залишив у різних індоєвропейських мовах більш або менш очевидні сліди..., коли властивість мислилась лише предметно, лише як річ" [62, с. 60-61]. Після доби синкретизму імені відбулася його подальша диференціація, коли іменник став позначати загальне уявлення про предмет, а прикметник закріпив за собою роль маркера певної якості цього предмета. В індоєвропейській мові існували два класи слів, протиставлених один одному, – імена та дієслова. До складу імен входили субстантиви, ад'єктиви, нумеративи та прономінативи. Індоєвропейські прикметники, підкреслює В.К.Меттьюз, семантично підпорядковувалися субстантивам, фундаментально від них не відрізняючись [224, с. 25]. В "Олександрійській граматиці" давньогрецької мови з-поміж двадцяти чотирьох одиниць, підпорядкованих імені, вирізнено 1) прикметники, що містять похвалу або нарікання й реалізуються з трьох позицій: від душі (*розумний*), від тіла (*швидкий*), від обставин (*багатий*), а також 2) імена, що передають зв'язок з певною сутністю (*вогняний, дубовий*) [155, с. 219]. У складі перших легко ідентифікуються якісні прикметники, а другі є насправді відносними ад'єктивами, які відбруньковуються від імен – репрезентантів оцінки. Стосовно праслов'янської лексики, то її основу, зауважує М.Г.Булахов, становили іменники та дієслова, причому до розряду імен належали і прикметники, оскільки первинно вони мали ті самі семантичні та граматичні особливості, що й звичайні субстантиви [21, с. 7].

Отже, прикметник та іменник історично взаємопов'язані. Ад'єктив не може вживатися окремо від субстантива, позаяк ознака завжди передається тільки через конкретний предмет.

1.1. $\hat{A}^3\hat{a}\hat{i} \hat{i} \hat{n}\hat{i} \hat{e}\hat{e} \hat{i} \hat{d}\hat{e}\hat{e}\hat{i} \hat{a}\hat{o}\hat{i} \hat{e}\hat{e} \hat{a} \hat{a}\hat{a}'\hat{o}\hat{e}\hat{o}\hat{e}\hat{a}\hat{i} \hat{e}\hat{e} \hat{n}\hat{e}\hat{n}\hat{o}\hat{a}\hat{i} \hat{e}\hat{e} \hat{d}\hat{a};\hat{i} \hat{n}\hat{u}\hat{e}\hat{i} \hat{i} \hat{i} \hat{a}\hat{e}$

Оскільки ідея якості розвивалася в руслі пізнання відношень між предметами, безпосереднього зв'язку з предметами, логічним є припущення, що генетично первинними в мові були відносні ад'єктиви. Доречно в цьому зв'язку звернутися до особливостей історичного розвитку прикметника і процитувати А.П. Грищенка, який писав: "...засвідчені в індоєвропейських мовах найархаїчніші випадки атрибутивного функціонування імен дають підстави для твердження, що всі первинні прикметники були відносними за своїм походженням" [53, с. 17]. Семантичне ранжування якісних ад'єктивів відбулося тоді, коли носії мови почали усвідомлювати ознаки як такі, що існують незалежно від предметів, а не як відображення їхнього зв'язку один з одним. О.О. Потебня стосовно формування категорійної основи прикметника зауважував, що разом з тим, як зв'язок відносного ад'єктива з його першообразним іменником стає у свідомості віддаленішим, активізується його безвідносність, якісність [146, с. 69]. На генетичній первинності відносних прикметників наголошував також Л.П. Якубинський, ілюструючи це прикладами збереження чуттєвих образів у назвах кольорів – відлуння тих часів, коли властивості мислилися конкретно, як і речі (*голубий* – колір шийного оперення голуба) [175, с. 68]. Отже, розвиток прикметника відбувається в напрямку від відносного до якісного, тобто предметна ознака починає мислитися не як закріплена за певним об'єктом, а як узагальнене поняття про ознаку, що може бути властива об'єктам цілого класу.

В.О. Плуґян переконливо доводить, що з семантичної точки зору відносні ад'єктиви являють собою предикат, пов'язаний із субстантивом, власне, останній "умонтований" у прикметник (кам'яний – зроблений з каменю, схожий на камінь). В ад'єктивно бідних мовах, підкреслює цей дослідник, відносні прикметники будуть мати не ад'єктивну, а іншу, здебільшого субстантивну, реалізацію [145, с. 11].

Загалом поділ прикметників на якісні та відносні не є мовною універсалією, оскільки репрезентанти властивостей предмета через його зв'язок з іншими предметами, діями, у

деяких мовах виражаються 1) формою іменника: у грузинській *kva* (камінь) – *kvis* (кам'яний, дослівно каменя); 2) поєднанням двох іменників: в англійській *the silver pedestal* (срібний п'єдестал); 3) складними словами або описовими конструкціями: у шведській мові *ett hus av sten* (будинок з каменя); *ett fem veningars hus* (п'яти поверхів будинок).

Категорія ознаки, яку реалізують прикметники, надзвичайно містка й строката в семантичному плані. Усі одиниці, що входять до складу ад'єктивної системи, диференціюють залежно від лексико-морфологічної спеціалізації на значеннєві розряди. Як слушно наголошує Н.Є. Сулименко, семантична характеристика прикметників неможлива без апеляції до категорійно-граматичної та категорійно-лексичної основи їхнього лексичного значення [179, с. 69]. Традиційне мовознавство виокремлює три лексико-граматичні розряди прикметників: якісні, відносні та присвійні. Лексеми на зразок *двадцять третій, сьомий, мій, твій, ваш, їхній* зараховують відповідно до підгруп порядкових числівників та присвійних займенників. Незважаючи на те, що концепція диференціації ад'єктивів пережила тривалу історію, вона так і не вийшла за сферу дискусійності.

О.Х. Востоков у дослідженні "Грамматика церковно-славянського язика", не вказуючи на принципи розмежування слів, прикметникові імена поділяв на якісні, присвійні, відносні, числівникові, дієприкметникові [40, с. 35]. О.М. Пешковський у праці "Русский синтаксис в научном освещении" вичленовував два розряди прикметників – якісні та відносні, поклавши в основу класифікації вираження / невираження якості предмета. До складу останніх він зараховує також порядкові числівники та присвійні ад'єктиви: "Як же, одначе, бути з такими прикметниками, як *двадцятий, третій*? Адже тут не йдеться про якість. Можна вирізнити ще одну підрубрику відносних прикметників, які ніколи й ні за яких умов не можуть означати якість: це прикметники присвійні на зразок *братів, сестрин, материн...*" [143, с. 83]. На думку В.В. Виноградова, узагалі не варто навіть заводити мову про окремі розряди якісних та відносних ад'єктивів. Цей учений протиставляє утрадиційненій концепції власну точку зору на природу прикметників, виокремлюючи 1) присвійні, 2) займенникові, 3) якісно-відносні (якісні, відносні, дійові) розряди [29, с. 207]. І.Р. Вихованець,

характеризуючи ад'єктив як периферію частин мови, говорить про два великі семантико-граматичні підкласи: прикметники первинні (передають якісний стан предмета й членуються тільки на корінь та флексію) і вторинні (стосуються ознаки, що має похідний характер і сформувалася через стосунок до предмета, дії, процесу, кількості або обставинної ознаки) [33, с. 127]. Отже, він об'єднує ад'єктиви у два розряди: якісні (непохідні) та відносні (похідні). Розряд похідних розширено за рахунок якісних прикметників, які виражають модифікацію вияву якості. О.К. Безпояско зазначає, що якісні прикметники покликані відтворювати природні властивості об'єктів дійсності, причому ці властивості можуть виявлятися меншою або більшою мірою, вони "становлять центр (ядро) категорії прикметника" [14, с. 97]. Відносні ж ад'єктиви відтворюють ознаку за відношенням означуваного предмета до інших предметів. М.В. Філіпенко протиставляє якісні та відносні ад'єктиви за тією роллю, яку вони відіграють при означуваному слові – відповідно характеризувальною чи ідентифікувальною. Остання передбачає фіксованість зв'язку між значенням прикметника та його "господарем", тобто ад'єктив описує значення певного параметра (або набору параметрів) у семантичній структурі підпорядкувального іменника. Саме такі прикметники, наголошує цей учений, традиційно вважаються відносними [195, с. 107-108]. На думку В.М. Павлова, у значенні якісного ад'єктива відображено одну загальну властивість предметів різних класів, а в семантиці відносного прикметника віддзеркалено уявлення про ті диференційні риси, за якими його виділяють із загальнішого класу предметів як його різновид [139, с. 69]. О.Д. Арбатська та Д.І. Арбатський на основі якісного значення, вираженого прикметником, виокремлюють три основних розряди ад'єктивної лексики: 1) предметно-якісні прикметники (співвіднесені за значенням з родовим відмінком іменника); 2) якісно-однорідні (співвіднесені з відносним прикметником); 3) якісно-неоднорідні (градуальні) прикметники [7, с. 52-64]. Фахівці з комп'ютерної лінгвістики Є.О. Каневський та В.О. Тузов пропонують нетрадиційний підхід до з'ясування проблеми класифікації ад'єктивної лексики, базуючи його на формі уявлення в концептуальній пам'яті прикметника та іменника, що з ним поєднується, у вигляді тріади елементів: "об'єкт", "атрибут",

"значення". Під атрибутом розуміють найменування класу представленого прикметника. Відповідно до цього дослідники вирізняють ад'єктиви першого роду (за умови існування в мові безпосереднього атрибута – колір, форма, розмір тощо): *синє небо, столовий прибор, крихітний парк*; ад'єктиви другого роду (назви атрибутів при цьому безпосередньо не використовуються – *abst* (абстрактний), *aktiv* (активність), *day* (день) тощо): *гуманне рішення, бадьоре щеня, недільний семінар*; ад'єктиви третього роду (сюди належать прикметники, що формують різні класи при поєднанні з різними іменниками): *гнівний погляд, твереза думка, золота молодь*. Визначальний критерій цієї класифікації – обов'язкова вказівка на іменник-носій ознаки [75, с. 3].

З усього сказаного випливає, що клас прикметників загалом можна з упевненістю диференціювати на розряди якісних та відносних, зараховуючи до останніх порядкові та присвійні ад'єктиви, а також одиниці, які опинилися у проміжній зоні внаслідок метафоричного переосмислення їхнього значення й почали функціонувати як якісні. Відносні прикметники разом із якісними формують основний ад'єктивний масив. Саме вони найочевидніше демонструють абстрагувальну функцію свідомості людини, адже відносні ознаки беруть свій початок поза межами означуваного об'єкта, перебуваючи в його змістовому плані в певній ситуації. У природі відносних ад'єктивів закладений реальний об'єкт, що стає ознакою за певних умов, "граматично їхня роль полягає лише в наданні предметній ознаці категоріальної форми – форми ад'єктива" [14, с. 120].

1.2. $\tilde{N}a\tilde{i} \tilde{a}i \tilde{o}e \div \tilde{i} \tilde{a} \tilde{e}e\tilde{a}\tilde{n}\tilde{e}\tilde{o}^3\tilde{e}\tilde{a}\tilde{o}^3\tilde{y} \tilde{a}^3\tilde{a}\tilde{i} \tilde{i} \tilde{n}\tilde{i} \tilde{e}\tilde{o}$ $\tilde{i} \tilde{o}\tilde{e}\tilde{e}\tilde{i} \tilde{a}\tilde{o}\tilde{i} \tilde{e}\tilde{e}^3\tilde{a} \tilde{o}\tilde{e}\tilde{d}\tilde{a}\tilde{i} \tilde{n}\tilde{u}\tilde{e}\tilde{i} \tilde{i} \tilde{i} \tilde{a}\tilde{e}$

На думку В.М. Васильченка, відносні прикметники української мови "являють собою повнозначні слова атрибутивної семантики, прикметникової лексико-граматичної категорії належності. Це суцільно мотивовані за значенням і похідні за формою лексичні одиниці, функційне навантаження яких полягає у називанні ознак, що формуються як результат відношень предметів до інших предметів, дій, ознак інших ознак" [28, с. 8]. Однією з основних диференційних характеристик

відносного ад'єктива є його здатність виражати ознаку, що випливає з того відношення, яким носій ознаки пов'язаний з іншими предметами, явищами, діями, ознаками [52, с.108]. Основу семантики відносного прикметника становить ланцюг "означуваний предмет – риса чи властивість, що формує поняття ознаки – означувальний предмет". Об'єкт-мотиватор характеризує 1) результат відношень детермінованого об'єкта дійсності до інших предметів, 2) властивості, що постали внаслідок дії самого предмета, пов'язані з ним, його місцем у просторі й часі, 3) належності кому-небудь або чому-небудь, 4) функційні особливості, 5) кількісні вияви. Однак серед відносних трапляються ад'єктиви, які, сполучаючись із субстантивами різної семантичної природи, можуть виражати кілька ознак одночасно, наприклад: *Сама хазяйка безумна Дарка Сторона готує для мастильниць обід, готує надворі, тут у неї літня кухня* (Є. Гуцало) – ознака щодо функційної особливості (кухня для приготування їжі влітку); *Був грім – то прийшла літня пахуча громовиця* (М. Хвильовий) – темпоральна ознака (громовиця, яка буває влітку). Семантична структура відносного прикметника значно складніша порівняно з якісним, оскільки на їхнє категоріальне значення нашаровується значення словотвірне. План змісту відносного ад'єктива співвідноситься зі структурою вихідного слова, адже такий прикметник виникає внаслідок процесу рекатегоризації якоїсь певної частини мови: *пор. акацієвий – акація, складальний – складати, розсувний – розсувати, п'ятий – п'ять*.

Проблему поліаспектного вивчення відносних прикметників різних семантичних груп порушено в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців, зокрема І.К. Білодіда [184], М.Г. Булахова [21; 22], В.М. Васильченка [28], І.Р. Вихованця [34], Л.І. Горбунової [50], Я. Горецького [222], А.П. Грищенка [53; 54; 55], Х. Дамянової [59], Н.Я. Дзюбишиної [61], О.А. Земської [66; 67], Л.П. Катлінської [81], Е.І. Коробової [94; 95], Д. Мітева [122], Р. Смаль-Стоцького [166], М.І. Степаненка [171; 174], Н.Є. Сулименко [180; 181; 182], В.І. Чернова [204], О.П. Штонь [211]. Однак вона так і залишилася далекою від остаточного розв'язання.

Відносним прикметникам, як і якісним, притаманна значеннева поліфункційність. Їх диференціюють на чотири

основні групи: 1) власне-відносні; 2) присвійні; 3) порядкові; 4) функційно-якісні. Семантично найстрокатішою є група власне-відносних ад'єктивів, які виражають найрізноманітніші ознаки за відношенням: 1) до предмета в найширшому його розумінні: *Зовсім низько над головою висять імлісті зірки, наче кетяги калинових ягід* (Є. Гуцало), *І стали на овиді хмари, неначе високі церковні бані* (Ю. Мушкетик); 2) до узагальненої особи чи істоти: *Це вже була не просто материнська турбота про сина – це ходіння по лезу бритви* (В. Овсієнко), *Я, було, як мажу панські покої, то неначе вималюю* (І. Нечуй-Левицький); 3) до абстрактного поняття: *І Куліш сідає за переклади, а для цього була потрібна розвинена літературна мова* (І.Огієнко), *У такий біблійський час живемо, чадо* (М. Стельмах); 4) до дії: *Ракетносії зникають в охотській атмосферній трясовині і потім виринають з неї, ковзаючи по слизькій злітній доріжці* (Ю. Щербак), *На танцювальний майданчик вже не протовпитись, там тиснява і неврівноважений рух* (О.Гончар); 5) до місця: *І залишилась мати самотньою зозулею у своїй підвальній кімнаті* (М. Хвильовий), *Кличуть попа полтавської Спаської церкви Івана Святайла* (Б. Лепкий); 6) до часу: *Спекотної літньої пори ефірна олія починає випаровуватися* (Із часопису), *Ти – жінка, і ти пізнаєш радість моєї пісні про синій вечірній город* (М. Хвильовий); 7) до матеріалу: *Жінок об'явилося багато удових та сиріт – хто в чому вбрані: хто в шинелю ядучо-зелену з гудзиками олов'яними, хто в пілотку вермахтівську* (Ю. Щербак), *За ними вийшов довгий рядок гостей, жінок полковників та сотників у парчевих та оксамитових кунтушах* (І. Нечуй-Левицький); 8) до кількості: *Як підстава для приєднання земель Київського воєводства до Польщі і основний аргумент цього рішення стало дворазове захоплення Києва поляками* (В. Мокляк), *Серед тиші народжувалися шелести степів, тупіт копит кількатисячного загону Супруна* (Ю. Яновський).

М.Г. Булахов зазначав, що шар ад'єктивної лексики праслов'янської мови утворювали приблизно 300-400 одиниць, з-поміж яких окрему групу становили прикметники з такими ідентифікувальними характеристиками: 1) просторові ознаки предмета (*дольний, пердьниш*); 2) часові ознаки його (*вечерьнь, летьнь, зимьнь*); 3) ознаки стосовно предмета, матеріалу,

рослини, дерева, істоти (*водьнь, камень, еловь, железьнь*) [21, с. 8]. На думку А.П. Грищенко, на формування відносних ад'єктивів вплинула взаємодія різних за категорійною належністю мотивувальних основ і відповідних суфіксів – ад'єктиваторів та експлікаторів конкретної семантики слів-новотворів, тому "класифікаційний поділ пов'язаний з аналізом власне морфологічного аспекту, який передбачає кваліфікацію твірних основ з погляду їхньої категорійної належності" [53, с. 163], а також диференціація, зумовлена дією словотвірних відношень іменник → якісний прикметник, іменник → відносний прикметник. Р. Смаль-Стоцький у своєму дослідженні "Значіння українських прикметників. Студії до української граматики" виокремлює шість ад'єктивних значенневих груп залежно від твірної лексичної одиниці та форманта: 1) присвійні прикмети (*сусідів хлів, кумин кінь, царівнин батько*), 2) прикмети після матерії (*заяча печеня, яловичі чоботи*), 3) прикмети походження, приналежності, породи (*народне добро, бісине зілля, службовий обов'язок*), 4) прикмети, узяті від того, що з особами або речами має діятися (*рухоме добро, видима смерть*), 5) прикмети, узяті від того, що особи або річі діють (*огрівальний пристрій*), 6) прикмети, узяті від часу або місця (*потомній час, горішня кімната*) [166, с. 75]. За характером основної атрибутивної властивості Є.О. Каневський та В.О. Тузов визначають 11 класів відносних прикметників (з них чотири – першого роду, шість – другого та один – третього): 1) час (*весняне місто, жовтневий переворот*), 2) матеріал (*воскова фігура, білковий торт*), 3) призначення (*декоративна панель, солдатська каша*), 4) належність (*дівоча хустка, авторський гонорар*), 5) day (день) (*щоденний дощ, нічна розмова*), 6) fizike (фізика) (*атомний котел, квантова фізика*), 7) geograph (місце походження) (*азійський грип, волзький кавун*), 8) loc (місце) (*альпійська фіалка, береговий маяк*), 9) polit (політика) (*комсомольський білет, феодалний устрій*), 10) sfera (сфера діяльності людини й назви всіх наук) (*аграрне питання, поштовий робітник*), 11) material (на основі метафоричного переносу) (*паперова теорія, кам'яний вік*) [75, с. 5]. В.О. Плотникова, беручи до уваги такий критерій, як характер названої ознаки, диференціює відносні прикметники на 1) власне-відносні (присвійні та неприсвійні) (*батьків, риб'ячий, ламповий, купальний тощо*), 2) порядкові (*перший,*

другий, третій тощо) і 3) займенникові (*мій, твій, її, цей, такий тощо*) [153, с. 34].

Внутрішньокласифікаційну диференціацію відносних ад'єктивних одиниць здійснено за допомогою двох вихідних принципів: 1) категорійної належності мотивувальної лексичної одиниці та 2) змістового плану ознаки, вираженої прикметником, з урахуванням типу відношень між означуваним та означальним словами. Другий принцип впливає на семантичну поліфункційність власне-відносних ад'єктивів, які разом із присвійними, порядковими та функційно-якісними формують розряд відносних прикметників. Власне-відносні ад'єктиви утворюють найбільш розгалужену та неоднорідну систему з-поміж усіх названих вище груп. Вони є репрезентантами тих або тих значеннєвих підгруп залежно від реалій довкілля, що лежать в основі їхнього плану змісту.

Першу підгрупу формують ад'єктиви, які виражають ознаку предмета стосовно матеріалу та речовини. Сюди входять лексеми, що вказують на а) матеріал, з якого виготовлено предмет: *Жінки вже почали ламати калину, в'язали її в пучечки, наповнювали лозові розложисті **кошики** червоною стиглістю* (П. Загребельний); б) речовину, що входить до складу предмета: *Оглянулася я на високу огорожу – **цементна стіна*** (В. Овсієнко); в) речовину, що є матерією предмета: *Вершники з **піщаної одмілини** були змушені з'їхати на гору – круча там підступала до самої води* (Ю. Мушкетик). Конституентами аналізованої підгрупи можуть бути ад'єктиви, твірна основа яких називає: органічну або неорганічну хімічну сполуку (аніліновий, ацетоновий, антраценовий, аустенітний, еозинів та ін.), металічні, неметалічні, горючі та нерудні корисні копалини (азбестовий, андезитовий, аспідний, базанітовий, базальтовий, коксовий, вугільний, нафтовий, торф'яний, вапняковий, гранітовий, базальтовий, мармуровий, шпатовий, шпінелевий та ін.), дорогоцінне, напівдорогоцінне та виробне каміння (аунітовий, берилієвий, ельбаїтовий, лазуритовий, лиственітовий, топазовий, сапфіровий, халцедоновий, хризолітовий, чароїтовий, яшмовий та ін.), мінеральні тіла органічного походження (перловий, бурштиновий, кораловий та ін.), конкретні будівельні та оздоблювальні матеріали (барботинний, бутовий, цегляний, кам'яний, скляний, бетонний, етернітовий, солом'яний,

очеретяний, черепичний, жерстяний, шалівковий, шамотний та ін.), гази (ацетиленовий, етиленовий, етилен-пропіленовий, метановий, пропановий та ін.), горючі речовини (бензолний, бензиновий та ін.), сплави (бабітовий, бронзовий, елінварний, енстенітовий та ін.), розчинники (елюентний та ін.), кислоти (щавлево-оцтовий, щавлево-бурштиновий та ін.), фарби (бакановий, емалевий та ін.); тканини рослинного походження (атласний, бавовняний, бостоновий, бумазейний, лляний, парусиновий, парчевий, ситцевий, фланелевий та ін.), тканини тваринного походження (ангорський, епонжевий, хутряний, шкіряний, нубуковий, замшевий, шалоновий та ін.), тканини, матеріал для яких виробляють комахи (шовковий), хімічні елементи і метали (алюмінієвий, аміаковий, азотний, ербієвий, золотий, срібний, мідний та ін.), трав'яні, ягідні, плодові, горіхоплідні рослини (анісовий, арніковий, бузиновий, бальзаміновий, бергамотний, полиновий, малиновий та ін.), породи дерев (дубовий, липовий, сандаловий та ін.), природні полімери (протеїновий, целюлозний, графітовий, каучуковий та ін.), синтетичні полімери (капроновий, нейлоновий, поліетиленовий, полістирольний та ін.), штучні полімери (ацетатний, віскозний, нітроцелюлозний та ін.), матеріали на полімерній основі (бітумний, пластмасовий, пластиковий та ін.), види кераміки (майоліковий, порцеляновий, напівпорцеляновий, фаянсовий та ін.), продукти харчування та напої, що служать сировиною для виготовлення страв, настоянок, косметичних засобів (борошняний, дріжджовий, молочний, цукровий, висівковий, винний та ін.), їстівні види риб, свійських та диких птахів, тварин (гусячий, свинячий, тунцевий, телячий та ін.), тварини, хутро або шкіра яких використовують з промисловою метою (соболіний, норковий, кролячий).

Другу підгрупу становлять ад'єктиви, що виражають ознаку предмета стосовно його локалізації. Склад аналізованого масиву утворюють прикметники, які вказують на: а) просторове розташування предмета, його місцезнаходження: *Після несподівано вдалої втечі з епіцентру подій, що розгорнулися біля лісосмуги на сільській дорозі, Артурові довелося до смерку переховуватися в очеретах* (Г. Молчанов); *Ніби болотний чорторій, вибурхувала з-під землі брудною лавою орда* (Р. Іваничук); б) топонімічну, національно-географічну,

адміністративно-територіальну належність предмета або особи: *Латин по царському звичаю Енею дари одрядив: Лубенського шмат короваю, Корито опішнянських слив, Горіхів київських смажених, Полтавських пундиків пряжених* (І. Котляревський); в) походження предмета: *Він [Віктор] намагався пригадати автора одеського каламбуру про юного Леоніда Гроссмана* (О. Ізарський).

Просторова семантика відносного ад'єктива не є однорідною, вона членується на додаткові значеннєві відтінки, зокрема ті, що вказують на конкретне розташування предмета стосовно певного локативного орієнтира. Серед них виокремлюють лексичні одиниці з такими інтегрувальними семантичними ознаками: 1) "проміжна локалізація щодо просторового орієнтира": *То потрощити на кавалки мою хитромудру мою вагу і кинути її у міжпланетний простір, у космос* (Р. Федорів); 2) "розташування предмета за локативним орієнтиром": *Далекі задніпровські піски жовтіють* (Ю. Яновський); 3) "розташування предмета перед локативним орієнтиром або близько від нього": *Озвалось їхнє яблунево-яворове дворище, город квітучий, село їхнє придніпровське* (Є. Гуцало); *Не під лінивими платанами місце Тімасіїв, а в гімназіях і прикордонних фортецях* (Ю. Мушкетик); 4) "розташування предмета або особи у просторі під локативним орієнтиром": *Так було залишено підальпійські ліси і гору Шатцберг* (О. Ізарський); *І хай будуть на його дорозі підводні камені й уламки старих суден, він зараз відчуває радість* (В. Шевчук); 5) "розташування предмета або особи в просторі над локативним орієнтиром": *Мій дід був каменярем, витесував людям надмогильні пам'ятники, доки не поклали під таким самим каменем і його* (В. Шевчук); 6) "розташування предмета за межами локативного орієнтира": *Коли я хочу писати нормальною, чистою мовою, тоді вигадую для своїх п'єс якийсь позаукраїнський контекст* (О. Ірванець); *А от позапарламентські партії опинилися поза грою, тому що в них надто маленький досвід позапарламентської роботи* (День, 15 лютого 2007); 7) "розташування предмета на поверхні локативного орієнтира": *У другій кімнаті зінгервська швейна машинка і зінгерівський настінний годинник* (В. Шевчук).

Крім цього, на основі диференційної ознаки "ступінь територіального поширення" у складі розглядуваної підгрупи можуть бути виділені додаткові лексичні угруповання. Їх репрезентують прикметники, об'єднані такими семантичними ознаками: 1) "глобальність". Вони вказують на відношення до земної кулі чи більшості її просторів (*світовий, міжнародний, всесвітній*): *Наше мистецтво не претендує на світові арт-фестивали, воно не говорить світовою мовою* (Країна, 2011, №1); 2) "частина земної кулі" (*європейський, східний, американський, антарктичний*): *Американці завжди писали про американське суспільство* (А. Дністровий); 3) "територія однієї країни" (*німецький, французький, чеський, брунейський*): *Прикарпаття побратається з китайською провінцією Шандунь* (Gazeta.ua, 3 травня 2011); 4) "частина території однієї країни, її адміністративна одиниця" (*регіональний, обласний, місцевий, окружний, алтайський, закарпатський*): *Нікколо Джустіні дуже здивувався, почувши, як місцевий хлопчак вільно говорить по-італійськи* (Я. Ісаєвич); 5) "населений пункт і його територіальна структура" (*міський, сільський, вуличний, дворовий, районний, приміський, полтавський, лубенський, олександрійський*): *Нікколо розповів Юркові про знаменитий Болонський університет* (Я. Ісаєвич).

Основною базою для формування цієї підгрупи послужили прикметники, твірна основа яких номінує населені пункти (аульний, міський, хутірський, сільський та ін.), географічні об'єкти (гірський, пустельний, болотний, морський, річковий та ін.), конкретні місцини (береговий, боровий, баштанний та ін.), топоніми (альпійський, алтайський, бенгальський, подільський, галицький та ін.), ойконіми (бухарський, багдадський, полтавський, лохвицький, супрунівський та ін.), країни, держави (азербайджанський, алжирський, бразильський, французький та ін.), материки (антарктичний, арктичний, африканський та ін.), об'єкти рельєфу (карпатський, підальпійський, пай-хойський та ін.), водні об'єкти (чорноморський, дніпровський, ісіккульський та ін.), підземні об'єкти (атлантидівський, кизилкобівський та ін.), внутрішньоміські об'єкти (медакадемівський, педуніверівський, браїлковський та ін.). Цю підгрупу доповнюють відносні прикметники, що постали на основі

обставинних прислівників місця (горішній, тутешній, тамтешній та ін.).

Третя група – це ад’єктиви, які реалізують ознаку предмета щодо темпоральної характеристики. Її репрезентують прикметники, що вказують на а) власне-часове значення: *Ночною се було добою* (І. Котляревський). У семантичному полі аналізованих прикметників можуть вичленовуватися додаткові відтінки значення, а саме: 1) "виникнення та існування предмета в часі до якоїсь події або певного часового проміжку": *Під стіною із залишками довоєнної позолоти за столиком сидів добродій* (Ю. Логвин); *Місяць уже зайшов, була передранкова пора* (Ю. Яновський); 2) "виникнення та існування предмета після якоїсь події, після якогось часового проміжку": *Роман "Столиця над Ізаром" переносить читача в перші повоєнні роки* (З книжкової анотації); *З вікон сочиться світло інше – післягрозове, сірувате й тремке* (В. Шевчук); 3) "виникнення та існування предмета протягом певного часу": *Рабство прижиттєве людина відносить і на той світ* (І. Білик); 4) "регулярне періодичне існування предмета в часі": *Цілував її холодні, огрубілі від щоденної роботи руки* (В. Малик); б) якісно-часове значення: *А перший грім, цей весняний будило, після нього земля розмерзається до краю* (Ю. Яновський). На думку О.К. Безпояско, цей семантичний відтінок прикметники здатні виражати тоді, "коли називають ознаки предмета, явища, яких вони набувають у відповідний період часу (сема часу) і характерні для цього періоду (сема якості)" [14, с. 128]; в) значення за тривалістю в часі: *Завмер на мить світ – а догулював він тридцятилітній кривавий танець* (Р. Іваничук); *Нарешті весна входила в свої права – спрагла нива вимагала цілоденної праці* (В. Скуратівський).

Досліджувану підгрупу розширюють ад’єктивні одиниці, твірна основа яких називає точні часові відрізки (секундний, хвилинний, годинний, річний, столітній, трирічний, тисячолітній та ін.), пори року (весняний, літній, зимовий, осінній та ін.), місяці (квітневий, лютневий, травневий, вересневий та ін.), дні тижня (понеділковий, суботній, недільний та ін.), частини доби (ранковий, вечірній, нічний, полудневий та ін.), палеонтологічні періоди (неолітичний, палеолітичний, мезозойський, кайнозойський, палеоценовий, палеозойський та ін.), історичні

події (дореволюційний, пореформений, післявоєнний та ін.). До цієї підгрупи також слід віднести прикметники, що постали на основі темпоральних прислівників (сьогоднішній, завтрашній, вчорашній, торішній, тодішній та ін.) та іменників на позначення точних або неточних відрізків часу, моментів, пов'язаних із людським буттям, історичними подіями або природними явищами (докняжий, доколумбівський, прижиттєвий, посмертний, переддощовий та ін.).

Четверту підгрупу репрезентують ад'єктиви, які виражають ознаку предмета за кількісною характеристикою стосовно а) висоти: *Пам'ятник першому робітничому полку був прикрашений **трьохметровим піхотинцем*** (С. Жадан), б) довжини: *Потерна – це **кілометровий тунель** глибоко під водою у бетонному тілі греблі* (О. Гончар), в) ваги: ***Трьохсотграмовий кусень** м'яса слід добре відбити і ошпарити кип'ятком* (О. Франко), г) об'єму: *Магда спеціально для цієї події привезла від батьків **десятилітрову діжечку*** (Г. Вдовиченко), г) віку, терміну: *Навіть **столітні дуби** обабіч дороги тільки окреслювались неясними контурами* (М. Стельмах), *Ми наказуємо, щоб ті козаки...виселилися з маєтків шляхетських і духовних в **дванадцятитижневий строк*** (В. Мокляк), д) кількості: *На Запоріжжі необхідно було **тримати двохтисячну залозу*** (В. Мокляк).

Компонентний склад описуваної підгрупи доповнюють одиниці, утворені на основі словосполучень "кількісний числівник + іменник – найменування певної величини (*літр, сантиметр, кілометр тощо*)" (трилітровий, десятикілометровий, трисантиметровий), "кількісний числівник + іменник із часовим значенням (*тиждень, день, рік, сторіччя, вік тощо*)" (дванадцятитижневий, тридцятилітній, сорокарічний, шестивіковий), "кількісний числівник + іменники на взірець (*сотня, тисяча, мільйон, мільярд*)" (сорокатисячний, шеститисячний, десятитисячний): Вони вловлюють неправду на *стокілометровій відстані* (Ю. Мушкетик); *Позаду лишилися **трирічні поневір'яння і труднощі останніх днів*** (В. Малик); *На підступах до Константинополя стоїть **стотисячне аварське військо*** (Д. Міщенко).

П'ята підгрупа представлена ад'єктивами, які експлікують ознаку предмета за його функційними особливостями,

призначенням: *Цехи: різницький, коновальський, кушнірський, ткацький, шаповальський* – кипіли в пеклі всі в смолі (І. Котляревський); *Ти під портретами стоїш, як поминальна чарка* (І. Римарук). До неї входять прикметники, твірна основа яких називає дії, зокрема й опредметнені (бурильний, заспокійливий, біговий, очисний, прядильний, збиральний, торговельний, заготівельний, балансувальний, змішувальний, поглинальний та ін.), заходи (бальний, випускний, весільний, поминальний та ін.), види спорту та спортивні ігри (більярдний, волейбольний, футбольний, гімнастичний та ін.).

Шосту підгрупу утворюють ад'єктиви, що репрезентують ознаку предмета стосовно дії, яку він виконує, або дії, яку можна застосувати до нього: *Він повів рукою туди, де за Богункою сині ранкові облоги лежали у багні та висипному тифі* (Ю. Щербак). Ядро цієї підгрупи формують прикметникові одиниці, твірна основа яких називає різноманітні дії (відривний, відкидний, причіпний, підвісний, перелітний, пересувний, приставний, плавкий, викопний та ін.).

Конституентами сьомої підгрупи є ад'єктиви, які маніфестують ознаку предмета за відношенням його до іншого предмета. Інтегрувальною для них є сема "той, що має відношення до предмета, який позначає мотивувальна лексична одиниця". Ця кваліфікація відсубстантивних лексем "розкриває в найзагальніших рисах тільки той факт, що відповідний прикметник функціонує як наслідок категоріальної транспозиції іменника, зберігаючи при цьому зв'язок з його семантикою" [52, с. 119]: *А безжурна Мальва зачарованими очима вдивлялась у міражну далечінь степу* (Р. Іваничук); *Каторжанське життя, що недурно розпочалося, при народженні – клінічною смертю* (О. Забужко). Комплексність співвідносних значень відносних ад'єктивів аналізованої підгрупи породжує цілісність та багатоплановість значення мотивувального слова. Подальша семантична диференціація відбувається внаслідок вияскравлення базових ознак, які відображають зацікавленість людини в тих сутностях предмета, позначеного вихідним іменником, які є релевантними для нього. Підгрупу, про яку йдеться, конституують субстантиви, що називають різні реалії: продукти харчування, страви, напої (хлібний, борщовий, пивний, молочний та ін.), предмети побуту, домашнього вжитку (бочковий,

бурдючний, булавковий та ін.), елементи інтер'єру, меблі (абажурний, альковний, балдахіновий, диванний, паркетний та ін.), знаряддя дії, інструменти (багорний, голковий, сокирний та ін.), музичні інструменти (бандурний, барабанний, гітарний, органний, шабровий та ін.), частини будівель, споруди (амбразурний, арковий, віконний, боновий, балконний, балковий, барельєфний та ін.), установи, будівлі, приміщення (амбулаторний, амбарний, арсенальний, аеродромний, архівний, аптечний, бункерний, бібліотечний, естакадний та ін.), наземні, водні транспортні засоби (байдарковий, буєрний, буксирний та ін.), види зброї (багнетний, еспадронний, штуцерний та ін.), механізми, машини, апарати, технічні пристрої, прилади (анкерний, авіамоделний, акумуляторний, агрегатний, аеропланний багерний, банкаброшний, ежекторний, економайзерний, крановий, пантографний, шплінтовий, шлямбурний та ін.), оболонки земної кулі (атмосферний, тропосферний, мезосферний, стратосферний та ін.), органи, рідини, тканини, залози, секрети тіла людини або тварини (артеріальний, альвеолярний, адреналіновий, екскреторний, жовчний, паренхіматичний, ястичний та ін.), захворювання, хворобливі стани, патологічні зміни організму (астматичний, апоплексичний, апатичний, алергічний, анемічний, ектопічний, екламптичний, енервативний та ін.), лікувальні, операційні, терапевтичні процеси (екстирпаційний, ін'єкційний та ін.), медичні препарати, біологічні добавки (парафармацевтичний, пантокринний та ін.), психологічний склад особистості (екстравертивний, інтровертивний), типи темпераменту (меланхолійний, сангвінічний, флегматичний, холеричний), соціальні інститути (армійський, правовий, сімейний, освітній, релігійний, науковий та ін.), роди війська (артилерійський, авіаційний, танковий та ін.), наукові, виробничі, технічні галузі (астрономічний, агробіологічний, анатомічний, антропологічний та ін.), наукові терміни (апокрифічний, антропоморфічний, асимілятивний, алегоричний, молекулярний, рудиментарний та ін.), стилі та напрями в мистецтві, літературі, архітектурі (ампірний, архаїчний, готичний, бароковий, експресіоністичний, імпресіоністичний, хай-тековий, модерний та ін.), політичні та соціальні рухи (шістдесятницький, юнгштурмівський, янсеністський та ін.), форми державного устрою (федеративний,

конфедеративний, унітарний та ін.), свята (байрамний, великодній, елевсинський, різдвяний, новорічний, шабасовий та ін.), явища природи (вітряний, сніговий, дощовий, грозовий, сонячний, еоловий, мусонний та ін.), природні стихії (повітряний, земляний, водний, вогняний та ін.), філософські вчення, напрями, принципи (евдемоністичний, егоцентричний, епікурейський та ін.), форми первіснообщинних відносин (патріархальний, матріархальний та ін.), релігії, секти, види духовних практик, релігійні рухи (християнський, ісламський, буддистський, індуїстський, аскетичний, медитаційний, тантричний, штундистський, екуменічний та ін.), види духовної культури (мистецький, моральний, науковий та ін.), голоси (альтовий, баритоновий, басовий та ін.), ремесла (гудзикарський, малярський, гончарський, ковальський та ін.).

Восьма підгрупа сформована на базі ад'єктивів, які виражають ознаку предмета за відношенням його до а) узагальненої особи: *Ген дрохви і стрепети, ген **скіфська могила** й кам'яні баби* (Є. Гуцало); б) сукупності осіб: *Марширує оleshківський **партизанський загін** у складі двох босих сотень* (Ю. Яновський). У їхню семантику часто вкраплюється значеннєвий відтінок "характерний для певної групи осіб, властивий цій групі", напр.: *Микола Яновський втер не одну дрібку перцю в той **аристократичний ніс*** (Ю. Мушкетик); *Чорнявий власник **кавказького акценту** зразу ж підкинув ідею* (Ю. Логвин); в) тварини, птаха, риби, комахи: *Радісно й покірно серед ночі вибігають голоси діточі навперейми **вовчому виттю*** (І. Римарук); *Тихо-мирно спала згряя **лебедина*** (О. Олесь); *З беріз падає дрібний, як **риб'яча луска**, жовто-рудавий і жовтогарячий лист* (У. Самчук).

Розглядану підгрупу репрезентують прикметники з полісемантичною твірною основою. Вона називає особу за родом діяльності, зокрема професійної (акушерський, акторський, адміністраторський, адвокатський, агітаторський, аматорський, будівельницький, бухгалтерський, браконьєрський, бондарський та ін.), за посадою, званням, саном, титулом (адміральський, абатський, архієпископський, боярський, баронський та ін.), за світоглядними особливостями, соціальними та політичними поглядами, соціальною належністю, станом, статусом (анархістський, абсолютистський, бродяжницький, бунтівниць-

кий, бобиллячий, білогвардійський, бюргерський та ін.), за віросповіданням, належністю до ордену, секти, релігійної організації (адвентистський, баптистський, бернардинський мормонський та ін.), етносу та етнічної спільноти (циганський, полянський, улицький, татарський, готський, албанський, ірландський, фінський, баскський та ін.). До аналізованого лексико-семантичного угруповання зараховано також ад'єктивні одиниці, утворені від протистонімів (амебний, евгленовий та ін.), зоонімів (бурундуковий, байбаковий, ведмежий, заячий, жираф'ячий та ін.), орнітонімів (бекасиний, баклановий, буслиний, курячий, гагарячий, пеліканячий та ін.), ентомонімів (бджолиний, блошачий, ефемеридний, мурашиний, метеликовий та ін.), іхтіонімів (білуговий, сардиновий, тунцевий, акулячий та ін.).

Дев'яту підгрупу становлять ад'єктиви зі значенням соціальної оцінки. Саме поняття "відносний прикметник" указує на відсутність якісно-оцінних моментів у відповідному прикметниковому похідному утворенні, не даючи позитивної інформації про конкретний характер мотивувальних відношень [52, с. 120-121]. Уже було наголошено, що основним засобами реалізації оцінки слід вважати якісні прикметники, оскільки вони номінують ознаки, які об'єктивно не належать ні особі, ні предметові. Однак, як зауважує Т.В. Маркелова, "оцінкова семантика бере участь у новоутворенні прикметників" [119, с. 90]. Це засвідчує те, що соціальні та історичні оцінки здатні видозмінювати зміст відносного ад'єктива, напр.: *Які ж ознаки совкової журналістики? Вона багато в чому подібна до бульварної* (Р. Соломонюк); *Україна успадкувала бюрократичний партійно-державний апарат функціонерів, які й самі не помітили, як раптом пробудилися незалежними українцями, будучи ще вчора увечері радянськими компартійними діячами* (Р. Шпорлюк). Значення негативної або позитивної семантичної ознаки може зумовлювати метафорична семантика мотиватів (*бульварний, епохальний, закулісний, канцелярський, класовий, ключовий, масовий, махровий, міщанський, низькопробний, номенклатурний, передовий, правофланговий, совковий тощо*), напр.: *Міщанське Неуважайкорито добре знає, що йому всюди дозволено ображати національні почуття* (О. Гончар); *Масова література, виникаючи в лоні масової культури, постає як арена*

динамічної боротьби (Н. Зборовська). Т.Г. Ковальова пов'язує набуття відносними прикметниками різноманітних конотацій та можливостей упливати на емоційну сферу реципієнта з їхнім функціонуванням у конкретних дискурсах, зокрема в політичному. "Наявність у семантичній структурі відносного прикметника оцінних компонентів, – наголошує вона, – робить можливим його вплив на емоційну сферу реципієнта" [88, с. 17]. Так, ад'єктив *європейський* у політичних текстах країн Європи сприймається нейтрально, а в російському та українському політичному дискурсі набуває позитивної конотації, напр.: *На Дніпрі буде навігація європейського рівня* (Урядовий портал, 19 липня 2011); *Європейська якість за українською ціною* (Полтавський вісник, 22 липня 2009). Суттєво доповнила цей погляд Н.О. Лисицина, підкреслюючи, що соціально-оцінні прикметники функціують у сфері не лише суспільно-політичної лексики, але й суспільно-політичної термінології, яка виражає точні наукові поняття суспільно-політичного життя, властиві насамперед публіцистичній мові [114, с. 45]. Поява оцінних значень у суспільно-політичних термінів зумовлена тим, що їхня ідеологізація тісно пов'язана із світосприймальними та соціальними умовами їхнього функціонування. Схожу думку висловлює О.І. Воробйова, яка вбачає причини розвитку можливостей відносних прикметників актуалізувати оцінні семи як у природі категорійного значення прикметника, так і в сильному впливові соціальних чинників на слововживання і словосприйняття носіїв мови [39, с. 87]. Вона аналізує нові значення, що виникають в одиниць мікросистеми "політична лексика" під впливом ідеологічних чинників. Наприклад, прикметники *буржуазний*, *партійний*, *радянський* здатні набувати різних текстових смислів, що засвідчують поширені в радянській ідеології штампи *буржуазний* – міщанський, обивательський, такий, що не відповідає гарному смаку; *партійний* – такий, що належить до кращої, ідейнішої, моральнішої частини суспільства.

У плані змісту ад'єктивів вирізненої групи можуть бути сфокусовані різноманітні семантичні відтінки: 1) "гостра протилежність чи протиставлення" (реалізує головно префікс анти-): *Одна з лідерів антивоєнного руху в США Сінді Шихан, мати солдата, який загинув минулого року в Багдаді, була*

заарештована поблизу Білого дому у Вашингтоні (День, 28 вересня 2005); 2) "відсутність або протиставлення чогось" (експлікує префікс без-): *Хто ми? Нарід чи чернь? Нація чи маса? Організована, свідомо, вигранена збірна одиниця чи юрба без'язиких і безликих постатей?* (У. Самчук); 3) "виникнення та існування чогось поза певними окресленими межами" (репрезентує префікс поза-): *А сама революція вже у 1972 році принесла світу новий позакласовий спосіб покарання – гільйотину* (Закон & бізнес, 15 квітня 2007); 4) "виникнення та існування чогось між однаковими явищами" (передається префіксом інтер-): *Саме там, між селами Роменів та Жовтанцями, на підвищенні при трасі, знайдено за допомогою Алекса і Лени Яворських цей старий інтернаціональний цвинтар* (І. Пустиннікова); 5) "крайній, надмірний ступінь вияву ознаки" (реалізується за допомогою префікса ультра-): *Основна маса газетних матеріалів була написана на задовільному рівні, хоча махновська публіцистика і успадкувала загальнотипову ультрареволюційну фразеологію* (В. Чоп); 6) "прихильність до чогось або до когось, реалізація на чийсь користь" (виражається за участю префікса про-): *Лідер Партії регіонів Віктор Янукович завжди характеризувався як проросійський, а президент Віктор Ющенко – як прозахідний* (Т. Кузько).

Твірна основа прикметників цієї підгрупи називає суспільно-економічні формації (первіснообщинний, рабовласницький, феодалський, капіталістичний, соціалістичний, комуністичний та ін.), алегорично або метафорично перекладені предмети (бульварний, класовий, ключовий, казенний, шаблонний та ін.), історичні спільності (народний, національний та ін.), соціальні прошарки і групи, сукупності осіб за соціально-диференційними чинниками (бюрократичний, олігархічний, робочий, партійний, пролетарський та ін.), суспільно-політичні поняття (альтернативний, реакційний, революційний, прогресивний, регресивний та ін.), форми правління (автократичний, монархічний, деспотичний, республіканський, парламентський та ін.), політичні режими (демократичний, тоталітарний, авторитарний та ін.), політичні ідеології, громадські і політичні течії, ідеологічні доктрини (ліберальний, консервативний, реформаторський, соціалістичний, панславистський та ін.), географічні регіони (західний, східний, європейський та ін.).

Семантичний діапазон слів, які номінують об'єктивні реалії навколишнього світу й виконують роль твірної основи у відносних ад'єктивів, надзвичайно широкий. Але не завжди ці прикметники можна чітко покласифікувати, оскільки значення деяких з них експлікуються лише за умови взаємодії з опорним іменником. За словами Е.С. Коробової, "значення ізольованого відносного прикметника можна ідентифікувати лише як "той, що має якесь відношення до відповідної реалії" [95, с. 82]. Ю.Д. Апресян убачає проблему облікування значень відносних прикметників у їхній різноманітності. Він виділяє такі семантичні модифікати: 1) суто відносне значення (*військове зведення*), 2) значення "такий, що є Х-ом" (*військові операції*), 3) значення "до складу якого входить Х" (*золотий пісок*), 4) значення "зроблений з Х" (*золота каблучка*), 5) значення "зумовлений Х-ом" (*урановий рудник*), 6) значення "викликаний, зроблений, нанесений Х-ом" (*ножове поранення*), 7) значення "здійснений у процесі Х" (*військові злочини*), 8) значення "призначений для Х" (*військова авіація*), 9) значення "призначений у разі Х" (*військова підготовка*), 10) значення "призначений для отримання" (*плодові рослини*), 11) значення "отриманий від Х" (*торгівельний прибуток*), 12) значення "той, що обслуговує Х" (*торгівельний флот*), 13) значення "той, що займається Х" (*наукові працівники*), 14) значення "такий, де виробляють Х" (*вагонний завод*), 15) значення "такий, коли відбувається Х" (*платіжний день*), 16) значення "такий, за допомогою якого відбувається Х" (*плавальна перетинка*), 17) значення "такий, де торгують Х-ом" (*хутровий магазин*) [6, с. 211]. Х у розумінні дослідника – мотивувальна лексема, від якої утворено відносний прикметник і яка в поєднанні з опорним іменником формує те або те значення. Слушним видається в цьому зв'язку твердження С.Л. Кім про те, що "проблема лексичного значення відносних прикметників складна, оскільки поза контекстом вони виражають лише найзагальніше відношення до того, що назване мотивувальним словом і як наслідок не позначають які-небудь певні якості. Відношення до предмета конкретизується лише в контексті" [82, с. 10].

План змісту відносних прикметників найчастіше маркують іменники, з якими вони сполучаються. Наприклад, у словосполученні *калинова настоянка* уявлення про результат

отримання чогось міститься в значеннєвому обсязі лексеми *настоянка*, а в словосполученні *калинова сопілка* субстантив фокусує в собі інформативно обов'язковий компонент "зроблений з". Отже, із семантичного погляду відносні ад'єктиви можна диференціювати на два основні типи: до першого входять лексеми з власне-відносним значенням, до другого – з умовно-відносним значенням.

На варіативність відносного значення прикметників у субстантивно-ад'єктивних словосполученнях вказує і О.А. Земська, виокремлюючи при цьому три групи ад'єктивних одиниць (див.: [66, с. 97-100]): 1) лексеми, що називають ознаку незалежно від того, у поєднання з яким іменником вони вступають. Для розуміння їхнього значення достатнім є однослівний контекст: *червине яблуко, гористий кряж*; 2) лексеми, що позначають відношення до предмета, характер якого залежить від опорного іменника й конкретизується лише у складі словосполучення. Конструкції з такими прикметниками легко трансформуються в сполуки з непрямыми відмінками іменника: *трояндовий куц – куц троянд, трояндовий сад – сад із троянд, трояндове масло – масло з троянди*; 3) лексеми, що вказують на відношення до предмета, конкретизація якого відбувається в контексті значно ширшому, ніж конструкція іменник + прикметник. Вони можуть розглядатися як еліптичні перетворення багатослівних зворотів: *мазепинська еміграція* (О. Ізарський) – *еміграція українців у Західну Європу після трагічних подій Полтавської катастрофи 1709 року, що призвели до поразки об'єднаних військ шведського короля Карла XII та українського гетьмана Івана Мазепи*.

Стосовно присвійних прикметників, то їх варто розглядати в системі відносних ад'єктивів, оскільки "...посесивне значення є однією з реалізацій відносності в широкому розумінні" [53, с. 168]. Значення при цьому відображається через зв'язок з іменником-найменуванням істоти-власника (найчастіше людини). В основі утворення посесивної ознаки лежить ланцюг "об'єкт власності – унікальний суб'єкт власності". Р. Смаль-Стоцький підкреслював, що "в замірі вислову [присвійного прикметника – М.С., І.К.] подумане те саме загальне відношення, що буває при генетиві посесивному...придаткований іменник позначає щось таке, що може комусь належати, може бути чиєюсь власністю, що

може бути кимось присвоєне" [166, с. 35]. За переконанням британського лінгвіста Джейкоба Вокернейджела, посесивні прикметники за віком значно старші від атрибутивного генетива і, наприклад, у латинській мові активно формувалися на базі іменників, які позначали власника або автора [225, с. 487].

Присвійний прикметник має подвійну природу. Як доречно зауважує Л.О. Климкова, "поряд з указівкою на ознаку предмета за належністю в їхній семантичній структурі наявна також і вказівка на власника" [85, с. 10]. На відміну від підгрупи власне-відносних ад'єктивів, що виражають ознаку через зв'язок її з узагальненою істотою або групою істот, присвійні прикметники функціують у ролі маркерів, які посилюють значення індивідуальної належності чого-небудь одиничному власникові. Пор.: *Тімасієве прохання могло б сколихнути вчителеву душу* (Ю. Мушкетик) – *Спершу треба засвітити храмові свічки в людських душах* (Р. Іваничук). Значення посесивності у відносно-присвійних прикметників розчиняється, на думку В.В. Виноградова, у загальних відтінках відносної якості (властивий кому-небудь, чому-небудь, виготовлений, вироблений з чого-небудь: *китовий, тигровий, осетровий тощо*) [29, с. 194]. Отже, про присвійність слід говорити тоді, коли "прикметникова функція чітко обмежена вираженням посесивності на основі відношення між особою і предметом" [52, с. 117] і впливає з предикативної конструкції ЩОСЬ належить КОМУСЬ. Присвійні прикметники репрезентують ознаку предмета за належністю його 1) конкретній особі чи істоті, номінованій власною назвою, напр.: *Вільготно походжали старі Настині кури* (В. Сулима). Продуктивний тип серед них становлять ті, які вказують на авторство, напр.: *Коли моральну сентенцію, що нею починається Шевченкова "Катерина", вважати лейтмотивом поеми ... тоді мало важить, як витлумачуватимуться інші події та образи* (І. Світличний); *Франкова казка позначена виразним українським колоритом* (І. Папуша); 2) конкретній особі чи істоті, репрезентованій загальною назвою, напр.: *Малою я вивчила шлях від бабиної хати до хати її рідних сестер; Але слова гірчили в стратеговій душі* (Ю. Мушкетик); 3) персоніфікованій істоті, напр.: *Самі ж поклоняються ідолам і земним божкам, що беруть на себе Божі карні функції* (Р. Іваничук); 4) персоніфікованому географічному об'єктові, напр.: *І море ревнуло Босфорову мову*

(Т. Шевченко); 5) тварині або птахові, наділеним людськими якостями, напр.: *Прилітають до орлового дядька* (з народної казки); 6) особі, прямо не названій. Остання підгрупа охоплює займенникові присвійні прикметники *мій, твій, наш, ваш, свій, його, її, їхній*, напр.: *Це була здавна його земля* (Ю. Яновський); *Тоді я намагаюся хутчій утекти і від тих людей, і від їхніх долонь* (Є. Гуцало). Посесивні прикметники української мови, крім загальної семантики індивідуальної належності, можуть виражати також низку інших конкретних ад'єктивних значень, з-поміж яких 1) "персоніфікована ознака" (в поєднанні з іменником – найменуванням властивостей людини): *Роки, праця, горе забрали й Марію красу* (М. Стельмах); 2) "суб'єктність": *Чому Олег не вловив батькового настрою?* (Ю. Мушкетик); 3) "об'єктність": *Її з матір'ю і старшим братом після батькового арешту викинуто з мешкання на вулицю* (У. Самчук). Як наголошує О.А. Земська, словосполучення з таким ад'єктивним значенням поступово витісняються зі східнослов'янських мов, оскільки їх змінює генетивна конструкція з іменником та дієслівно-іменні сполуки [67, с. 290]; 4) "сімейно-родинні взаємини, сумісність": *Найчастіше з'являється Чередниченко вдома у Ягничів, коли прибуває у відпустку материн брат* (О. Гончар); 5) "авторство": *Шагалівські літографії дуже цінуються колекціонерами* (День, 13 квітня 2007).

У сучасному мовознавстві лексеми на взірць *другий, тридцять третій* тлумачать неоднозначно. Традиційно їх відносять до порядкових числівників. І.К. Білодід називає ці слова порядковими прикметниками й стверджує, що вони посідають окреме місце в ад'єктивній системі української мови [184, с. 151]. Автори "Украинской грамматики" зараховують лексичні одиниці, про які йдеться, до підгрупи відносних поряд із присвійними та прикметниками із семантикою загальної відносності [192, с. 67]. Автори "Современного русского языка" розглядають такі слова серед відносних, приписуючи їм семантику "ознака предмета в проекції на число" [43, с. 260]. В.О. Плотникова дотримується того погляду, що порядкові прикметники входять до ад'єктивної сфери, хоч і не маніфестують якість або властивість предмета. Такі прикметники "називають відношення до числа й визначають розташування

предмета в порядку лічби" [153, § 1296]. М.Я. Фенко вказує на те, що порядкові прикметники "номінують ознаку за порядком предметів при лічбі та опосередковано вказують на їхню кількість" [194, с. 5]. На думку І.К. Кучеренка, відчислові лексеми на зразок *третій, десятий* тощо "позначають ознаку предмета: виражають відношення до числа так само, як виражають відношення до предмета прикметники залізний, дерев'яний та ін." [110, с. 440]. Віднесення порядкових слів до розряду нумеративів базується на їхніх семантичних зв'язках із числівниками, а також на тотожності графічного вираження. Виявлення аналізованої ознаки відбувається через смисловий ланцюг "предмет у низці інших предметів – порядкове розташування цього предмета". З усього сказаного випливає, що порядкові прикметники становлять підгрупу відносних, оскільки репрезентують ознаку предмета, процесу, явища стосовно його порядкового розташування з-поміж однорідних у часі або просторі, напр.: *Он іди на роздоріжжя, а звідти – до четвертої хати праворуч* (Р. Іваничук); *Працював технологом, другий брат – механіком* (В. Коротич). Граматичні та лексико-семантичні ознаки дають підстави зараховувати аналізовані лексичні одиниці до розряду прикметників зі специфічним типом мотивації відношення. "Беззастережне віднесення відчислових слів до числівників, – твердить І.К. Кучеренко, – не має належних підстав хоча б тому, що при цьому просто ігноруються очевидні прикметникові їх ознаки" [110, с. 439]. Такої самої думки дотримується і В.В. Виноградов: "Віднесення порядкових прикметників до категорії числівників не може бути граматично обґрунтоване. Воно спирається лише на форми лексичних зв'язків. Але вважати третій, четвертий...числівниками – те ж саме, що знаходити у відносних прикметниках учорашній, сьогоднішній... і т. ін. прислівники часу" [29, с. 233]. Порядкові слова мають несаможиттєві категорії роду, числа, відмінка, які програмує іменник як опорний компонент субстантивного словосполучення: *Шостого дня першого місяця тисяча дев'ятсот тридцять першого року Рьокана не стало* (І. Бондаренко). До того ж, "...у порядкових ад'єктивів рельєфно вирізняються всі типові риси прикметника: його словотвірні форми, система відмінювання, синтаксичні функції" [29, с. 234].

Отже, порядкові прикметники становлять особливу групу в масиві відносних ад'єктивів, а сплутування їх із числівниками було спровоковане "умовними формами арифметичного вираження", "однорідністю цифрового позначення" [29, с. 235]. Порядкові лексеми мають усі граматичні значення та морфологічні ознаки, властиві відносному прикметникові.

1.3. $\hat{O}\acute{o}í \hat{e}\ddot{o}^3\acute{e}í \hat{í} -\acute{y}\acute{e}^3\acute{n}\acute{i} \acute{í} \acute{í} \acute{d}\acute{e}\acute{e}\acute{i} \acute{a}\acute{o}í \acute{e}\acute{e}\acute{e} \acute{y}\acute{e} \acute{i} \acute{a}\acute{d}\acute{a}^3\acute{i} \acute{a}\acute{e}\acute{u}\acute{i} \acute{í} \acute{í} \acute{o}\acute{o}\acute{a}\acute{i} \acute{d}\acute{a}\acute{i} \acute{i} \acute{y}\acute{a}\acute{a}'\acute{o}\acute{e}\acute{d}\acute{e}\acute{a}\acute{i} \acute{i} \acute{i} \acute{n}\acute{e}\acute{n}\acute{o}\acute{a}\acute{i} \acute{e}$

Диференціювати прикметники за розрядами можна більш-менш чітко поза контекстом і текстовим оточенням, адже "у художньому мовленні слово [і ад'єктив також – М.С., І.К.] зазнає багатогранних трансформацій: збагачується його смисловий обсяг, ускладнюється емоційно-оцінне життя, змінюються взаємовідношення з іншими словами, виявляються нові образні можливості" [211, с. 13]. Межі семантичних груп прикметників не завжди фіксовані, і належність конкретної ад'єктивної одиниці до того чи того семантичного розряду може змінюватися відповідно до особливостей її лексичного оточення, оскільки значення окремих слів існують у мові не ізольовано, а в тісних зв'язках із семантикою інших лексичних одиниць. Є.М. Галкіна-Федорук слушно зауважувала, що план змісту слова містить у собі лексичне, логічне, граматичне, емоційне та експресивне значення [44, с. 41]. В ад'єктивній системі окрему підсистему утворюють лексеми, які в певних контекстах здатні набувати якісних значень, тобто у природі кожного відносного прикметника певною мірою закладені якісні потенції, міститься та чи та оцінка. Закладений у семантиці відносного прикметника якісний відтінок може трансформуватися в окреме значення.

Семантичну структуру відносного ад'єктива можна членувати на окремі лексико-семантичні варіанти, що безпосередньо віддзеркалюється на його валентних можливостях. Проблема міграційних процесів в ад'єктивній системі мови привертала увагу багатьох мовознавців, зокрема Т.О. Архангельської [10; 11], В.В. Виноградова [29], Б.Х. Ісмагулової [74], Л.П. Катлінської [81], М.І. Степаненка [171], М.П. Тимченко [189], В.І. Чернова [204], О.П. Штонь [211]. На думку В.І. Чернова, "три традиційно виокремлюваних розряди прикметників

фактично замінюються двома гібридними (якісно-відносні та відносно-присвійні). Протиставлення якісних та відносно-присвійних прикметників виявлено передусім у сфері їхнього предикативного вживання" [204, с. 82]. Розвиток якості в семантиці відносних прикметників, аргументовано доводить Т.О. Архангельська, – це не що інше, як вияв системності не лише в лексиці, а й у взаємозв'язках різноманітних значень полісемантичних слів [10, с. 4]. На глибоке переконання А.П. Грищенка, "процес переходу відносних прикметників у якісні... пояснюється їх вторинною семантичною функцією, переносним вживанням за асоціацією" [53, с. 108]. О.М. Пешковський виділяє "перемагальний" відтінок якості у відносних прикметників у контекстах, де "відтінок предметності є вторинним", а саме відношення до предмета "забувається, усвідомлюється слабо, а перший план у свідомості займає значення якості" [143, с. 101].

Семантичні видозміни, які спостережено в плані змісту аналізованих ад'єктивів, витлумачують по-різному. Наприклад, О.С. Фролов, застосувавши компонентний аналіз категорійного значення відносного прикметника, виокремив у його семантиці семи предметності та якості. У процесі значеннєвої трансформації ад'єктива відбувається повна реалізація другої на тлі нейтралізації семантики предметності [198, с. 89]. Т.М. Борисова з'ясовує особливості семантичного переходу відносних прикметників до функційно-якісних також методом компонентного аналізу, але за допомогою встановлення відмінностей на рівні сем, які заманіфестовують різні аспекти лексичного значення слова. Інтегровальна сема відношення зазнає нівеляції, а донедавна потенційна характеризувальна сема стає актуальною. Вона і сприяє появі нового якісного значення [19]. За спостереженнями Т.О. Архангельської, механізм оякіснення відносних прикметників здійснюється внаслідок зміни їхньої семантики: послаблення конкретних іманентних ознак і розвиток абстрагованих ознак якості [10, с. 6].

Отже, при переході відносних прикметників до сфери функційно-якісної відбувається зсув у бік узагальнення значення, віддалення його від предметної конкретності. Утворення таких ад'єктивів пов'язане з двома типами семантичної деривації: метафоричним перенесенням та безобразною семантичною

деривацією. Метафоричне перенесення засноване на виокремленні ознак, властивих іншим предметам. Процес трансформації категорійного значення прикметника реалізується через інтегральну сему подібності й конкретизувальну схему кваліфікаційного характеру. Безобразна семантична деривація – результат згасання інтегровальної сему відношення й актуалізація будь-якої якісної сему. Функційно-якісні ад'єктиви набувають здатності позначати якісну ознаку, яка вможливило розширення їхніх функцій на рівні словосполучення та речення. На утворення нових значень найпосутніше впливають семантичний і морфологічний чинники, а також контекст, який відіграє важливу роль у реалізації конотативних значень й актуалізації експресивності аналізованих прикметників, що надає їм якісних властивостей. У процесі оякіснення еволюціонує сама природа відносного ад'єктива: опосередкована зв'язками між предметами та явищами об'єктивної дійсності ознака, покликана сприяти їхній специфікації, перетворюється на пряму, безпосередню власне-ознаку, що уже не ідентифікує предмет, а характеризує його.

Відносні прикметники, потрапляючи до розряду функційно-якісних, переживають метафоричну та метонімічну еволюцію, перетворюються на експресивно-синонімічні слова. Очевидно, що варіювання значення засноване на зв'язках за асоціацією між суто відносною ознакою й предметом, для якого ця ознака вжита переносно, метафорично з опорою на певні схожості уявлення (*мідний казан, мідна грива, мідні гроші, мідні жарини*). Розвиток якісного значення в семантиці відносних прикметників являє собою перманентний процес. Відтінки якості можуть перетворюватися в цілий спектр самостійних значень, генетично пов'язаних із семантикою базової якості. З одного боку, прикметник, ужитий при іменникові, звужує й конкретизує його зміст, з іншого боку, десемантизований ад'єктив розшифровується словом-конкретизатором. "Функційно-якісні прикметники, таким чином, не можуть виражати набуте ними переносне метафоричне значення ізольовано, без сполучення з іншими компонентами" [168, с. 65], напр.: *Уві сні йому ввижався великий чорний птах, що підступився до нього покрадьки й цілився своїм залізним дзьобом просто в око* (Г. Тютюнник); *З острахом подумав Степан, ніби залізні зуби тварини вже*

зімкнулись на його горлі (Є. Гуцало); Чубенко стояв і стояв, а загонові здалося, що **він** весь **залізний** (Ю. Яновський). Аналізовані речення містять словосполучення з лексемою *залізний*, ужитою в переносному значенні в поєднанні з відповідними іменниками. Однопланові асоціації, що виникають унаслідок цього сполучення, утворюють відповідні значення: залізний дзьоб, залізні зуби – дуже міцні, сильні; залізний Чубенко – людина непохитна, тверда, незламна.

Основний масив у системі функційно-якісних прикметників становлять ті, які утворюються від іменників – найменувань 1) речовин (*крейдяний, кров'яний, медовий, молочний*): *Дід з медовими, до пояса, вусами* (Р. Іваничук), 2) матеріалів (*кам'яний, оксамитовий, цегляний, шовковий*): **Оксамитові квіти** твого дитинства (Є. Гуцало), 3) металів (*залізний, золотий, олов'яний, свинцевий, срібний*): *На олов'яному обрії* крізь завію проступила бані собору (Р. Іваничук), 4) дорогоцінного каміння, гірських порід, мінералів (*антрацитовий, діамантовий, сапфіровий, смарагдовий*): *Грона калини мерехтять рубіновою кров'ю* (Є. Гуцало), 5) рослин (*волошковий, лілейний, осиковий, трояндовий*): *Вицвілі жіночі губи зламала полинова посмішка* (М. Кравчук), 6) органів людського тіла чи тіла тварини (*грудний, ручний, сердечний*): *Краса, зазначав педагог, це плоть і кров людяності, добрих почуттів, сердечного ставлення* (Н. Борисенко), 7) тварин, птахів, комах (*заячий, лисячий, солов'їний, телячий*): *Одначе не волячий непослух і батькова мармулуватість видалися їй смішними* (Ю. Мушкетик), 8) людей узагалі за різними ознаками та окремих осіб за якостями характеру (*клоунський, лакейський, панський, макіавеллівський*): *Що це — серйозна спроба досягнути угоди з протиракетної оборони і вивести військову співпрацю між Росією і Заходом на небачений досі рівень чи підступний макіавеллівський план?* (День, 5 липня 2007) [189, с. 59-63].

План змісту прикметників при цьому не нівелюється, тобто відносні прикметники не переходять до розряду якісних, а лише набувають нових значеннєвих відтінків, які видозмінюють їхню семантичну й синтаксичну сполучуваність. Аналізуючи семантичний ланцюг "вихідний іменник – нове значення прикметника" з позиції детермінованості, Т.О. Архангельська переконливо доводить, що "здебільшого відносні прикметники,

ужиті в якісному значенні, не втрачають зв'язку з мотивувальним іменником, тобто деетимологізація не відбувається...мусимо говорити не про перехід відносних прикметників до сфери якісних, а про набуття першими якісних значень" [10, с. 12]. Важливо не випускати з поля зору й те, що "...розвиток у відносних прикметників якісних значень розширює їхні синтаксичні можливості. При вживанні зі значенням якісної ознаки прикметники поширюються залежними словами" [147, с. 235].

Àèñí î âêè äî ðî çä³ëó 1

Першооснови сучасного прикметника слід шукати в спільному із субстантивом класі давніх імен. Цією спорідненістю пояснюють нерозривний зв'язок іменника та прикметника – предмета і його ознаки. Усі ад'єктиви колись були відносними, позаяк первинно ознака мислилася як відображення безпосереднього зв'язку предметів один з одним. Виділення якісних прикметників відбулося разом із розвитком абстрактного мислення, коли поняття якості у свідомості мовців відокремилася від конкретного предмета.

Відносні прикметники, як і якісні, виражають ознаку, що сприймається безпосередньо органами чуття або пізнається за допомогою них. Ця ознака, проте, абсолютна й не допускає варіювання. До ідентифікувальних сем відносних ад'єктивів слід віднести такі: "властивий предметові", "той, який має відношення до предмета".

Із семантичного погляду відносні прикметники досить неоднорідні, що зумовлене екстралінгвальними чинниками, передусім різноманітністю зв'язків між предметами і явищами світу, який оточує нас. Механізм ідентифікування цих ад'єктивів здійснено за семантичним принципом "від відношень – до предметів, ними пов'язаних", тобто шляхом виокремлення різноманітних конкретних відношень ("зроблений з", "такий, що складається з", "застосований для" тощо).

Розряд аналізованих прикметників формують власне-відносні, присвійні, порядкові, функційно-якісні ад'єктиви.

Перша група є найчисленнішою та семантично найстрокатішою. До неї входять ад'єктиви, які виражають ознаку предмета щодо матеріалу й речовини, розміру, ваги, об'єму, віку, кількості, локативних і темпоральних характеристик, функційних особливостей та призначення.

Порядкові прикметники, які традиційно зараховують до класу числівників, за своїми морфологічними й синтаксичними характеристиками, а також за значеннєвим статусом подібні до відносних ад'єктивів, оскільки експліцитно реалізують квантитативні відношення. Однією з аргументованих підстав для розгляду цього розряду лексичних одиниць у складі ад'єктивної лексики є їхня потенційна активна валентність.

Особливе місце в ад'єктивній системі відведено функційно-якісним прикметникам. Вони демонструють легкість, з якою відносні прикметники розвивають у собі якісні значення. Оякіснення відносних ад'єктивів зумовлює набуття ними диференційних ознак якісних прикметників: відносні прикметники здатні бути основним носієм валентності й програмувати синтаксичні позиції, які заповнюють іменникові (займенникові) словоформи, прийменниково-відмінкові форми іменників (займенників), означальні та обставинні прислівники, тобто здатні функціювати на правах детермінованого компонента у складі прикметниково-іменникових, прикметниково-прислівникових словосполучень, утворених за зразком різних структурних субмоделей як конкретних репрезентантів структурних моделей, що входять до складу валентної схеми Adj (relat) + Det.

ДІ ЧАСТІ 2

АЕОЕАІ А ААЕАІ ОІ ²ÑОÜ А²АІ Î ЊІ ÈÕ Ї ӘÈÈÌ АОІ ÈÈ²А

Однією з провідних ознак лексичної системи мови є жорстко ієрарховане розташування її компонентів-лексем і взаємний зв'язок між ними, оскільки значення окремих слів існують у мові не ізольовано, а в тісній взаємодії із семантикою інших лексичних одиниць. Учені, які досліджують особливості таких зв'язків, послуговуються термінами "синтагматика", "валентність", "сполучуваність". Синтагматика – один з двох системних аспектів у вивченні мови, який розглядає відношення між послідовно розташованими мовними одиницями за їхнього безпосереднього поєднання в реальному потоці мовлення або в тексті [76, с. 591]. Синтагматичні відношення як відношення між однорідними одиницями слугують будівельним матеріалом для словосполучень, що являють собою сукупності слівформ. Валентність же є потенціалом мовної синтагматики, тобто конкретно репрезентує її. Важливо наголосити, що поняття валентності є основним у сучасній мовознавчій науці. У перекладі з латини *valentia* – сила, здатність утворювати зв'язки (в хімії – між хімічними елементами, у психології – між бажаннями й діями, у лінгвістиці – між словами в реченні та словосполученні). У загальних рисах уявлення про валентність слова задеклароване ще в текстах про повні й неповні лектони філософа школи стоїків Діогена Лаертського. На його думку, неповний лектон – це слово, значення якого є неповним (наприклад, "пише" [хто пише?]), а повним вважається такий лектон, зміст якого повний (наприклад, "Сократ пише") [91, с. 94].

Учення про валентність дієслів започаткував Л. Теньєр у рамках тенденції розуміння синтаксису як науки про функції слів у реченні. Спершу воно застосовувалося до опису поверхових синтаксичних зв'язків вербатива: "Дієслово можна уявити у

вигляді своєрідного атома з гачками, що може притягувати до себе більшу чи меншу кількість актантів залежно від більшої чи меншої кількості гачків, якими він володіє для утримування цих актантів при собі. Число таких гачків у дієслова, а відповідно і кількість актантів, якими він здатний керувати, і становить сутність того, що ми будемо називати валентністю дієслова" [187, розділ 97]. На сьогодні проблема валентних потенцій лексичних одиниць набула надзвичайної актуальності, що мотивується різними чинниками. Це питання активно досліджували і продовжують досліджувати такі вчені, як І.Р. Вихованець [34], В.Г. Гак [42], А.П. Загнітко [64; 65], О.П. Касимова [79], С. Кацнельсон [80], Н.З. Котелова [96], Г.І. Кустова [107], К. Левковська [112], С.О. Ліщинський [113], М.В. Панов [141], Ж.П. Соколовська [167], Н.О. Старостіна [170], М.І. Степаненко [171], М. Степанова [176], Г. Хельбіг [177], К.Ф. Шульжук [213] та інші. Розвиток теорії валентності вже після Л. Теньєра спричинив певні зміни у значенні самого терміна, який "перейняв долю багатьох інших лінгвістичних термінів і став багатозначним" [73, розділ 2-1-1]. Розмірковуючи над важливими проблемами валентного аналізу, І.Р. Гальперін підкреслює, що "більшість слів мають настільки широкі можливості сполучатися з іншими словами, що жорсткі кількісні або якісні обмеження застосувати достатньо важко, однак нежорсткі обмеження не лише можливі, але й необхідні, якщо розглядати мову як певний код, якоюсь мірою автоматизований" [46, с. 61]. Незважаючи на підвищений інтерес до теорії валентності, досі залишається недостатньо висвітленим такий аспект, як валентні особливості слів різних лексико-граматичних розрядів, зокрема ад'єктивів.

Будь-яка лексема може вживатися в певному контексті, вільно сполучатися з конкретним набором лексичних одиниць, які утворюють суму її оточень, тобто вияв валентних можливостей слова – це не що інше, як програмування ним свого лексичного значення. Як стверджує Г.В. Степанова, "сполучуваність слова визначає, з одного боку, належність його певній частині мови, а з іншого – лексичне значення слова, його семантика. При цьому семантика уточнює, конкретизує валентісні властивості слова як частини мови" [175, с. 122]. Схожу думку висловила і К.В. Рахіліна, вияскравивши той факт,

що "сполучувальні характеристики не існують самі по собі: вони (принаймні більшість із них) мотивовані змістовими, тобто семантичними, властивостями [149, с. 9]. Зв'язки між лексичними партнерами завжди є нерівноправними, оскільки "в усіх частинах мови насамперед слід розрізняти активну і пасивну валентність" [35, с. 108] Під активною валентністю розуміють наявність певної кількості відкритих позицій підпорядкувального слова, які можуть заповнюватися підпорядкованими словами, а під пасивною – можливістю приєднання валентного партнера до активного носія валентності. Умовно кажучи, активні носії здатні "притягувати" до себе своїх граматичних та семантичних партнерів. Слушним у цьому дефініційному контексті видається твердження М. Панова про умовність і зворотність терміна "валентність": "форма "бригаду" має незаповнену валентність, а саме дієслівну. Повинно бути дієслово при цій формі, так само як слово "хвалити" вимагає форми знахідного відмінка (заповнювальна валентність)" [141, с. 132]. При розподілі ролей у словосполученні та реченні, на його думку, є підстави говорити про одиницю, що визначає позицію, та одиницю, яка заповнює цю позицію. Необхідною умовою поєднання слів у реченні слід вважати, по-перше, семантичну сумісність обох компонентів, детерміновану фактами об'єктивної дійсності, по-друге, граматичну відповідність між ними, що полягає в правильній організації словесних комплексів за законами мови для вираження певного змісту. Отже, "семантико-синтаксична валентність як системна семантично передбачувана сполучуваність слів перебуває в точці перетину синтаксису і лексичної семантики" [35, с. 109]. Детермінований та детермінований компоненти сполучаються один з одним не довільно, цей процес жорстко регламентують їхні граматичні та семантичні можливості. Окремі вчені пов'язують валентність лише з дієсловом, яке в реченні – "наче талановитий диригент оркестру", що "підбирає учасників і дає ролі кожному" [33, с. 157]. Насправді сфера валентного аналізу значно ширша, основною метою дослідження стає не тільки синтаксична сполучуваність, а й одержання відомостей про те, які ознаки слів зумовлюють їхню здатність граматично й семантично сполучатися з іншими словами. Говорячи про лінгвістичну валентність, маємо на увазі насамперед здатність слова

детермінувати кількість і якість підпорядкованих йому компонентів.

Отже, аналіз валентних значень ґрунтується на системних можливостях ознакових лексем сполучатися з відповідною кількістю залежних, передбачених семантичною природою конкретних лексем.

2.1. Аномалії в ад'єктивах і прикметниках

Ономасіологічною сутністю ад'єктива є якісність. Прикметник своєю семантикою зорієнтований на приіменну залежність. Абстрактна ознака може бути передана лише через конкретний предмет, вона є атрибутом цього предмета, а тому прикметник функціонує в мові тільки поряд з іменником.

Ад'єктиви, проте, уживаються не лише у складі субстантивних словосполучень, вони здатні разом із залежними від них словами утворювати прикметникові конструкції, тобто вступати у семантико-синтаксичні зв'язки із програмованими ними лексичними одиницями. Відносні ад'єктиви, на відміну від якісних, виражають ознаку опосередковано. Ця ознака відтворює властивості об'єкта дійсності стосовно інших предметів, називає характеристики, які виникли внаслідок дії самого предмета чи пов'язані з ним, його розташуванням у просторі й часі, належністю кому-небудь або чому-небудь тощо. Отже, відносні прикметники протиставлені якісним тим, що вони самостійно, без будь-яких поширювачів репрезентують свою семантику.

Стосовно присвійних прикметників, то вони, на думку І.Р. Вихованця, перебувають у проміжній зоні сполучуваності, яка базується на синтаксичних перетвореннях головних носіїв валентності в реченні [34, с. 109]. У посесивних конструкціях поряд із іменниково-іменниковими сполученнями вживаються іменниково-прикметникові. Особливістю таких синтаксичних структур є наявність двох семантичних позицій: суб'єкта та об'єкта власності, напр.: *Тьотю Ганю забрала до себе в Київ старша Пилипова дочка (дочка Пилипа); Бджола пролетіла над Вовком, потім закружляла навколо Степанової голови (голови Степана)* (Є. Гуцало).

Відкриття синтаксичних позицій, які можуть заповнюватися залежними компонентами, – явище дуже рідкісне для відносних прикметників. Якщо якісні ад'єктиви за рахунок поширювачів доповнюють власну семантику, переходять із сфери відносної чи абсолютної синсемантиї у сферу автосемантиї, то відносні такого уточнення просто не потребують з огляду на особливості свого плану змісту, покликаного експліцитно "відтворювати позамовну дійсність" [14, с. 99]. Поділяємо думку А.П. Грищенка про те, що в основі будь-якого відношення іменник → відносний прикметник лежить глибинна конструкція, у якій відповідний іменник може виступати в семантико-синтаксичній функції суб'єкта, об'єкта, обставини дії. Важливо, що всі ці різноманітні значення повністю нейтралізуються в атрибутивній функції відносних прикметників і мають значно менший порівняно з якісними обсяг сполучуваності [125, с. 119]. Отож відносні ад'єктиви самотійно виражають своє значення. У контекстуальному оточенні вони можуть сполучатися, а можуть і не сполучатися з іншими компонентами, тобто вплив приад'єктивного поширювача на семантичну структуру опорного прикметника при цьому досить незначний.

Активна валентність відносних ад'єктивів представлена обмеженою кількістю моделей. Варто в цьому зв'язку навести розмірковування М.М. Прокоповича про те, що "надто обмежені, буквально унікальні, випадки вживання у словосполученні із залежними словами відносних прикметників, які зберігають відносне значення ... *мереживний у кисті рукав, іншомовні за походженням слова*" [147, с. 233]. Важливою особливістю поєднання відносного прикметника з валентним партнером є неістотний із семантичного погляду вплив, який здійснює останній на носія валентності. Для ад'єктивних словосполучень із відносним прикметником у ролі ознакового слова характерна факультативна сполучуваність із залежними словами, вони автономно репрезентують свій план змісту, залишаючи контекст інформативно достатнім, семантично прозорим, напр.: *Цвіт яблуневий капає на батькове лице, наче яблуні плачуть* (Є. Гуцало) (Пор.: *цвіт ще яблуневий, учора яблуневий, усюди яблуневий, дуже яблуневий, ліворуч яблуневий, по-сільськи яблуневий, великою мірою яблуневий, з понеділка яблуневий*). Відносні прикметники, проте, легко набувають синтаксичних

ознак якості, коли вживаються в якісному значенні або з відтінками якісного значення [11, с. 30]. Сказане стосується насамперед ад'єктивно-адвербіальних і ад'єктивно-субстантивних словосполучень, що виражають значення міри та ступеня якості. О.С. Фролов убачає розширення сполучувальних можливостей відносного прикметника в наростанні ступеня лексичної абстракції його значення [198, с. 56]. Необхідно наголосити, що найактивніше сполучаються із залежними компонентами прикметники, які виражають ознаку стосовно абстрактного поняття (*політичний, економічний, культурний, соціальний, ідеологічний тощо*).

На основі частиномовного вираження детермінувального конституанта, специфіки його формально-граматичної організації виокремлюємо три основні моделі синтаксичних конструкцій, що репрезентують активні валентні можливості відносних ад'єктивів: 1) відносний ад'єктив + іменник у непрямому відмінку (модель Adj (relat) + Sub[x]); 2) відносний ад'єктив + прийменник + іменник у непрямому відмінку (модель Adj (relat) + Prep + Sub[x]); 3) відносний ад'єктив + прислівник (модель Adj (relat) + Adv).

Характерною ознакою таких сполук слід вважати факультативність приад'єктивного компонента, необов'язковість його для цілісного розуміння змісту висловлення, розчинення в значеннєвому плані головного компонента. Причиною низької валентноспроможності відносних ад'єктивів, ще раз звернемо на це увагу, є, по-перше, закладена в їхній ономасіологічній природі предметна співвіднесеність, по-друге, їхня здатність передавати незмінну, сталу ознаку, по-третє, послідовне збереження ними генетичного зв'язку зі словами, які позначають конкретні предмети, дії, обставини тощо.

2.2. $\bar{N}a\bar{i} \ \bar{a}\bar{i} \ \bar{o}\bar{e}\bar{e}\bar{i} \ -\bar{n}\bar{e}\bar{i} \ \bar{o}\bar{a}\bar{e}\bar{n}\bar{e} \div \bar{i} \ \bar{a} \ \bar{o}\bar{a}\bar{d}\bar{a}\bar{e}\bar{o}\bar{a}\bar{d}\bar{e}\bar{n}\bar{o}\bar{e}\bar{e}\bar{a}$ $\bar{i} \ \bar{d}\bar{e}\bar{e}\bar{i} \ \bar{a}\bar{o}\bar{i} \ \bar{e}\bar{e}\bar{i} \ \bar{a}\bar{i} \ -\bar{i} \ \bar{a}\bar{i} \ \bar{i} \ \bar{e}\bar{e}\bar{i} \ \bar{a}\bar{e}\bar{o} \ \bar{o}\bar{a} \ \bar{i} \ \bar{d}\bar{e}\bar{e}\bar{i} \ \bar{a}\bar{o}\bar{i} \ \bar{e}\bar{e}\bar{i} \ \bar{a}\bar{i} \ -$ $\bar{i} \ \bar{d}\bar{e}\bar{n}\bar{e}^3\bar{a}\bar{i} \ \bar{e}\bar{e}\bar{i} \ \bar{a}\bar{e}\bar{o} \ \bar{n}\bar{e}\bar{i} \ \bar{a}\bar{i} \ \bar{n}\bar{i} \ \bar{i} \ \bar{e}\bar{o} \div \bar{a}\bar{i} \ \bar{u}$

Словосполученню, як відомо, "властива певна семантико-синтаксична організація, яка виявляється в семантико-синтаксичних відношеннях між його компонентами" [12, с. 207]. Ці відношення відображають зв'язки між предметами та явищами

позамовної дійсності й водночас указують на смислові зв'язки між синтаксичними одиницями. "Зміст синтаксичних відношень двоплановий, – твердить Н.С. Валгіна, – з одного боку, він віддзеркалює явища реального світу, у чому черпає свою інформативність (відношення між предметом і ознакою, дією і об'єктом тощо), з іншого – він спирається на взаємодію компонентів власне-синтаксичних одиниць, тобто спирається на синтаксичний зв'язок" [26, с. 87]. Зважаючи на дослідження М.В. Балко [12], Н.С. Валгіної [26], І.Р. Вихованця [30], А.П. Загнітка [65], А.О. Новикова [131], М.І. Степаненка [171; 174], К.Ф. Шульжука [213], можна вирізнити такі основні типи семантико-синтаксичних відношень, що базуються на основі взаємодії лексичних значень слів та їхніх граматичних форм: 1) атрибутивні, які спираються на загальне лексичне значення іменника (предметність) та значення поєднуваного з ним повнозначного слова, здебільшого прикметника (якість); 2) об'єктні, що "виникають за такої семантико-граматичної взаємодії компонентів, коли головне слово вимагає свого поширення об'єктом, на який спрямована чи з яким пов'язана дія" [26, с. 90]; 3) обставинні, які характеризують відношення обставин до дій, станів, процесів, якостей; 4) комплетивні, що виникають за умови, якщо головне слово з огляду на свою синсемантию потребує обов'язкового уточнення.

Однак не варто випускати з поля зору того факту, що словосполучення як синтаксичні одиниці з притаманним їм планом змісту і граматичним оформленням специфічно виявляють свої функційні та семантичні спромоги у складі речень, будівельним матеріалом яких слугують, коли відбувається уточнення й конкретизація синтаксичних відношень "під впливом словесного оточення, залежно від комунікативних цілей контексту" [26, с. 96].

Для ад'єктивних словосполучень із відносним прикметником у ролі опорного компонента характерною є поліфункційність щодо реалізації семантико-синтаксичних відношень, з-поміж яких виділяють 1) означальні, 2) означально-об'єктні та 3) означально-обставинні.

Означальні відношення не є однорідними, вони диференціюється на окремі підтипи, а саме: власне-означальні (*несподівано весняний* дух (Ю. Яновський)), означально-

обмежувальні (дисертація за суттю своєю докторська (В. Моренець)), означально-кількісні міри та ступеня ознаки (почуття *патріотичні до фанатизму* (Країна, 14 січня 2011)), означально-видільні (процес СБУ *перший з низки [анти-українських процесів]* (В. Кубайчук)), означально-посесивні (у нього *[Альфа]* і жестикуляція і реакція *українські* (Уніан, 6 січня 2008)), означальні відповідності / невідповідності (отрута риби-крилатки *несмертельна для людини* (А. Романенчук, Б. Коршинський)). Означально-об'єктні відношення, на відміну від означальних, не членується на семантичні підтипи (*ім'я поета на надгробному камені шосте після волосного комісара Науменка* (В. Земляк)). Діапазон означально-обставинних відношень представляють означально-часові (*квіти уже осінні* (О. Ізарський)), означально-просторові (*революція перша на сході Європи* (Д. Донцов)), означально-причиново-наслідкові (*ялинка від морозу срібна* (О. Високий)), означальні умови (*українські з якогось дива колишні кагебісти, міліціонери, перелицьовані партфункціонери* (І. Ципердюк)) підтипи (пор.: [123, с.21]).

Розмаїття семантико-синтаксичних відношень в ад'єктивно-субстантивному словосполученні зумовлене насамперед значенневою поліфункційністю означуваного компонента – прикметника. Основою ідентифікування синтаксичних значень служить ономасіологічна сутність ад'єктива як частини мови. Ідеться про семантику означальності як його релевантну ознаку. Найтонші відтінки, що встановлюються між означальним та означуваним компонентами, зумовлені передусім глибиною їхньої внутрішньої семантики, тобто їхньою семасіологічною природою.

2.2.1. $\bar{a}o\bar{i} \bar{e}\bar{e}\bar{i} \hat{a}\hat{i} -^3\bar{i} \hat{a}\bar{i} \bar{i} \bar{e}\bar{e}\bar{i} \hat{a}^3$ $\bar{n}\bar{e}\bar{i} \hat{a}\hat{i} \bar{n}\bar{i} \hat{i} \bar{e}\bar{o}\bar{a}\bar{i} \bar{i} \bar{y}$

На відміну від субстантивно-ад'єктивних словосполучень, у яких форма залежного компонента зумовлена граматичними формами опорного (*учнівський зошит, водяної лілеї, Наливайкового батька*), в ад'єктивних конструкціях детерміноване слово вимагає від детермінувального певної відмінкової форми без прийменника або з ним, тобто залежне

слово не узгоджується, а керується головним безпосередньо та опосередковано. Проведений аналіз показав, що найпродуктивніший тип у сучасній українській мові становлять конструкції, утворені за зразком моделі Adj (relat) + Prep + Sub(x). Словосполучення, в основі яких лежить модель Adj (relat) + Sub(x), обмежені в плані функціонування. Роль головного компонента при цьому найчастіше виконують ад'єктиви, які виражають ознаку предмета щодо соціальної оцінки (*народний, робочий, національний, антиробочий, антинаціональний, антинародний, антикріпосницький, антифашистський, антисамодержавний, антицарський*), функційного призначення (*літальний, читальний, рятувальний, розважальний, орошувальний, очисний*), місця (*одеський, полтавський, французький, надморський, фронтовий, дніпровський*), часу (*вчорашній, вечірній, минулорічний*), матеріалу або речовини (*дерев'яний, залізний, оксамитовий, вишневий, піщаний*).

2.2.1.1. *Ñëî âî ñî î ëó÷áí í ü ç âëàñí â-î çí à÷àëüîí èì è ñàì àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èì è â³áí î øáí í üì è*

Обстежений матеріал дає право констатувати, що власне-означальні відношення, коли залежний іменник називає супроводжувальну додаткову стосовно основної семантичну ознаку, регулярно реалізують конструкції, об'єднані такими субмоделями: Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ПІД / ПІДІ / ПІДО + Sub (acc), Adj (relat) + Prep З/ЗІ / ІЗ + Sub (inst), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc).

Субмодель Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc)

Функцію граматично панівних компонентів у словосполученнях, утворених за поданим взірцем, виконують головні матеріально-речовинні прикметники (*бавовняний, трикотажний, фланелевий, мармуровий, золотий, срібний*). Вони активно сполучаються з іменниками, що позначають геометричні фігури (*кружечок, клітинка, смужка*), візерунки та орнаменти (*квітки, листочок, горошок, цяточка*), напр.: *шовковий у горошок бант* (Г. Олді); *мітенки ажурні в квітки* (Твоє модне хобі, №1, 2011); *сукня у горошок ситцева* (Р. Федорів); *спідниця шовкова у квітку* (О. Довженко). Аналізовані конструкції

Т.М. Молошна відносить до розряду власне іменних, з чим можна погодитися, оскільки вони представлені в системі ад'єктивних і субстантивних словосполучень [123, с.52] (пор.: *бант у горошок – синій у горошок*).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПІД / ПІДІ / ПІДО + Sub (acc)

Словосполучення аналізованої субмоделі, як і попередні, становлять кількісно нечисленну групу. Вони виражають "означальні відношення з відтінком уподібнення" [123, с.71]. Валентне ядро таких конструкцій конституюють матеріально-речовинні прикметники (*хутряний, кам'яний, поліестровий, пластиковий*), напр.: *матеріал хутряний під велюр* (Лада, 24 жовтня 2010); *тканина синтетична під шовк* (Лада, 24 жовтня 2010); *вікна пластикові під дерево* (Аспекти будівництва, №3, 2010); *стілниця пластикова під мрамур та під граніт* (Є, №6, 2010). Лексичний склад детермінувальних членів представлений субстантивами, що номінують різноманітні конкретні предмети (тканини, меблі, конструктивні елементи будівель, речовини й т. ін.).

Субмодель Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (inst)

У словосполученнях розгляданої субмоделі детермінувальним компонентом регулярно побутують матеріально-речовинні (*бязевий, шовковий, лляний, нейлоновий, акриловий, малахітовий, нефритовий*) та просторові, найчастіше відтопонімні, ад'єктиви (*український, марокканський, італійський*). Іноді синтаксичні позиції при собі відкривають прикметники, які виражають ознаку за функційним призначенням (*їстівний, весільний, концертний*). Типовою для цих носіїв валентності є сполучуваність із субстантивами – назвами найрізноманітніших додаткових ознак, як-от: візерунки та орнаменти (*вічка, гілочки, квіточки, поле*), геометричні фігури (*смуги, квадрати, трикутнички*), оздоблювальні матеріали (*золото, срібло, буришин, позолота*), елементи декору (найчастіше лексеми – найменування метонімічних соматизмів, іноді із залежними прикметниками, з-поміж яких функційною активністю вирізняються матеріально-речовинні) (*ручка, руків'я, головка, набалдашник*). Зрідка приад'єктивну позицію заповнюють іменники на позначення продуктів харчування

(молоко, шкварка, сіль), споруд, елементів оздоблення, прикрас (зерцало, баня), абстрактних понять (колорит, вміст, домішка). Характерною особливістю залежних субстантивів у словосполученнях субмоделі Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (inst) є те, що вони так само поширюються іншими лексичними одиницями, здебільшого різними за значенням ад'єктивами та субстантивами, напр.: *залізну з кістяною ручкою виделку* (В. Шевчук); *палиці бамбукові зі срібними головками* (Петро Панч); *мармуровий з бронзою годинник* (О. Ізарський); *російський з вічками ліжник* (Г. Плугатор); *палиця кедрова з срібною головкою* (Ю. Мушкетик); *срібні з позолотою ризи* (Л. Бойчук); *власне українські з народознавчим колоритом назви* (О. Тараненко); *стіни книг російських з незначною домішкою "національних"* (О. Ізарський); *мова слов'яноруська з деякою домішкою українців* (П. Плющ); *флакон срібний з янтарем* (В. Захарченко); *палац кришталевий з срібними банями* (І. Нечуй-Левицький); *срібні із зерцалами кіраси* (М. Вінграновський); *волосяну з чавунним наконечником нагайку* (М. Вінграновський); *хліб житній з гречаними домішками* (Л. Артюх); *шапка-кубанка смушева зі шкіряним верхом* (В. Шкляр); *грунти глеєві зі вмістом гумусу* (С. Поп); *запах вітру полиновий із присмаком чебрецю* (В. Земляк). Окремий різновид становлять конструкції, у яких валентним партнером є субстантивовані прикметники на позначення кольору, а роль головного носія валентності виконують функційно-якісні колористичні ад'єктиви. У цих синтаксичних структурах головний і залежний компоненти мають однакову значеннєву вагу, напр.: *золота з червоним голова* (В. Шевчук), *зоря срібна із синім* (Є. Найчук); *поле срібне з лазуровим* (Українська геральдика).

З конструкціями субмоделі Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (inst) можуть взаємодіяти словосполучення Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc). Тут жорстко діє принцип лексико-семантичної вибірковості. У відношення варіативності вступають передусім субстантиви на позначення орнаментів, візерунків, елементів декору (пор.: *бавовняний з гілочками – бавовняний у гілочках*).

Субмодель Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc)

Найнижчий ступінь продуктивності у складі прикметнико-іменникових словосполучень з власне-атрибутивними семантико-синтаксичними відношеннями мають конструкції з приад'єктивним компонентом Prep В / У + Sub (loc). Основною базою для їхнього творення слугують матеріально-речовинні прикметники (*глиняний, фарфоровий, порцеляновий, парчевий*), напр.: *полив'яні в квітках тарелі* (М. Вінграновський); *колодка пістоля кістяна в арабських візерунках* (Петро Панч). За лексико-семантичною наповнюваністю приад'єктивної позиції вони часто уподібнюються в певному синтагматичному оточенні конструкціям субмоделі Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc), тобто перебувають з ними у варіативних зв'язках (пор.: *шовковий у горошках – шовковий у горошок*).

2.2.1.2. Ñèî âî ñîî ïëóáí í ç í çí à÷àëüí î -ë³ëüë³ñí èì è ñàì àí òèèî -ñèì òàèñè÷í èì è â³áí î øáí í üì è

Означально-кількісні відношення із семантичним відтінком міри, ступеня вияву ознаки реалізують насамперед ті словосполучення, в основі яких лежать субмоделі Adj (relat) + [Adj] + Sub (inst), Adj (relat) + Prep БЕЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ДО + [Adj] + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + [Adj, Num] + Sub (gen) + Prep ДО + [Adj, Num] + Sub (gen), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc), Adj (relat) + Prep НА + [Num] + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ЧЕРЕЗ + Sub (acc), Adj (relat) + Prep В / У + [Adj] + Sub (loc).

Субмодель Adj (relat) + [Adj] + Sub (inst)

Розглядувані конструкції наділені жорсткою лімітативністю з боку заповнювача приад'єктивної позиції. Його роль можуть виконувати іменниково-прикметникові форми *великою мірою, вищою мірою, значною мірою, меншою мірою, найбільшою мірою, найменшою мірою, незначною мірою, однаковою мірою, певним чином, певною мірою, якоюсь мірою*. Вони репрезентують три основні типи квантитативних відношень: "нижче від норми", "вище від норми", "відповідно до норми". Семантичний діапазон основних носіїв валентності формують прикметники із соціально-оцінним (*провінційний, селянський, гламурний, глянцевий*) та

загальновідносним значенням. До складу останніх уходять ад'єктиви, що вказують на зв'язок предмета з певним соціальним інститутом, видом мистецтва та мистецьким напрямом, світоглядною позицією, суспільно-економічною формацією (*науковий, дискусійний, феодалський, агностичний*), напр.: *все те якоюсь мірою іграшкове* (Ю. Мушкетик); *посткубістичний Малевич великою мірою фольклорний* (З книги "Український авангард 1910-1930 рр."); *"Сад Гетсиманський" значною мірою автобіографічний* (Ю. Лавріненко); *Джордж Буш найбільшою мірою проросійський господар Білого Дому в сучасній історії* (ІСАС, 9 листопада 2004); *суспільство певною мірою капіталістичне* (О. Курочкін); *університети найвищою мірою провінційні* (Європейський освітній портал, 19 травня 2009); *характер політичних суб'єктів виборчого процесу певною мірою народний [а не державний]* (Л. Козодой); *книга "непатріотична" такою мірою [що її досі не наважується оприлюднити жодне російське видавництво]* (І. Андрус'як).

Субмодель Adj (relat) + Prep БЕЗ + Sub (gen)

Синтаксичну позицію Prep БЕЗ + Sub (gen) при ад'єктивах, які характеризують ознаку щодо узагальненої особи чи істоти (*варварський, вовчий, королівський, панський*) або реалізують значення "пов'язаний із духовними практиками, соціальними явищами, тенденціями, суспільними ідеологіями" (*анархічний, гуманістичний, кризовий, суфістичний, фашистський*), заповнюють прийменниково-відмінкові форми *без кінця, без краю, без перебільшення, без міри*, напр.: *нагорода без перебільшення королівська* (Фортуна, 6 серпня 2012); *без перебільшення варварське ставлення* (Дзеркало тижня, 6 листопада 2004), *стан російсько-українських відносин без перебільшення кризовий* (Новинар, 11 серпня 2009), *методи боротьби з безпритульністю тварин без перебільшення драконівські* (Т. Метельова, Київське товариство захисту тварин), *ідеї за деякими ознаками без перебільшення нацистські* (Діалог.ua, 21 лютого 2005).

Особливим статусом наділена прийменниково-відмінкова форма *без того*, яка завжди вживається зі сполучником *і*, оскільки вона субститує собою інформацію, закладену в попередньому контексті. Ознака при цьому конкретизується

вказівкою на те, що її реалізація вже відбулася незалежно від дії певних умов, про які йшлося раніше, напр.: *обличчя жінки й без того аскетичне* (маються на увазі душевні страждання через загибель сина) (Р. Федорів); *пенсія і без того копійчана* (Спецпроект "Гроші", 1+1) (ідеться про грошові стягнення з пенсіонерів-дітей війни за складання позовних заяв про відшкодування грошової допомоги від держави).

Субмодель Adj (relat) + Prep ДО + [Adj] + Sub (gen)

У словосполученнях, утворених на основі розглядуваної субмоделі, залежний компонент указує на ступінь або міру якості, вираженої основним носієм валентності. Ад'єктивну позицію обіймають лексеми, що характеризують ознаку за національно-географічною або адміністративно-територіальною належністю (*китайський, корейський, французький*), а також лексичні одиниці соціально-оцінної (*народний, національний, радянський*) семантики. У ролі детермінувального члена найчастіше вживаються прийменниково-відмінкові конструкції *до певної міри, до такої міри, до якоїсь міри*, а також іменники зі значенням інтенсивності, сили ознаки (*до краю, до болю, до чорта, до дна, до неймовірності, до неможливого* й т. ін.), напр.: *Парнас до певної міри німецько-російський* (О. Ізарський); *аспект парламентських партій до певної міри регіональний* (Юридичний журнал, №6, 2008); *РПЦ за радянських часів структура до певної міри не церковна* (А. Колодний); *Тайвань до певної міри колоніальний* (Бізнес-Студія, №16, 2006); *до самого свого дна і ґрунту національна, українська "Земля" [кінострічка]* (Ю. Лавріненко); *почуття патріотичні до фанатизму* (Країна, 14 січня 2011); *ГМАХ весь партійний, націонал-соціалістичний аж до прибиральниць* (Ю. Шевельов). Конструкції із залежною позицією *до певної (якоїсь...) міри* є функційними еквівалентами словосполучень, що програмують залежні позиції *певною (якоюсь...) мірою* (пор.: *до певної міри фольклорний – певною мірою фольклорний*).

Словосполучення субмоделі Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen) як компоненти художнього дискурсу можуть репрезентувати ускладнену семантику, коли на основний значеннєвий обсяг накладається додаткова якісно-оцінна інформація суб'єктивного характеру, напр.: *сни до нудоти*

попсові (А. Малігон); *до непристойності радянське ім'я міста [Кіровоград]* (А. Авдєєв); *картина до біса сюрреалістична* (Ю. Андрухович).

Субмодель Adj (relat) + Prep ВІД + Sub (gen) + [Adj, Num] + Prep ДО + [Adj, Num] + Sub (gen)

Аналізовані конструкції мають у своєму складі дві залежні позиції, що окреслюють квантитативні межі (інколи ускладнені іншими значенневими відтінками) поширення ознаки, названої детермінованим конститuentом. Вони сформовані на базі прикметників, які вказують на місце походження предмета (*французький, східний, новозеландський, африканський*), а також тих, що репрезентують значення "пов'язаний з політичною течією, політичною ідеологією, суспільно-економічним устроєм", "пов'язаний з культурою й ментальністю певного етносу" (*фашистський, нацистський, комуністичний, соціал-демократичний, неоконсервативний, радикальний, американський*), напр.: *фільм "Невловимий" французький від першого до останнього свого кадру* (Ю. Марищук); *тижневик український від першого до останнього рядка* (Листи до приятелів, 14 листопада 2009); *фільм фашистський від першого до останнього кадру* (О. Хоменко); *риса національна від заходу до сходу* (Українська правда, 16 вересня 2005); *рецензія від початку до кінця погромна* (Ю. Шевельов); *абсолютно наклепницька від початку до кінця інвектива* (О. Забужко). Лексико-семантичний спектр заповнювачів залежних позицій представлений субстантивами на взірець *рядок, строфа, кадр, сторінка, початок, кінець, схід, захід* тощо. Двокомпонентна приад'єктивна позиція являє собою антонімічну пару. Її утворюють іменники-антоніми (*початок – кінець*) та присубстантивні поширювачі (*перший – останній*).

Субмодель Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc)

У конструкціях, утворених за цією субмоделлю, найтипівішими репрезентантами ад'єктивної позиції є прикметники зі значенням "той, що має відношення до певної країни, регіону, місцевості" (*український, американський, бразильський*), "пов'язаний із мистецьким напрямом, течією" (*сатиричний, готичний*), "стосується соціальної оцінки"

(*демократичний, патріотичний*). Розряд носіїв валентності доповнюють ад'єктиви, що називають ознаку за функційним призначенням (*розважальний, агітувальний, тріумфальний*). На рівні залежної позиції простежено жорстку лексико-семантичну лімітативність: її регулярно заповнює прийменниково-відмінкова форма *в міру/не в міру*, напр.: *кіно в міру дидактичне й розважальне* (С. Жадан); *у міру іронічна, не в міру пафосна "містифікація"* (О. Купріян); *це така собі в міру цинічна, в міру патріотична алкоголічка* (Українська правда, 26 вересня 2004); *не в міру демократичні канадці* (Персонал плюс, 11-17 листопада 2008); *проза в міру сповідальна* (М. Рябчук).

Субмодель Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc)

Детерміновані компоненти в словосполученнях описуваної субмоделі представлені загальновідносними прикметниками, утвореними від іменників – назв явищ природи, природних об'єктів, психічних станів, настроїв людини, типів темпераменту (*сонячний, вітряний, морозний, гумористичний, апатичний, ейфоричний, флегматичний, холеричний*), а також темпоральними (*весняний, зимовий, осінній*) та соціально-оцінними (*радянський, народницький, базарний*) ад'єктивами. Цим конструкціям властива жорстка лексико-семантична вибірковість стосовно валентного партнера. Його роль виконують прийменниково-відмінкові форми *на диво, на рідкість*, напр.: *осінь 1976 року на диво грибна* (В. Овсієнко); *вечір на диво осінній* (В. Лисенко); *грудень на рідкість сніжний* (О. Лисенко); *День міста на рідкість сонячний* (О. Шульга); *на диво поетична та романтична натура* (Рівненська газета, 6 лютого 2008); *людина на диво гумористичної вдачі* (В. Маслійчук); *фільми на диво аполітичні* (І. Денисенко); *поводження на рідкість хамське* (Тиждень.ua, 22 грудня 2012).

Субмодель Adj (relat) + Prep ЧЕРЕЗ + Sub (acc)

Словосполученням, утвореним на базі цієї субмоделі, як і конструкціям зі структурною організацією Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc) і Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc), властива лексико-семантична вибірковість з боку залежного компонента. Його функція закріплена за прийменниково-іменниковими формами *через край, через міру, через силу*, напр.: *настрій через міру*

меланхолічний (О. Лисенко); *погляди через міру глобалістичні* (Країна, 27 серпня 2010), *погляд у майбутнє через силу оптимістичний* (О. Лисенко). Регулярною для них є сполучуваність із прикметниками, що вказують на психічний та емоційний стан людини (*меланхолічний, оптимістичний, песимістичний*), характеризують ознаку з позиції певних ідеологій, суспільних та політичних рухів (*демократичний, глобалістичний, проамериканський, феміністичний, ліберальний*).

Субмодель Adj (relat) + Prep НА + Num + Sub (acc)

Залежний конститuent у таких конструкціях уточнює реалізовану прикметником ознаку вказівкою на визначену міру її вияву. Валентне ядро у складі панівних компонентів становлять матеріально-речовинні ад'єктиви (*спиртовий, коньячний, залізний, металічний*). Іноді цю функцію перебирають на себе відетнонімні прикметники або ті, які передають ознаку стосовно певної національності, національної культури (*індіанський, мексиканський, австралійський, англійський, шотландський*). У ролі залежного компонента функціують іменники квантитативної семантики та дробові числівники, що позначають фіксовану кількість частин від цілого. Останні побутують як "гібридні аналітичні утворення, тому що поєднують у собі кількісний числівник і субстантивований кількісний прикметник, слово частина при цьому постійно елімінується" [185, с. 285-286]. Напр.: *на три чверті дерев'яний* [123, с. 50], *розчин на дві третіх спиртовий* (ІМЕД); *кров на дев'ять десятих індіанська* (В. Фріч); *мова на три чверті російська і на одну чверть українська* (М Скрипник).

Для валентно активних матеріально-речовинних прикметників, які називають ознаку стосовно матерії й металу, з яких виготовлено предмет (*шерстяний, поліамідний, свинцевий, олов'яний*), та локативних ад'єктивів, що вказують на місце походження предмета (*британський, японський, ірландський*), типовою є сполучуваність із конструкціями "числівник + іменник відсоток (процент)", які репрезентують нерозчленовану квантитативну семантику (*тридцять відсотків, п'ятнадцять процентів*), напр.: *піджаки на сто відсотків синтетичні* (Газета по-українськи, 3 вересня 2008); *всі європейські комп'ютери на двадцять п'ять*

відсотків ірландські (День, 31 січня 2006); *1732 року Харків був на дев'яносто відсотків український* (Україна молода, 8 грудня 2004); *сімдесят відсотків місцевих бюджетів дотаційні на дев'яносто п'ять відсотків* (Тиждень, 8-14 квітня 2011); *герої на сто відсотків українські* (УНІАН, 6 січня 2011); *френдстрічка на дев'яносто відсотків українська* (Країна, 29 березня, 2012).

Субмодель Adj (relat) + Prep В / У + [Adj] + Sub(loc)

Конструкції, утворені за зразком аналізованої субмоделі, належать до розряду малопродуктивних. Спостережено суворе лексико-семантичне обмеження з боку залежного компонента, який представлено лише трьома детермінувальними компонентами – *в(у)(більшій, меншій, значній, однаковій, повній) мірі* та *в(у)(більшій, меншій, однаковій, повній) кількості, в (у) (більшій, меншій) частині (часті, заст.)*. напр.: *ліси ялицево-смерекові і в меншій мірі букові* (К. Гренчук); *племена в меншій часті польські, в більшій часті українські* (Ст. Смаль-Стоцький); *в повній мірі патріархальне суспільство* (Е. Полومه); *говір в основі літературної мови в малій мірі полтавський* (І. Огієнко); *причини масових протестів [у країнах Північної Африки та Близького Сходу] в меншій мірі політичні і в більшій мірі соціально-економічні* (Країна, 4 березня 2011); *людина в значній мірі кінематографічна* (М. Яремак). За своєю семантичною природою він може збігатися в певному валентному оточенні з приад'єктивними членами Adj(relat) + Sub (inst), Adj(relat) + ДО + Sub (gen) (пор.: *в/у більшій мірі – більшою мірою – до більшої міри; в/у меншій мірі – меншою мірою – до меншої міри; в якійсь мірі – якоюсь мірою – до якоїсь міри*). Головним конститuentом словосполучень розгляданої субмоделі є прикметники з матеріально-речовинним значенням (*буковий, листяний, осиковий,*), а також загальновідносні ад'єктиви, утворені від іменників – номінувань країн і регіонів, суспільних інститутів, культурних явищ (*польський, релігійний, андрократичний, театральний*).

2.2.1.3. Ñĕĭ âĭ ñĭ ĭ ěó÷áĭ í ŷ ċ ĭ ċĭ à÷àëüĭ ĭ -âèă³ëüĭ èĭ è ñăĭ àĭ òèèĭ -ñèĭ òàèñè÷ĭ èĭ è â³ăĭ ĭ øăĭ í ŷĭ è

Словосполучення, між компонентами яких установлюються означально-видільні семантико-синтаксичні відношення, обмежені субмоделлю Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen). Лексико-семантичний спектр основних носіїв валентності в них представлений порядковими (*перший, другий, третій*), рідше загальновідносними прикметниками. З-поміж останніх функційною активністю вирізняються ті, які вказують на зв'язок предмета з певною країною, регіоном, територіальною одиницею (*болгарський, китайський, татарський*). Названа ними ознака уточнюється вказівкою на сукупність однорідних предметів, дій, процесів, явищ або групу осіб, серед яких об'єкт, про котрий ідеться, реалізується в передчасі або післячасі, напр.: *процес СВУ перший з низки [антиукраїнських процесів]* (В. Кубайчук). Опорні компоненти в таких конструкціях сполучаються із займенниковими іменниками, що заступають собою об'єкт, про який мовилося попереду або йтиметься далі, напр.: *перша з них [зустрічей з І. Багряним]* (О. Ізарський); *покоління перше з тих [що з України ніколи не емігрувало]* (Р. Шпорлюк); *перший з них [випадків татарських набігів]* (В. Мокляк); *перша з них [умов]* (В. Мокляк); *мова – найбільш болгарське з усього [що Болгарія створила за 1300 років]* (Я. Конєва).

2.2.1.4. Ñĕĭ âĭ ñĭ ĭ ěó÷áĭ í ŷ ċ ĭ ċĭ à÷àëüĭ ĭ -ĭ ĭ ñăñèăĭ èĭ è ñăĭ àĭ òèèĭ -ñèĭ òàèñè÷ĭ èĭ è â³ăĭ ĭ øăĭ í ŷĭ è

Аналізоване значення реалізується за участю конструкцій субмоделі Adj (relat) + Prep В / У + Sub (gen). Ці словосполучення вирізняються з-поміж інших не лише специфікою семантико-синтаксичних відношень, а й лексико-семантичним складом конститутивних позицій. Залежний компонент у них завжди побутує в ролі об'єкта і виражається найчастіше займенниковими іменниками, а також субстантивами зі значенням "особа" або "група осіб". Експлікована предметна характеристика, таким чином, приписується одному конкретному носієві або кільком носіям. Функцію детермінованого члена можуть виконувати порядкові (*четвертий, десятий, двадцять шостий*) та

загальновідносні прикметники зі значенням "властивий певному етносові, нації", напр.: *Іван був дев'ятнадцятий в батька* (М. Коцюбинський); *Наталка в Павлюків була п'ята* (В. Скуратівський); *і угорська мова угорська у нас* (Ю. Андрухович); *у нас спека нью-йоркська* (О. Забужко).

2.2.1.5. $\tilde{N}\tilde{e}\tilde{i}\ \hat{a}\hat{i}\ \tilde{n}\hat{i}\ \hat{i}\ \tilde{e}\tilde{o}\div\hat{a}\hat{i}\ \hat{i}\ \tilde{y}\ \zeta\ \hat{i}\ \zeta\hat{i}\ \hat{a}\div\hat{a}\tilde{e}\tilde{u}\hat{i}\ \hat{i}\ -$ $\hat{i}\ \hat{a}\hat{i}\ \hat{a}\tilde{e}\tilde{o}\hat{a}\tilde{e}\tilde{u}\hat{i}\ \tilde{e}\hat{i}\ \tilde{e}\ \tilde{n}\hat{a}\hat{i}\ \hat{a}\hat{i}\ \tilde{o}\tilde{e}\tilde{e}\hat{i}\ -\tilde{n}\tilde{e}\hat{i}\ \tilde{o}\hat{a}\tilde{e}\tilde{n}\tilde{e}\div\hat{i}\ \tilde{e}\hat{i}\ \tilde{e}$ $\hat{a}^3\hat{a}\hat{i}\ \hat{i}\ \tilde{o}\hat{a}\hat{i}\ \hat{i}\ \tilde{y}\hat{i}\ \tilde{e}$

Ядро конструкцій, що репрезентують аналізований тип відношень, становлять словосполучення структурних субмоделей Adj (relat) + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc).

Субмодель Adj (relat) + Sub (inst)

В аналізованих конструкціях ознака, яку називає прикметник, конкретизується вказівкою на предмет, явище, подію, в зв'язку з якими вона реалізується. Залежний конститuent при цьому називає одну із характеристик, властивостей цього предмета, явища, події, на яких зацентровано основну увагу: *зміст, ідея, природа, суть, сутність, форма, функція* тощо. Примітно, що абстрактні субстантиви зі свого боку часто програмують атрибутивний модифікатор, роль якого найчастіше виконує посесивний займенник *свій*, напр.: *образ, наскрізь сатиричний своєю суттю, природою, формою, функцією* (Ю. Лавріненко); *своєю свіжістю майже дитячий чар* (Ю. Лавріненко); *суттю поетична мова* (Ю. Лавріненко); *шизофренічна своєю одвертістю претензія* (Ю. Лавріненко); *роман український всім своїм духом, усім спрямуванням, усіма ідеями, почуттями, характерами* (Ю. Шерех); *національний кожною своєю барвою роман* (І. Дзюба); *Тичина формою глибоко національний* (С. Єфремов); *соціалістична своїм змістом і національна формою культура* (Цит. За І. Огієнком); *роман [Прапороносці] суттю своєю реабілітаційний* (О. Гончар); *установи українські складом і суттю* (О. Забужко); *українська змістом книжка* (Ю. Шевельов). У ролі граматично панівних компонентів регулярно фіксуються ад'єктиви, що належать до загальновідносних (найчастіше зі значеннями

"характерний для якогось виду, напряду мистецтва", "пов'язаний з мистецьким або культурним поняттям") (*рококовий, готичний, прозовий, літературний*), а також ті, що вказують на зв'язок предмета із певною країною та її культурою (*африканський, американський, український*).

Відтопонімні (*оржицький, лелюхівський, градизький*), функційно-якісні (*залізний, металевий, крицевий*) та соціально-оцінні (*пролетарський, бульварний, національний*) прикметники досить активно сполучаються з іменниками на взірець *воля, душа, дух, серце, тіло, походження, рід*, напр.: *будьте волею залізні* (П. Тичина); *мова походженням своїм давньоболгарська* (П. Плющ); *митрополит Іларіон родом руський* (Народна правда, 23 листопада 2008); *земляк родом оржицький* (О. Гончар); *мама родом полтавська* (О. Гончар); *селянин родом прикиївський* (О. Забужко); *жінка своя родом і кров'ю* (В. Лис); *митці пролетарські походженням та самопочуттям* (І. Дзюба). Аналізовані конструкції та словосполучення структури Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst) постають як функційні еквіваленти, пор.: *барокові своєю природою* місця його [Багряного] творчості (Ю. Лавріненко) – *театр бароковий за своєю природою* (Т. Гриценко). Варіативність виникає тоді, коли приад'єктивну позицію заповнюють абстрактні субстантиви на взірець *форма, зміст, суть, сутність, природа, функція, ідея*.

Субмодель Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst)

Словосполучення структурної субмоделі Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst) за характером реалізованих відношень є монофункційними, оскільки залежний компонент завжди вживається в ролі об'єкта. Семантичний діапазон опорних компонентів представлений порядковими (*перший, десятий*), соціальнооцінними (*буржуазний, імперіалістичний, радянський*), а також загальновідносними прикметниками, що виражають зв'язок предмета з релігійними течіями та напрямками, філософськими вченнями, політичними й соціальними рухами, формами державного устрою, стилями мистецтва (*православний, католицький, кантіанський, конфуціанський, готичний, консервативнобуржуазний, шістдесятницький, ампірний, рококовий*). Цей лексико-семантичний корпус розширюють

ад'єктиви, які характеризують предмет через його зв'язок із певною країною, нацією або їхніми культурами (*австралійський, варязький, антський, дорійський, кельтський*). Приприкладу метрикову позицію обіймають різноманітні абстрактні іменники (*величина, значення, кількість, ознака, показник, походження, природа, розмір, структура, суть*) разом із залежними атрибутивними поширювачами або без них, напр.: *кожна держава є антиморальною за своєю суттю* (М. Гримич); *відповідь базарна за тоном* (О. Забужко); *засоби масової інформації російські за мовою і духом* (В. Овсієнко); *за всіма ознаками штрафний ізолятор* (В. Овсієнко); *любов за діаспорним масштабом всенародна* (О. Забужко); *корінні за породним складом насадження* (Ф. Заставний); *російські письменники як за мовою їхніх творів, так і за походженням* (І. Бондаренко); *фільм американський за виробництвом, чіткістю сценарної структури, грою акторів, але європейський за режисурою* (Д. Десятерик); *суспільство переважно радянське за звичками і походженням* (Д. Десятерик); *друга за ліком дитина* (В. Лис); *країна третя найрозвиненіша за економічними показниками* (Р. Шпорлюк); *тітчин чоловік третій за рахунком* (В. Шевчук); *перший за даром поет* (І. Римарук); *місто провідне за кількістю населення й за своїм впливом* (Р. Шпорлюк); *граматична система антська за загальним типом* (С. Хваткова); *українська, за своєю природою селянська національна самосвідомість* (О. Ціпко); *язичеські за своєю суттю декоративні мотиви* (Д. Степовик); *друге за величиною місто* (Країна, №1, 2011); *костел другий за сторовинністю* (І. Седельник, М. Бучек); *другий за чисельністю слов'янський народ* (В. Наулко); *елементи давньослов'янські за своїм походженням* (Т. Ніколаєва); *звичай за своїм походженням позацерковний* (О. Курочкін); *другий за розміром і багатством бург* (К. Галушко); *третій за популярністю виконавець* (Ю. Шелест); *дійство карнавальне лише за формою* (О. Чебанюк); *Україна українська за духом своїм, за мовою своєю, за пам'яттю про своїх героїв та геніїв* (М. Фішбейн).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc)

Означально-обмежувальне значення, яке реалізують словосполучення субмоделі Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc), репрезентується за участю темпоральних (*дохристиянський, пореволюційний, післяреформений*), локативних (*міський, хутірський, селянський*), загальновідносних ад'єктивів, утворених від назв філософських понять, форм державного устрою (*автаркічний, аскетичний, монархічний, федеративний*), а також тими, які виражають ознаку стосовно країни, регіону, племені, народності, однієї із національних культур (*український, слов'янський, скіфський, перський*). Приад'єктивну позицію заповнюють прийменниково-відмінкові форми *по вірі, по духу, по мові, по напрямку, по одязі, по суті* та ін. Для більшості субстантивів, які входять до їхнього складу, інтегрувальною є сема "знаковість" ("знаковість етична", "знаковість суспільна", "знаковість людська" й т. ін.), напр.: *доба по суті постхристиянська* (О. Забужко); *характер етнокультурної взаємодії по суті всесвітній* (Т. Ніколаєва); *українські по духу і напрямку ідеї* (В. Липинський); *ідеологія ленінізму російсько-націоналістична по своїй глибокій суті* (Ю. Лавріненко); *по суті автаркічний шлях розвитку* (День, 31 січня 2006); *суспільно-політичні перетворення революційні по своїй суті* (Дзеркало тижня, 18 грудня 2004); *Гайчура по одязі посполитий* (Петро Панч); *дискурс по суті антиукраїнський* (М. Рябчик); *місіонерство по суті інтелігентське* (І. Дзюба); *явище по суті середньовічне* (М. Рябчук); *люди свої по одязі* (В. Шевчук); *селище [Нова Ушиця] абсолютно колгоспне по суті* (iPress.ua, 3 грудня 2012).

Крім означально-обмежувального, конструкція Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc) може виражати модальне значення впевненості. Роль залежного компонента при тому виконує прийменниково-відмінкова форма *по правді*, що підкреслює істинність факту, про який ідеться, напр.: *держава по правді чисто українська* (М. Костомаров) (*держава справді чисто українська*). Окремі залежні компоненти, як, наприклад, *по структурі, по масштабах, по силі, по природі, по суті, по напрямку, по духу, по вірі* можуть утворювати варіативні ряди із детермінувальними членами *структурою, масштабами, силою, природою, суттю, напрямом, духом, вірою, за структурою, за*

масштабми, за силою, за природою, за суттю, за напрямом, за духом, за вірою (пор.: український по духу – український духом – український за духом, охлократичний по природі – охлократичний природою – охлократичний за природою).

Субмодель Adj (relat) + Prep B / У + Sub (loc)

Словосполучення цієї субмоделі виражають атрибутивно-об'єктні відношення з відтінком лімітативності. Їхнє основне призначення – окреслювати певну сферу виявлення ознаки, названої опорним ад'єктивом. До найтипівіших заповнювачів приад'єктивної позиції належать субстантиви абстрактної семантики на позначення суспільних категорій, дій, ментальних процесів людської свідомості, як-от: *значення, основа, розуміння, сенс, суть, смисл, форма*. Вони, як інформативно недостатні лексеми, перебувають у відношенні обов'язкової валентності з іншими компонентами, головню з тими, що передають атрибутивне або атрибутивно-посесивне значення. Функцію носіїв валентності виконують ад'єктиви, які виражають ознаку стосовно узагальненої особи або істоти (*язичницький, абсолютистський, поганський*), соціальної оцінки (*міщанський, буржуазний, совковий*), етнонімічної, екзоетнонімічної, ойконімічної належності (*осетинський, фінський, волоський*), указують на порядок розташування чогось (*дванадцятий, сорок третій*), напр.: *у своїй основі язичницькі обряди* (В. Балушок); *серйозні праці і в задумі своїм патріотичні* (В. Русанівський); *найкришталевіші у розумінні інтернаціоналізму погляди* (О. Довженко); *в суті своїй істота дрібнобуржуазна та анархічна* (А. Бондар); *мова контрагента в нашому випадку давньоруська* (М. Брайчевський); *тлумачення націоналістичного підпілля радянське в тому сенсі [що воно не лише ігнорує критичну дискусію, а й симетрично відтворює всі кліше радянського дискурсу]* (Р. Дубасевич); *але "The Hurt Locker" не військовий і навіть не антивоєнний фільм у традиційному сенсі* (Д. Десятерик); *Калькутта не британська в тому розумінні [як Манчестер]* (Р. Шпорлюк); *перша в українській лексикографії спроба [вмістити в одній книзі найширше уявлення про слово]* (З анотації); *перший у світовій практиці суцільнозварний міст* (В. Горленко); *династія в дійсності*

варязька (І. Огієнко); *зміст її [книги] навіть патріотичний в деталях і заключеннях* (О. Ізарський); *перший у своєму житті ворог* (В. Чемерис); *тоталітаризм націоналістичний у крайніх формах* (І. Ципердюк); *в основі своєї землеробська культура* (Б. Харчук); *чоловік передовий в православ'ї* (М. Костомаров). Як уже наголошувалося, аналізовані конструкції перебувають у часткових варіативних зв'язках із синтаксичними структурами Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc), Adj (relat) + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst) (пор.: у суті революційний – по суті революційний, суттю революційний, за суттю революційний).

2.2.1.6. $\tilde{N}\tilde{e}\tilde{i}\ \hat{a}\tilde{i}\ \tilde{n}\tilde{i}\ \hat{i}\ \tilde{e}\tilde{o}\div\hat{a}\tilde{i}\ \hat{i}\ \tilde{y}\ \zeta\ \hat{i}\ \zeta\hat{i}\ \hat{a}\div\hat{a}\tilde{e}\tilde{u}\tilde{i}\ \tilde{e}\tilde{i}\ \tilde{e}\ \tilde{n}\hat{a}\tilde{i}\ \hat{a}\tilde{i}\ \tilde{o}\tilde{e}\tilde{e}\tilde{i}\ -\tilde{n}\tilde{e}\tilde{i}\ \tilde{o}\hat{a}\tilde{e}\tilde{n}\tilde{e}\div\hat{i}\ \tilde{e}\tilde{i}\ \tilde{e}\ \hat{a}^3\hat{a}\tilde{i}\ \hat{i}\ \emptyset\hat{a}\tilde{i}\ \hat{i}\ \tilde{y}\tilde{i}\ \tilde{e}\ \hat{a}^3\hat{a}\tilde{i}\ \hat{i}\ \hat{a}^3\hat{a}\tilde{i}\ \hat{i}\ \tilde{n}\tilde{o}^3 / \hat{i}\ \hat{a}\hat{a}^3\hat{a}\tilde{i}\ \hat{i}\ \hat{a}^3\hat{a}\tilde{i}\ \hat{i}\ \tilde{n}\tilde{o}^3$

Словосполучення субмоделі Adj (relat) + Prep ДЛЯ + Sub (gen), крім типових для них об'єктно-цільових відношень, можуть виражати означальні відношення відповідності/невідповідності. Ознака при цьому доповнюється вказівкою на особу, предмет або явище, для якого вона характерна чи не характерна, якому вона відповідає або не відповідає. Базою для творення аналізованих словосполучень слугують прикметники зі значенням "пов'язаний із певною країною, регіоном, нацією, національною культурою" (*український, польський, шотландський*), функційно-якісні (*собачий, кротячий, золотий*) та соціально-оцінні (*попсовий, совдепівський*) ад'єктиви. Лексико-семантичний корпус заповнювачів правобічної позиції обмежений іменниками – найменуваннями конкретних людей та осіб узагалі, напр.: *для Паустовського Київ польсько-російський* (О. Ізарський); *всі ці штуки для тебе попсові* (І. Карпа); *Україна українська для всіх у ній суцix* (М. Фішбейн); *риси Христа французькі для француза, ефіопські для ефіопа, українські для українця* (І. Андрусак); *собачі для них обставини* (Ю. Шелест); *доля вкраїнського митця архетипальна для ХХ ст.* (О. Забужко); *час для вас історичний, для мене біблейський* (М. Стельмах).

2.2.1.7. Ñëî âî ñî î ëó÷áí í ÿ ç î çí à÷àëüí î -î á°èòí èì è ñàì àí òèêî -ñèì òàêñè÷í èì è â³áí î øáí í ÿì è

Згідно з матеріалами нашої картотеки, основний масив спеціальних репрезентантів означально-об'єктних семантико-синтаксичних відношень становлять конструкції, утворені за такими субмоделями: Adj (relat) + Prep ПІСЛЯ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep БЕЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ЩОДО / ВІДНОСНО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep СЕРЕД + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ДЛЯ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc), Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (inst), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПІСЛЯ + Sub (gen)

Найтиповішими заповнювачами позиції Adj (relat) в аналізованих словосполученнях є порядкові прикметники (*перший, другий, третій*). Залежний компонент при цьому вживається у функції об'єкта, що передує означуваному об'єктові відповідно до порядку, у якому ведеться розрахунок. Найчастіше він виражений субстантивом, що називає особу за званням, посадою, титулом чи якоюсь іншою ономасіологічною характеристикою (*князь, король, завідувач, візир*), напр.: *Костянтин друга особа після великого князя* (М. Вінграновський); *друга після наші особа* (М. Вінграновський); *друга після короля особа* (М. Вінграновський); *Тиберій – перший після Агріппи полководець* (С. Утечко); *[для нацистів] комуністи друга після євреїв категорія [яка підлягала тотальному винищенню]* (Є. Кононенко); *патріарх – друга особа [в імперії] після цезаря* (Ю. Ячейкін); *ім'я [поета на надгробному камені] шосте після волосного комісара Науменка* (В. Земляк); *державне визнання друге після обрання академіком* (О.Забужко).

Субмодель Adj (relat) + Prep БЕЗ + Sub (gen)

В аналізованих словосполученнях у ролі опорних компонентів регулярно побутують функційно-якісні (*крейдяний, порцеляновий, зимний*), рідше загальновідносні, що вказують на зв'язок предмета з певною національною культурою (*український, португальський, монгольський*), прикметники. Приад'єктивну позицію обіймають іменники зі значеннями "дії" і

"процеси" (намагання, старання, аргументування), "речовини" (білила, помади, рум'яна), "результати ментальної діяльності людини" (акцент, думки, фантазії), які перебувають у відношеннях активної валентності з атрибутивними конкретизаторами, напр.: *обличчя без білил весільних крейдяне; уста її коралові без помад* (Ю. Семчук); *шкіра ніби порцелянова і без тонального крему* (Г. Вдовиченко); *фільми українські без додаткової аргументації* (М. Ілленко); *мова господині російська без московського акценту* (Країна, 2 лютого 2012).

Субмодель Adj (relat) + Prep ЩОДО / ВІДНОСНО + Sub (gen)

Лексичний склад опорних компонентів репрезентований соціальнооцінними (прозахідний, проросійський, антиглобалістичний), порядковими (сьомий, восьмий, тридцятий) прикметниками, а також загальновідносними ад'єктивами, утвореними від субстантивів – найменувань держав і народів, суспільних явищ і процесів, ідеологічних орієнтацій, політичних та культурних рухів (дискусійний, альтернативний, перспективний, нормативний). Зрідка роль головного компонента виконують прикметники зі значенням "пов'язаний із діяльністю конкретної особи" (шевченківський, сковороди-нівський, марксієвський). Лексико-семантичний спектр залежних компонентів формують різноманітні абстрактні іменники разом з атрибутивними конкретизаторами або без них (величина, кількість, тенденція, напрям, статус), напр.: *спогад щодо нього [Маланюкового спогаду] полемічний* (О. Забужко); *стаття агіографічна і щодо І. Дзюби, і щодо "шістдесятництва як наративу"* (О. Забужко); *Київ третє щодо величини місто [української республіки]* (Р. Шпорлюк); *більшевизм щодо теорії, тактики куди більш бакунієвський [ніж марксієвський]* (І. Дзюба); *політик проросійський щодо своїх поглядів* (Країна, 14 жовтня 2011); *політика надміру консервативна відносно моди* (ТСН.ua, 23 вересня 2011); *я ортодоксальна щодо релігії* (І. Нечуй-Левицький); *влада українська щодо напрямку, магістральної спрямованості* (Схід, №3 2005); *наддемократичне щодо таких питань західне суспільство* (Ю. Маришук); *князі русинські щодо віри й прийнятої*

народності (М. Костомаров); *плани царизму загарбницькі щодо Криму* (Н. Пісня); *просвітницька щодо мене місія* (О. Забужко); *характер цінової політики дискримінаційний щодо України* (Країна, 8 квітня 2011); *політика більшовицького режиму репресивна відносно України* (В.Д. Мирончук); *ставлення окупантів варварське відносно конкретних православних святинь* (Релігія в Україні, 29 вересня 2011).

Субмодель Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen)

Семантичне ядро панівних компонентів словосполучень із приад'єктивною позицією ДО + Sub (gen) утворюють ад'єктиви зі значенням просторової близькості (*прилеглий, сусідній*). Цю функцію регулярно виконує прикметник *належний*, що експліцитно актуалізує сему посесивності. У ролі детермінувального компонента фіксуються конкретні субстантиви – найменування особи, групи осіб за етнічною чи топонімічною ознакою, будівлі, установи, країни, держави, територіальної одиниці (*українці, галичани, Росія, Поділля*) або їхні субститути, напр.: *землі належні до Росії з етнічних причин* (Р. Шпорлюк); *прилегли до неї [колишньої Австро-Угорської імперії] території* (Я. Грицак); *сусідній до гімалайців народ* (Країна, 14 жовтня 2011); *світ Гайдарівського сусідній до горьківського* (О. Ізарський); *сусідня до Закарпаття Словаччина* (Голос Карпат, 11 березня 2012); *територія прилегла до власної будівлі* (Вісник податкової служби України, №30, серпень 2008).

Субмодель Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen)

Ознака у словосполученнях структурної субмоделі Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen) приписується об'єктноносієві через порівняння його з іншим суб'єктом або об'єктом на основі візуального враження. Коло приад'єктивних компонентів представлено іменниково-відмінковими формами *з/ із вдачі, з виду, з вигляду, з крові, з лиця, з обличчя, з/ із себе, з тіла, з плоти*. Семантичну домінанту на рівні головного носія утворюють прикметники, які характеризують суб'єкт або предмет із точки зору його локалізації: місця народження, проживання, перебування (*хутірський, міський, столичний, закордонний*), а також стосовно узагальненої особи чи істоти з відтінком значення "властивий особі або групі осіб, характерний для них"

(варварський, звірячий, королівський), напр.: *сільський із вигляду чоловік* (Р. Федорів); *середовий з вигляду чоловік* (В. Барка); *з виду каністра наша, не німецька* (М. Вінграновський); *супротивник варварський з вигляду* (М. Грушевський); *діточки дворічні з виду* (М. Матіос); *з плоті і крові радянський поет* (І. Андрусяк).

Крім цього, залежний компонент в аналізованих словосполученнях може бути представлений формою з походження і регулярно функціювати при ад'єктивах, утворених від назв осіб за соціальним станом або якоюсь іншою належністю (*аристократичний, дворянський, селянський, український*). Ознака в таких конструкціях приписується її носієві на основі внутрішньої властивості, напр.: *селянська з походження інтелігенція* (М. Зеров); *українські з походження слова* (В. Русанівський); *з походження мова болгарська* (І. Огієнко); *літературно-писемна мова [у східних слов'ян] з походження старослов'янська (староболгарська)* (П. Плющ); *руська літературна мова з походження руська, а не старослов'янська* (П. Плющ); *українські з походження вчені* (В. Русанівський).

До розряду регулярних приад'єктивних поширювачів словосполучень, утворених за поданою моделлю, слід віднести усталені сполуки з *точку зору, з позиції, з погляду*, які є інформативно недостатніми і вживаються не самотійно, а в поєднанні з іншими автосемантичними лексемами – реалізаторами значеннями атрибутивності, напр.: *законодавча із соціального та мовознавчого погляду русифікація* (М. Степаненко). Їхня сфера функціонування обмежена науковим стилем.

Субмодель Adj (relat) + Prep СЕРЕД + Sub (gen)

Словосполучення, в основі яких лежить розглядувана субмодель, передають означально-об'єктні відношення з просторовим відтінком, оскільки в них іманентно закладена опосередкована вказівка на локальну характеристику ознаки, на поширення її серед однорідних предметів чи осіб. Залежний компонент при цьому виражається іменниками – найменуваннями істот (*друг, односелець, спеціаліст*), сукупностей людей (*молодь, юнь, народ, гурт*), конкретних предметів (*стрічка, книга, картина, скульптура*), країн, держав

(країна, республіка, держава), абстрактних понять (*гріх, козир, досягнення*). Лексико-семантичний розряд основних носіїв валентності формують порядкові прикметники, а також ад'єктиви з кількісним значенням (*двометровий, тисячолітній*), зі значенням загальної відносності, утворені від субстантивів, що позначають терміни та категорії мистецтва й науки (*канонічний, хаотичний, схематичний*), напр.: *фільм "Повелитель бурі" етапний серед стрічок [іракської тематики]* (Д. Десятерик); *гординя – перший серед людських гріхів* (Є. Сверстюк); *перший серед них [козирів книги] твердження* (О. Ізарський); *Павлюкова родина зразкова серед односельців* (В. Скуратівський); *культовий серед вузьких кіл прогресивної української молоді роман ["Зелена Маргарита"]* (Українська правда, 26 вересня 2004); *місце України [за розмірами територій] третє серед союзних республік [колишнього СРСР]* (Ф. Заставний).

Субмодель Adj (relat) + Prep ДЛЯ + Sub (gen)

Аналізована типово ад'єктивна модель об'єднує значну кількість словосполучень, які репрезентують об'єктно-означальні відношення з обмежувальними і цільовими відтінками. У таких конструкціях ознака, реалізована прикметником, уточнюється вказівкою на особу, країну, регіон, предмет, стосовно яких вона виявляється або має силу. Роль валентних партнерів у сполуках досліджуваного типу виконують іменники – назви процесів і дій (*процедура, виробництво, перебіг, навчання*), країн, державних об'єднань (*Австралія, Китай, СНД, Євросоюз*), узагальнених осіб або істот (*людина, громадянин, мешканець*), народностей (*арії, ефіопи, фракійці*). У функції носія валентності регулярно фіксуються ад'єктиви, які виражають ознаку за функційним призначенням (*рятівний, обчислювальний, питний*), зрідка – за національно-географічною належністю (*британський, фламандський, іспанський*), а також прикметник видільної семантики *смертельний*. Вирізнені поширювачі детермінують також ад'єктиви зі значенням "такий, що належить до певної виробничої або наукової галузі" (*експортний, перспективний, рецидивний*), "такий, що з'являється та функціонує в певний момент" (*епізодичний, етапний*), порядкові прикметники (*тридцятий, вісімнадцятий*), напр.: *костюм імпортований для Австралії* (А. Михайленко); *хвороба [трихинельоз] смертельна*

для людини (Дзеркало тижня, 30 грудня 2006); *для мене безхмарні дні* (В. Мошура); *скіфське зілля для мене не цілюще* (В. Чемерис); *для тебе рятівна справа* (Г. Сковорода); *вона [російська мова] перша для мільйонів громадян України* (Р. Шпорлюк); *аналізи душевного життя людей і суспільного побуту пророчі для історичних подій* (В. Барка); *обрядова структура свята загальна для всієї території України* (В. Скуратівський); *кінець XVI – початок XVII століття етапний для болгарського народу* (Д. Степовик); *революційні для тогочасної української світської архітектури конструктивні рішення* (Д. Журавльов); *мова фільму російська для загального прокату* (М. Ілленко).

Субмодель Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc)

Структурним центром ад'єктивних конструкцій субмоделі Adj (relat) + НА + Sub (acc) є квантитативні (*сорокарічний, столітній*), локативні (*сільський, міський, європейський*) прикметники, а також такі, які характеризують предмет за його функційним призначенням (*водогінний, пакувальний, швейний*) та стосовно узагальненої особи (*жіночий, чоловічий, дитячий*). Конкретизаторами семантики виокремлених ад'єктивів є сполуки *на вид, на вигляд, на смак тощо*, напр.: *труба на вигляд водогінна* (О. Лисенко); *жінка на вигляд п'ятдесятилітня* (О. Лисенко); *дядьки сільські на вигляд* (Українська правда, 6 жовтня 2010); *гламурні на вигляд фінансові експерти* (Український тиждень, №51, 2008); *відьма на вигляд дуже жлобська* (Сашко Лірник); *імена жіночі на поголос і смак* (І. Маленький); *споруда на вигляд середньовічна* (Кримська світлиця, 21 вересня 2012); *черешні на вигляд оксамитові* (В. Лисенко); *рослини на вигляд тропічні* (Екологія життя, 24 жовтня 2012); *речі на вигляд базарні* (Gazeta.ua, 18 березня 2011).

Субмодель Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (inst)

У конструкціях із приприкметниковим компонентом Prep З/ЗІ/ІЗ + Sub (inst) спостережено жорстку обмеженість із боку конститuentів, що входять до їхнього складу. Роль головного компонента виконують локативні прикметники зі значенням просторової близькості або спільності за певною

ознакою (*пограничний, прикордонний, сусідній, союзний*), у функції залежних членів уживаються іменники-назви країн, регіонів, місцевостей (*Росія, Євросоюз, Дике поле*) [70, с.75], напр.: *ділянка прикордонна з Латвією* [123, с.58]; *прикордонний з Росією створ* (В. Задніпровський, Н. Максименко); *житла прикордонні з Росією* (Т. Косміна); *сусідні з Україною держави* (Є. Кіш); *пограничний з Московщиною магнат* (В. Мокляк); *прикордонні з Путивлем території* (В. Мокляк); *країни сусідні з Візантійською імперією* (Д. Степовик); *наш з Росією кордон* (М. Матіос).

Субмодель Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc)

Словосполучення, сконструйовані за такою субмоделлю, формуються на базі прикметників, які виражають значення "характерний для певної особи, групи осіб або істот, властивий їм" (*парубоцький, авантюристський, злодійський*). Опорні компоненти не мають яких-небудь лексико-семантичних обмежень. У приад'єктивній позиції частіше фіксуються субстантиви – найменування істот, рідше – неістот. І перші, і другі можуть функціювати самотійно або в єдності з атрибутивним модифікатором, напр.: *в самому Гуцулякові є щось задержувате, юнацьке* (І. Ципердюк); *в цих людях є щось дитяче* (С. Богуславський); *є в ній [тиші полів] щось не земне, а небесне* (М. Коцюбинський); *в майдані є щось містичне* (Ю. Шелест); *щось біблійно-українське є в цих зворушливих постатях, у цих шляхетних обличчях* (І. Андрусак); *щось хемінгуейвське було в авторському стилі* (Газета по-українськи, 23 червня 2011); *в голосі її [Валентини Гончар] є щось ластів'їне* (О. Гончар); *в ході [Даринки] було щось хлоп'яче* (В. Земляк); *щось у ній сьогоднішнє* (В. Земляк); *було щось в них [колесах трактора] ніби драконівське* (В. Земляк).

2.2.1.8. Nĕî âî ñî î ěó÷áí í ŷ î çí à÷àëüí î - î õî ñòî ðî àèì è ñàì àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èì è â³áí î øáí í ÷ì è

Виразниками означально-просторових відношень є синтаксичні конструкції, утворені за зразком таких субмоделей: Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД +

Sub (gen), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen) + Prep ДО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep БІЛЯ / ПОБІЛЯ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep КОЛО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep СЕРЕД + Sub (gen), Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst), Adj (relat) + Prep НАД / НАДІ / НАДО + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ПІД / ПІДІ / ПІДО + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ПОЗА + Sub (inst), Adj (relat) + Prep МІЖ / ПОМІЖ + Sub (inst), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc), Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc), Adj (relat) + Prep НА + Sub (loc), Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc).

Субмодель Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen)

Форма родового відмінка з ДО позначає просторову межу поширення ознаки. Роль означального компонента утримують на собі іменники, що номінують локативні поняття (*край, кордон, межа*), органи і частини тіла людини (*талія, лікоть, коліно, кисть*), будівлі, підприємства, установи, організації (*університет, хата, клуня*), країни, населені пункти (*Білорусія, Лубни, Пирятин, Полтава*). Функцію означуваного компонента в аналізованих конструкціях найчастіше виконують матеріально-речовинні (*батистовий, мереживний, шифоновий, хутряний, піщаний*), відтопонімні та локативні ад'єктиви (*австралійський, оклахомський, гудзонський, степовий*), а також ті, які позначають ознаку стосовно узагальненої особи, здебільшого відетнонімні (*евенський, бритський, абеламський, алеутський*), напр.: *гіпюровий до ліктя рукав* (Є. Найчук); *річка гірська до Галича* (Ф.Д. Заставний); *дно [Свічі] піщане і мулисте до впадіння [в Дністер]* (І. Турянин).

Субмодель Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen)

У словосполученнях, утворених на базі поданої структурної субмоделі, названа прикметником ознака вказує на порядкове розташування предмета стосовно якогось локативного орієнтира. Їхнім валентним центром є порядкові прикметники (*перший, тридцять шостий, четвертий*), зрідка – функційно-якісні (*золотий, срібний, фіалковий*). Коло лексем, які вони програмують, досить широке і включає в себе субстантиви з просторовим (*місто, село, станція, Київ*), умовно просторовим (*початок, середина, центр, кінець*) і конкретно-предметним

(хата, будинок, барак, стіл) значенням, напр.: *тридцять перший кілометр від Василькова* (Країна, 26 листопада 2010); *другий від стола ряд* (Р. Іваничук); *вона [могила] четверта від Стусової* (В. Овсієнко); *перший від входу стіл* (С. Корженко); *хата третя од кінця* (І. Нечуй-Левицький); *третє село від Чабаниці* (О. Кобилянська); *золота від Львова, Києва [і далі на схід] Україна* (М. Вінграновський); *верхній від річки край* (М. Вінграновський); *будинок третій від вулиці* (Є. Кононенко); *перше вікно од східців* (В. Чемерис); *батько четвертий від краю* (Петро Панч); *Корсунський курінь десятий від брами* (Петро Панч); *другий від образів куток* (А. Кащенко).

**Субмодель Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen) +
ДО + Sub (gen)**

У словосполученнях розглядової субмоделі залежні компоненти Prep ВІД / ОД + Sub (gen) і ДО + Sub (gen) називають точну відстань поширення функційної сфери ознаки між двома локативними орієнтирами, один з яких править за старт, а другий за фініш. Лексичний склад носіїв валентності представлений відтопоніміями (*азіатський, європейський, гренландський*), присвійними (*мій, наш, їхній, Петрів*) ад'єктивами, а також прикметниками, утвореними від антропонімів, які характеризують людину за посадою, титулом, соціальним статусом, належністю до певної народності (*козацький, князівський, графський, русинський*). Приад'єктивну позицію в таких конструкціях заповнюють субстантиви на позначення різноманітних природних об'єктів, типів поселень, споруд (*Буг, Дон, сосняк, Чоп, Ялта, міст, акведук*), напр.: *Сарматія азіатська від Дону до Каспійського моря* (О. Дзюба, Г. Павленко); *територія їхня від Позіхайла до соснини* (О. Вільчинський); *земля моя від тихого Дунаю до Барзи і Багдада* (О. Назарук).

Субмодель Adj (relat) + Prep БІЛЯ / ПОБІЛЯ + Sub (gen)

Словосполучення, утворені за взірцем субмоделі Adj (relat) + Prep БІЛЯ / ПОБІЛЯ + Sub (gen), передають указівку на близьке розташування предмета в просторі стосовно локативного орієнтира. Лексико-семантичний діапазон опорних компонентів формують порядкові (*перший, другий, третій*), матеріально-речовинні (*щобеневий, металічний, алюмінієвий, піщаний*,

черепашковий) ад'єктиви, лексеми з умовно просторовим значенням (*передній, задній, середній*), а залежних – іменники на позначення конкретних предметів, будівель, установ, населених пунктів, місцевостей, географічних об'єктів (*деталь, кріплення, клуб, Яблуниця, Боярка, Ай-Петрі*), напр.: *перше біля проходу крісло* (В. Овсієнко); *передня біля сцени лавка* (Р. Федорів); *дно біля північно-східного берега мулисто-піщане* (Ф. Заставний); *дно озера біля берегів піщане* (З книги "Водні багатства Хмельниччини"); *дно біля берегів черепашкове* (З книги "Водно-болотні угіддя України"); *листки прикореневі біля основи* (Ф. Мамчур); *володіння Лисаветині побіля Волоської церкви* (Ю. Колісниченко, С. Плачинда); *другий зимовник біля річки Половиці* (А. Кащенко); *мечеть кам'яна побіля основи* (В. Шовчко).

Субмодель Adj (relat) + Prep КОЛО + Sub (gen)

Аналізовані словосполучення є функційними еквівалентами конструкцій Adj (relat) + Prep БІЛЯ/ ПОБІЛЯ + Sub (gen), отже, їм не властиві які-небудь відмінності в плані валентної організації, напр.: *коло Остра на захід лови київські* (О. Грушевський); *дуби коло Софії сторічні* (С. Тельнюк); *ліси коло Загорян панські, графські й шляхетські* (В. Лис).

Субмодель Adj (relat) + Prep СЕРЕД+ Sub (gen)

У плані семантики конструкції з приад'єктивним компонентом Prep СЕРЕД+ Sub (gen) схожі до словосполучень субмоделі Adj (relat) + Prep МІЖ/ ПОМІЖ + Sub (inst). Вони вказують на те, що ознака, реалізована прикметником, поширюється в просторі, оточеному локативними орієнтирами, і водночас фокусують у собі інший значеннєвий план – "ознака концентрується в центральній або наближеній до неї частині простору". Щодо валентної будови порівнюваних структур, то їм також не притаманні які-небудь відмінності, напр.: *тіні бузкові серед дерев* (В. Шевчук); *дерева хвойні серед вересу* (Є, №5, 2009); *становище панівне серед слов'янських народів* (Народні блоги, 4 вересня 2009).

Субмодель Adj (relat) + Prep МІЖ / ПОМІЖ+ Sub (gen)

Розглядані конструкції функціонують паралельно зі словосполученнями Adj (relat) + Prep МІЖ/ ПОМІЖ + Sub (inst) і

Adj (relat) + Prep СЕРЕД+ Sub (gen), напр.: *трава шовкова між тернів колючих* (М. Данканич); *проміння золоте поміж зеленого листя* (А. Кащенко); *безвість досмертна між криг і снігів* (О. Гончар).

Субмодель Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc)

Ознака, реалізована ад'єктивом у словосполученнях цього типу, уточнюється вказівкою на напрям її поширення в бік локативного орієнтира. Основні носії валентності представлені семантичними групами порядкових (*другий, третій*), функційно-якісних (*алмазний, залізний, золотий*) та локативних (*приморський, озерний, степовий*) прикметників, а валентні партнери – іменниками на позначення сторін світу, населених пунктів, країн та різноманітних місцевостей (*південь, схід, Мохів, Омельник, Німеччина, балка, яруга*), напр.: *частини Лубенського повіту лісова на північ [від залізниці], та степова на південь [від неї]* (В. Щербаківський); *завіса залізна не так на захід, як на схід [від Польщі]* (Р. Шпорлюк).

Субмодель Adj (relat) + Prep НАД / НАДІ / НАДО + Sub (inst)

Словосполучення структурної субмоделі Adj (relat) + Prep НАД / НАДІ / НАДО + Sub (inst) репрезентують значення "реалізація ознаки вище від локативного об'єкта-орієнтира". У його формуванні беруть участь прикметники різної семантики. Валентне ядро становлять функційно-якісні (*вишневий, сріблястий, смарагдовий*), просторові ад'єктиви, а також ті, що характеризують предмет за його належністю узагальненій особі чи істоті (*панський, поміщицький, гетьманський*). Зрідка з-поміж них зафіксовано і присвійні прикметники. У приад'єктивній позиції функціують іменники – назви держав, географічних і промислово-економічних районів, типів суші (острови, материк), населених пунктів і їхніх частин, акваторій, спеціалізованих територій, гірських масивів, рельєфних утворень, будівель та їхніх частин, предметів різного призначення, а також прями та непрямі найменування осіб за різними ономасіологічними характеристиками (*хан, козак, пан*), напр.: *вишневе над Острогом сонце* (М. Вінграновський); *земля сіверська над Десною і Сеймом* (М. Костомаров); *землі фінські над рікою Волгою та Камою* (М. Аркас); *небо над нею [золотою жінкою]*

золоте (А. Кичинський); *квіти з гілок вогненних над Афганістаном* (І. Маленький); *куточок захисний над скелями Дніпра проти Монастирського острова* (А. Кащенко); *небо над Берліном суцільно англо-американське* (Ю. Шевельов); *небо над ними [закоханими] волошкове* (В. Шевчук).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПІД / ПІДІ / ПІДО + Sub (inst)

Конструкції, об'єднані субмоделлю Adj (relat) + Prep ПІД / ПІДІ / ПІДО + Sub (inst), виражають значення "реалізація ознаки нижче від локативного орієнтира" й "реалізація ознаки на певній відстані від локативного орієнтира". Щодо спектра можливих носіїв валентності, то аналізовані словосполучення посутньо не відрізняються від конструкцій субмоделі Adj (relat) + Prep НАД / НАДІ / НАДО + Sub (inst). У ролі залежного компонента часто вживаються іменники, які номінують явища природи (*сонце, місяць, дощ*), рослини (*дерево, кущ, квітка*), споруди (*ліхтарі, тини, будинки*). Зафіксовано також власні назви населених пунктів (*Лохвиця, Полтава, Миргород*), напр.: *поцілунки відьмацькі під диким вогнем* (І. Маленький); *ніч осіння під кожним деревом* (І. Маленький); *загін кінний під Лохвицею* (В. Мокляк); *медвяні під ліхтарями піски* (І. Маленький).

Субмодель Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst)

За словосполученнями аналізованої субмоделі закріплене одне диференційне значення – "реалізація ознаки за межами локативного орієнтира". Його структурують порядкові ад'єктиви (*тридцятий, сорок другий*), прикметники просторової чи матеріально-речовинної семантики (*домашній, луговий тропічний, піщаний, глинистий*) та іменники на позначення об'єктів рельєфу (*Памір, Карпати, Кордильєри*), акваторій (*Арал, Байкал, Босфор*), напр.: *на домашню за Дніпром Україну* (М. Вінграновський); *степи солончакові за Каспієм* (І. Маленький); *піски золоті за Паміром* (І. Маленький).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПОЗА + Sub (inst)

За словосполученнями, утвореними на базі цієї субмоделі, закріплене просторове значення "реалізація ознаки за межами локативного орієнтира". З-поміж детермінувальних компонентів

особливою активністю вирізняються іменники просторової семантики, які найчастіше номінують населені пункти, регіони, держави (*Україна, Полтава, Європа*), а також інформативно недостатня лексема *межа*, що програмує після себе інші конститuentи, виражені іменниками з інтегрувальною семою "простір". Це здебільшого найменування держав, населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць, етнографічних регіонів (*Львів, Полтава, Литва, Канада, Слобожанщина*). Типовими репрезентантами позиції Adj (relat) є порядкові прикметники (*перший, другий*), напр.: *перший поза Україною професійний пам'ятник українським політв'язням* (Україна молода, 20 жовтня 2004), *перше поза межами Львова народне віче* (І. Франко); *перша за межами України Греко-Католицька єпархія з осідком у місті Крижевіці у Хорватії* (В. Верига); *перший поза межами Галичини пам'ятник Степану Бандері* (Перець по-ковельськи, 1 лютого 2009); *перша в історії Альянсу операція поза межами Європи* (Час, 28 серпня 2003).

Субмодель Adj (relat) + Prep МІЖ / ПОМІЖ + Sub (inst)

У словосполученнях досліджуваної структурної субмоделі репрезентована прикметником ознака доповнюється вказівкою на місце її появи в просторі, оточеному локативними орієнтирами. Основу валентності при цьому формують локативні (*лісовий, степовий, сільський*), відетнонімні (*руський, полянський, фракійський*), функційно-якісні (*смарагдовий, срібний, фіалковий*) та загальновідносні ад'єктиви (*буферний, хронічний, хрестоматійний*). Лексико-семантичний розряд можливих репрезентантів при ад'єктивної позиції представлений субстантивами на позначення істот і неістот. Це, зокрема найменування різноманітних просторів, типів поверхонь, акваторій, будь-яких конкретних предметів, людей. Специфічно, "що ці іменники функціують або у формі множини, або у складі дескрипції між Sub(inst) і Sub(inst), між + Num + Sub(inst), яка передає значення "визначена чи невизначена кількість локативних орієнтирів", напр.: *небо між деревами фіалкове* (Є. Найчук), *племена русько-українські між східно-слов'янськими* (М. Аркас), *зона лісостепова між Апалачами та Великими озерами* (Ф. Заставний), *між 3000 і 3800 метрами*

високогірний дощовий ліс (Ф. Заставний); *землі буферні між володіннями Кримського ханства і польсько-литовських панів* (Е. Острась).

Субмодель Adj (relat) + Prep B / У + Sub (loc)

Реалізована у таких словосполученнях ознака уточнюється вказівкою на простір, у межах якого вона виявляється, особливо коли йдеться про "віднесеність її до людини, якоїсь частини тіла або одягу" [123, с.63]. Виділене диференційне значення може ускладнюватися додатковими дистрибутивними відтінками: "розташування чогось у ряді однотипних об'єктів" (ідеться про притаманність певної ознаки групі предметів у певному місці, місцевості, просторі) та поширення ознаки на весь просторовий об'єкт, що править за локативний орієнтир. Залежні іменники, які обіймають приад'єктивну позицію, можуть називати тривимірні об'єкти (*камін, будинок, комод, шафа*), населені пункти, країни, області, відкриті або частково закриті місцевостей (*ліс, подвір'я, долина*), частини тіла. Також роль залежного компонента виконують субстантиви – власні назви об'єктів рельєфу, якщо іменник має форму множини (*Анди, Кордильєри, Гімалаї*), певні чітко або нечітко окреслені території (*Кривбас, Бессарабія*). Прийменниково-іменникова сполука позначає об'єкт, внутрішня частина якого є місцем перебування ознаки або межею чи кінцевим пунктом її переміщення. Серед прикметників, які обіймають позицію панівного компонента, переважають матеріально-речовинні (*парчевий, бостоновий, глиняний, вапняковий*), відтопонімні (*бразильський, сибірський, карпатський*), порядкові (*перший, четвертий*), соціально-оцінні прикметники (*народний, бюрократичний, дієтичний*), а також ад'єктиви, що виражають ознаку стосовно узагальненої особи або групи осіб (*печенізький, полянський, древлянський*). Напр.: *мереживний у кисті рукав* [147, с.233]; *сонечко русинське лише у Києві, а в печенізьких степах сонце тільки печенізьке* (В. Чемерис); *грунти в долинах річок дернові* (Українські Карпати. Заповідні території); *друга в Україні багатогалузева премія [імені Огієнка]* (М. Тимошик); *третьій у дорозі день* (М. Вінграновський); *народний у цьому краю поет* (О. Гончар); *я у Черчені свій* (Р. Федорів); *постать у мистецькому світі України легендарна* (І. Ципердюк); *дно у пониззі кам'яне*

(Ф.Д. Заставний); *сучасне відзначення [Нового року] четверте в літочисленні [нашого народу]* (В. Скуратівський); *перший у республіці осередок професійного моделювання одягу* (Т. Ніколаєва); *земля смоленська у верхів'ях Дніпра і Волги* (М. Костомаров); *землеволодіння общинне в англійській зоні та кланове в кельтській зоні* (К. Галушко); *в урочищі Чорний Мочар ґрунти лугові глеєві* (С. Поп).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc)

Ознака у словосполученнях поданої структурної субмоделі уточнюється вказівкою на конкретне місце реалізації на поверхні локативного орієнтира чи в окремих пунктах його. У ролі детермінованих компонентів фіксуються прикметники з матеріально-речовинним значенням (*пир'яний, велюровий, шкіряний*), деякі загальновідносні із семантикою подібності (*війчастий, зубчастий, сітчастий*). Типовими заповнювачами приад'єктивної позиції є іменники – назви ділянок з умовно просторовим значенням (*середина, центр, край, бік*), напр.: *пелюстки ажурні по краях* (З.І. Мамчур); *хустка по краю мереживна* (О. Ізарський); *чашолістки війчасті по краю* (Ю. Єлін); *зубчасті по краю листочки* (Ю. Єлін).

Субмодель Adj (relat) + Prep НА + Sub (loc)

Ознака у конструкціях, структурованих за зразком субмоделі Adj (relat) + Prep НА + Sub (loc), уточнюється вказівкою на конкретне місце її реалізації на поверхні або в межах локативного орієнтира. Головні компоненти при цьому представлені здебільшого функційно-якісними прикметниками зі значенням фізичного або психічно-емоційного стану людини (*крем'яний, залізний*), кольору (*лимонний, малиновий, фіалковий*). Рідше трапляються в цій ролі матеріально-речовинні (*піщаний, земляний, хвойний*), порядкові (*перший, сотий, тисячний*) ад'єктиви, а також ті, які виражають ознаку стосовно узагальненої особи (*бакалаврський, докторський, кандидатський*). Роль локативного конкретизатора виконують іменники на позначення сторін світу (*захід, схід, південь, північ*), відкритих місцевостей і площин (*поле, долина, околиця, вулиця*), відкритих та закритих приміщень (*балкон, веранда, вежа*), підрозділів навчальних закладів (*факультет*), об'єктів з недостатньо

вираженою об'ємністю (*полиця, пісок, трава*). Приад'єктивними поширювачами можуть бути також іменники – власні назви певних територій (*Полісся, Поділля, Слобожанщина*), об'єктів рельєфу, якщо мають форми однини (*Пяндж, Кіліманджаро, Еверест*), лексеми *Схід* та *Захід*, що умовно називають країни Західної Європи, США, Близького та Далекого Сходу, напр.: *рівень завершеної освіти на Заході бакалаврський* (В. Моренець); *колись на Поліссі були курні хати* (К. Зубчук, Волинь); *рибальська на морі праця* (О. Вишня); *на фронті людський організм ставав залізним* (О. Гончар); *революція перша на сході Європи* (Д. Донцов); *перша на слов'янській землі "Острозька Біблія"* (М. Вінграновський); *малинове на щоках горіння* (М. Вінграновський); *малинова на сході зоря* (М. Вінграновський); *малиновий на просіці туман* (М. Вінграновський); *він на людях крем'яний* (В. Чемерис); *дно на значній протяжності піщане* (Ф. Заставний); *земля полоцька на Дніпрі* (М. Костомаров); *дно мулисто-піщане на плесах* (Зоря Полтавщини, 22 червня 2009); *держава [Скіфія] перша на сході Європи* (Україна молода, 8 грудня 2004); *землеробство на Закарпатті підсічно-вогневе* (К. Соколовська); *цей мармуровий пам'ятник Леніну третій на тодішньому Хрещатику* (М. Кучеренко); *найдемократичніша держава на пострадянському просторі* (Тиждень, 8-14 квітня 2001); *Невечеря Трохим Трохимович кумачевий на твару* (Є. Гуцало); *на виду він уже крейдяний* (А. Кащенко).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc)

Словосполучення досліджуваної субмоделі реалізують значення максимальної просторової близькості або контактної локалізації. У функції опорних членів найчастіше вживаються матеріально-речовинні (*крейдяний, азбестовий, турмаліновий*) та функційно-якісні (*смарагдовий, срібний, оксамитовий*) прикметники. Стосовно репрезентантів позиції Prep ПРИ + Sub (loc), то їхню роль виконують іменники на позначення просторів лінійного (*дорога, стежина*), водних об'єктів (*ріка, озеро*), природних ландшафтів (*лука*), різноманітних споруд (*церква, сарай*), напр.: *яриятий при воді степ* (М. Вінграновський); *черепичні при костьолі дахи* (М. Вінграновський); *смарагдова при воді трава* (Є. Найчук).

Аналізовані ад'єктивні структури перебувають на правах функційних еквівалентів словосполучень Adj (relat) + Prep КОЛО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep БІЛЯ / ПОБІЛЯ + Sub (gen) (пор.: *піщаний при воді – піщаний коло води – піщаний біля води*).

2.2.1.9. Ñëî âî ñî î ëó÷áí í ü ç î çí à÷àëüí î ÷àñî âèè è ñàî àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èè è â³áí î Øáí í üè è

Означально-темпоральні відношення передають ад'єктивні конструкції утворені за такими субмоделями: Adj (relat) + Sub (gen), Adj (relat) + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (gen), Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПІСЛЯ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПІД ЧАС + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ВПРОДОВЖ / УПРОДОВЖ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПРОТЯГОМ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (acc), Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ПЕРЕД / ПЕРЕДІ / ПЕРЕДО + Sub (inst), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc), Adj (relat) + Prep НА + Sub (loc), Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc).

Субмодель Adj (relat) + Sub (gen)

Родовий відмінок часу не належить до продуктивних конструкцій у системі ад'єктивних словосполучень. Реалізована прикметником ознака уточнюється вказівкою на час її виникнення. Найчастіше роль носіїв валентності в таких синтаксичних структурах виконують просторові (*гуляйпільський, опішнянський, пирогівський*), загальновідносні, утворені від іменників – назв явищ природи (*дощовий, сніговий, вітряний*), деякі матеріально-речовинні (*перловий, грушевий, пионяний*) та порядкові (*перший, восьмий*) прикметники. Вони найактивніше сполучаються із субстантивами темпоральної семантики на позначення найзагальніших (*мить, раз*) і конкретних часових відрізків (*година, тиждень, рік*), частин доби та пір року (*вечір, літо, зима*), свят, подій (*Різдво, війна*). Детермінувальні конститuentи, зі свого боку, наділені активною валентністю і регулярно вступають у семантико-синтаксичні зв'язки з іншими

лексичними одиницями, які конкретизують їхній значеннєвий план додатковою атрибутивною характеристикою, напр.: *перший цього літа по-справжньому спечний день* (В. Захарченко); *дислокація [свята] – цього разу київська* (Із сайту МО "Остання барикада"); *"Битва екстрасенсів" цього разу міжнародна* (З програми "Вікна", СТБ); *весна була дощова того року* (О. Лисенко); *цього разу суп був вермішелевий* (О. Лисенко); *похід на церкву цього разу хрущовський [1960]* (І. Денисенко); *відтінок повстання (Наливайка) цього разу трохи релігійний* (М. Костомаров); *очі геть кошачі тієї миті* (В. Лис); *снігопад цього разу був не мій* (В. Жежера); *день тої неділі був трохи туманний* (В. Жежера); *ляпас цим разом уже посмертний* (О. Забужко); *три богеми: тернопільська сімдесятих вісімдесятих років, ніжинська ранніх дев'яностих, київська кінця дев'яностих років і початку двохтисячних* (А. Дністровий); *фото європейське кінця 40-х років* (П. Ротач). Розглядувані конструкції функціують паралельно із синтаксичними структурами Adj (relat) + Prep В/ У + Sub (acc) (пор.: *дощовий того року – дощовий у той рік*).

Субмодель Adj (relat) + Sub (acc)

У словосполученнях, утворених за аналізованим зразком, реалізована прикметником ознака уточнюється вказівкою на час її виявлення чи реалізації. Найтиповішими заповнювачами приад'єктивної позиції є іменники темпоральної семантики, що називають пори року й доби (*зима, весна, ранок, вечір*), конкретні часові одиниці (*хвилина, година, секунда*), загальнотемпоральні поняття (*вік, час*), і лексема *життя*. Більшість цих приад'єктивних членів потребують уточнення різними атрибутивними характеристиками за участю неозначених займенників (*деякий, якийсь*), прикметників, що містять у собі квантитативну ознаку (*тривалий, довгий, короткий, миттєвий*), напр.: *Ієронім Ходкевич довгі роки бездітний* (М. Вінграновський); *Рівне тривалий час прифронтове* (Рівненська газета, 5 травня 2009); *земля тривалий час багниста* (Зоря Полтавщини, 15 квітня 2010); *місто довгий час прифронтове* (С. Стороженко); *займанщина на цих наших землях польська довгі роки* (Голос Карпат, 1 листопада 2006); *комедія культова півстоліття* (Д. Руда). Структурним центром

аналізованих конструкцій можуть бути локативні (*прибережний, містечковий, польський*), матеріально-речовинні прикметники (*піщаний, кам'янистий, глеєвий*), а також загальновідносні ад'єктиви зі значенням "пов'язаний із певною формою державного устрою, суспільно-економічною формацією" (*рабовласницький, феодалний, дрібнопатріархальний*).

Субмодель Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen)

Реалізована ознака в розглядуваних конструкціях уточнюється вказівкою на час її виникнення, момент появи. Детермінувальний компонент позначає часову межу, від якої ознака цілком заповнює наступний часовий проміжок. Залежна лексична одиниця може бути виражена іменниками – найменуваннями часових відрізків (*рік, хвилина, десятиліття*), періодів біологічного буття (*народження, уродини, дитинство*) і явищ за різноманітними календарями (*Піст, Різдво, жнива*), дій та процесів (*засідання, заснування, перебування*), фазових характеристик дії, що відображує зв'язок із відтинками часового відрізка (*початок, рубіж, кінець*), напр.: *мови від самого початку державні* (Р. Шпорлюк); *II Річ Посполита від початку панська для українських селян* (В. Менделавки); *американські міста від часу свого заснування поліетнічні та полілінгвістичні* (Т. Розова, В. Барков); *він [Харків] від початків український* (Україна молода, 8 грудня 2004); *Донецький форум був шостий від заснування МАУ* (І. Борисенко); *молодість кінематографічна від шістнадцяти років* (Р. Чайка); *усі церкви Печерського монастиря Успенські від часу заснування* (І. Жиленко); *перше від 1920-х років покоління [якому історія подарувала нормальну літературну юність]* (О. Забужко); *третє тисячоліття від Різдва Христового* (Звягель, 24 грудня 2010). У ролі опорного компонента регулярно використовуються ад'єктиви, що виражають ознаку стосовно узагальненої особи (*людський, панський, робітницький*) та поширення в просторі (*угорський, литовський, білоруський*). Як слушно зауважує З.І. Іваненко, "конструкція з прийменником ВІД – факультативний варіант основного сполучення. Вона вживається в усіх стилях української мови, але частотністю використання поступається перед зворотом З + Р.в." [69, с. 105].

Субмодель Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen)

У словосполученнях, утворених на основі описуваної субмоделі, ознака, реалізована прикметником, поширюється в часі з моменту, позначеного певним темпоральним орієнтиром. Приад'єктивну позицію регулярно заповнюють субстантиви – назви часових відрізків (*місяць, рік*), пір доби (*день, вечір*), пір року (*весна, літо*), загальних часових понять (*час, мить*), причому вони часто мають при собі залежні компоненти. Ознака уточнюється вказівкою на момент її появи, виникнення, початок поширення, напр.: *комуністична верства з самого початку була неукраїнською, тобто окупаційною* (В. Овсієнко); *з 1921 року Київ радянський* (В.Д. Мирончук); *націоналізм [Мусія Тетієвського] єврейський з кінця 1940-х* (О. Забужко); *вона була Іванкова з тринадцяти літ* (М. Коцюбинський); *дев'ятнадцятий день з дня смерті батька* (О. Ізарський); *подія знаменна з відстані часу* (М. Лазарук); *дванадцяти-тижневий з дня укладення наказу строк* (В. Мокляк); *характер хліборобства орний з часів Київської Русі* (В. Горленко); *язик малиновий з четвертого-п'ятого дня хвороби* (Л. Волянська); *Микола Гоголь православний з до-народження* (О. Яровий); *тіла дітей бронзові з самої весни* (М. Трублаїні); *реальність майже райська з історичної дистанції* (І. Дзюба).

Аналізована модель валентності сформована на базі відетнонімних (*гетський, дакський, молдаванський*), відекзоетнонімних (*осетинський, москальський, жидівський*), соціально-оцінних (*проамериканський, патріотичний, народний*), порядкових (*третій, сотий, тисячний*), функційно-якісних (*бронзовий, золотий, абрикосовий*), загальновідносних (*орний, вирубно-вогневий, перелоговий, канонічний*), а також присвійних (*Наливайків, Олесів, Ольжин*) прикметників. Розглядувані конструкції встпають у варіативні зв'язки із синтаксичними структурами Adj (relat) + Prep ВІД/ ОД + Sub (gen) (пор.: *від початку окупаційний – з початку окупаційний*).

Субмодель Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen)

У словосполученнях із приад'єктивним компонентом Prep ДО + Sub (gen) реалізована ознака уточнюється вказівкою на конкретний передчас. Залежний компонент,

репрезентований іменниками часової і нечасової семантики, може вказувати на а) кінцеву темпоральну межу виявлення ознаки (*до кінця, до смерті, до фіналу*): *інтелігент національний до кінця* (Є. Маланюк), б) часові рамки функціонування ознаки: *місто [Бервік] шотландське до 1482 року* (К. Галушко). У конструкціях аналізованого типу спостережено деяке лексико-семантичне обмеження з боку залежного компонента. Він може бути виражений іменником, що позначає загальні часові поняття (*рік, століття, тисячоліття*), частини доби, пори року, дні тижня, місяці (*ранок, вечір, осінь, весна, понеділок, середа, квітень, листопад*), історичні періоди, події, свята, процеси, природні явища (*війна, революція, Великдень, Різдво, тайфун, пожежа*), напр.: *місто Ковель польське до 1775 року; до згоряння [міста] церква тут була дерев'яна* (В. Старостін); *грецька система вимови чужих слів панівна аж до часу теперішнього* (І. Огієнко); *до того [переселення урядника Михайла Хмельницького] пустельні землі* (Петро Панч); *до 2012 року Україна третя [за кількістю позовів до Європейського суду після Росії та Туреччини]* (Країна, 1 квітня 2011); *Київ і Київщина аж до XV століття були російські [в культурно-етнічному розумінні]* (В. Задорожний); *Кубань була українською до середини 60-х років* (Ю Шевельов); *пан до того часу світський* (М. Костомаров). Іноді роль приад'єктивного поширювача виконує прийменниково-іменникова конструкція із субстантивом – назвою конкретної особи, що заступає собою лексему з нечасовою семантикою [69, с. 97], напр.: *до Коперніка система уявлень про світ була геоцентричною* (Я. Ісаєвич). Опорні компоненти в аналізованих конструкціях – прикметники, що виражають ознаку стосовно просторової характеристики предмета (*озерний, лісний, полоцький, фламандський*), узагальненої особи або істоти (*царський, панський, попівський*), конкретної особи (*Ханенківський, Єкатерининський, Петровський*). Цей розряд доповнюють присвійні (*Наталин, Іринин, Носенків*), матеріально-речовинні (*калиновий, паперовий, тютюновий*), а також загальновідносні, утворені від іменників – найменувань понять наукової сфери (*експериментальний, сегрегаційний, геліоцентричний*), ад'єктиви.

Субмодель Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (gen)

Словосполучення такого аналізованого взірця належать до розряду непродуктивних. Як свідчить фактаж, трапляються лише поодинокі випадки, коли прийменниково-відмінкова форма уточнює ознаку опорного прикметника вказівкою на час її функціонування. У них приад'єктивний поширювач може конкретизувати ознаку вказівкою на період її тривалості в часі, а також на проміжок часу, після якого відбулося настання цієї ознаки. Залежний іменник називає конкретні часові проміжки (*день, місяць, рік, сторіччя*), історичні події, епохи (*царизм, феодалізм, царат, окупація*), а також видатних історичних діячів – правителів, політиків, осіб духовного сану тощо, які вплинули на розвиток своєї епохи (Мазепа, Чорновіл, Андрей Шептицький), напр.: *за окупації [будинок] знову став куркульський* (Ю. Яновський); *бург [Абердин] став королівський за Девіда I* (К. Галушко); *замок [Дамбартон] королівський за часів єдиної Шотландської держави* (К. Галушко); *містечко [Куземин] литовське за Гетьманщини* (І. Андрусак); *змах габсбурзької епохи суцільно німецький за часів Н.* (Ю. Шевельов); *селище [Нова Ушиця] абсолютно колгоспне навіть за радянського розгулу промислового будівництва* (iPress, 3 грудня 2012); *десятий за день раз [Доцька відповість]* (М. Матіос); *другий за незалежності з'їзд Спілки письменників України* (О Забужко). У формуванні словосполучень аналізованої моделі беруть участь відтопонімні та відетнонімні (литовський, печенізький, хозарський), порядкові прикметники. Цей спектр розширюють ад'єктиви, які маніфестують ознаку стосовно узагальненої особи зі значеннєвим відтінком посесивності (*королівський, панський, царський*), а також порядкові (*перший, другий*).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПІСЛЯ + Sub (gen)

За аналізованими конструкціями закріплена семантика післячасу. Залежний компонент при цьому може бути виражений широким колом лексем зі значенням умовних часових вимірів (*початок, кінець*), пір року (*весна, зима*), частин доби (*північ, ранок*), різноманітних дій, процесів, станів, подій, свят (*війна, революція, похорон, зникнення, обробка, Великдень* тощо). У ролі

детермінованого компонента найчастіше зафіксовано відтопонімні (*градизький, московський, степовий*), порядкові (*шостий, сьомий*), функційно-якісні (*крейдяний, буриштиновий, порцеляновий*), соціально-оцінні (*соцтаборовий, совковий, просвіропейський*) прикметники, а також ад'єктивні одиниці, що характеризують предмет стосовно його функційного призначення (*весільний, плавальний, їстівний*), напр.: *народи радянські після Другої світової війни* (Р. Шпорлюк); *понеділок перший після Водохрещ* (В. Сапіга); *день третій після окупації міста* (О. Лисенко); *день третій після похорону* (В. Захарченко); *перші дні після смерті* (І. Ципердюк); *середа перша після Пасхи* (О. Курочкін); *всі частини рослини їстівні після теплової обробки* (З. Сич); *завтрашня після потопу Яблунівка* (Є. Гуцало); *картина культова після виходу [на екрани]* (Зоря Полтавщини, 23 липня 2009); *Бервік англійський після поразки [шотландців під Гелідон-Гіл]* (К. Галушко); *терен шотландський після перемоги [Малкольма II у 1018 році]* (К. Галушко); *обличчя крейдяне після випитих трунків* (А. Сапковський); *після скасування автономії місто спочатку намісницьке, а потім губернське* (Україна молода, 8 грудня 2004); *після поразки [австрійської армії] Паланок знову угорський* (Р. Маленков); *школа після війни російська* (І. Денисенко); *другий після початку війни вівторок* (В. Лис); *криза друга після 1977 року* (О. Гончар); *рік п'ятнадцятий після революції* (І. Дзюба); *практика перша після інституту* (В. Земляк).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПІД ЧАС + Sub (gen)

Названа детермінованим прикметником ознака в розглядуваних словосполученнях зосереджена в конкретному проміжкові часу, обмеженому певною подією або явищем. Активною валентністю наділені просторові (*шотландський, фламандський, московський*), узагальнено-особові (*панський, гетьманський, козацький*), функційно-якісні (*золотий, срібний, кришталевий*) ад'єктиви. Роль детермінувального компонента можуть виконувати іменники з атрибутивним поширювачем чи без нього, які номінують історичні події, процеси (*війна, революція, повстання, заворушення, схід*), напр.: *місто [Бервік] востаннє шотландське під час англійських війн троянд*

(К. Галушко); *під час революції територія Брацлавщини була козацька* (О. Ярошинський); *місто Стамбул золоте під час заходу сонця* (УНІАН, 4 травня 2009); *характер критики [М. Рильського] кулуарний під час війни* (В. Гриневич). Аналізовані ад'єктивні конструкції утворюють такий варіативний ряд: Adj (relat) + Prep ПІД ЧАС + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (gen) (пор.: *німецький під час війни* – *німецький за часів війни*).

Субмодель Adj (relat) + Prep ВПРОДОВЖ / УПРОДОВЖ + Sub (gen)

Словосполучення, утворені за цією субмоделлю, не належать до широковживаних. Вони репрезентують семантику означеної часової тривалості. Валентне ядро на рівні опорного компонента утворюють відтопонімні (*карельський, золотоординський, галицький*) та соціальнооцінні (*олігархічний, комуністичний, реакційний*) прикметники. Роль валентних партнерів виконують іменники з конкретним часовим значенням, які, зі свого боку, сполучаються з кількісними числівниками (*три роки, два десятиліття, чотири місяці*), напр.: *національна ідея реакційна впродовж семи десятиліть* (Країна, 29 квітня 2011); *весна впродовж квітня буде французька* (День, 7 квітня 2010); *Україна впродовж п'ятнадцяти років незалежності не стала українською* (Українська правда, 15 травня 2006).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПРОТЯГОМ + Sub (gen)

Описувані словосполучення, як і синтаксичні конструкції субмоделі Adj (relat) + Prep ВПРОДОВЖ/ УПРОДОВЖ + Sub (gen), репрезентують значення "конкретний часовий проміжок реалізації ознаки". Активними синтагматичними потенціями наділені прикметники, які характеризують предмет стосовно узагальненої особи або істоти. Превалюють при цьому лексеми з диференційованим значенням "належний узагальненій особі" (*князівський, старостинський, панський*). Лексико-семантичний репертуар залежних компонентів обмежений певними рамками. Його репрезентують іменники, які часто мають при собі додаткові квантитативні поширювачі (*три, двадцять, сімдесят*) і номінують часові відрізки, періоди, напр.: *лови були старостинські протягом трьох днів*

(О. Грушевський); *протягом двохсот років це були королівські землі* (І. Пустиннікова); *влада в Україні окупаційна протягом сімдесяти років* (Дзеркало тижня, 29 листопада 2008); *спосіб життя радянський протягом сімдесяти років* (Діалог.ua, 23 сентября 2010); *протягом першої половини 90-х колишня районна пацанва стала бригадною* (А. Дністровий).

Субмодель Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (acc)

Словосполучення субмоделі Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (acc) є непродуктивними в плані реалізації темпоральних відношень. Лише зрідка залежна форма знахідного відмінка з прийменником ЗА уточнює ознаку, названу порядковим прикметником (*перший, другий, сто перший*), указівкою на час її функціонування. Прийменниково-відмінкова форма ЗА + Sub (acc) є тим мовним засобом, який передає повноту охоплення часового орієнтира ознакою, напр.: *перший за незалежність політичний судовий процес* (І. Ципердюк); *землетрус в Японії шостий [за руйнівною потужністю] за всю сучасну історію [світу]* (Тиждень, 11 березня 2011); *друга за останні дні безглузда стрілянина* (ТСН, 15 грудня 2012). У ролі приад'єктивних поширювачів функціонують лексеми, здебільшого із залежними одиницями, що називають найзагальніші часові поняття (*час, період, епоха*) або історичні події (*війна, панщина, революція*), а також дії, процеси (*стрілянина, закупка, бій, зустріч, свято*).

Субмодель Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc)

Словосполучення, в основі яких лежить розглядувана субмодель, виражають значення точно фіксованого часу. До типових приад'єктивних поширювачів слід віднести прийменниково-відмінкові форми *на цей раз, на той/цей час, на ту/цю пору*, а також лексеми нечасової семантики, що позначають періоди і явища за церковним календарем (*Різдво, Великдень, Трійця, Спас*), напр.: *подвійний, на цей раз понеділковий ранок* (О. Ізарський); *на той час майже усі церкви на Брацлавщині були уніатські* (Б. Хіхлач); *прифронтовий на той час Кам'янець-Подільський* (М. Тимошик); *староукраїнська мова на той час літературна* (І. Огієнко); *на католицьке Різдво 1944 Львівський університет був не польський, а радянський* (Я. Грицак); *шістсоттисячне на той час місто*

[Дрезден] (Україна молода, 15 лютого 2005); місто [Харків 1654 року] на той час було винятково українське (Україна молода, 8 грудня 2004); Німеччина на той час республікансько-демократична (Є. Стахів); фатальний на весь вік роман (О. Забужко). Склад опорних компонентів репрезентований прикметниками, які називають предмет стосовно часової (весняний, суботній, вечірній) та просторової (приміський, океанський, плавневий) сутності, узагальненої особи чи групи осіб (княжий, козацький, татарський), лексемами загальновідносної семантики, утвореними від субстантивів – найменувань форм державного устрою, видів мистецтва, процесів (республіканський, прогресивний, монархічний).

Субмодель Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc)

Знахідний відмінок з прийменником В / У реалізує значення того часового фрагменту, у межах якого відбувається часткове поширення ознаки, регулярно детермінує інші слова або цілі словесні комплекси атрибутивного характеру. Роль опорного компонента найчастіше виконують ад'єктиви, які репрезентують ознаку щодо просторового розташування предмета (морський, прибережний, турецький), та загальновідносні, головно ті, які характеризують зв'язок предмета з певними соціальними інститутами (політичний, армійський, освітній, сімейний), видами мистецтва й мистецькими напрямками (поетичний, ренесансовий, стріт-артівський, імпресіоністичний) системами мислення, світовими релігіями та релігійними практиками (аскетичний, містичний, магичний), хворобливими станами (апатичний, психопатичний, невротичний). Виокремлені прикметники найчастіше сполучаються з іменниками різноманітної часової та нечасової семантики, з-поміж яких функційною активністю вирізняються лексеми на позначення конкретних та умовних часових понять (хвиля, етап, мить, момент), періодів людського життя (юність, зрілість, старість), явищ природи (дощ, сніг, гроза), часових періодів, історичних подій (епоха, війна, панщина). У функції валентного партнера системно фіксуються прийменниково-відмінкові форми в той/цей час, в ту/ цю пору, в ту/ цю хвилину/ годину/ мить, напр.: повітове в той час місто [Богуслав] (І. Нечуй-Левицький); спільний географічний, культурний, навіть більше – у той час

політичний простір (І. Ципердюк); *у сиву минувшину ці степи були пустельні* (В. Чемерис); *обручі для скріплювання клепок у пізніші часи – залізні* (В. Скуратівський); *хрестоматійна в радянські часи Лесина поема* (Є. Кононенко); *націоналізм [Мусія Тетієвського] український у 30-ті* (О. Забужко). Частковими функційними еквівалентами таких конструкцій є структури Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc) (пор.: *у той час повітовий – на той час повітовий*).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПЕРЕД / ПЕРЕДІ / ПЕРЕДО + Sub (inst)

Ознака, яку регулюють прикметники як носії валентності, у словосполученнях розгляданого типу реалізується в проміжкові часу, що розгортається до певного моменту, обмеженого конкретним темпоральним орієнтиром. Здатністю сполучатися з іменниками – найменуваннями історичних подій, свят, процесів, офіційних та неофіційних заходів (*війна, революція, воєнні дії*), днів тижня (*середа, четвер*), частин доби (*день, ніч*), умовних вимірів часу (*початок, середина, кінець*) наділені насамперед просторові (*колумбійський, німецький, поліський тощо*), а також кількісні (*сорокатисячний, тримільйонний, мільярдний*) та загальновідносні зі значенням "такий, що стосується політичних і громадських ідеологій, течій, рухів" (*глобалістичний, монархічний, соціалістичний*) ад'єктиви, напр.: *нюрнберзький, а перед тим берлінський, приятель* (О. Ізарський); *майже мільйонне перед війною населення Києва* (Д. Малаков); *Буковина була румунською перед війною* (Б. Червак); *Дрезден нацистський перед війною* (Україна молода, 15 лютого 2005); *перед війною школа була єврейська* (І. Денисенко); *Софійський заповідник перед війною антирелігійний* (І. Денисенко).

Субмодель Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc)

Конструкції, утворені на базі субмоделі Adj (relat) + Prep В/У + Sub (loc), належать до непродуктивних репрезентантів часової семантики. Вони спеціалізуються головно на вираженні значення конкретного часу. У ролі залежних компонентів використовуються іменники, що називають конкретні часові виміри (*хвилина, година, тиждень, рік, століття тощо*), місяці (без числівникових означень), частини доби (*сутінки, ніч*), певні

вікові періоди (*дитинство, юність, старість*), напр.: *в 1795 році Троїцька церква стала православною монастирською* (З Інтернету); *у XVII столітті церква стає уніатською* (В. Гульдман); *законна у певному віці насолода* (О. Ізарський); *у сутінку її волосся кремове* (В. Шевчук); *православний Великдень в травні, сніговий* (О. Ізарський). За лексико-семантичним діапазоном опорних компонентів розглядувана субмодель подібна до попередньої з тією лише відмінністю, що високою валентною активністю наділені порядкові прикметники, напр.: *перша в цьому році рясна злива* (Є. Гуцало); *перший в цьому сезоні тропічний ураган* (Новинар, 10 червня 2011).

Субмодель Adj (relat) + Prep НА + Sub (loc)

Словосполучення з темпоральною детермінацією, утворені за взірцем аналізованої субмоделі, становлять малопродуктивний тип. Функцію часових репрезентантів виконують прийменниково-відмінкові форми *на зорі, на зірниці, на сході (сонця), на заході (сонця), на світанку, на вечірньому прюзі*. Вирізнені поширювачі регулярно сполучаються із функційно-якісними прикметниками (*малиновий, срібний, фіалковий*), напр.: *небо малинове на сході сонця* (М. Вінграновський); *хмарки на заході сонця золоті, з червоними краями* (І. Нечуй-Левицький); *пасма хмар вогняні на вечірньому прюзі* (В. Шевчук).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc)

Ознака, репрезентована прикметником, за допомогою залежного члена Prep ПРИ + Sub (loc) уточнюється вказівкою на неозначену часову тривалість. У функції залежних компонентів зазвичай фіксуються віддієслівні іменники із семантикою процесу або дії (*стрибок, перебіг, перехід*), а також прийменниково-відмінкові форми з опосередкованим часовим значенням (*при німцях, при князі, при цареві тощо*). Лексико-семантичне коло опорних компонентів представлене просторовими (*угорський, румунський, ямайський*) та функційно-якісними (*сталевий, сердечний, дерев'яний*) ад'єктивами, напр.: *її лице при тих словах кам'яне* (О. Кобилянська); *англійська мова панівна при переході [від аграрного до індустріального світу]* (Р. Шпорлюк); *при німцях школа була румунська* (М. Вінграновський); *чоловік сердечний при близькому*

знайомстві (І. Денисенко); *голос його при важкій розмові металевий* (В. Шевчук).

2.2.1.10. $\tilde{N}\hat{e}\hat{i} \hat{a}\hat{i} \hat{n}\hat{i} \hat{i} \hat{e}\acute{o}\div\acute{a}\acute{i} \acute{i} \ddot{y} \zeta \hat{i} \zeta\acute{i} \grave{a}\div\grave{a}\grave{e}\ddot{u}\acute{i} \hat{i} \hat{i} \grave{d}\grave{e}\div\grave{e}\acute{i} \hat{i} \hat{a}\hat{i} -$ $\acute{i} \grave{a}\grave{n}\grave{e}^3\grave{a}\grave{e}\hat{i} \hat{a}\grave{e}\hat{i} \grave{e} \hat{n}\hat{a}\hat{i} \hat{a}\acute{i} \grave{d}\grave{e}\grave{e}\hat{i} -\hat{n}\grave{e}\acute{i} \grave{d}\grave{a}\grave{e}\hat{n}\grave{e}\div\acute{i} \grave{e}\hat{i} \grave{e}$ $\hat{a}^3\acute{a}\acute{i} \hat{i} \emptyset\acute{a}\acute{i} \acute{i} \ddot{y}\grave{i} \grave{e}$

Основними конкретними репрезентантами означально-причиново-наслідкових відношень є конструкції, побудовані за субмоделями Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen) та Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep З ПРИЧИНИ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ЗАВДЯКИ + Sub (dat), Adj (relat) + Prep ЧЕРЕЗ + Sub (acc).

Субмодель Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen)

Функцію опорного компонента в аналізованих конструкціях виконують прикметники, які входять до складу різних лексико-семантичних груп. Семантичний центр формують функційно-якісні прикметники зі значенням "тактильна ознака", "візуальна ознака", "ознака, що сприймається за аналогією до іншої ознаки", напр.: *ноги в Прісі бурякові від холоду* (В. Земляк); *бурякове від злості лице* (В. Шкляр); *сріблястий од полинів і віниччя схил яру* (Ю. Яновський); *обличчя бурякове від вітру* (О. Ізарський). Особливою валентною активністю наділені прикметники, які називають ознаки, що сприймаються зором. Валентне ядро серед них становлять ті, які постали на базі матеріально-речовинних прикметників (*золотий, срібний, оксамитовий, буряковий, кам'яний* тощо).

Означально-причиново-наслідкове значення, що лежить в основі каузації, являє собою співвідношення між ситуаціями, при якому можливість однієї з них зумовлена виникненням і реалізацією іншої. Розрізняють зовнішню і внутрішню причини. Ці типи каузальності позначають явища, які пов'язані або не пов'язані з діяльністю суб'єкта. У конструкціях із "живим суб'єктом", тобто істотою, ознака частіше уточнюється вказівкою на внутрішню причину її виникнення й постає внаслідок діяльності самого суб'єкта. Для словосполучень із неживим суб'єктом регулярною є інша картина: причина постає як підстава, привід, джерело виникнення певної ознаки, тобто вона

вказує на різноманітні зовнішні чинники, що не стосуються цілеспрямованої діяльності суб'єкта, не контролюються його внутрішнім світом. При цьому, зазначає Е.-О. Хааг, "мовець сприймає те, що відбувається як зовнішню цілісну подію, яка може бути виражена суб'єктно-предикатним складом" (*від задоволення – бути задоволеним, від кохання – бути закоханим, від заздрості – заздрити*) [199, с.51]. У ролі пояснювальних компонентів у конструкціях із внутрішньою причиною вживаються різноманітні за своєю семантикою іменники на позначення притаманних істоті опредметнених ознак, якостей, чеснот, почуттів, психо-фізичних станів (*ходіння, біганина, звитяга, злість, любов, мужність, сором, хвилювання, сон*), напр.: *джмелясті від сну очі* (М. Вінграновський); *обличчя його було крейдяне від жаху* (Д. Білий); *обличчя його сонячне від усмішки* (О. Донченко); *серце воїна завжди кам'яне від мужності і відваги* (В. Чемерис); *промінний од захвату погляд* (О. Забужко); *сум її від того золотий* (В. Шевчук).

Залежна прийменниково-іменникова конструкція уточнює названу функційно-якісним прикметником ознаку вказівкою не лише на внутрішню, а й на зовнішню причину. Типовим заповнювачем приад'єктивної позиції в конструкціях із зовнішньою каузальністю є іменники – назви рослин та їхніх частин (*квіти, трава, листя, ковил, троянди*), явищ природи та природних об'єктів, фізичних явищ (*дощ, мряка, сонце, зоря, місяць*), напр.: *верба від крапель кришталева* (Л. Костенко); *вікна з перламутровим від дощу й сонця склом* (І. Бунін); *його обличчя було земляне від вечірнього сонця* (Є. Гуцало); *від зорі малиновий вогонь* (М. Вінграновський); *золоті від сонця шмарклі* (М. Вінграновський); *ялинка від морозу срібна* (О. Високий); *срібний від моросіння віслючок* (М. Вінграновський); *маточкова частина суцвіття оксамитова від безлічі злиплих приймочок* (Ю. Єлін); *молочні від тютюнового диму риби* (О. Поваляєва). Приад'єктивну позицію можуть також обіймати субстантиви на позначення дій і процесів: *дерев'яна од ковальського ремесла долоня* (Ю. Яновський); *щоки її абрикосові од загару* (Є. Гуцало); *отаманове обличчя бронзове від засмаги* (Ю. Мушкетик); *хлопець золотий від засмаги* (В. Шевчук). Найнижчу активність виявляють словосполучення із прийменником ВІД /ОД і

конкретними іменниками, що позначають істот, напр.: *неділя золота від бджіл* (Р. Федорів).

Примітно, що функцію детермінованого компонента в словосполученнях – репрезентантах значення зовнішньої причини іноді виконують прикметники, які реалізують кількісну ознаку із семантичним відтінком "взятий у кількісній відповідності до чогось" (*кратний, подвійний, потрійний, трійний*), напр.: *світіння подвійного від морозу місяця* (М. Вінграновський).

Субмодель Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen)

За типом семантико-синтаксичних відношень, лексико-семантичним складом конститутивних позицій словосполучення субмоделі Adj (relat) + Prep З/ ЗІ/ ІЗ + Sub (gen) посутньо не відрізняються від конструкцій, побудованих за зразком субмоделі Adj (relat) + Prep ВІД/ ОД + Sub (gen). Носієм валентності в них регулярно вживаються функційно-якісні прикметники (*крейдянний, пурпуровий, кумачевий, срібний*). Роль залежних компонентів, які містять вказівку на внутрішню причину, виконують іменники, що позначають різноманітні почуття суб'єкта, усвідомлювані як психічні стани (*страх, жаль, біль*). Специфіка каузального поширювача полягає в тому, що він указує на почуття людини як на психологічну причину якої-небудь дії [199, с. 48]. Напр: *обличчя крейдяне зі страху; я крижаний з ляку та несподіванки* (В. Шевчук). Вказівку на зовнішню причину містять іменники – назви явищ природи і її стану (*мороз, вітер, спека*), напр.: *срібні з морозу вуса* (О. Лисенко), *обличчя бурякове зі спеки* (Л. Гулько); *щокі з морозу крижані* (О. Ізарський). Розглядувані конструкції є функційними еквівалентами словосполучень субмоделі Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen) (пор.: *джмелясті зі сну – джмелясті від сну*).

Функціонування сполуки З + Det + ПРИЧИНИ у приад'єктивній позиції часто синтаксично зумовлене, оскільки вона закріплена за початком або кінцем конструкції й пояснюється попереднім чи наступним контекстом, а іноді – цілим реченням, напр.: *Дослідники комунікації стверджують, що аудиторія (тут: літературно-читацький загал) не має достатньо часу й енергії, щоб "переварити" все в деталях, а*

тому вимагає спрощеної версії. Саме з цієї причини стереотип...панівний, а в інформаційному аспекті владно-репресивний (А. Дністровий).

Субмодель Adj (relat) + Prep з ПРИЧИНИ / ПРИЧИН + Sub (gen)

Типовою для словосполучень субмоделі Adj (relat) + Prep з ПРИЧИНИ / ПРИЧИН + Sub (gen) є реалізація значення зовнішньої причини. Семантика залежних компонентів різнопланова. Переважають абстрактні іменники, зокрема лексеми – найменування дій і процесів, властивостей і якостей, психічного та фізичного стану (*впровадження, накопичення, прийняття, ненависть, прихильність*), хвороб або хворобливих станів (*алкоголізм, наркоманія, психопатія*), біологічного буття (*життя, смерть*). Висока частота вживання властива лексемі *характер* зі значенням "сукупність визначальних ознак якогонебудь предмета, фізичного або психічного явища, його типові риси" [31, с. 1556]. Уживання її завжди супроводжується атрибутивним поширювачем, напр.: *жанр провідний з причин загального характеру* (О. Забужко); *землі українські з причин етнічного характеру* (Р. Шпорлюк); *настрої бунтарські з причин релігійного характеру* (С. Плохій); *укус змії смертельний з причин нейропаралітичної дії* (З підручника "Медсестринство в хірургії"); *рух антикомуністичний з причин впровадження політики "воєнного комунізму"* (В.Д. Мирончук); *становище на ринку панівне з причин накопичення багатства, прибутків* (З підручника "Економічна теорія: макро- і мікроекономіка"); *поведінка асоціальна з причин наркоманії, алкоголізму, психічних захворювань* (З навчального посібника "Наркологія"). Найчастіше поширювальні позиції програмують прикметники, що виражають ознаку предмета за його ойконімічною (*київський, московський, токійський*) чи національно-географічною належністю (*український, угорський, британський*), а також лексеми зі значенням посесивності (*належний*), домінування (*панівний*), спорідненості (*братерський, союзний*), видільності (*смертельний*). Особливою активністю наділені соціально-оцінні прикметники (*антиімперський, комуністичний, асоціальний, аполітичний*). Специфіка досліджуваних синтаксичних конструкцій полягає в тому, що

іменники – заповнювачі приад’єктивної позиції перебувають у відношеннях активної валентності з іншими компонентами – субстантивами або прикметниками, які виконують атрибутивну функцію.

Субмодель Adj (relat) + Prep ЗАВДЯКИ + Sub (dat)

Аналізовані словосполучення не належать до поширених в українській мові. Вакантну позицію Prep ЗАВДЯКИ + Sub (dat), заповнювану субстантивами – назви економічних понять, державних органів, груп осіб, різноманітних процесів, ознак, предметних понять (*банк, валюта, ринок, Кремль, Білий Дім, Бундестаг, хоробрість, звитяга, старання, намагання, зусилля*), відкривають передусім соціально-оцінні та деякі загальновідносні прикметники (особливо ті, що постали на базі іменників – найменувань абстрактних понять, явищ нематеріальної культури та духовної сфери) (*прозахідний, кремлівський, духовний, науковий, канонічний*). В аналізованих словосполученнях загальне причинове значення уточнюється вказівкою на причину-сприяння появи певної ознаки, на "фактор, що сприяє появі бажаного наслідку" [111, с. 125], напр.: *українські експортери прозахідні завдяки Кремлю* (Аратта, 5 грудня 2012), *становлення влади Великого князя Литовського мирне завдяки угодам [з місцевою знаттю]* (О. Субтельний); *люди духовні завдяки участі духа [а не завдяки позбавленню та знищенню плоті]* (Наша віра, №7, 2004), *течія канонічна завдяки старанням [святого Григорія Палами]* (Наша віра, №6, 2009); *кошовий отаман [Іван Сірко] легендарний завдяки природному розумові, хоробрості, принциповому і послідовному курсові у боротьбі [проти осіб різних іноземних орієнтацій]* (О. Апанович).

Субмодель Adj (relat) + Prep ЧЕРЕЗ + Sub (acc)

Конструкції, організовані за розглядуваною субмоделлю, функціують насамперед як репрезентанти каузальних відношень, прийменниково-відмінкова форма у складі яких вказує на причину-перешкоду, на "фактор, що не сприяє...появі позитивного результату" [111, с. 125]. Детермінованим компонентом є прикметники, які характеризують психічний стан людини (*песимістичний, меланхолійний, флегматичний*), а також

соціально-оцінні, пов'язані із віддзеркаленням політичних явищ і процесів (*кремлівський, антиукраїнський, соціалістичний, олігархічний*), темпоральні (*осінній, середньовічний, вікторіанський*), видільні (*смертельний*) ад'єктиви. До типових репрезентантів приад'єктивної позиції належать віддієслівні субстантиви – назви дій, процесів, станів, рідше – іменники конкретної семантики (*споживання, звернення, неприйняття, зазіхання, втома, сон, хвороба, закон, башта, орнамент*), напр.: *настрій песимістичний через постійну втому* (Ваше здоров'я, 19 серпня 2011), *стан депресивний через неприйняття [ситуації власного старіння]* (Здоровенькі були, 4 лютого 2012); *хвороба смертельна через несвоєчасне звернення [пацієнта до лікаря]* (Ваше здоров'я, 2 червня 2011); *засоби масової інформації проамериканські через поширення [світових стандартів споживання]* (Екологія життя, 26 січня 2009); *політика царського уряду колонізаторська через наміри [закріпитися на чорноморському узбережжі]* (Т. Подкупко); *політика влади антиукраїнська через мовний закон* (Тиждень.ua, 9 серпня 2009); *споруда на вигляд середньовічна через дві круглі башти* (Кримська світлиця, 21 вересня 2012).

2.2.1.11. Nĕî âî ñîî ĩ ěó÷áí í ŷ ĩ ĳí à÷àëüí èì è ñâî àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èì è â³âí ĩ Øâí í ŷì è òì ĩ âè

Означальні семантико-синтаксичні відношення умови виражають словосполучення, утворені на базі моделей Adj (relat) + Prep ЗА УМОВИ / ЗА УМОВ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПРИ УМОВІ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc).

Субмодель Adj (relat) + Prep ЗА УМОВИ / ЗА УМОВ + Sub (gen)

Залежна позиція в аналізованих конструкціях указує на умову, яка безпосередньо впливає на реалізацію ознаки, названої прикметником. Роль приад'єктивного конкретизатора виконують абстрактні іменники на позначення дій і процесів (*дотримання, узгодження, об'єднання, запобігання*), якостей людини (*воля, толерантність, милосердність, стійкість*), політичних режимів (*авторитаризм, анархія, демократія, тоталітаризм*), суспільно-економічних формацій (*феодалізм, капіталізм, соціалізм*), напр.:

ототожнення незалежності країни з однією особою смертельне за умов свободи і демократії (А. Еліаш); *процеси демократичні за умов дотримання [суспільного порядку, оптимальної стабільності соціального життя]* (Країна, 15 січня 2010); *суспільство по-справжньому громадянське тільки за умов демократії* (Країна, 2 лютого 2012); *норми оплати праці європейські за умов політичної волі* (М. Якібчук); *кооперативні системи власне-капіталістичні за умов домінування [особисто-пайової частини у складі традиційної кооперативної власності]* (А.Г. Драбовський, О.В. Бородій). Носії валентності в аналізованих словосполученнях представлені соціально-оцінними (*європейський, передовий, совдепівський*), кількісними (*триденний, п'ятирічний, стокілометровий*), загально-відносними зі значенням "пов'язаний із політичним режимом, течією, напрямом, суспільно-економічною формацією, бізнес-діяльністю" (*демократичний, охлократичний, олігархічний, капіталістичний*), узагальнено-особовими прикметниками (*громадянський, рабський, членський*), а також видільним ад'єктивом *смертельний*.

Субмодель Adj (relat) + Prep ПРИ УМОВІ + Sub (gen)

Аналізовані словосполучення є функційними еквівалентами конструкцій Adj (relat) + Prep ЗА УМОВИ / ЗА УМОВ + Sub (gen), отже, їм не властиві які-небудь відмінності в плані валентної організації, напр.: *строк доставки триденний при умові наявності [товару на складі]* (Юридичний журнал, №5, 2007); *основа розповсюдження художнього твору некомерційна при умові збереження [цілісності і незмінності тексту]* (Бібліотека на Meta.ua); *державна система демократична при умові існування [громадянського суспільства]* (Газета по-українськи, 14 травня 2010).

Субмодель Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc)

Реалізована прикметником ознака в досліджуваних конструкціях уточнюється вказівкою на обставини, які впливають на її появу, сприйняття. З-поміж головних компонентів переважають функційно-якісні прикметники (найчастіше колористичні) (*малахітовий, срібний, малиновий*). Функцію приад'єктивного конкретизатора регулярно виконують

іменники на позначення різноманітних натурфактів (*небо, місяць, сонце, туман*), напр.: *малиновими при зеленому небі очима* (М. Вінграновський); *золоті при місяці очі* (М. Вінграновський); *при синьому місяцеві фіалкові очі* (М. Вінграновський); *срібна при місяці хустинка* (М. Вінграновський). Характерною особливістю словосполучень із приад'єктивним компонентом Prep ПРИ + Sub (loc) є те, що вони, по-перше, досить часто мають тричленну будову: "залежний іменник поширюється залежним словом як необхідним структурним елементом" [168, с. 169], по-друге, репрезентують синкретичний тип семантики: на значення умови нашаровується темпоральний відтінок.

2.2.2. Ї ðèèì àòì èèî âî -ì ðèñë³âì èèî â³ ñèî âî ñì î ёó÷âí í ü

Відносний прикметник як опорний компонент ад'єктивно-адвербіальних словосполучень завжди набуває додаткового якісного значення, оскільки є "формальним показником якості прикметника" [11, с. 33]. На суто відносну семантику прикметника "такий, що має відношення до предмета, належить предметові" нашаровується абстрактніше значення "характерний для предмета", "подібний предмету", причому ступінь оякіснення може бути різним: незначним, значним, максимальним тощо, пор.: *його краса майже ангельська* (М. Гримич) – *типово російська безсоромність гостя* (О. Ізарський) – *надто українська риса* (В. Гуменюк). У зв'язку з цим змінюються граматичні характеристики прикметника: вони можуть утворювати ступені порівняння, поєднуватися з прислівниками, мати синоніми та антоніми. Сумісність денотативної та оцінної структур, наголошує О.М. Вольф, "підтримується постійною тенденцією відносних ад'єктивів до оякіснення" [37, с. 33]. Цьому сприяє актуалізація відносним прикметником тієї чи тієї якісної семи.

Для переважної більшості адвербіально-ад'єктивних конструкцій, слушно зазначає Т.М. Молошна, характерним є зворотний порядок компонентів, тобто препозитивне розташування не опорного прикметника, як це притаманне ад'єктивно-субстантивним словосполученням, а залежного прислівника [123, с. 70].

За семантико-синтаксичними особливостями адвербіальні одиниці диференціюють на означальні та обставинні. З огляду на це доречно виокремити такі основні структурні субмоделі прикметниково-прислівникових слвосполучень: Adj (relat) + Adv (quant), Adj (relat) + Adv (qual), Adv (temp), Adj (relat) + Adv (loc), Adj (relat) + Adv (mod).

2.2.2.1. Найбільш українська казка – це щось надто абстрактне і суб'єктивне (Т. Капушак); Лемки вважають себе українцями. Навіть сіллю українства. Такий собі регіональний націоналізм, що ми найкращі, найукраїнськіші (Україна молода, 1 вересня 2004); Герман Мелвіл, може, найамериканськіший письменник ХІХ століття (Р. Доценко). У поданих структурах найвищий ступінь порівняння вжито на означення об'єкта, що має найбільше властивостей, які характеризують саме українську чи американську ментальність та культуру. Іноді в художніх текстах компаратив відносного ад'єктива використовують для підсилення емоційного впливу на читача, створення лаконічного й компактного образу-символу тощо, напр.: *Ярута сумирно всміхнувся до Мокрини. І від того хата стала ще хатнішою* (В. Захарченко). Конструкції на зразок БІЛЬШ/ МЕНШ, НАЙБІЛЬШ/ НАЙМЕНШ + Adj (relat) найчастіше фіксуються в публіцистичному стилі та розмовній сфері, напр.: *форма більш*

Конструкції, утворені на базі субмоделі Adj (relat) + Adv (quant), репрезентують означальні відношення ступеня, міри вияву ознаки. Аналізуючи градацію ознаки у відносного прикметника, маємо на увазі функціонування його у спеціальному контексті – компаративному: "чим легше об'єкт з певною ознакою мислиться в ситуації його порівняння з об'єктами, які наділені цією ознакою іншою мірою, тим вільніше той або той прикметник допускає форми ступенів порівняння" [195, с. 108]. Ступенювання ознак, представлених якісним ад'єктивом, не вимагає для свого маніфестування якихось спеціальних контекстів. Для виявлення градації ознаки, яку актуалізує відносний прикметник, необхідне певне оточення, напр.: *найбільш українська казка – це щось надто абстрактне і суб'єктивне* (Т. Капушак); *Лемки вважають себе українцями. Навіть сіллю українства. Такий собі регіональний націоналізм, що ми найкращі, найукраїнськіші* (Україна молода, 1 вересня 2004); *Герман Мелвіл, може, найамериканськіший письменник ХІХ століття* (Р. Доценко). У поданих структурах найвищий ступінь порівняння вжито на означення об'єкта, що має найбільше властивостей, які характеризують саме українську чи американську ментальність та культуру. Іноді в художніх текстах компаратив відносного ад'єктива використовують для підсилення емоційного впливу на читача, створення лаконічного й компактного образу-символу тощо, напр.: *Ярута сумирно всміхнувся до Мокрини. І від того хата стала ще хатнішою* (В. Захарченко). Конструкції на зразок БІЛЬШ/ МЕНШ, НАЙБІЛЬШ/ НАЙМЕНШ + Adj (relat) найчастіше фіксуються в публіцистичному стилі та розмовній сфері, напр.: *форма більш*

ігрова, пригодницька (В. Єшкілев); *[Наддніпрянищина] найбільш українська назва* (О. Пономарів); *більш урядовий дух академій* (М. Ільницький); *робота це більш чоловіча* (В. Шевчук); *більш степовий простір* (О. Гончар); *не менш сонячне азербайджанське місто Кіровабад* (Р. Іваничук); *мова більш побутова* (О. Гончар); *Леонід Кисельов найбільш київський, міський поет* (С. Богдан); *найпомідорніша томатна паста* (З реклами).

До групи відносних ад'єктивів, які, розвиваючи у своїй семантиці відтінок якості, активно сполучаються з означальними прислівниками, а також із прислівниками міри і ступеня, слід віднести такі: 1) лексеми, утворені від іменників – власних назв. Вони, за твердженням Т.О. Архангельської, містять у собі характеристику предмета, пов'язану зі стилем автора, його манерою, змістом творів [11, с. 35] (*стусівський, гоголівський, шекспірівський, пушкінський, приймаченківський*), 2) лексеми, які характеризують предмет стосовно узагальненої особи або істоти (*жіночий, капітанський, генеральський, акторський, дамський*), 3) лексеми, що позначають національно-географічну належність (*російський, український, англійський, східний, західний*), 4) загальновідносні лексеми, які виражають ознаку предмета щодо іншого предмета, причому розвиток якісної семантики в перших пов'язаний із другорядними значеннями мотивувальних іменників (*мереживний, золотий, кам'яний, валунний*) або абстрактного поняття (*медичний, кінематографічний, трагікомічний, гіперболічний*), 5) відтемпоральні лексеми (*зимовий, весняний, сьогоднішній, завтрашній, вечірній*).

Реалізаторами максимальної чи надзвичайно високої кількісної міри є приад'єктивні компоненти *абсолютно, безмежно, безконечно, болюче, вельми, винятково, вповні, щирть, глибоко, доволі, дуже, занадто, значно, зовсім, навдивовижу, надміру (надмірно), надсильно, надто, напрочуд, невимовно, незвичайно, незмірно, неймовірно, неказанно, нескінченно, нестерпно, понадміру, приголомшливо, особливо, страх, страшенно, стовідсотково, вкрай (україн), цілковито, цілком* та ін, напр.: *розклад музею абсолютно постмодерний* (Ю. Шевельов); *абсолютно європейська людина* (Країна, 23 липня 2010); *глибоко орієнтальний ґрунт вашого світосприйняття* (Ю. Щербак); *глибоко патріархальні*

структури (Н. Монахова); *явище глибоко національне, глибоко патріотичні акції* (В. Шкляр); *глибоко антинародна доктрина* (О. Гончар); *глибоко постбальзаківський вік* (Г. Вдовиченко); *вони [роботи] глибоко філософські* (В. Ульяновський); *підпільна організація дуже українська* (М. Гримич); *щось дуже своє* (Р. Федорів); *рецензія занадто публіцистична* (О. Ізарський); *зовсім панські губи* (О. Ізарський); *вулиці цього Мюнхена зовсім літні* (О. Ізарський); *зовсім дитячий дзьобик* (О. Ізарський); *ханський палац у Бахчисараї зовсім домашній* (І. Ципердюк); *зовсім іржава гайка* (Є. Гуцало); *образ Бережан Редліха надмірно польський та єврейський* (А. Дністровий); *класифікація людських союзів надто народницька* (О. Ізарський); *його надто чоловічі, наративи* (М. Кіяновська); *історична тематика надто кітчева в українській ситуації* (О. Купріян, Із сайту Літакцент); *окремі з них [обрядів] надто плакатні* (В. Скуратівський); *проза надто феміністична...пастельна* (О. Ізарський); *його [Гео Шкурупія] збірник надміру літературний* (Ю. Лавріненко); *напрочуд "російський" чоловік* (О. Ізарський); *один із них [днів] особливо празниковий* (В. Скуратівський); *гумор Даля стовідсотково англійський* (А. Макдермотт); *особа стовідсотково міфічна [козак Мамай]* (Є. Кононенко); *кіно страх авангардове* (О. Забужко); *цілком холостяцький вигляд* (М. Гримич); *потиск його руки цілком хліборобський* (Р. Федорів); *цілком пушкінська Аріна Родіоновна* (В. Жежера).

До розряду залежних прислівників, що вказують на мінімальну чи надзвичайно низьку кількісну міру вияву інтенсивності ознаки, названу опорним словом, належать лексеми *дещо, злегка, ледве, не дуже, не надто, не зовсім, далеко не, тільки, трохи*, напр.: *інтерес дещо академічний, дерев'яний* (О. Ізарський); *дещо старосвітська мова роману* (Л. Москалець); *стихійність дещо дитяча* (І. Андрусак); *запах [туші] злегка спиртовий* (В. Жежера); *стан злегка істеричний* (О. Забужко); *будинок ледве що не рококової форми* (О. Ізарський); *поняття "більшість" не зовсім українське* (М. Гримич); *інший, далеко не патріотичний бік* (М. Гримич); *цей радянський (на перший погляд) письменник далеко не радянський* (А. Дністровий); *трохи коров'яча притома* (В. Шевчук); *трохи запитальний погляд матері* (В. Шевчук);

день *трохи туманний* (В. Жежера); *трохи сталевий голос* (В. Шевчук).

Конкретизація значеннєвого плану прикметників приблизною кількістю ознаки здійснюється за допомогою прислівників *майже, практично, приблизно, сливе* (розм.), напр.: *майже собачий погляд* (М. Гримич); *майже дитячі губи* (Є. Гуцало); *голосіння майже жіноче* (Ю. Щербак); *майже двокілометрового Тяті* (В. Коротич); *майже тисячолітня легенда* (О. Кобилянська); *очі їхні майже порцелянові* (В. Шевчук); *образ особи майже анекдотичної* (О. Гончар); *майже міфічна квартира* (І. Ципердюк); *обличчя майже хлоп'яче* (О. Гончар); *майже дитячий голос* (В. Скуратівський); *майже джерельна вода* (В. Щербаков); *телиця майже Мартошина і моя* (Є. Гуцало); *майже п'ятсотрічне турецьке ярмо* (Д. Степовик); *майже вікторіанська історія* (Л. Москалець); *майже двомісячна подорож* (Ю. Дмитренко-Думич); *майже дадаїстична наївність* (А. Дністровий); *майже детективні пригоди* (Д. Журавльов); *майже музейний годинник* (В. Чемерис); *майже захлявний блокнотик* (І. Андрусак); *практично зимового вечора* (О. Коцарев); *сливе дівчацьке личко* (О. Забужко); *спекотнява сливе що нью-йоркська* (О. Забужко); *розміри образи сливе параноїдальні* (О. Забужко).

Помірний, достатній рівень вияву ознаки передають прислівники *більш-менш, доволі, досить, досить-таки, достатньо, нормально, помірно, розмірено*, напр.: *доволі демократичний інститут* [Кельтська церква XI ст.] (К. Галушко); *доволі бандитські форми братнього визволення* (І. Дзюба); *пічка досить іржава* (Ф. Баум); *досить колоніального типу дворянські гнізда* (Є. Маланюк); *досить-таки американська поведінка* (М. Собуцький); *тополя досить ажурне дерево* (С. Костенко); *досить демократична атмосфера* (Країна, №1, 2011); *риторика обох досить проєвропейська* (Українська правда, 18 листопада 2009);

Адвербіальні лексеми *здебільшого (здебільш, здебільша [розм.], здебільше)*, в основному, загалом, найчастіше, насамперед, особливо, переважно, предовсім, часто-густо вказують на притаманність ознаки більшості однорідних об'єктів дійсності, напр.: *шлюзи здебільшого двокамерні* (В. Овсієнко); *перепони нині здебільш фінансові* (З часопису); *французька в*

основному бібліотека (О. Ізарський); *діалект найчастіше північний або південно-західний* (П. Плющ); *об'єднання сільської громади насамперед територіальне* (О. Курочкін); *мова насамперед народна, селянська* (Ю. Лавріненко); *переважно німецькі студенти* (В. Овсієнко); *майстри передовсім японські* (О. Петрова); *переважно спогадовий характер оповідань* (В. Шевчук); *переважно грабовий ліс* (О. Лисенко); *іноземні, переважно візантійські та арабсько-перські впливи* (Д. Степовик); *шапки були переважно плісові* (Т. Ніколаєва).

Виразниками належності ознаки окремим однорідним об'єктам дійсності є приад'єктивні компоненти *рідко, рідше*, напр.: *листки рідше ланцетні* (Ю. Єлін); *рідше однорічна рослина* (Ф. Мамчур).

Прислівник *узагалі/взагалі (загалом)* поширює ад'єктив, що має значення загальніше, ніж попередній. Отже, вони функціують у складі конструкцій з усіма ад'єктивами, що перебувають у відношенні семантичної залежності "загальніше/конкретніше", напр.: *окрема операція "серед карельського і взагалі фінсько-угорського населення"* (В. Овсієнко); *каяття не лише більшовицьке, а взагалі московське* (Д. Донцов); *експлуатація проросійських і взагалі антиатлантистських, антизахідних та антиглобалістських настроїв* (П. Вознюк).

Адвербіальні лексеми *також, так само, теж, тож* (діал.) указують на належність однієї і тієї самої ознаки низці неоднорідних об'єктів дійсності, напр.: *дошка також дубова* (І. Андрусак); *село теж кобеляцьке [Комарівка]* (П. Ротач); *теж нелітературні дами* (О. Ізарський); *бібліотека теж материна* (О. Ізарський).

Прислівник *наполовину* вказує на те, що названа прикметником ознака притаманна предметові частково, не повністю або значною мірою [31, с. 730], напр.: *цей синьйор був наполовину дерев'яний* (Високий замок, 23 квітня 2010); *наполовину українське село Юрасівка Воронезької губернії* (Р. Іванчук); *хліб наполовину пшеничний* (О. Лисенко); *збрід тільки наполовину оружний* (Петро Панч); *холмська вежа наполовину дерев'яна* (В. Александрович).

Ад'єктивно-адвербіальні конструкції, у яких залежні члени *двічі, тричі* позначають точну міру ознаки, належать до розряду

непродуктивних, оскільки їхнє вживання зумовлене жорсткими обмеженнями в плані лексичного вираження компонентів. Прикметники представлені функційно-якісними одиницями, які характеризують оцінку музичної продукції з точки зору успішності її продажу (*срібний, золотий, платиновий*), напр.: *сім платівок двічі платинові* (Демократична Україна, 25 лютого 2011); *альбом тричі платиновий у рідній Британії* (День, 26 квітня 2009); *диск двічі золотий* (О. Бондар).

Адвербіальні лексеми *частково, почасти* доповнюють семантичну структуру прикметників указівкою на те, що ознака поширюється не повністю, а лише на частину її носія, напр.: *совковий матеріал частково парткабінетний, частково зонний* (Ю. Андрухович); *спрямування українського революційного руху антипольське, частково антилитовське та антиєврейське* (О. Ярошинський); *третья книга почасти символістична* (Ю. Лавріненко).

Приад'єктивні поширювачі *вповні, повністю* є виразниками семантики "поширення ознаки на весь предмет", напр.: *вповні законне поступування* (І. Франко); *малярська фактура вже вповні західноєвропейська, барокова* (А. Белень); *повністю залізні плуги* (О. Зінченко); *конструкція церкви повністю дерев'яна* (О. Крушинська).

Зрідка відносно прикметники сполучаються з якісно-означальними прислівниками, які вказують не стільки на міру вияву інтенсивності ознаки, скільки на додатковий обмежувальний відтінок значення, характерний для окремого об'єкта, суб'єкта чи групи об'єктів або суб'єктів: *суто, типово, частково, чисто, начисто*, напр.: *твір [Слово о полку Ігоревім] суто авторський* (В. Русанівський); *суто степовий Костянтиноградський повіт* (В. Щербаковський); *стиль суто Ваш* (О. Ізарський); *обов'язок суто стукацький* (Р. Федорів); *суто орфографічний момент* (В. Русанівський); *текст суто український* (О. Мишанич); *суто грузинські зацікавлення Миколи Івановича [Гулака]* (Р. Іваничук); *суто літературні і духовні твори* (Б. Харчук); *суто поп-культурний музей* (М. Цуб'як); *суто житійні ікони* (Д. Степовик); *суто російські риси іконопису* (Д. Степовик); *суто українська освіта* (В. Русанівський); *суто козацька модель побудови держави* (Д. Журавльов); *суто європейський вид релігійності*

(Є. Кононенко); *щось суто Мальвине* (В. Земляк); *типово професорська борідка* (Г. Молчанов); *типово шістдесятницьке оповідання* (В. Шевчук); *типово російська безсоромність гостя* (О. Ізарський); *типово германська душа* (О. Ізарський); *типово молдавський орнамент* (Д. Степовик); *предмети типово українського прикладного мистецтва* (В. Коротич); *мова сотенних канцелярій типово поліська* (В. Русанівський); *мова І.П. Котляревського частково фольклорно-пісенна* (П. Плющ); *чисто довженківське почуття вічної краси* (Ю. Лавріненко); *місто чисто російське* (В. Стус); *чисто символічні зажинки* (В. Скуратівський); *Святвечір чисто родинне свято* (В. Скуратівський); *начисто гоголівська химерність сердець* (О. Ізарський).

Адвербіальні лексеми виключно і винятково вказують на ексклюзивну притаманність ознаки певному об'єктові, її безальтернативність, напр.: *виключно дорійський вхід до Греції* (В. Щербаковський); *виключно національно-етнографічним побутовий театром* (Ю. Лавріненко); *мова виключно побутового спілкування* (І. Бондаренко); *населення староства було виключно козацьке* (В. Мокляк); *проблеми винятково українські* (Я. Грицак); *крамниці, майстерні й контори – усе винятково діамантове* (Ю. Андрухович); *столиця винятково політичний центр* (Р. Шпорлюк); *потяг винятково український* (День, 11 серпня 1999); *передачі для українців винятково нічні* (І. Андрусак); *щось винятково українське* (В. В'ятрович). Сучасна мовна практика віддає перевагу прислівникові *винятково*.

2.2.2.2. $\tilde{N}\tilde{e}\tilde{i} \hat{a}\tilde{i} \tilde{n}\tilde{i} \hat{i} \tilde{e}\acute{o}\div\acute{a}\acute{i} \acute{i} \tilde{y} \text{ } \text{ } \text{ } \hat{a}\tilde{e}\hat{a}\tilde{n}\tilde{i} \hat{a}\text{-}\hat{a}\acute{o}\hat{d}\hat{e}\hat{a}\acute{o}\hat{o}\hat{d}\hat{e}\hat{a}\acute{i} \hat{e}\tilde{i} \hat{e} \hat{n}\hat{a}\tilde{i} \hat{a}\acute{i} \hat{o}\hat{e}\hat{e}\hat{i} \text{-}\hat{n}\hat{e}\hat{i} \hat{o}\hat{a}\hat{e}\hat{n}\hat{e}\div\acute{i} \hat{e}\tilde{i} \hat{e} \hat{a}^3\hat{a}\hat{i} \hat{i} \text{ } \text{ } \text{ } \hat{o}\hat{a}\hat{i} \acute{i} \tilde{y}\tilde{i} \hat{e}$

Залежні означальні прислівники в прикметниково-прислівникових словосполученнях здатні функціонувати на засадах факультативності й облігаторності. Щодо прислівників як факультативних компонентів, то вони конкретизують план змісту опорного відносного ад'єктива додатковою якісною характеристикою. При цьому ознака, репрезентована прикметником, постає як основна, а ознака, реалізована прислівником, – як супроводжувальна. Такі словосполучення

легко трансформуються в конструкції з двох прикметників, напр.: *белетристична продукція безперспективно ремісничка* (В. Державин) (*безперспективна ремісничка белетристика*); *безвідмовно жіноча вдача* (В. Шевчук) (*безвідмовна жіноча вдача*); *стандартно голлівудський вибір* (Д. Десятерик) (*стандартний голлівудський вибір*); *етнічно російські старовіри* (Р. Шпорлюк) (*етнічні російські старовіри*); *етнічно польські території* (С. Левченко) (*етнічні польські території*); *класично український гумор* (О. Забужко) (*класичний український гумор*); *вічно українська проблема* (В. Русанівський) (*вічна українська проблема*); *традиційно воїнське тлумачення образу святого* (Д. Степовик) (*традиційне воїнське тлумачення*); *утихомирено сільські пейзажі* (День, 31 січня 2006) (*утихомирени сільські пейзажі*).

Прислівники як обов'язкові компоненти ад'єктивно-адвербіальної конструкції, підкреслює Ж.П. Соколовська, виражаючи додаткову ознаку, не стільки супроводжують основну ознаку, скільки інтегрують її в собі [167, с. 42]. Паралельне функціонування сполуки з двома прикметниками неможливе (*географічно сусідні держави* (Р. Шпорлюк), але не *географічні і сусідні держави*). На основну семантику можуть нашаровуватися різні відтінки значення, як-от: "сфера виявлення ознаки", напр.: *Крайова Рада Народова фактично підрадянська* (Г. Костюк); *війська фактично окупаційні* (День, 31 січня 2006); *ідея засадничо надпартійна* (Г. Костюк); *державна номінально українська* (В. Овсієнко); *тема вузько академічна* (Р. Шпорлюк); *вона [церковнослов'янська мова] функційно була руською* (В. Русанівський); *методи явно не спортивні* (В. Захарченко); *вона тут явно своя* (О. Поваляєва); *творчість М. Вороного явно буржуазно-естетська* (І. Ільєнко); *поезії явно контрреволюційні* (М. Ільєнко); *надвечір'я календарно січневе* (О. Гончар); *офіційно католицька держава* (М. Колесник); "ступінь вияву ознаки" (в таких сполуках має місце емоційне нашарування, певний авторський суб'єктивізм), напр.: *зведення строго православні* (І. Власовський); *Микола Васильович письменник достеменно український* (О. Ізарський); *виразно класицистичного уособлення* (В. Державин); *комплекс "принципово провінціальної нації"* (Ю. Лавріненко); *шістдесятництво виразно політичне* (В. Овсієнко); *виразно*

расистське забарвлення (Р. Шпорлюк); *виразно не ментівське ім'я* (Ю. Шелест); *правдиво материнський догляд за дитиною* (О. Кобилянська); *яскраво пригодницькі сюжетні лінії* (І. Дзюба); *він [Анжей Бурса] ядуче іронічний* (І. Андрусяк); *відносно проукраїнська німецька партія* (Персонал плюс, 6 жовтня 2009); *трава нестерпно дротяна; тяжко чоловіче письмо* (І. Андрусяк); *запекло сепаратистська українська академія* (Ю. Шевельов); "первинність ознаки чи ряду ознак порівняно з іншими", напр.: *головно філософський, мистецький і літературний світ* (Г. Костюк); *мова наддніпрянська, головню киево-полтаво-харківська* (І. Огієнко); "споконвічну, незмінну притаманність ознаки предмету або особі", напр.: *традиційно українське писання* (О. Ізарський); *специфічно російський жанр гумору* (Ю. Лавріненко); *специфічно галицький егоцентризм* (Р. Іваничук); *щось неповторно дівоче* (О. Гончар); *все питомо українське* (І. Андрусяк); *специфічно міські форми трудової діяльності* (І. Дзюба).

Зрідка відносні прикметники можуть сполучатися з прислівниками порівняльно-уподібнювальної семантики на -ОМУ, -ЕМУ(-ЄМУ), -И, що вказують на подібність ознаки до 1) певного просторового орієнтира (території, місцини тощо): *місяць по-провінційному пісний* (Ю. Мушкетик); *дівчинка Люся Кнюпа, по-вуличному Юрченківська* (В. Мошура); *по-європейському домашній Монреаль* (В. Коротич); 2) певного часового відрізка, події: *по-зимовому ажурна крона* (В. Захарченко); *мова по-тогочасному руська* (В. Шевчук); *погода по-осінньому дощова* (І. Лук'янець); *золота по-осінньому пора* (Н. Яремчук); *ранки по-великодньому золоті* (М. Самійленко); 3) конкретної або узагальненої особи, істоти: *"Дзита" по-стусівськи нуклеарна, себто ядерна* (М. Титаренко); *по-шекспірівськи трагічні долі* (Е. Щербатенко); *по-нарденівськи молочно-поросячі красюки* (Ю. Шелест); 4) певної абстрактної властивості, характеристики: *по-доброму шкідницька розповідь* (І. Андрусяк); 5) автентичності детермінованої ознаки: *перші по-справжньому наукові комплексні дослідження* (І. Шовкопляс); *по-справжньому жіноча лірика* (З сайту бібліотеки "Молода гвардія"); *опозиція по-справжньому українська* (Українська правда, 21 квітня 2010);

книга *по-справжньому севастопольська* (Кримська світлиця, 8 серпня 2003).

2.2.2.3. *Ñëî âî ñîî î ёó÷áí í ÿ ç î çí à÷àëüüí î -î ðî ñòî ðî âèè è ñàî àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èè è â³áí î øáí í ÿè è*

Типовими валентними партнерами при відносних ад'єктивах є адвербіальні лексеми зі значенням локативності. Коло опорних компонентів, які сполучаються із просторовими прислівниками, сформоване передовсім на базі лексичних одиниць, які належать до групи власне-відносних ад'єктивів: 1) лексеми з матеріально-речовинним значенням (*сосновий, абрикосовий, ялицевий, мармуровий, сталевий тощо*), 2) лексичні одиниці, що називають ознаку за національно-географічною, адміністративно-територіальною належністю предмета, його розташуванням (*волинський, чукотський, слобожанський, подніпровський тощо*), 3) лексеми із загальновідносним значенням, які номінують ознаку стосовно реалії суспільно-політичного життя, культури, мистецтва (*хрестоматійний, повістевий, кубістичний, соціальний*), 4) лексеми, що називають ознаку стосовно узагальненої особи або істоти (*царський, ханський, бджолярський, полковницький, наймитський*). Крім виділених, валентну активність виявляють також порядкові (*перший, десятий, двісті другий*), функційно-якісні та присвійні (*Чабаненків, Марійн, Іванків, материн, мій, наш*) прикметники.

Прислівники *довкола, довкруг (розм.), доокола, доокіл (розм.), округ (розм.), округи (розм.), довкіл, окруж (розм.), кругом, навколо, навкруги, навкруг* конкретизують значеннєвий план конструкції вказівкою на місце реалізації ознаки в просторі з усіх чи кількох боків локативного орієнтира, напр.: *ніч довкола оксамитова* (В. Шевчук); *він [Мокій Мазайло] кругом український* (М. Куліш); *краї даху навколо свинцеві* (В. Січинський); *ціни навколо європейські, а зарплата африканська* (О. Пахльовська).

Адвербіальні лексеми *подекуди, де-де, де-не-де (розм.), деінде, десь-не-десь, інде (розм.)* уточнюють місце зосередження ознаки лише в окремих точках просторового орієнтира, напр.: *у горах ліси подекуди соснові* (Ukraine info); *дах українського житла переважно*

солом'яний, лише *подекуди дерев'яний* (Т. Шумейко); *характер настроїв подекуди протирадянський* (І. Дзюба); *хати подекуди глинобитні* (К. Соколовська); *дерева де-не-де фруктові* (П. Сорока); *поросль де-не-де вербова* (І. Андрусак).

Прислівники *здадала [здадала], віддалік, віддала, здаля* (розм.), *зблизька* повідомляють про те, що репрезентована прикметником ознака сприймається зі значної відстані від локативного орієнтира, напр.: *столики здадала...мармурові* (І. Франко); *в людських очах вони [ворота] здадала...мармурові* (П. Білоус); *Ейфелева вежа ажурна здадала* (Н. Ліпковська); *віз здадала ніби наш* (В. Земляк).

Приад'єктивні поширювачі *тут, тутечки [тутеньки]* (розм.), *тутечка, тутечки, там, тамечки, отам* (розм.), *онде* (розм.), *осьде* (розм.) вказують на реалізацію ознаки в точно не визначеному або віддаленому просторі, напр.: *час тут літературний* (Є. Баран); *крамниці тут були діамантові* (Ю. Андрухович); *усі ми тут австрійські* (Р. Іванчук); *тут і там є земля твоя* (В. Шкляр); *моє все там* (О. Гончар); *хмари сталеві там, [де місяць]* (О. Гончар); *двері там дубові* (Р. Федорів); *там берег піщаний* (К. Бабкіна); *землі там пустельні* (Петро Панч); *дорога ось дідова* (В. Земляк).

Групу приад'єктивних поширювачів, які сигналізують про те, що виражена прикметником ознака конкретизує певними локативними рамками лише якусь окрему частину предмета, становлять: 1) лексеми *вгорі [угорі], згори, нагорі, наверху, вище, зверху*, (вказівка на поширення ознаки у верхній частині просторового орієнтира), напр.: *залізні "зуби" трисантиметрові вгорі* (О. Лисенко); *угорі чотиригранне стебло* (Ю. Єлін); *дерев'яна згори частина різака* (Л. Гура); *вище ліс ялиново-ялицевий* (Ф. Заставний); *шапки-кабардинки малинові зверху* (Петро Панч); 2) лексичні одиниці *внизу [унизу], нанизу, знизу* (вказівка на поширення ознаки в нижній частині просторового орієнтира), напр.: *малиновий унизу Дністер* (М. Вінграновський); *залізні "зуби" десятисантиметрові внизу* (О. Лисенко); 3) *зсередини, зовні, ззовні, назовні, знадвору* (вказівка на поширення ознаки у внутрішній або із зовнішньої частини просторового орієнтира), напр.: *двері зсередини залізні, а зовні дерев'яні* (І. Шаповал); *чоловік зовні експансивний* (І. Денисенко); *обгортка радянщини в Донецьку зовні гламурна*

(Тиждень.ua, 8-14 квітня 2011); *маніпуляції суто схоластичні назовні* (І. Дзюба); *туалети надворі дерев'яні* (Країна, №1, 2011); 4) *збоку, ліворуч, праворуч, зліва, справа* (вказівка на поширення ознаки з боку просторового орієнтира), напр.: *перший столик праворуч* (В. Овсієнко); 5) *ззаду, іззаду, позад, позаду, попереду, спереду* (вказівка на поширення ознаки в передній або задній частині просторового орієнтира).

Адвербіальна лексема *наскрізь* сигналізує про те, що ознака повністю охоплює предмет, напр.: *Свідзінський поет наскрізь ренесансовий* (Ю. Лавріненко); *річ [спогади Самчука] наскрізь політична* (О. Ізарський); *наскрізь капіталістичне словечко* (В. Коротич); *наскрізь новаторський роман* (М. Лазарук); *вірші наскрізь асоціальні* (В. Стус); *наскрізь національний кожною своєю барвою роман* (І. Дзюба); *наскрізь бароковий образ кобзаря-сліпця і прошака* (Ю. Лавріненко); *радіостанція "Європа-плюс" наскрізь попсова* (В. Маслійчук); *тлумачення націоналістичного підпілля наскрізь радянське* (Р. Дубасевич); *країна наскрізь тоталітарна* (О. Гончар); *місто наскрізь німецьке* (Ю. Шевельов). Є всі підстави трактувати розглядувані структури як синкретичні, тому що вони поряд із основним локативним значенням репрезентують квантитативну семантику.

За допомогою поширювачів *поспіль, суспіль, суціль, суцільно, скрізь, всюди [усюди], повсюди, повсюдно, геть* конкретизована ознака уточнюється вказівкою на її неперервну реалізацію або розміщення в різних (усіх) точках простору, напр.: *повстанці поспіль попівські та куркульські синки* (Р. Федорів); *сусіднє село суспіль грецьке* (Ю. Мушкетик); *прізвища на старих хрестах суціль українські* (День, 2 листопада 2007); *ліс був суцільно грабовий* (О. Лисенко); *година скрізь не нічна, вечірня, вечорова* (О. Ізарський); *глиношкірі усюди листки* (І. Маленький); *начиння повсюди дерев'яне та солом'яне* (Т. Бетехтіна); *спрямування українського революційного руху повсюдно етнонаціональне* (О. Ярошинський).

2.2.2.4. Ñëî âî ñîî î ëó÷áí í ü ç î çí à÷àëüí î -÷àñî âèè è ñàî áí òèèî -ñèí òàèñè÷í èè è â³áí î øáí í üè è

З відносними прикметниками активно сполучаються прислівники часу, утворюючи ад'єктивні сполуки, які виражають

означально-часові відношення, ускладнені обмежувальним відтінком. Аналізовані словосполучення фактично не мають лексичних обмежень з боку означуваного компонента, оскільки функцію детермінованого конститuenta можуть виконувати ад'єктиви різних семантичних груп. Висока активність характерна для матеріально-речовинних (*дерев'яний, залізний, глєсвий, пионояний*), темпоральних (*квітневий, десятилітній, осінній, сезонний, дореволюційний*), соціально-оцінних (*демократичний, національний*), функційно-якісних (*золотий, трагічний*), порядкових (*другий, четвертий*) прикметників, а також загальновідносних, особливо тих, які мають значення "пов'язаний із певної країною, етносом, національною культурою" (*чеченський, німецький, мексиканський*).

Приад'єктивні компоненти *вовік, вічно, всякчас [усякчас], завжди, ніколи, довіку, повіки, повік, повік-віки, повік-віків, ввік [увік] (розм.), завше (розм.), повсякчас, постійно* вказують на перманентний, неперервний вияв ознаки, напр.: *наречена Христова віднині й вовіки* (І. Маленький); *в Україні віднині й довіку вища влада буде українська* (Схід, №3 2005); *[мистецький твір] річ завжди провізорична* (О. Ізарський); *вона [українська держава] завжди була демократична* (В. Овсієнко); *у нього [Шевченка] завжди складня народна* (І. Огієнко); *прозаїчна мова [в Шевченка] не завжди першорядна* (І. Огієнко); *клімат її книг завжди був німецький* (О. Ізарський); *серце воїна завжди кам'яне* (В. Чемерис); *романтичне переживання часу завжди меланхолічне* (Дзеркало тижня, 20 грудня 2003); *фашисти завжди авторитарні та шовіністичні* (О. Мотиль); *це дім мій повік-віки* (С. Величко).

Темпоральні поширювачі *віднині, відтепер, відтак, відтоді, відразу, зроду, відроду, зроду-віку, здавна, віддавна, з давніх-давен, з давнього-давна, змалу, змалку, змалечку, відмалку, з діда й прадіда, з малих літ, з пелюшок, одмалечку, одвічно, змолоду, зранку, спершу, споконвіку, спочатку, спрадавна, спредвіку* позначають певний часовий період функціонування ознаки з моменту її виникнення, напр.: *родина відразу бандитська* (Р. Федорів); *спілчанські бджоли відтепер були гуртівні* (В. Скуратівський); *відтоді замок угорський* [XI ст.] (Р. Маленков, Україна Інкогніта beta); *сам Єремія замолоду був православний* (Петро Панч); *рід козацький з діда й прадіда*

(А. Кащенко); *я таки тутешній з діда й прадіда* (І. Нечуй-Левицький); *зроду артистична душа* (І. Нечуй-Левицький); *культура української землі одвічно хліборобська* (Персонал плюс, 23-29 березня 2005); *земля споконвіку карельська; споконвіку хліборобська земля* (В. Овсієнко); *дно споконвіку мулисте* (В. Близнець); *споконвічно українська земля* (А. Шевченко); *територія споконвічно германська* (С. Хваткова); *загальні картини людського життя спершу таборіві* (І. Денисенко); *спочатку костел був дерев'яний* (Н. Гігош); *програма спочатку була тригодинною* (Із інтерв'ю з О. Дзікавіцьким).

Приад'єктивні компоненти *відтак, затим, згодом, невдовзі, отоді, після, потім* називають часовий відрізок, який настає після тієї події, про яку повідомлялось у попередній частині висловлення, де в ролі поширювача постійно вживається лексема *спочатку, спершу, раніше*. Аналізовані прислівники, перебуваючи в таких детермінативних зв'язках, реалізують значення часового порядку планування дії, тобто вказують на відрізок часу, що настає після події, зазначеної в першій частині висловлення, напр.: *германізація спершу нацистська, відтак "комуністична"* (О. Забужко); *генерал царський, а затим врангелівський* (О. Забужко); *традиція одеської опери італійська, згодом російська* (Ю. Шевельов); *тло спершу радянської, а потім еміграційної дійсності* (П. Ротач); *спершу інтернаціоналістична, а потім російсько-"великонаціональна" свідомість* (В. Гришко); *театр воєнних дій спочатку московський, а згодом турецький* (В. Мокляк); *веретено для з'єднання гончарних кругів спершу було дерев'яне, потім металеве* (В. Скуратівський); *культура [соняшники] спочатку була декоративна* (В. Горленко); *спочатку Златоверхо-Михайлівська соборна церква була дерев'яна* (І. Преловська); *потяг спочатку чеський, а потім словацький* (Ю. Андрухович).

Прислівники *вкінці, довіку, довічно, дотепер, доти, донині, дозавтра, досі, до сих пір, до цієї пори, до сьогодні, дотепер, понині, навік, поки, повік* називають кінцеву межу виявлення ознаки, напр.: *деякі північні шлюзи досі дерев'яні* (В. Овсієнко); *своя досі кімната* (О. Ізарський); *досі "советський" народ* (В. Овсієнко); *досі була вона твоя* (О. Кобилянська); *краї досі*

радянські (С. Солодкий, Кобза, 26 червня 2005); *пам'ять історична навіки золота* (Л. Костенко).

Адвербіальні лексеми *вряди-годи* [уряди-годи], *іноді*, *інколи*, *коли-не-коли*, *часом*, *часами*, *деколи*, *зрідка*, *час від часу*, *від часу до часу*, *деколи*, *подеколи*, *порою*, *почасті*, *хвилями* слугують для вираження відтінків темпоральної непостійності, епізодичності, напр.: *голос інколи мовби жіночий, інколи мовби чоловічий* (Є. Гуцало); *вершечки дерев іноді золоті* (М. Коцюбинський); *іноді глеєві ґрунти* (Сайт Карпатського біосферного заповідника); *іноді суп буває пшоняний або перловий* (О. Лисенко); *сніг на оплату зажинщикам п'ятий, шостий, а інколи десятий або дванадцятий* (О. Курочкін); *гумор Даля часом людоджерський* (Алекс Мадермотт); *домагання часом архаїчно-культурницькі* (Р. Шпорлюк); *вчинки мариністів часом авантюриницькі* (А. Санченко); *жадоба часом хворобливо-маніакальна* (А. Дністровий); *листи часом десятисторінкові* (О. Забужко); *почасті трагічна історія* (В. Скуратівський).

Приад'єктивний темпоральний компонент *часто* передає наближений до перманентного вияв ознаки з незначними проміжками її відсутності, напр.: *дуже часто це справді мова закапелкова* (І. Огієнко). Якщо ж позицію Adv(temp) обіймає адвербіальний конститuent *нерідко*, значення перманентності розмивається, напр.: *наслідки нерідко драматичні* (М. Сиротюк).

Словосполучення із залежними членами *знов* [знову], *знов-таки*, *наново*, *заново*, *щодня*, *щоденно*, *повсякденно*, *повсякдень*, *щоднини*, *щоліта*, *щохвилини*, *щохвилинно*, *щохвилі* репрезентують семантику періодичної повторюваності ознаки, напр.: *її обличчя стало знову дитинне* (В. Шевчук); *кам'яне серце знову стане людським* (В. Чемерис); *Маріуполь в роках 1917-18 знову став...українським містом* (З Інтернету); *радянське письменство, може, знову стане революційним* (Р. Шпорлюк); *Мукачевський замок знову королівський* (Громадсько-інформаційний портал Ужгород).

За допомогою прислівників *удень*, *весною*, *взимку*, *влітку*, *вночі*, *восени*, *вчора*, *завтра*, *навесні*, *ранком*, *увечері*, *по обіді*, *сьогодні*, *тільки що*, *щойно*, *тільки-но*, *тільки-тільки* названа прикметником ознака уточнюється вказівкою на конкретний визначений момент чи період дійсності, напр.: *взимку Байковий ще антикварніший* (О. Поваляєва); *живлення закарпатських рік*

навесні снігове і дощове, восени дощове і підземне (С. Поп); *Київ весною і влітку смарагдовий, каштаново-бузковий* (О. Лисенко); *місто [Глинськ] багнюче восени, курне влітку* (В. Земляк); *сьогодні рибальський наш день* (М. Трублаїні); *сьогодні буде мусульманська ніч* (І. Маленький); *кімната тільки що стала моєю* (М. Коцюбинський); *плаття вишневе увечері* (В. Шевчук); *увечері погода вже звичайна літня* (О. Вільчинський); *щойно скляний погляд співрозмовника* (Г. Вдовиченко).

Приад'єктивний поширювач *уже(вже)* репрезентує семантику "остаточне здійснення чи настання ознаки", напр.: *ноги вже не козацькі* (Г. Тютюнник); *Україна, вже не селянська* (Ю. Лавріненко); *профіль Василя Стуса уже бронзовий* (В. Овсієнко); *уже друга розвідка* (М. Вінграновський); *ти вже татарський [кінь]* (М. Вінграновський); *Жигмонт був уже їхнім* (М. Вінграновський); *день уже надвечірній* (О. Ізарський); *Кавказ уже чеченський* (І. Маленький).

Прислівник *ще [іще]* містить вказівку на те, що ознака з'являється до завершення чи початку реалізації іншої ознаки, напр.: *ще дайбозьке коріння дійств* (В. Скуратівський); *шість років ще сталінських* (О. Забужко); *іще запорозьке вміння* (Є. Гуцало); *коник з молочними ще зубами* (М. Вінграновський); *ще сливовий Дністер* (М. Вінграновський); *очі іще баранячі* (М. Вінграновський); *ще довоєнне учителювання* (Р. Федорів); *люди ще царського карбу* (О. Ізарський); *царська ще фабрика* (О. Ізарський); *светр ще київської або й докиївської доби* (О. Ізарський); *ряжанка іще козацьких часів* (Є. Гуцало); *ще отроцькі ламкі голоси* (Ю. Ячейкін).

Лексеми *зараз, нині, ниньки, тепер, теперечки [тепереньки, тетерки, теперка]*(розм.), *отепер* (розм.) називають невизначений час виявлення чинної ознаки, напр.: *Я зараз сам наче глиняний* (В. Шевчук); *зараз кожен ранок золотий* (В. Жежера); *залізниця нині Придніпровська* (Тиждень, 8-14 квітня 2001); *польське нині місто Ярослав* (Р. Іваничук); *нині очі в Музи крем'яні* (Р. Іваничук); *преса нині вже українська* (Ю. Покальчук); *сотня тепер Жбурова* (М. Вінграновський); *Наливайко тепер не ваш, а наш* (М. Вінграновський); *види спорту вже тепер жіночі* (Л. Костенко); *тепер не місячні ночі* (М. Коцюбинський); *тепер вона [корівка] була його, їхня,*

домашня (М. Вінграновський); *тепер* *костюл і монастир дерев'яні* (В. Січінський); *тепер вона [хата] вже Чабаненкова* (І. Нечуй-Левицький); *тепер вже вовчий нюх* (М. Вінграновський); *ніч тепер місячна* (М. Трублаїні); *хата тепер моя* (І. Андруссяк); *окупанти тепер свої* (А. Бондар).

Прислівники *давно, донедавна, колись, попервах* (розм.), *хтозна-коли, недавно, давно, тоді, отоді* (розм.) своїм планом змісту повідомляють про те, що ознака зреалізувалася в минулому, напр.: *ворохобні колись бояри* (Р. Іваничук); *колись козацька родина* (В. Овсієнко); *колись це крісло було королівське* (В. Шевчук); *колись медові малинові голови [будяків]* (М. Вінграновський); *знакові колись помешкання* (Ж. Куява); *панівна тоді наука про мовні стилі* (І. Огієнко); *партія донедавна провідна* (Аратта, 31 жовтня 2012); *озеро недавно було лісовим* (О. Гончар); *ми тоді ще безквартирні* (І. Ципердюк); *горби недавно золоті* (В. Шевчук); *день тоді був осінній* (Р. Федорів); *легендарні уже тоді* (кін. XVII ст.) *козацькі скарби* (С. Лепявко); *панівна тоді церковна ідеологія* (Д. Степовик). Іншу семантичну функцію виконують адвербіальні лексеми *згодом, пізніше, перегодом* (розм.), *перегодя* (розм.): вони сигналізують про настання ознаки в мабутньому, напр.: *землі згодом польські* (Д. Степовик); *місто [Іршава] згодом українське* (О. Гомоляк); *церква згодом кам'яна* (Патріарший паломницький центр УГКЦ); *кличка [Коба] пізніше партійна* (О. Лисенко).

Адвербіальні лексеми *водночас, воднораз, заразом, одночасно, разом* вказують на одночасний вияв ознаки, вираженої відносним ад'єктивом, у певної особи чи предмета, який уже є носієм якоїсь іншої ознаки, напр.: *зразковий приклад творчого і водночас сімейного тандему* (Високий замок, 22 січня 2008); *центри релігійного і водночас економічного життя* (К. Галушко); *дух український і вселюдський водночас* (Ю. Лавріненко); *жінка водночас земна і неземна* (В. Чемерис); *"закон столиць" – найбільше місто одночасно є провідним* (Р. Шпорлюк); *картинка одночасно і квітнева, і листопадова* (В. Жежера). Дослідники звертали увагу на те, що заповнення позицій адвербіальними лексемами, об'єднаними значенням "одночасність", можливе лише за наявності другого об'єкта, тобто ознака, виражена основним носієм валентності,

доповнюється вказівкою на синхронний вияв цієї ознаки в певної особи або предмета з іншою ознакою, яку реалізує інший прикметник (див.: [171, с.8; 147, с. 299]).

Прислівник *поки що* в поєднанні з відносним ад'єктивом набуває значення "на якийсь час" і конкретизує реалізовану ним ознаку вказівкою на тимчасову її притаманність кому-, чому-небудь, напр.: *поки що експериментальне м'ясо* (В. Савченко); *читачі поки що лише полтавські* (З анотації); *поки що симптоматична для української мови назва газети* (І. Тараненко); *ти поки що не мій, а Дармограїшин* (Є. Гуцало).

Приад'єктивні поширювачі *довго, довгенько* (розм.) та *недовго, трохи, мало* вказують на неточно визначений, тривалий або нетривалий період реалізації ознаки в часі, напр.: *наша країна недовго лишатиметься нашою* (В. Коротич); *Наливайкові губи ще довго були золоті* (М. Вінграновський).

2.2.2.5. Ñëî âî ñî î ëó÷áí í ÿ ç ñàî àí òèèî - ñèí òàèñè÷í èì è â³áí î Øáí í ÿì è î ö³í èè

І.К. Кучеренко виокремлює у складі адвербіальної лексики групу модальних прислівників з оцінним (кваліфікаційним, модальним) значенням, що стосується змісту речення загалом [110, с. 348]. Прислівники на зразок *напевно, певно, певне, напевне, можливо, видно, очевидно, достеменно, достовірно* виражають певний ступінь реальності повідомлюваного або ступінь нашої впевненості в його існуванні, напр.: *військо напевне ж скіфське!* (В. Чемерис); *очевидно дайбозьке свято "Ляля" або "Червона гірка"* (В. Скуратівський); *сучасність цілком напевне українська* (О. Ізарський).

Приад'єктивні одиниці *насправді, дійсно, справедливо, справді, фактично, практично, де-факто, насправжки* (розм.) вказують на реальне існування ознаки в дійсності, напр.: *дійсно біблійної краси дух* (С. Єфремов); *нація [Ісуса Христа] звісно російська* (Б. Антоненко-Давидович); *направду апокаліптична картина* (І. Андрусак); *туман насправді золотий* (М. Вінграновський); *слем-турніри – насправді всеукраїнське явище* (Б.-О. Горобчук); *це був справді козацький невгнутий дух* (Ю. Лавріненко); *ця книжка є справді антирадянською і справді антикомуністичною* (В. Овсієнко); *щось справді мистецьке*

(Р. Федорів); *справді пекельна змія* (Г. Сковорода); *справді українська Україна* (І. Ципердюк); *справді королівська велич цього міста [Києва]* (В. Січинський); *справді модернізаторська роль* (Ю. Лавріненко).

Адвербіальні лексеми *безумовно, безперечно, безсумнівно, воістину, істинно, насправду таки, неодмінно, звичайно, звісно* виражають необхідне існування факту в дійсності, указують на стійку впевненість мовця в необхідності цього існування, напр.: *безперечно фольклорна озака* (В. Русанівський); *безумовно закарпатські кінцеві станції призначення* (Ю. Андрухович); *воістину катакомбна мужність* (О. Забужко); *воістину подвижницька робота* (В. Овсієнко); *воістину сатанинський характер радянської державної системи* (В. Яворський); *істинно інтернаціоналістська політика* (В. Русанівський); *істинно державницький крок* (Країна, 1 квітня 2011); *насправду таки вояцька смерть* (Р. Федорів).

Ретельно обстежений великий за обсягом фактичний матеріал дає підстави приєднатися до думки Т. М. Молошної про те, що "в невеликій групі словосполучень прислівники на -о позначають не стільки якісну характеристику ознаки, скільки вказують на безсумнівність, достовірність цієї ознаки" [123, с. 72]. Схожий за значенням прислівник *реально* підкреслює факт появи та існування певної ознаки, напр.: *Реально перший договір був укладений у 860-863 рр.* (М. Брайчевський).

Отже, спектр семантико-синтаксичних відношень, які маніфестують словосполучення, що функціонують як конкретні репрезентанти структурної моделі Adj(relat) + Adv, досить розвинені. Кожна конструкція як реалізатор субмоделі має свій набір заповнювачів ад'єктивної та приад'єктивної позицій. З-поміж валентних партнерів виділяють інформативно достатні й інформативно недостатні лексеми, які, об'єднуючись навколо інтегрувальних сем, уточнюють реалізовану прикметником ознаку квантитативними, якісно-означальними, локативними, темпоральними, модальними характеристиками.

Àèñí î âêè äî ðî çä³ëó 2

Кожна повнозначна лексема наділена семантико-синтаксичними властивостями, які виявляються в закономірностях сполучуваності з тими або тими компонентами в умовах конкретних мовленнєвих реалізацій. Ці властивості кваліфікують як валентність лексико-граматичних класів слів і конкретних підкласів, що функціують у їхньому складі.

У системі словосполучень ад'єктивні конструкції утворюють досить продуктивний тип. Здатністю детермінувати субстантивні словоформи, прийменниково-відмінкові форми, прислівники наділені насамперед якісні прикметники. Активна валентність разом з утворенням ступенів порівняння, абстрактних іменників, прислівників на -о, -е є їхньою іманентною характеристикою. Відносні ад'єктиви лише спорадично відкривають при собі залежні позиції, які заповнюють факультативні компоненти. Валентна пасивність останніх зумовлена тим, що вони, як інформативно достатні лексеми, не потребують ніяких уточнень у вигляді субстантивних чи адвербіальних поширювачів. Найорганічніша для відносних прикметників позиція – присубстантивне означення.

Різниця між якісними та відносними ад'єктивами у сфері їхньої семантики і сполучуваності дуже значна. Першим властиве пряме, безпосереднє вираження ознаки, яка впливає з їхньої внутрішньої суті та є наслідком оцінно-пізнавальної діяльності людини. Другі ж позначають ознаку, що постає із відношення, яким її носій пов'язаний з іншими предметами, явищами, діями, ознаками тощо, отже, входять до розряду автосемантичної лексики. Відносні прикметники, однак, можуть утрачати свою семантичну відносність, тобто ставати інформативно недостатніми і, залежно від дистрибуції, набувати різних якісних відтінків, цим самим розширюючи свій синтагматичний потенціал.

З-поміж найважливіших чинників, які сприяють розвитку активної валентності відносних ад'єктивів, слід виокремити такі: 1) оякіснення, тобто вживання прикметника в якісному значенні або з відтінками якісної семантики, 2) наростання ступеня лексичної абстракції його семантики. Оякіснення послідовно

виявляється в ад'єктивних конструкціях з означально-квантитативними семантико-синтаксичними відношеннями. Найчастіше його набувають прикметники, утворені від іменників – власних або узагальнених назв осіб чи істот, та тих, які позначають національно-географічну належність, ознаку стосовно іншого предмета або абстрактного поняття. Цей розряд доповнюють відтемпоральні ад'єктиви.

Немає достатніх підстав уважати сполучуваність із прислівниками кількісної семантики і навіть здатність утворювати ступені порівняння специфічною властивістю лише якісних прикметників. Відносні ад'єктиви у відповідному синтагматичному оточенні можуть конкретизуватися вказівкою на максимальний (*абсолютно, безмежно, безконечно*), мінімальний (*дещо, злегка, ледве*), приблизний (*майже, практично, приблизно*), помірний (*доволі, досить, нормально, помірно*) ступінь вияву ознаки, тобто зберігають потенційний зв'язок із таким характерним для якісних ад'єктивів явищем, як градація.

Щодо наростання ступеня лексичної абстрактності семантики відносних прикметників, то воно відчутне в конструкціях із граматично панівними компонентами, які виражають ознаку стосовно абстрактного поняття. Це головню загальновідносні одиниці, сформовані на базі субстантивів – найменувань типів темпераменту, соціальних інститутів, наукових термінів, стилів та напрямів у мистецтві, літературі, архітектурі, політичних та соціальних рухів, форм державного устрою, філософських учень, напрямів, принципів, форм первіснообщинних відносин, релігій, сект, видів духовних практик, релігійних рухів, видів духовної культури тощо, а також соціально-оцінні ад'єктиви. Окремішне місце в цій системі посідають прикметники, утворені від найменувань країн, держав, націй, етносів. Вони втрачають первинне просторове значення або зв'язок з узагальненою особою й набувають нове, або похідне, – "такий, що має певне відношення до країни, держави, нації, народності" (*тайська кухня, грузинські танці, американський спосіб життя*).

За відносними ад'єктивами різних лексико-семантичних груп та підгруп, як і за якісними, закріплений свій синтагматичний ресурс. Роль ад'єктивних конкретизаторів у

синтаксичних конструкціях різних структурних субмоделей та моделей, утворених на основі структурної схеми Adj (relat) + Det, виконують безприйменникові, прийменниково-відмінкові форми іменників, а також означальні (якісно-означальні, квантитативні), обставинні (часові, просторові) та модальні прислівники. Основна сфера вияву синтаксичної активності прикметників – ад’єктивно-субстантивні конструкції.

Синтаксичні конструкції з відносними прикметниками в ролі граматично панівних компонентів за своєю семантичною суттю є синкретичними словосполученнями. Між носієм валентності та валентним партнером, які, будучи семантично сумісними й оформленими відповідно до законів граматики, взаємодіють між собою, устанавлюються такі семантико-синтаксичні відношення: означальні + кількісні, означальні + видільні, означальні + посесивні, означальні + обмежувальні, означальні + відношення відповідності / невідповідності, об’єктні + означальні, означальні + просторові, означальні + часові, означальні + причиново-наслідкові, означальні + умовні. Виразником того або того типу відношень є передусім залежні компоненти (іменники з прийменниками чи без них, прислівники). Цю демаркаційну роль можуть виконувати також відносні прикметники. Важливо наголосити на тому, що процес формування ад’єктивних словосполучень складний: у ньому беруть участь детерміновані й детермінувальні конститuentи, а нерідко й мікро- та макроконтексти.

Ї ÇÄ²È 3

Ї ÆÑÈÆÍ Æ ÆÆÈÆÍ ÒÍ ²ÑÒÛ Æ²ÆÍ Î ÑÍ ÈÕ Ї ÆÈÈÌ ÆÒÍ ÈÈ²Æ

Розмежування властивості та її носія, а також презентація їх за допомогою різних слів – результат дії людської свідомості, здатної до абстрагування. Прикметник, спеціально призначений для вираження семантики якості, протиставляється іменникові як знаку субстанції, що номінує предмет у всій сукупності його характеристик. Як підкреслює С.Д. Кацнельсон, "у мовномисленнєвому плані фундаментальне значення для граматичної класифікації слів має протиставлення предметних та ознакових значень" [80, с.133].

Ономасіологічна сутність прикметника – заманіфестування властивостей, відокремлених від носія, – передбачає його план змісту й регламентує його функційні можливості. Ад'єктив не може обійтися без субстантива, оскільки органічно прив'язаний до нього синтаксично та семантично. "У семантичному плані прикметник не є самодостатнім, – зауважує М.В. Сандакова, – він має обов'язкову семантичну валентність на іменник. Синтаксично зв'язок з іменником у складі речення здійснюється у вигляді атрибутивного словосполучення прикметник + іменник або у вигляді предикатної структури" [156, с. 76].

3.1. Æ³äí î ñí èé àä'°èèèâ ó ñòðóèèòóð³ зì áí í èèî âî - ї ÆÈÈÌ ÆÒÍ ÈÈ²Æ ÆÈÕ ñÈÌ âî ñí î èò÷áí ù

У кількатисячолітній лінгвістичній традиції прикметники та іменники вчені розглядають у найтісніших зв'язках. Це виразно простежено в працях античних досократиків, Сократа, Платона та Аристотеля, а також Олександрійських граматистів [155, с. 213-

214]. "Філософ імені" Бенедикт Спіноза з-поміж шести видів імен прикметник виділяв окремо, а М.В. Ломоносов значно пізніше відніс його до іменного класу, що слугував для називання речей: "Уявлення речей веде в розум наш укупі їхні якості. Речі до якостей не приєднані ... якості без речі самої бути не може" [116, розділ 50, с. 410]. О.О. Реформатський аналізував субстантиви та ад'єктиви в рамках єдиного класу, витлумачуючи останні як знаки та імена якостей [150, с. 321-322]. Г. Пауль підкреслював, що прикметник позначає одну просту або представлену у вигляді простої властивість предмета, а іменник є носієм цілого комплексу властивостей [142, с. 432]. На думку О.О. Потебні, прикметник абстрактніший порівняно з іменником, він виник пізніше, власне, утворився з іменника [146, с. 60]. У зв'язку з проблемою визначення демаркаційних ліній, що пролягають між ад'єктивами та субстантивами, доречно покликатися на О.П. Суника, який наголошував: "У будь-якій мові... прикметники... завжди входять до одного об'єднаного класу частин мови, протиставлених іменникові" [183, с. 36].

Іменник та прикметник мають незаперечну семантичну близькість. Адже, з одного боку, предмет, позначений іменником, інтегрує в собі певну сукупність ознак, а з іншого – ознака, репрезентована прикметником, представлена не абстрактно, не сама по собі, а як така, що міститься в тому чи тому предметі. Цю семантичну спорідненість засвідчує й те, що ад'єктиви часто субстантивуються, а іменники використовуються для характеристики предмета. "Ідентифікувальні імена, – справедливо наголошує О.К. Безпояско, – поєднуються з прикметниками, які уточнюють та пояснюють властивості денотата. Означення при цьому співвідноситься з референтним значенням іменника і служить його атрибутом" [14, с. 112]. Прикметник, ужитий при іменникові, конкретизує і звужує його зміст. Ад'єктив при цьому здатний супроводжувати різноманітні стосовно плану змісту субстантиви, оскільки він називає не конкретно закріплену, а абстрактну, узагальнену ознаку (*великодній ранок, великодня вірша, великодні страви, великодній настрій, великодня служба тощо*). Варто в цьому контексті навести судження Люсьєна Теньєра: "... самі по собі прикметники не мають обсягу, вони автоматично його набувають, коли функціують як означення до іменника ... зміст

прикметника додається до змісту іменника й завдяки цьому зміст вузла іменника стає ширшим від змісту самого лише іменника" [187, розд.35-5].

Інтерес до вивчення конструкцій Sub + Adj зумовлений насамперед тим, що сполучення іменників із прикметниками являють собою одну з найрегулярніших, найпродуктивніших та найчастотніших груп у більшості флективних мов. Цей інтерес посилює поява нових конструкцій представленої моделі, які функціують уже як одиниці номінації, що об'єктивують у собі зміни понять, важливих для сучасного суспільства, зумовлених переоцінкою цінностей, зламами у світобаченні та зміною стереотипів мислення.

Багато об'єктів та класів об'єктів є носіями однакових ознак. Саме це, на думку М.В. Сандакової, пояснює сполучувальні можливості прикметників. Під поняттям "сполучувальний (синтагматичний) потенціал ад'єктива" вона розуміє здатність ад'єктива поєднуватися з більшою або меншою кількістю іменників, а також можливість/неможливість означувати імена кількох таксономічних класів [158, с. 29]. Сполучуваність прикметника визначають насамперед ті закономірності, які діють в оточуючому світі, властивості предметів і явищ, а вже потім – мовні правила або заборони. Ад'єктив має здатність передбачати потенційне коло імен, що можуть з ним сполучатися. У семантиці атрибута міститься натяк на тип носія [157, с.202].

Зв'язок, що виникає в субстантивно-ад'єктивній сполуці, є двобічним, оскільки прикметник, конкретизуючи значення іменника, водночас і сам уточнюється додатковими семантичними відтінками. Безпосередня можливість граматичного підпорядкування відносного прикметника іменникові є наслідком процесу ад'єктивації, яку можна представити у вигляді схеми Sub→Adj (relat). Субстантив є носієм активної валентності й відкриває при собі позиції, які можуть заповнюватися прикметниками того чи того розряду залежно від семантичних та граматичних чинників. У синтаксичній групі "іменник + прикметник" перший є означуваним членом словосполучення, другий – означальним, "іменник виступає ... в усіх можливих відмінкових формах, тоді

як через відсутність незалежної словозміни первинна форма прикметника автоматично узгоджується з іменником" [53, с. 7].

У системі субстантивно-ад'єктивних словосполучень особливої уваги заслуговують конструкції з відносним прикметником у ролі залежного компонента, оскільки на синтагматичні властивості останніх впливають наявні в їхньому плані змісту асоціативно-дери́ваційні зв'язки з мотивувальним словом. За концепцією Є. Куриловича, відносні ад'єктиви варто розглядати як синтаксичні деривати, які виражають загальну ідею недиференційованого відношення до того, що називає мотивувальна основа. Отже, прикметники як синтаксичні деривати іменників являють собою транспозицію предмета в якість [106, с. 62]. Незважаючи на їхнє граматично прикметникове вираження, вихідна іменникова семантика залишається незмінною, що віддзеркалено безпосередньо на синтагматичних потенціях відносного ад'єктива. Він може сполучатися з іменником лише тоді, коли предмет, названий мотивувальною основою, і предмет, номінований означуваним субстантивом, мають які-небудь зв'язки в оточуючому світі або в уяві мовця. Для того, щоб описати сполучуваність відносного прикметника, потрібно дати відповідь на дуже важливе питання: з якими предметами в об'єктивній дійсності (або в людській свідомості) може бути пов'язаний той предмет, ім'я якого є вихідним для конкретного відносного прикметника? "Значення відносних прикметників, – проливає світло на суть порушеної проблеми О.М. Шрамм, – визначають властивості тих предметів, від яких вони утворені. Властивості цих предметів прогнозують їхнє відношення до інших предметів, а саме ці відношення й утворюють значення відносного прикметника. Тому значення відносних прикметників передбачувані: аналізуючи відношення між одним предметом та іншими предметами, можна наперед спрогнозувати, які значення можливі у прикметника, утвореного від назви першого предмета" [209, с. 7].

Надзвичайно важливу роль для відносних прикметників відіграє, на думку Н.Є. Сулименко, "подвійна мотивація іменем – ліворуч та праворуч" [179, с. 70], адже саме в синтагматиці виявляється оберненість семантичних відношень, а також те, які саме означувані слова уможливають номінацію ознаки за допомогою ад'єктива. Саме це й зобов'язує досліджувати не

лише семантику прикметника як залежного компонента, а й семантику іменника, що реально або потенційно програмує носія ознаки. Предмет та ознака, таким чином, імплікують одне одного: не існує об'єкта без ознак, а ознаки не можуть існувати автономно [183, с.250]

Іменникові в цьому зв'язку відведено виняткову роль, оскільки "уточнення й розмежування значень похідних прикметників залежить...винятково від змістового навантаження іменників, які він супроводжує. Контекст актуалізує лише ті компоненти семантичної структури мотивувального слова, які "потрібні" для формування відповідного значення прикметника" [122, с. 5].

Відносний прикметник не єдино можливий, а один із альтернативних засобів вираження думки конструкцією "головний компонент + залежний компонент". Поряд із синтаксичною структурою Sub + Adj (relat) побутують співвідносні з нею за значенням конструкції Sub + Sub та Sub + Prep + Sub, що є їхніми функційними еквівалентами (*ялинова гілка – гілка ялини; мандрівний чернець – чернець у мандрах; золотий хрест – хрест із золота; робоча зона – зона для роботи; вишневий компот – компот із вишень*). Як зауважує Н.Я. Дзюбишина, характеристика предмета, вираженого іменником, за допомогою іншого іменника передає тимчасовий, випадковий зв'язок між названими поняттями [61, с. 56], тоді як форма ад'єктива репрезентує типову перманентну означальну характеристику поняття, що номінує іменник. Прикметник посилює якість у синтагматичному партнерстві між предметом та його ознакою. Широке функціонування відносних ад'єктивів пов'язане зі здатністю "прикметникових форм лаконічно передавати обставини будь-якої ситуації" [61, с. 57]. Це зумовлене тим, що саме розглядувані лексеми містять у собі значення цілих описових зворотів, напр.: *За довгий зимово-стійловий період тварини здичавіли в хлівах* (В. Скуратівський) → *Зимово-стійловий період – проміжок часу, пов'язаний з настанням холодної пори року, коли худобу тримають у теплих приміщеннях і не випускають надвір; Коли я закінчив п'ятий клас художньої школи, мене взяли в архітектурну експедицію* (Ю. Логвин) → *Архітектурна експедиція – експедиція, завданням якої є дослідження та опис архітектурних пам'яток*. Але ознака

одного предмета, утворена через зв'язок його з іншим, не вичерпує спектра можливих відношень між об'єктами, явищами, діями та процесами, які етимологічно закладені в основі відносних ад'єктивів, напр.: *лікувальні властивості – властивості лікувати, ранкова гімнастика – гімнастика вранці, саморобне намисто – намисто, зроблене своїми руками*).

Словосполучення Sub + Adj (relat) доречно розглядати як експлікування певних ситуацій, які бувають здебільшого стандартними (повторюваними) [157, с. 205]. Про одиничні (унікальні) ситуації йтиметься нижче. Стандартні ситуації постають у вигляді структур двох типів: 1) А-ий В або В-ий А (два актанти та імплікований предикат): *садові ягоди (ягоди ростуть у саду)*; 2) А-ий Р (один актант та експлікований предикат): *захисна смуга (захистити смугою); пляшкова зелень (пляшка зелена)*. Перші конструкції є нічим іншим, як розчленованим номінуванням предметів, а другі – ситуацій.

Ситуації, які об'єктивують словосполучення Sub + Adj (relat), членують на онтологічні та логічні [157, с. 205]. Під онтологічними розуміють ситуації, у яких виражені різноманітні зв'язки та відношення між предметами і явищами дійсності. У їхній основі іманентно закладене вираження понять про цілі класи предметів або явищ, що співвідносяться один з одним як видове і родове поняття: *кишеньковий годинник, настінний годинник, наручний годинник тощо*. Логічними називають ситуації, які позначають конкретні відношення між значеннями компонентів словосполучення, між обсягами понять мотивувальної основи прикметника та іменника. З-поміж останніх вирізняють 1) словосполучення з відношеннями включення (прикметник = гіпонім, іменник = гіперонім): *калиновий, бузиновий, малиновий кущ*; 2) словосполучення з відношеннями перехрещення: *трофейний акордеон, прапор, зброя*; 3) словосполучення з відношеннями рівнозначності: *книжний том, том* при цьому актуалізує значення "книга". Як бачимо, у логічних ситуаціях екстенціонали означуваного імені та імені, від якого утворено відносний ад'єктив, значеннево або перетинаються, або ототожнюються. У таких уже предикованих конструкціях звичайно імплікується предикат *бути, являтися, являти собою*, напр.: *малина є кущ, яблуна є дерево, хутір є поселення*.

Сполучуваність іменника з відносним прикметником як валентним партнером відбувається 1) за зразком до конструкцій, які вже активно функціують у мові (напр.: *коктейльна сукня* – "укорочена сукня для урочистих подій без комірю та рукавів", за аналогією до *вечірня, весільна, повсякденна, святкова, випускна сукня; мегаполісний світогляд* – "світогляд, властивий жителям мегаполісу, обумовлений специфікою життя у великому місті", за аналогією до *міфологічний, релігійний, філософський світогляд*) та 2) внаслідок виникнення в іменника раніше не властивої йому означальної характеристики (напр.: *ностальгійний колаж* – відеонарізка спогадів з часів молодості, минулого головного героя кінофільму; *ностальгійний туризм* (Н. Гайворонюк, Б. Уманців) – відвідини людьми похилого віку їхньої батьківщини, яку вони з різних причин колись покинули, емігрувавши до іншої країни; *ностальгійний відеопортал* (ТСН.ua, 30 листопада 2009) – портал в Інтернеті, на якому можна подивитися передачі радянського телебачення; *ностальгійний детектив* (Україна молода, 28 лютого 2007) – детектив, у якому діє ідеальний слідчий, що нагадує детективних героїв із соуреалістичних творів).

Прикметники з відносним значенням чітко і влучно називають нові явища дійсності, а також уточнюють й істотно доповнюють уже чинні. Варто зробити акцент на тому, що на сучасному етапі розвитку мови аналізовані ад'єктиви зазнають переосмислення в бік оякіснення їхньої семантики. Відбувається ослаблення їхнього семантичного зв'язку з мотивувальними лексемами: на базі первинного чисто відносного значення розвиваються вторинні – значення типової властивості, ознаки. Обидва семантичні відтінки одного й того самого прикметника можуть співіснувати в мові, а тому вони часто набувають контекстуальної неоднозначності (*материнська любов* – любов конкретної матері до дитини й почуття вселюдського масштабу; *чоловіча розмова* – розмова за участю чоловіків й жорстка беземоційна розмова із застосуванням сили). Аргументованим вважаємо твердження Є.І. Зимон про те, що набуття якісних відтінків відносними прикметниками постає як результат їхнього семантико-стилістичного варіювання [68]. За словами Н.Є. Сулименко, якісні та відносні прикметники перетинаються у своїх характеристиках у зоні лексично зв'язаного значення,

спрямованого у світ абстрактних сутностей, у світ психічної реальності [179, с. 72]. Під час транспонування в новий контекст відносний прикметник акумулює якісність, притаманну його оточенню, і, володіючи при цьому високою інформативністю, створює місткий і точний образ. Значна кількість відносних ад'єктивів можуть "обростати" якісними значеннями при переміщенні з групи термінологічної до "епітетної". Часто вловити межу, на якій відбувається перехід, складно, а іноді й неможливо в контексті двокомпонентного словосполучення.

Сучасна мовна практика тяжіє до розширення семантики багатьох лексичних одиниць, що до цього часу виконували конкретну функцію в мові. Поява у відносних прикметників нових якісно-оцінних значень засвідчує нарощування їхнього функційного потенціалу (*рейтинговий – найрейтинговіший; український – українськість; художній – художніший – художність*), напр.: *І хоча Україну вважали **найсовковішою частиною "совка"**...у вас Кучму все-таки погнали* (Л. Радзіховський). Досить активно сьогодні функціують іменники, які позначають абстрактні поняття і творяться від відносних прикметників за допомогою суфікса *-ість*. Хоча така словотвірна модель відносним ад'єктивам не властива, високу дериваційну активність, однак, виявляють лексеми зі значенням "пов'язаний із певною нацією, національною культурою, ментальністю" (*український, російський, англійський, німецький*). Наприклад: ***російськість** – Український національний рух базувався на запереченні („Геть від Москви”) і протиставленні української самобутності так званій **російськості** – російській мові, культурі, історії.* (Політичний менеджмент, №6, 2007); ***слов'янськість** – Польща не може цілком реалізувати свої західноєвропейської тотожності, оскільки в цьому їй заважає її власна **слов'янськість**: мова звичаї, архетипи, клімат* (І, число 16, 2000); ***європейськість** – В універсалах УНР відразу за вимогою самостійності України йшла вимога суверенності національних меншин. Оце і є **європейськість** України!* (День, 25 вересня 2005); *Українка була винятково шляхетного походження, княжого роду, аристократкою не лише по духу, а й по крові. Це останній доказ **європейськості** України* (Є. Кононенко); ***англійськість** – Багатокультурність витіснила власне **англійськість** майже до цілковитого розчинення.* (УЖ,

№6, 2007); **німецькість** – Чайковський був для всіх чужим. Співвітчизники вважали, що він пише "німецьку" музику, а за кордоном його "німецькість" заперечувалася, в ньому бачили найяскравішого представника саме російської культури. (День, 8 червня, 1999); **австроугорськість** – По суті, паломництво [наших літераторів] відбувається до трьох вельми симпатичних і важливих культурних Мекк: американська проза суб-, і контр-культурного ґтибу, вибіркова **австроугорськість** (і новітній центральноєвропейський відповідник) та російський концептуалізм (А. Дністровий).

Поява лексем аналізованого взірця зумовлена нашаруванням оцінності на спершу нейтральну атрибутивну характеристику. Наведені неологізми місткіші й точніші порівняно із словосполученнями на зразок *російський, англійський, французький менталітет, культура, характер* тощо. Як зазначає Є. Ключев, "в ідеалі слова на -ість покликані заморожувати відповідну ознаку, тобто стабілізувати її, підкреслюючи відмінність представленої ознаки від багатьох інших...Можливості для ескалації відповідної словотвірної моделі...морфологія надає щедрі: будуй на здоров'я!" [87]. Новоутворені за такою моделлю слова найчастіше несуть у собі вже цілий комплекс ознак. Подібні словотвірні тенденції поширюються зараз не тільки на такі ад'єктиви. Пор.: **Питома водність** на одну людину в Закарпатті значно перевищує середньоукраїнські показники (С. Поп) (*водний* – *водність*); **Ось і тепер попри всю свою проющенковість "Юг" одмів нашу пропозицію (вийти 24 серпня українською мовою)** (Ю. Шелест) (*проющенківська* – *проющенковість*); **Я іще відчуваю кризь глиняний струп оксамитність** (І. Маленький) (*оксамитовий* – *оксамитність*). Погоджуємося із твердженням С. Лук'яненка про те, що на сучасному етапі розвою мови твірні основи відносних прикметників мають пріоритет у формуванні корпусу іменників із суфіксом -ість. Це твердження стосується, зокрема, соціально-політичної сфери: "суфікс -ість приєднується до найрізноманітніших твірних основ з явною перевагою основ відносних прикметників, які можуть вказувати на внутрішні якості особи (маріонетковість, неавтохтонність), відношення до неї (апаратність, совковість), внутрішні властивості предмета (паранормальність), зовнішні ознаки предмета чи особи

(молодіжність), суспільно значущі оцінки, властивості (провладність), відношення до місця (майданність), відношення до національності, держави, території (вітчизняність), відношення до організацій (ГУАМність)" [118, с. 163].

Важливо зауважити, що стабільність у лексиконі семантично збагачених новотворів підтримують "нові внутрішньосистемні (парадигматичні та епідигматичні) й текстові зв'язки...зокрема, розширення їхніх сполучувальних можливостей: *знакові процеси, знаковий концерт місяця, найзнаковіші матеріали, найбільш знакові події*" [77]. У зв'язку з цим вірогідним видається факт, що експансія таких абстрактних іменників, утворених на базі відносних (зокрема, функційно-якісних) прикметників, у майбутньому тільки посилиться.

Перш ніж розглянути конкретні реалізації моделі Sub + Adj (relat), слід зацентувати увагу на тому, що значення більшості відносних прикметників можуть бути ідентифіковані лише в поєднанні з опорним іменником. Для ад'єктивів вирізненого розряду характерні різноманітні конкретизації загального значення відношення до предмета. Вони виявляються здебільшого контекстуально, головню в поєднанні прикметників з різними означуваними іменниками. Наприклад, у сполученні *жіночі види спорту* за загальним значенням відношення розпізнано семантику призначення (призначений для особи, названої мотивувальним іменником), а в конструкції *жіночий голос* – значення властивості (властивий особі, названій мотивувальним субстантивом). Отже, історичний розвиток відносних ад'єктивів засвідчує процес поступового нагромадження нових семантичних відтінків у їхній сполучуваності, тобто "на прикладі відносних прикметників можна побачити, що саме новий контекст – джерело полісемії, тобто семантика прикметників в історії мови вирізняється сильною контекстуальною зумовленістю" [47, с. 115].

3.2. *Наї аї оєєї -нєї оаєñè÷í à õàðàèòàððèñòèèà* *³í áí í èèí âí -í ðèèì àòì èèí àèõ ñèí âí ñí î èõ÷áí ù*

Уже неодноразово наголошувалося, що в синтаксичній системі української мови надзвичайно продуктивну групу утворюють словосполучення, у яких функцію граматично

панівного компонента виконують іменники, а залежного – власне-відносні, присвійні, порядкові та функційно-якісні прикметники. Усім словосполученням із детермінованим субстантивом та детермінувальним ад'єктивом властивий атрибутивний тип семантико-синтаксичних відношень. Ці відношення означають назву предмета, особи, істоти та їхню ознаку або властивість. Аналізовані словосполучення, як зауважував Г.М. Удовиченко, "відрізняються ... своєю семантикою, яка зумовлюється різноманітністю лексичних значень їх компонентів" [191, с. 182]. Т.М. Молошна підкреслює, що субстантивні словосполучення із залежним прикметником репрезентують власне-атрибутивні відношення. Означальний тип відношень представлений 18 підтипами, причому за кожним із них закріплені специфічні семантичні нюанси [124, с. 27-28]. Твердження про власне-атрибутивну семантику словосполучень, утворених за моделлю Sub + Adj (relat), потребує уточнення передусім через ту причину, що на означальну семантику можуть накладатися інші значеннєві відтінки, як-от: відношення посесивності (*мамина сукня, Пулипова іграшка*), локативності (*візантійська емаль, польова дорога*), темпоральності (*перед-революційна доба, полудневий відпочинок*), квантитативності (*другий тайм, четвертий вагон*). Це відбувається тоді, коли роль залежного компонента виконують присвійні, просторові, часові, порядкові ад'єктиви. Стосовно семантичної диференціації є всі підстави стверджувати, що загальний семантичний тип "означальні семантико-синтаксичні відношення" членується на окремі семантико-синтаксичні значення або відношення, а саме:

- I. Означально-просторові відношення.
- II. Означально-часові відношення.
- III. Означально-квантитативні відношення.
- IV. Означальні відношення загальної належності:
  - 1) семантико-синтаксичне значення "предмет та істота, якій він належить";
  - 2) семантико-синтаксичне значення "частина предмета і весь предмет";
  - 3) семантико-синтаксичне значення "відношення до матеріалу, склад предмета".
- V. Означально-об'єктні відношення.
- VI. Означальні відношення призначення.

VII. Означальні відношення функційної властивості.

VIII. Оцінні відношення.

IX. Означально-суб'єктні відношення.

X. Означально-уподібнювальні відношення.

Субстантивно-ад'єктивні словосполучення з відносним прикметником у ролі опорного слова утворюються на основі підрядного зв'язку узгодження. Іменник та прикметник як члени цієї конструкції співвідносяться за змістом, перебувають у конкретних синтаксичних відношеннях, а в граматичних формах означального слова відображено характеристики, властиві означуваному слову. У реченні відносний ад'єктив виконує традиційні функції атрибута, який може бути виражений прикметником у присубстантивній позиції, напр.: *Глухо, мов осінній дощ, бубонить батько* (М. Стельмах) та в ролі іменної частини складеного присудка, напр.: *Кришталеве небо всюди* (О. Гончар).

Відносні ад'єктиви української мови мають здатність супроводжувати іменники різноманітної семантики, які умовно можна об'єднати в чотири основні групи: "людина", "природа", "космос", "культура".

Уже йшлося про те, що значення прикметника неможливо описати поза його синтагматикою, і найперше – поза атрибутивними поєднаннями з іменником. Сама природа названого об'єкта передбачає низку інваріантів властивих йому ознак, тобто субстантив є семантично зорієнтованим на ад'єктив. Багатофакторність і неоднорідність семантики прикметника, зі свого боку, вимагає враховувати не лише правила узгодження, але семантичний клас його, позицію в реченні, контекстуальне оточення. Ад'єктиви та субстантиви, таким чином, взаємно передбачають один одного. Огляд синтагматичних властивостей відносних прикметників доцільно буде здійснювати шляхом аналізу семантичного "коливання" центрального лексичного значення цілих ад'єктивних груп, яке часто залежить від значеннєвої амплітуди підпорядкувального іменника або від ступеня прозорості семантики самого прикметника. У цьому зв'язку доречно говорити про супровідні семантичні відтінки, "відтінки значення" – "елементи контексту, що приписуються самими учасниками ситуації" [167, с. 113].

3.2.1. $\tilde{N}\tilde{e}\tilde{i}\ \hat{a}\hat{i}\ \tilde{n}\hat{i}\ \hat{i}\ \acute{e}\acute{o}\div\acute{a}\acute{i}\ \acute{i}\ \grave{y}\ \grave{c}\ \hat{i}\ \grave{c}\acute{i}\ \grave{a}\div\grave{a}\grave{e}\grave{u}\acute{i}\ \hat{i}\ -\hat{i}\ \grave{d}\hat{i}\ \grave{n}\hat{o}\hat{i}\ \grave{d}\hat{i}\ \hat{a}\grave{e}\grave{i}\ \grave{e}\ \grave{n}\hat{a}\hat{i}\ \grave{a}\acute{i}\ \grave{o}\grave{e}\grave{e}\hat{i}\ -\grave{n}\grave{e}\grave{i}\ \grave{o}\grave{a}\grave{e}\grave{n}\grave{e}\div\acute{i}\ \grave{e}\grave{i}\ \grave{e}\ \hat{a}^3\acute{a}\acute{i}\ \hat{i}\ \emptyset\acute{a}\acute{i}\ \acute{i}\ \grave{y}\grave{i}\ \grave{e}$

У конструкціях цього семантичного типу названий іменником предмет уточнюється вказівкою на просторовий об'єкт, у межах якого він існує, тимчасово розташовується або з меж якого виходить. Досліджувані словосполучення є, по суті, згорнутою синтаксичною схемою "X знаходиться десь щодо Y". Просторовий прикметник експлікує фрагмент дійсності, у якому щось відбувається, виконує роль "світопороджувального" оператора. Без локативного ад'єктива речення втрачає інформативну коректність, напр.: *Некванно рушив Лобода лісовою стежиною* (О. Гончар), *Він стоїть тут угорі, на височенних кийвських кручах* (Ю. Логвин). З двох просторових слів, наведених у реченнях, саме прикметник несе основне семантичне навантаження в локалізації, виокремлюючи місце, назване іменником. За змістом аналізовані ад'єктиви аналогічні до конструкцій, де роль просторового конкретизатора виконує прийменниково-іменникова форма (*квіти з поля* (В. Назарук) – *польові квіти*). Однак ад'єктивний спосіб лінгвістичної об'єктивації простору має свої особливості. У плані змісту локативних прикметників поряд із можливістю опису вже чинної просторової ситуації закладено спромогу моделювання потенційних ситуацій, як просторових, так і непросторових, за участю об'єкта, який характеризують. Якщо, наприклад, прийменниково-іменникова форма у *селі* має яскраво виражене просторове значення, то локативний ад'єктив *сільський*, крім основного просторового значення "той, що знаходиться у селі", має низку семантичних модифікацій: "такий, що мешкає у селі", "такий, що приїхав із села", "призначений для села", "характерний для сільського способу життя" тощо. Більшість локативних ад'єктивів неначе роздвоюються і тим самим підтверджують "поширеність такого явища, як здвоєна таксономічна характеристика" [149, с. 94]. Цю думку можна виразно проілюструвати на прикладі прикметника *річковий*, що позначає одночасно стосунок до ємності і до місця, напр.: *річкова вода / камінці / пісок / мул / мушля / хвиля*, але *річкова даліна / простір / повітря / запах*. Аналізований семантико-дистрибутивним малюнок має і прикметник *дорожній*, пор.:

дорожній працівник/ будівництво/ пил (дорога як просторовий об'єкт) і *дорожня валіза/ плащ/ пригоди/ враження* (дорога як ситуація). Особливе місце в системі просторових присубстантивних поширювачів посідають прикметники, які позначають географічну належність особи, істоти, конкретного об'єкта дійсності, напр.: *полтавський полковник* (Ю. Мушкетик), *польське містечко* (О. Іваненко), *сибірські буревії* (І. Багрянний). Іще з XVI-XVII століття такі ад'єктиви були основним засобом передачі зв'язку людини із конкретно визначеним локативним орієнтиром, уходили до назв країн, різноманітних місцевостей [47, с. 116], напр.: *священник і намісник бережанський, полк переяславський, польська область, єпископ моголівський, піп петропавловський, архієпископ московський та псковський* (І. Турчиновський, XVIII ст.). Вони й досі залишаються важливим джерелом інформації про культуру та побут певної епохи.

Коло іменників, з якими поєднуються просторові ад'єктиви, необмежене. Останні розвивають у своїй семантиці такі значеннєві відтінки:

I. "Такий, що вказує на місце походження, місце першої появи, місце видобування чи виготовлення предмета", "такий, що вказує на місце народження, походження, першої появи особи або істоти", напр.: *пантеліконський мармур* (Ю. Мушкетик); *заморські вина* (І. Котляревський); *дамаська криця, домашня ковбаса* (Є. Гуцало); *полтавські хліба* (Б. Лепкий); *італійський художник* (П. Загребельний); *американські джинси* (Ю. Мушкетик); *сільська красуня* (В. Шевчук); *львівське пиво* (В. Малик).

II. "Такий, що вказує на місце розташування, постійного перебування предмета, природного об'єкта; місце проживання, постійного перебування особи або групи осіб; місце діяльності особи або групи осіб; природне місце існування представника тваринного світу; природне місце існування представника рослинного світу", напр.: *прикордонні фортеці* (Ю. Мушкетик); *дофінівський рибалка, степовий турецький сльоз* (Ю. Яновський); *степова орлиця, квітка гайова, хатня миша, подільська Яблунівка* (Є. Гуцало); *Ворсклинсько-орільське межиріччя, говтвянський сотник* (В. Мокляк); *севастійські мученики* (Д. Степовик).

III. "Такий, що вказує на національну, народну, державну, регіональну, крайову належність конкретної частини суходолу". Роль опорних компонентів в такому разі найчастіше виконують субстантиви *земля, край, територія, степ, острови*, а також лексеми – найменування адміністративно-територіальних одиниць (*область, штат, провінція, графство, князівство, округ*), напр.: *кумська земля* (І. Котляревський); *таврійський степ* (Ю. Яновський); *американський штат, канадські провінції* (Країна, 24 вересня 2010); *західноукраїнські та білоруські землі* (В. Мокляк).

IV. "Характерний для певної частини світу, країни, держави, регіону, місцевості", напр.: *північний вітер* (С. Плачинда); *італійський фашизм* (О. Ізарський); *сибірські морози* (Ю. Мушкетик); *злива африканська* (І. Багрянний); *австралійська природа* (Г. Михайленко). У словосполученнях описуваного семантичного типу головними компонентами часто вживаються іменники *вид, тип, взірець, штиб, киталт, вигляд, форма, зразок, різновид, приклад, ідеал, прийом, лад, устрій, манера, почерк, темп, риса, стиль*, напр.: *хата німецького типу* (Б. Харчук); *французький штиб* (М. Куліш); *європейський зразок* (О. Ізарський); *американський темп* (Б. Антоненко-Давидович); *багнет російського зразка* (І. Маленький).

V. "Властивий мешканцеві певної частини світу, країни, держави, регіону, місцевості", напр.: *австрійські вуса* (В. Шкляр); *французька вимова* (Леся Українка); *південний темперамент* (О. Гончар); *український акцент* (О. Іваненко). З цими ад'єктивами регулярно сполучаються іменники, що характеризують особу за різноманітними зовнішніми та внутрішніми особливостями (*вуса, волосся, характер, темперамент, стриманість, пристрасність, врівноваженість, вимова, говір*), напр.: *іспанська пристрасність* (Молодий буковинець, 28 листопада 2008); *норвезька стриманість* (Newsru.ua, 19 травня 2008); *татарська вдача* (В. Сосюра); *запорозькі вуса* (В. Сосюра).

Словосполучення субмоделі Sub + Adj (loc) посідають особливе місце в системі субстантивно-ад'єктивних конструкцій, утворених на базі моделі Sub + Adj (relat). Просторові характеристики, що передають локативні ад'єктиви, часто стають розпізнавальними ознаками предмета [114, с. 16]. Функція

просторового оператора, яку виконують прикметники, уможлиблює демонстрацію чогось не через експлікування його онемасіологічної сутності, а через вказівку на його звичайне розташування у просторі, напр.: *Тільки тіні з осель понідземних ідуть у небесні поля* (І. Римарук) (йдеться про могили); *У ці години вона таки починала думати про потойбічний світ (смерть)* (М. Стельмах); *Слава тобі, Ямо, втаємничена у підземні скарби (вода)* (В. Рубан). Отже, локативний прикметник є не простим семантично залежним елементом, а носієм змісту, компонентом, "необхідним для структури самої іменної групи ... або пов'язаний різноманітними конотаціями з іншими елементами тексту" [38, с. 69].

3.2.2. $\tilde{N}\tilde{e}\tilde{i}\ \hat{a}\tilde{i}\ \tilde{n}\tilde{i}\ \hat{i}\ \tilde{e}\tilde{o}\div\hat{a}\hat{i}\ \hat{i}\ \tilde{y}\ \tilde{c}\ \hat{i}\ \tilde{c}\hat{i}\ \hat{a}\div\hat{a}\tilde{e}\tilde{u}\hat{i}\ \hat{i}\ -\div\hat{a}\tilde{n}\hat{i}\ \hat{a}\tilde{e}\hat{i}\ \tilde{e}\ \tilde{n}\hat{a}\hat{i}\ \hat{a}\hat{i}\ \tilde{o}\tilde{e}\hat{e}\hat{i}\ -\tilde{n}\tilde{e}\hat{i}\ \tilde{o}\hat{a}\tilde{e}\tilde{n}\tilde{e}\div\hat{i}\ \tilde{e}\hat{i}\ \tilde{e}\ \hat{a}^3\hat{a}\hat{i}\ \hat{i}\ \tilde{o}\hat{a}\hat{i}\ \hat{i}\ \tilde{y}\hat{i}\ \tilde{e}$

Аналізований тип семантико-синтаксичних відношень реалізують словосполучення, утворені на базі субмоделі Sub + Adj (temp).

У сучасній українській мові відносні ад'єктиви з часовим значенням належать до продуктивних засобів вираження темпоральних відношень. Сутнісним вважаємо те, що саме у відтемпоральному прикметникові "часова протяжність явища позамовної дійсності є його ознакою" [50, с. 127] (*зимова путь* (Ю. Мушкетик), *літня спека* (П. Загребельний), *ранковий вітерець* (В. Чемерис). Основні часові поняття, які знайшли своє відображення в мові, представлені у вигляді трьох систем орієнтації ситуацій у часі, які також, крім дієслів та прислівників, стосуються відсубстантивних ад'єктивів із темпоральним значенням [162, с. 12]:

1) орієнтація предметів, подій, явищ, що характеризують аналізовані прикметники, стосовно моменту мовлення (*вчорашні кучугури* (О. Гончар), *завтрашній ранок* (Є. Кононенко), *сьогоднішнє літо* (Р. Федорів);

2) орієнтація предметів, подій явищ щодо інших предметів, подій, явищ (*постімперський вектор* (День, 12 серпня 2004), *пореформна дійсність* (М. Сиротюк), *докнязівський період* (О. Корінько);

3) орієнтація предметів, подій, явищ стосовно дат "конвенціонального" календаря (старосвітський денді (День, 12 серпня 2011), великодні свята (І. Нечуй-Левицький), сутінковий верболіз (М. Хвильовий).

Прикметники першого семантичного типу покликані вказувати на події та явища в минулому чи майбутньому, а також на їхню актуальність для моменту мовлення (*минулорічні серезжки вільх* (Г. Тютюнник), *післязавтрашня баланда* (І. Багрянний), *цьогорічна зима* (Р. Федорів).

Ад'єктиви другого семантичного типу постають як функційно-семантичні варіанти часової орієнтації в таких її семантичних модифікаціях: 1) безпосереднє передування якомусь явищу чи події (*передноворічне надвечір'я* (В. Малик); 2) безпосереднє слідування за якимось явищем чи подією (*поріздявний вечір* (І. Римарук). Крім темпоральної, за ними закріплено також інші функції, пов'язані зі значенням вихідного субстантива: типізувальна функція (*постсимволічний стиль* (О. Ляшенко), функція вказівки на певну стадію розвитку (*префашистські тенденції* (І. Костецький) та функція заперечення, що виникла на базі попередньої (*постміфологічна схема універсуму* (О. Гуцуляк).

Прикметники третього семантичного типу утворені від іменників, які позначають 1) конкретні часові поняття (*година, хвилина, секунда, доба*), 2) різноманітні часові періоди (*ранок, вечір, вівторок, квітень, осінь*), 3) важливі події, пов'язані з діяльністю людини (*Великдень, жнива, Новий рік*), 4) історичні періоди (*середньовіччя, античність*).

Ад'єктиви першої групи у своїй семантичній структурі містять квантитативні семи, основна функція яких – окреслювати в атрибутивній синтагмі часові параметри. Крім того, для аналізованої групи прикметників характерне вираження таких аспектуальних значень: регулярної повторюваності (*щомісячні грошові перекази* (Ю. Мушкетик), *щохвилинний контроль* (В. Дрозд), та тривалості в часі (*годинна блуканина* (У. Самчук), *цілорічна повздержливість* (Р. Іваничук). Ад'єктиви другої групи також реалізують часову функцію: позначають моменти доби, дні тижня, пори року. Як і прикметники першої групи, розглядувані одиниці номінують різноманітні дії, події, процеси, явища, тобто те, що може змінюватися в часі. Іменники – назви

предметів та осіб у ролі означуваного компонента фіксуються нечасто. Вони також опосередковано вказують на певні дії (*ранковий сміттяр* (Ю. Логвин), *нічний сторож* (Ю. Логвин)). До третьої групи входять прикметники, семантично пов'язані з різноманітними періодами, що стосуються діяльності людини: праці, свят, заходів, до яких вона причетна. Ад'єктивам другої та третьої груп, крім цього, властива синхронна актуалізація декількох сем, з-поміж яких важко визначити домінувальну. При достатньо високому ступені реалізації темпоральності відбувається актуалізація інших семантичних відтінків на її тлі, напр., стереотипних уявлень (*осіння природа* (Г. Тютюнник), *різдвяна атмосфера* (Вголос, 22 листопада 2011), специфічних властивостей (*осінній листопад* (Ю. Мушкетик), *лютневі морозища* (М. Сиротюк), типових ситуацій (*осіннє дощів'я* (І. Білик), *великодні дзвони* (О. Гончар), якісної характеристики (*літні фарби* (Д. Яремчук), *святковий вигляд* (І. Білик)). Ад'єктивам четвертої групи властива біфункційність: вони вказують на часовий період (*імператорський Рим* (П. Загребельний), *гетьманська Україна* (О. Гуржій)) і на час виникнення предмета або явища (*неолітична революція* (УРЕ), *трипільські знаки* (В. Мойсеєнко)). На думку Л. Слініної, такі атрибутивні синтагми є стилістично маркованими, типовими для наукових текстів [162, с. 22].

Відносні ад'єктиви в аналізованих словосполученнях розвивають цілий спектр значень:

І. "Такий, що вказує на час походження, виникнення, першої появи істоти чи предмета або момент виготовлення предмета; момент застосування предмета, введення в експлуатацію, початку його дії; час, у який зазвичай відбувається реалізація певної дії; час виникнення, появи предмета до або після якоїсь події" (*вечірній, вчорашній, липневий, нічний, довоєнний, пореформний, передвеликодній, по смертний*). Функцію основного носія валентності виконують 1) лексичні одиниці, що вказують на різні матеріальні предмети: а) споруди та їхні частини, напр.: *раннєхристиянський печерний монастир; старорежимна церква* (Є. Гуцало); *середньовічний замок* (О. Гончар); б) одяг, аксесуари, напр.: *довоєнні медалі* (Ю. Щербак); в) грошові одиниці, напр.: *післяреволюційні срібні монети* (Є. Гуцало); г) страви, напої, напр.: *ранкова юшка* (О. Гончар); *вчорашній*

борщ (Є. Гуцало); г) рослини, напр.: *травневі лікарські рослини* (В. Скуратівський); *осінні айстри* (Є. Гуцало); *весняні проліски* (С. Микола); 2) лексеми-найменування окремих людей за різними ознаками чи груп людей, міфічних антропоморфних та зооморфних істот, тварин, напр.: *теперішній власник будинку* (О. Гончар); *химера опівнічна* (Г. Тютюнник); *нічний гість, ранкова гостя, старорежимний піп* (Є. Гуцало); *вчорашній дяк* (Р. Іваничук); *літня дачниця* (В. Нестайко); 3) лексеми на позначення представників тваринного світу: а) ентомоніми, б) орнітоніми, напр.: *нічні світлячки, весняні солов'ї, осінні мухи* (Є. Гуцало); *травневий хрущ* (Р. Федорів); *нічний жучок* (В. Барка); 4) лексичні одиниці – назви явищ природи, напр.: *ранковий туман* (М. Олійник); *літня злива* (Р. Федорів); *зимовий циклон* (О. Гончар); *осінні хмари* (Б. Лепкий); *нічний дощ* (С. Васильченко); 5) лексеми – найменування виконуваних людиною або твариною дій, процесів (*канікули, богослужіння, ритуал, обрядодійство*), напр.: *ранішнє і вечірнє богослужіння* (Р. Іваничук); *вечірній переліт* (О. Гончар); *ранкове доіння* (Є. Гуцало); *передсмертне його зітхання* (Р. Федорів); *недільний базар* (Є. Гуцало); *революційні події* (О. Іваненко); *суботні вечірки* (І. Шаповал); 6) лексеми на позначення відрізків часу, періодів розвитку, зокрема й тих, що пов'язані з віком людини (*дитинство, юність, старість, вік, етап, час, доба, епоха, ранок, вечір*), напр.: *повоєнне дитинство* (Р. Федорів); *весняна доба* (Ю. Яновський); *дохристиянські часи* (В. Шевчук); *зимовий поранок* (І. Франко); 7) лексеми – назви окремих видів транспорту, що здійснюють міжміські та міжнародні перевезення (*літак, потяг, автобус*). У словосполученнях розглядуваного типу спостережено деякі лексико-семантичні обмеження з боку залежного компонента: його типовим репрезентантом є прикметники *вранішній, ранковий, обідній, пообідній, вечірній, нічний*, напр.: *вранішній потяг до Бистричан* (Р. Федорів); *вечірній потяг* (У. Самчук); *нічний автобус* (У. Самчук); 8) лексичні одиниці, які вказують на психічний, фізичний стан людини (*зимниця, трясця, кропивниця*), хворобливі стани людини (*лихоманка, грип, застуда, депресія, іпохондрія, хандра*), напр.: *осіння трясця* (І. Котляревський); *осіння депресія* (Дзеркало тижня, 28 липня 2010); *щорічна захворюваність* (Рівненська газета, 38 жовтня

2010); 8) лексеми із загальним значенням "результати інтелектуальної, творчої діяльності людини" (*вірш, пісня, оповідання, колядка*), напр.: *великодня вірша* (Р. Іваничук); *різдвяна колядка* (О. Гончар); *ранкова пісня* (М. Стельмах); *вечірня казка* (Телекритика, 7 березня 2011).

II. "Такий, що вказує на час тривалості події, процесу, явища" (*годинний, річний, десятисекундний, хвилинний*). Цей відтінок основного темпорального значення формують іменники – номінування 1) явищ природи (*тиша, дощ, негода, сніг*), напр.: *цілодобові дощі* (В. Малик); 2) опредметнених дій та процесів (*відпочинок, біганина, молотьба, оранка, розмова, мовчання, битва, дрімота*), напр.: *цілоденна праця* (В. Скуратівський); *тимчасова позичка* (Є. Гуцало); *цілоденний бій, тижневе чекання, триденні приступи* (В. Мокляк); *багаторічна праця* (О. Романчук); *семимісячна облога, десятирічна оренда* (Країна, №1, 2011); 3) періодів відпочинку (*канікули, перерва, пауза тощо*), напр.: *трисекундна пауза* (Г. Вдовиченко); *двотижнева зимова перерва, двотижнева різдвяна відпустка, двомісячні літні вакації* (О. Лисенко); 4) фізіологічних станів людини (*сон*), періодів приймання їжі (*сніданок, вечеря, обід, ленч тощо*), напр.: *восьмигодинний сон* (Ваше здоров'я, 22 лютого 2009); *однотижнева бурякова дієта* (О. Лисенко); 5) суспільної організації часу, різноманітних заходів, дійств (*збори, мітинг, вистава, служба, засідання тощо*), напр.: *двогодинна екскурсія* (М. Трублаїні); *місячні дебати* (О. Романчук); *дводенна подорож, тримісячне навчання* (О. Лисенко); 6) осіб за різними ознаками (*друг, чоловік, покровитель, меценат*), напр.: *тимчасовому покровителю* (Р. Іваничук); *тимчасові партнери або партнерки* (Ю. Мушкетик).

III. "Такий, що вказує на час, у якому сприймається або мислиться той або той предмет, особа, істота, явище, абстрактне поняття; темпоральний орієнтир стосовно якого сприймають об'єкт". Серед носіїв валентності функційною активністю вирізняються субстантиви 1) із загальним та конкретним часовим значенням (*доба, пора, період, місяць, ранок, сезон, днина*), напр.: *обідню пору* (О. Ізарський); *передгрозового душного вечора* (М. Хвильовий); *весняний сезон* (О. Гончар); *ранкова пора, вечірня година* (Є. Гуцало); *дореволюційний час* (В. Мокляк);

2) просторової семантики, що вказують на шляхи сполучення, певні локативні орієнтири, території, різноманітні місцини, населені пункти, напр.: *ранкові траси*, і *пообідні швидкісні ділянки дороги* (С. Жадан); *зимові закапелки* (О. Ізарський); *осіннє кладовище, дореволюційне містечко* (М. Хвильовий); *вчорашні Чари-Комиші* (О. Гончар); *торішні картопляща* (О. Гончар); *осіння Яблунівка* (Є Гуцало); 3) найменування різноманітних природних явищ, процесів, станів, небесних світил, метеорологічних понять (*погода, фронт, циклон, антициклон*), напр.: *листопадовий сутінок* (Р. Іваничук); *липнева спека* (Ю. Яновський); *досвітня зоря* (Г. Тютюнник); *передвеликодні дощі* (І. Ципердюк); *морози йорданські, осінній вітрюган, торішній сніг* (Є. Гуцало); 4) окремих осіб, різних людських угруповань, напр.: *сьогоднішнє жіноцтво й позавчорашнє* (Р. Федорів); *теперішня молодь* (О. Іваненко).

IV. "Такий, що вказує на регулярне виникнення дії, предметної ознаки" (*повсякденний, повсякчасний, щоденний, щорічний*). У словосполученнях із цим семантичним відтінком роль опорних компонентів найчастіше виконують іменники – назви предметних дій та їхніх наслідків (*тренування, змагання, вправління, регулювання, перекличка, лайка*), а також абстрактних понять (*клопоти, пустоці, проблеми*), напр.: *щоденні клопоти* (Панас Мирний); *повсякчасний пошук* адекватної моделі виживання (День, 28 листопада 2002); *повсякденна імла* (В. Кулик); *щоденні труднощі* (О. Лисенко).

Функційна особливість відносних ад'єктивів із темпоральним значенням, яка полягає у здатності передавати комплексну інформацію в стислій формі, є базовою ознакою, що відрізняє їх від відносних прикметників інших семантичних типів.

3.2.3. Nêî âî ñî î ëó÷áí í ÿ ç î çí à÷àëüí î - êââí òèòàòèâí èì è ñâì àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èì è â³âí î øâí í ÿì è

Відношення такого типу реалізують словосполучення, які у своїй основі мають структурні субмоделі Sub + Adj (quant) та Sub + Adj (ord).

Конструкції субмоделі Sub + Adj (quant) належать до розряду продуктивних. Їм притаманна поліфункційність на рівні плану змісту детермінованого члена, який нерідко зумовлює значеннєві особливості залежного ад'єктива. Останній може розвивати такі семантичні відтінки:

І. "Такий, що має конкретний розмір (довжину, ширину, висоту, товщину, глибину), об'єм, вагу" (*чотириметровий, двосантиметровий, трикілометровий, трьохкілограмовий, десятитонний, десятилітровий, столітровий*). Аналізований відтінок значення репрезентують словосполучення з опорними субстантивами, що називають 1) будівлі, споруди та їхні частини; пам'ятники, скульптури, меморіали, пам'ятні знаки; елементи орнаменту, оздоби, прикрас; будівельні матеріали, напр.: *сорокадвохметрова будівля* (Країна, 15 жовтня 2010); *півметрова статуя святого* (Р. Федорів); *п'ятиметровий вал* (В. Савченко); *шестиметрові крокви* (О. Лисенко); *півтора-метрова гірлянда* (NEWSru.ua, 4 травня 2008); 2) механізми (зокрема, зразки зброї), пристрої, їхні частини, напр.: *трьохсотграмове стрільно* (А. Сухоносенко); *трьохметрові піки* (М. Вінграновський); *пудові кайдани* (Є. Гуцало); *двометровий "сажень"* (О. Лисенко); 3) предмети домашнього вжитку (зокрема, різноманітні ємності), напр.: *десятилітрова діжечка* (Г. Вдовиченко); *трилітровий жбанок* (В. Шкляр); *півлітрова філіжанка молока* (О. Лисенко); *десятивідерні казани* (М. Вінграновський); *двадцятивідерна діжка* (Є. Гуцало); 4) свійських або диких тварини, птахів, напр.: *центнерний кабанчик* (О. Бойченко); *двометровий крокодил* (NEWS.ru.ua, 23 квітня 2008); 5) точно неокреслені щодо довжини ділянки шляху (*відтинок, дистанція, зона, крюк, гак, відрізок, шматок, траса, дорога* (у значенні покриття для пробігу транспорту) або певного простору (*смуга, зона, площа*), напр.: *тисячочверстий гак* (О. Гончар); *шістдесятикілометрова дорога до Вінниці, двадцятиметрова полоса дубків* (О. Лисенко); *тридцятикілометрова зона* (День, 24 липня 2001); *десятикілометрова дистанція* (Українська правда, 17 серпня 2010);

б) виміри різних величин (*вага, довжина, ширина, об'єм, висота, глибина, товщина, зріст, діаметр, діапазон*), напр.: будівля *стометрової довжини, метрової висоти* (Країна, 24 вересня 2010); *двометровий Буйвідин зріст* (М. Вінграновський);

півметрова глибина ґрунту (О. Лисенко); 7) частини чого-небудь (*кусень, шмат, шматок, пайка*), напр.: *двометрові куски (деревини), однометрові відтинки (грабу)* (О. Лисенко); *двохсотграмова пайка (хліба)* (М. Андрусак); 8) осіб за різними ознаками, напр.: *двометровий здоровань* (В. Савченко); *двометровий громило* (В. Малик).

II. "Такий, що має конкретний кількісний склад" (*десятитисячний, чотиритисячний, мільйонний* тощо). Досліджуваний семантичний відтінок реалізують словосполучення із детермінованими іменниками на позначення сукупності осіб, істот, предметів, напр.: *сорокатисячна армія гетьмана Орлика; шеститисячна партія козаків* (Р. Іванчук); *сотенний гурт* (Р. Федорів); *двохтисячна залога, тритисячний полк Карпа Скидана, п'ятитисячне військо Г.Г.Ромадановського* (В. Мокляк); *десятитисячний тираж* (Країна, №1, 2011).

III. "Такий, що має конкретний вік" (*трирічний, п'ятнадцятирічний, столітній*). Розглядуваний тип семантики репрезентують словосполучення із опорним іменником, що називає істот, а також деякі предмети, найчастіше споруди, будівлі, природні об'єкти, які мають архітектурну, культурну, природну, екологічну цінність: напр.: *хлопчентко однорічне, тритижневе поросятко* (Є. Гуцало); *двадцятирічна горлиця (бабуся)* (В. Кулик); *тридцятип'ятирічний професор* (В. Савченко); *столітній дуб* (Леся Українка); *п'ятсотлітній дуб* (Є. Гуцало); *шестимісячне панденя* (Країна, №1, 2011).

IV. "Узятий у кількісній відповідності до чогось" (*подвійний, потрійний, трикратний*). Роль опорних компонентів у конструкціях із вичленованим відтінком значення виконують іменники – найменування 1) частин чого-небудь (*кусень, шмат, шматок, пайка, порція* тощо), напр.: *подвійна пайка (хліба)* (О. Гончар); *подвійна порція* (У. Самчук); 2) опредметнених дій, процесів, абстрактних понять (*тестування, читання, одруження, тлумачення*). Особлива функційна активність властива лексемі *ціна*, напр.: *трикратні апель-перевірки* (В. Заєць); *дворазове захоплення Києва* (В. Мокляк); *потрійна платня, подвійні податки* (О. Лисенко); *подвійна ціна* (П. Загребельний). Цей розряд доповнює екзистенційний субстантив *життя* та іменники – назви ознак, властивостей, притаманних людині (*любов, туга, скорбота, щастя*), напр.:

подвійне а чи й потрійне життя (Р. Федорів); *подвійне життя* (О. Довженко); *подвійна лють* (В. Чемерис); *подвійний апетит* (В. Савченко); *подвійна радість* (М. Стельмах); *подвійна сила і подвійна велич* (О. Назарук).

Субстантивно-атрибутивні словосполучення з порядковим ад'єктивом мають свою специфіку: вони не лише повідомляють про предмет, а й про його місце в низці однорідних предметів. Ця семантична риса впливає на будову розглядуваних конструкцій: синтагматичне ядро формують іменники – найменування конкретних предметів, об'єктів, предметнених дій, які піддаються лічбі, напр.: *сімнадцяте століття* (Р. Федорів); *сотий чи тисячний медовий місяць* (Є. Гуцало); *двадцять літо* (В. Кулик); *двадцять восьмий поверх* (О. Романчук); *третьє тисячоліття перед Різдом Христовим* (О. Лисенко); *перша хата* (М. Хвильовий), *літо тисяча шістдесят восьме* (П. Загребельний); *десяте село* (І. Франко); *двадцять п'ята річниця* (М. Сиротюк).

3.2.4. Ñëî âî ñî î ëó÷âí í ü ç ñâî àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èì è â³âî î øâí í üì è çâââëüí î ; í àèâæí î ñò³

Тип семантико-синтаксичних відношень загальної належності диференціюють на кілька підтипів: 1) "предмет та істота, якій він належить"; 2) "частина предмета і весь предмет"; 3) "відношення до матеріалу", 4) "склад предмета". Реалізують ці відношення словосполучення, утворені за субмоделями Sub + Adj (general person), 2) Sub + Adj (general relat), 3) Sub + Adj (substance).

Ад'єктиви, які виражають ознаку предмета стосовно узагальненої особи, істоти чи групи осіб, істот, як уже зазначено в першому розділі, посідають особливе місце в прикметниковій системі української мови. Специфічного статусу їм надає пересічення у їхній значеннєвій структурі двох ознак – посесивної та відносної. Так, словосполучення *ведмежий барліг* (*Назнали й обклали аж три ведмежих барлоги* (Остап Вишня) може корелювати з конструкцією *ведмідь має барліг*. Тип загальної семантики при цьому зберігається, однак "належність тут не індивідуальна...а послаблена" [14, с. 124]. Ад'єктив своїм планом змісту сигналізує не про індивідуальну належність

конкретній особі, а одній із багатьох, тим, кому ця риса притаманна, напр.: *царський двір* (І. Шаповал) – *царів хутір*. Щодо зоонімів, орнітонімів та іхтіонімів, то О. Безпояско чітко підкреслює: "вони позначають представників класів або видів однорідних за властивостями істот і містять відтінок узагальнення" [14, с. 125]. Отже, у словосполученнях на взірць *вовча шерсть, бараняча вона, крила лебедині* простежено повну втрату жорстко регламентованої індивідуальної належності.

Для значної частини прикметників цієї групи характерним є ще одне значення, яке закладене в основній семантиці й актуалізоване в типових контекстах. Ідеться про компаративну семантику [137, с. 54], напр.: ...*виваливши з-під військового кашкета засніжений баранячий чуб, стояв Тимко Вихор* (Г. Тютюнник); *Наїв на казенних харчах баняка з колесо завбільшки, а лою й росинки не випало на твої баранячі мізки* (М. Стельмах). Аналізовані прикметники виразно репрезентують семантичний відтінок "такий, як у барана, властивий баранові". Пор.: *обійстя* ← *панський* → *звички, ризи* ← *попівський* → *борода, блазень* ← *королівський* → *умови*.

Ад'єктиви, які виражають ознаку предмета стосовно узагальненої особи, істоти чи групи осіб, істот, сполучаються із субстантивами різної семантики. Значення прикметника при цьому може детермінувати ще й контекст, унаслідок чого з'являються різні семантичні відтінки, як-от:

І. "Притаманний особі, істоті чи групі осіб або істот". Значення при цьому уточнюється вказівкою на властивість, що виокремлює особу з-поміж інших осіб або притаманна всім особам певної групи. Прикметники позначають ту або ту ознаку опосередковано, "через апеляцію до того чи того атрибута імені, позначеного конкретним іменником, або через апеляцію до іншої ознаки, яку виражає абстрактний іменник, що називає якість, почуття, манери, особливості поведінки тощо, пор.: *материнські руки* (ніжні, лагідні руки) – *материнська ніжність, доброта*" [3, с. 61]. Ад'єктиви цього семантичного типу номінують ознаку, яка може бути характеристикою особи. З назвами осіб вони, проте, не сполучаються. Функцію опорних компонентів виконують іменники, що позначають 1) частини тіла, елементи зовнішнього вигляду (*очі, вуса, руки*); 2) процеси-результати психічної, емоційної, вольової діяльності людини

(*сміх, регіт, плач*); 3) опредметнені дії (*хода, біганина, базікання, гуляння*); 4) властивості натури, інтелектуальні якості, особливості поведінки (*гідність, доброзичливість, талант, здібності, лінощі*), напр.: *козацькі вуса* (Р. Федорів); *військовий крок* (Ю. Яновський); *відьомський сміх* (О. Забужко); *бузькова хода дяді Стьопи* (Г. Вдовиченко); *хлоп'яче донкіхотство* (Р. Федорів); *моряцька походочка, дияконський бас, апостольський вид* (Є. Гуцало); *вдовина доля* (В. Кулик); *індіанське обличчя, чайний лемент* (В. Савченко). Субстантиви останньої групи часто програмують у ролі валентних партнерів прикметники, утворені від назв тварин, птахів та комах. Вони в такому оточенні реалізують традиційно сформоване в суспільній свідомості значення, яке відображає закріпленість конкретної абстрактної властивості саме за конкретною твариною, птахом, комахою, що сприймається як найтиповіша їхня характеристика, напр.: *На тій високій шиї лебединій того намиста доброго разок* (Л. Костенко); *Бувай здоров, вельми дорога мені голово, сполучай зміїну мудрість з голубиною простотою!* (Г. Сковорода).

Розглядуване значення реалізується також тоді, коли прикметники вступають у семантико-синтаксичні зв'язки з абстрактними іменниками, що позначають метонімічні об'єкти, носіями яких є узагальнені особи (*права, обов'язки, традиції, привілеї, пільги, ремесло, звичаї*), напр.: *козачі свої права* (Ю. Яновський); *козацький звичаї* (І. Багрянний); *шляхетські привілеї, шляхетська вольність* (І. Нечуй-Левицький). Особливою частотою вживання наділені субстантиви *мистецтво* й *ремесло*, для яких типовою є сполучуваність із прикметниками, утвореними від назв осіб за професією та родом занять, напр.: *витвори каменярського мистецтва* (Р. Федорів).

II. "Належний узагальненій особі". Значення прикметника при цьому уточнюється вказівкою на предмет володіння, напр.: *гетьманський сад* (І. Римарук); *поміщицький сад і город* (О. Лисенко); *козацька шабля* (В. Кулик); *панська скарбниця* (Я. Ісаєвич); *гетьманські булави, бунчуки* (І. Шаповал). Від інших прикметників лексеми аналізованої підгрупи відрізняються тим, що зосереджена в їхній структурі семантична риса "особа-володар" мислиться узагальнено й не потребує контекстуальної конкретизації, як і "предмет володіння, який переходив у спадок

від однієї особи до іншої, пов'язаних між собою однаковим видом діяльності", напр.: *графські палаци* (Р. Федорів); *ханський палац* (І. Ципердюк); *попівський будинок* (О. Лисенко); *шляхетські замки* (Я. Ісаєвич); *шахський гарем* (І. Маленький).

III. "Такий, що ідентифікує групу осіб за гендерною ознакою". У словосполученнях із вирізненим відтінком значенням спостережено лексико-семантичну селекційність із боку головного та залежного конститuentів. Функцію детермінованих компонентів виконують іменники, які позначають певну сукупність осіб (*гурт, юрба, група*), вакантну позицію при яких заповнюють такі ад'єктиви, як *чоловічий, жіночий, дитячий, дівчачий, дівочий, хлоп'ячий, парубоцький*, напр.: *жіноча юрба* (Р. Федорів); *парубоцькі та дівочі громади* (А. Пономарьов); *парубоцька ватага* (Ю. Мушкетик); *дитячий гурт* (Ю. Мушкетик).

IV. "Такий, що ідентифікує групу осіб за певним видом діяльності". Роль носія валентності виконують іменники на позначення колективної сукупності людей (за видом діяльності, професією тощо) (*громада, гурт, загін, рота, лава, ланка, люд, колектив, бригада, братія*), напр.: *матросський загін* (Ю. Яновський); *чернеча братія* (Р. Федорів); *хліборобська асоціація* (О. Гончар); *хліборобські племена* (І. Білик); *злодійське товариство* (Б. Грінченко); *піонерський загін* (В. Нестайко).

V. "Такий, що ідентифікує групу тварин або птахів". Діапазон детермінованих членів утворюють іменники зі значенням нерозчленованої колективної сукупності істот (з неособовою семантикою) (*згряя, ключ, отара, табун*), напр.: *журавлина згряя* (Є. Гуцало); *журавлиний ключ* (В. Кулик); *ведмежа згряя* (Країна, №1, 2011); *коняче стадо* (О. Лисенко).

VI. "Пов'язаний з певною групою людей родом діяльності, суспільною або громадською активністю". Позицію детермінованого конститuenta обіймають різноманітні іменники-антропоніми зі значенням "належність до партії, організації або якого-небудь угруповання" (*партієць, пропагандист, братчик*), "суспільна, політична чи яка-небудь інша діяльність" (*діяч, активіст, поширювач*), "позитивні або негативні ознаки або властивості" (*правдолюб, українофіл, посіпака, брехун, оптиміст*), напр.: *фашистський прихвостень* (Р. Федорів);

чекістська посмітюха, більшовистський пропагандист (В. Шкляр).

VII. "Пов'язаний родинними, товариськими зв'язками з особою, що займається певним видом діяльності або обіймає якусь посаду". Відтінок узагальнення в таких словосполученнях зумовлений тим, що переважно всі особи, номіновані опорним субстантивом, мають ту чи ту об'єднувальну рису, яка сформувалася під впливом людської діяльності, названої похідною основою прикметника, напр.: **офіцерські доньки** (Р. Федорів); **царські фаворити** (Я. Ісаєвич); **королівський придворний** (Б. Зіморевич).

VIII. "Призначений для використання певною групою людей". Валентною активністю у словосполученнях із аналізованим конкретним відтінком значення прикметника наділені іменники, на позначення конкретних предметів: будівель, приміщень; елементів одягу, аксесуарів; інструментів, знарядь тощо, напр.: **офіцерський пасок, офіцерські чоботи, шевський стільчик** (Р. Федорів); **вівчарська колиба** (В. Кулик); **кравецьке причандалля** (Є. Гуцало); **гестапівська форма** (В. Савченко).

IX. "Такий, що вказує на точно або неточно окреслений період часу, пов'язаний із діяльністю чи існуванням особи, групи осіб, істот". Лексико-семантичне коло опорних іменників представлене субстантивами – назвами 1) конкретних та узагальнених відрізків часу, періодів людського життя (*пора, часи, дитинство*); 2) екзистенційних понять (*життя, буття, існування*), напр.: **батрацька юність, часи лицарські, кротяче життя** (О. Гончар); **парубоцькі роки** (Є. Гуцало); **дівоцький вік** (Панас Мирний).

X. "Такий, що вказує на певний локативний орієнтир, пов'язаний з існуванням, перебуванням, діяльністю групи осіб". Основний масив з-поміж іменників – носіїв валентності становлять лексеми просторової семантики. Це, зокрема, найменування населених пунктів (*село, місто, хутір*), територій (*Засулля, Подніпров'я, Причорномор'я*), географічних об'єктів (*яр, урочище, гора*). Найчастіше в ролі детермінованого конституента функціують іменники *земля, край*, напр.: **козацькі землі, територія бандитська** (Р. Федорів); **прадідівські землі**

(І. Ципердюк); *князівська Україна* (В. Шкляр); *козацький Корсунь* (А. Кашенко).

Наступну групу сформували словосполучення, що репрезентують відношення загальної належності й постають на базі субмоделі Sub + Adj (general relat). Діапазон залежних лексем у них обмежений прикметниками із загальновідносним значенням, мотивованими конкретними субстантивами, що найчастіше номінують будівлі, їхні частини, споруди, установи та організації, місцевості. У значеннєвому плані ці ад'єктиви корелюють з іменниками у формі генетива, пор.: *сільська околиця* = *околиця села*; *інститутська лабораторія* = *лабораторія інституту*; *заводська їдальня* = *їдальня заводу*.

Унаслідок взаємодії залежного компонента з опорним іменником вирізнене ад'єктивне значення може набувати таких конкретних виявів:

І. "Такий, що є складником чогось, його фрагментом". Ядро валентності структурують субстантиви – назви установ, будівель, споруд та їхніх частин (*брама, вікно, двері, корпус*), механізмів (*годинник*), місцин (*ділянка, околиця, город*), напр.: *сінешні двері, причілкове вікно, цвинтарна околиця* (Є. Гуцало); *хатні двері* (О. Лисенко); *замкова брама* (І. Нечуй-Левицький); *монастирське подвір'я, гарматна стрільна, колодязний журавель* (В. Шкляр); *стінні й долішні плитки* (Д. Степовик).

ІІ. "Такий, що належить чомусь". Аналізований відтінок значення вказує на те, що конкретний предмет або сукупність предметів є власністю певної установи, організації, адміністративного чи господарського об'єкта або підрозділу. Іменники, які вживаються в ролі опорного конститuenta, завжди позначають конкретне рухоме чи нерухоме майно: предмети домашнього вжитку (*стіл, лава, стенд*), приміщення (*конюшня, клуня, фортеця*); місцини, спеціальні території (*поле, лан, парк*); природні об'єкти (*ліс, озеро, став*), напр.: *замкове озеро* (О. Грушевський); *університетська бібліотека* (Я. Ісаєвич); *колгоспне поле* (День, 14 січня 2005); *інститутський пансіонат* (В. Савченко); *монастирський льох* (В. Шкляр); *замковий рів* (Л. Костенко).

Третю групу словосполучень з аналізованим типом відношень представляє структурна субмодель Sub + Adj (substance). На правах валентних партнерів у них

функціують прикметники, що вказують на вміст певної речовини в предметі або матеріал, з якого складається чи виготовлений предмет. Попри те, що значення матеріально-речовинних ад'єктивів є досить точним порівняно з іншими відносними прикметниками, "в умовах зовнішнього контексту воно здатне конкретизуватися відповідно до семантики означуваного слова у вигляді різноманітних конкретних значень" [122, с. 13]: пор.: *вовняна ковдра – зроблена з вовни; вовняний покрив – такий, що складається із вовни; вовняне волокно – такий, що є частиною вовни; вовняний завод – призначений для переробки вовни*. Семантична структура розглядуваних ад'єктивів неоднотипна. Матеріально-речовинні прикметники позначають ознаку щодо 1) речовини, яка наявна в об'єкті у значній кількості або повністю утворює об'єкт (*йодистий калій, хлорна кислота*), 2) предметів, які "у семантично зіставлюваних розгорнутих конструкціях виконують певною мірою роль засобу дії, оскільки позначають предмет, з якого щось виготовили" [14, с. 131] (*ляна сорочка, винний оцет*), 3) об'єктів (речовин, рослин, продуктів виробництва тощо), що мають специфічні характерні властивості – аромат, звук, колір, полиск, блиск (*росяний полиск, металічний звук, антрацитовий блиск, смоляний колір*).

Сполучуваність матеріально-речовинних прикметників української мови детермінує їхня семантична специфікація. Так, усі ад'єктиви зі значенням "отриманий, видобутий із чогось" програмують іменники – назви речовин або об'єктів, виготовлених із певного матеріалу. Ці субстантиви слугують мотивувальною основою залежного ад'єктива (*береста – берестяний – грамота, постолі, кошик; глина – глиняний – посуд, горщик, підлога* тощо). Отже, коло носіїв валентності у словосполученнях розглядуваного взірця обмежене субстантивами із конкретним предметним значенням. Відносні ад'єктиви матеріально-речовинної підгрупи власне-відносної групи можуть розвивати різні семантичні відтінки, а саме:

I. "Зроблений, виготовлений із чогось".

II. "Складений, зібраний із чогось, з елементами чогось".

Конкретизаторами цих двох значенневих сегментів є іменники на позначення 1) продуктів харчування загалом, напр.: *перлова крупа* (О. Франко), *гречана крупа* (Р. Андріяшик), *рачине м'ясо* (Є. Гуцало); 2) різноманітних страв (*варення, каша, ікра*,

вареники, паштет, пюре, борщ, печеня, ковбаса, підлива, пиріг) та напоїв (вино, кисіль, компот, лимонад, наливка, сік), напр.: *буханчики пшеничні білі* (І. Котляревський); *штоф з м'ятним лікером* (О. Ізарський); *ваза з малиновим варенням* (І. Нечуй-Левицький); *пшенична галушка, куряча смаження* (Є. Гуцало); 3) косметичних і гомеопатичних засобів, настоянок, мікстур, фарб, речовин, напр.: *аромат фіалкової олії* (Ю. Щербак); *фруктові настоянки* (Країна, 21 січня 2011); *олія рапсова* (Є. Гуцало); 4) предметів одягу, елементів одягу, головних уборів, аксесуарів, прикрас, ігрових та обрядових ляльок, конструкцій, фігур (*кашкет, шуба, сукня, костюм, шарф, браслет, Марена, дідух, сніп*), напр.: *пальто із собачим ковніром* (О. Ізарський); *солом'яно-гобеленова торбинка* (Г. Вдовиченко); *пальці в золотих персях, атласні сукні* (І. Нечуй-Левицький); *перкалеві сподні* (Є. Гуцало); *вівсяні дідухи* (Р. Федорів); 5) приміщень, будівель, споруд, а також їхніх частин, напр.: *березовий місток* (О. Забужко); *скляні двері* (Г. Вдовиченко); *очеретяний курінь* (В. Чемерис); *смерекові стіни* (В. Кулик); *цегляні будинки, чавунні ворота* (О. Романчук); 6) транспортних засобів, напр.: *ясеніві лодії* (Р. Федорів); *дерев'яні вози* (І. Пільгук); *сталевий тягач* (І. Багрянний); 7) меблів, елементів декору, предметів інтер'єру, побуту, напр.: *скляні вазки* (І. Нечуй-Левицький); *чавунні баняки, глиняні гладущики, фаянсові чашечки, верболозова колиска* (Є. Гуцало); *ясеніві ліжка* (Р. Федорів); *бронзова чорнильниця* (О. Романчук); 8) грошових одиниць, напр.: *срібний полтинник, мідна півкопійка, нікелевий карбованець* (Є. Гуцало); *золоті таляри* (Р. Федорів); 9) механізмів, знарядь праці, їхніх функційних частин і елементів, напр.: *дерев'яна ляма, дерев'яна дуга, дерев'яна цурка* (І. Нечуй-Левицький); *сапи кам'яні, рогові, бронзові, залізні* (В. Чемерис); *дерев'яна терниця* (Є. Гуцало).

III. "Такий, що є частиною чогось". Вирізнений семантичний відтінок реалізується за допомогою детермінованих іменників – назв 1) сукупностей рослин, територій, на яких вони компактно розташовуються (*поле, лан, бір, гайок, ліс, кущ, парк, сад, степ, плантація*), напр.: *соснові бори; дубові, букові, смерекові, ялицеві, соснові, вільхові, липові ліси* (Ф.Д. Заставний); *березовий гайок* (Є. Гуцало); *пшеничні лани* (О. Донченко); 2) об'єктів рельєфу (*яма, улоговина, яр, яруга, долина*), напр.:

ванняна яма (М. Коцюбинський); *гранітний схил* (В. Савченко); 3) органів рослин (*лист, листя, корінь, стебло тощо*), напр.: *калинові квіти, ягоди та кора* (Г. Лозко); *огірчане огудиння, гарбузовий цвіт, смородинове та вишневе листя* (Є. Гуцало).

IV. "Властивий чомусь, специфічний для чогось". Коло опорних конститuentів представлено обмеженим набором іменників – найменувань об'єктів з умовною предметністю, інформацію про які людина отримує внаслідок дії органів відчуттів: *аромат, запах, дух, смак, присмак, м'якість, прохолодність, блиск, відблиск, полиск, свіжість, колір, мерехтіння, подзвін, бриніння*, напр.: *кропив'яний дух* (Р. Іваничук); *грибний дух* (Р. Федорів); *хризолітовий полиск вітрин* (О. Забужко); *винний відблиск, винне мерехтіння* (Є. Гуцало); *дубова терпкість* (В. Шкляр). Зрідка матеріально-речовинні прикметники сполучаються із субстантивами, що позначають опредметнені дії, напр.: *дерев'яне торохтіння возів* (Р. Іваничук).

3.2.5. Ñëî âî ñî î ëó÷áí í ü ç î çí à÷àëüí èì è ñàì àí òèèî - ñèí òàèñè÷í èì è â³áí î øáí í üì è ï ðèçí à÷áí í ü

Досліджувані семантико-синтаксичні відношення реалізуються за участю активних у плані функціонування словосполучень субмоделлі Sub + Adj (functional).

Лексико-семантичний склад залежних компонентів формують прикметники подієвої семантики (*обідній, банкетний*). Власне подієве значення реалізують віддієслівні деривати (*пральний, різальний, монтувальний*). Особливості семантичної структури валентних партнерів впливають на їхні синтагматичні властивості, оскільки сам ад'єктив завжди має подвійний вербативно-субстантивний зв'язок. З одного боку, через своє походження і значення віддієслівний прикметник належить ситуації, позначеній дієсловом, а з іншого – є частиною означальної конструкції. Отже, дієслівні властивості прикметника можуть зберігатися або редукуватися, що безпосередньо впливає на його семантичну взаємодію з іменником. Віддієслівний прикметник корелює з дієсловом, а це означає, що в його плані змісту закладений той синтагматичний потенціал, який притаманний вербативові, зрозуміло, з певними

обмеженнями. По-перше, цей ад'єктив виражає перманентне відношення до дієслівної ситуації, презентує її як постійну характеристику певного предмета (*Гомеопат лікує пацієнта рослинами – лікувальні рослини*). По-друге, він має лише одну позицію для іменника, яка може заповнюватися різними учасниками вербативної ситуації (але не всіма): *лікувальний масаж* (засіб), *лікувальний кабінет* (місце), *лікувальний пристрій* (інструмент). По-третє, прикметник наділений здатністю сполучатися з іменниками різних семантичних класів, що зумовлює зміну його значеннєвого обсягу, зрештою, зміну самого словосполучення, компонентом якого він є. Віддієслівний ад'єктив при цьому має одне єдине значення – таке, що відповідає основному планові змісту дієслова й поєднується з іменниками, семна структура яких корелює з цим планом змісту: *купатися* (занурюватись у воду для миття, освіження) – *купальний костюм, купальна зона*. Х. Дамянова зауважує, для аналізованих прикметників, які зберігають концептуальне значення дії/процесу, характерний синкретизм значень дії, якості, стану, властивості. Їх можна розглядати як конверсиви щодо змістової структури агент – каузатор – дія – об'єкт каузації [59, с. 3].

Прикметники розглядуваної семантичної підгрупи, заповнюючи присубстантивну позицію, мають здатність розвивати різноманітні значення, а саме:

І. "Застосовуваний для виробництва, видобування конкретного продукту, а також для демонстрації, експонування сировини, конкретної продукції, торгівлі ними" (*ковбасний, м'ясний, молочний, свічний, хутряний, нафтовий, продуктовий*). Функцію детермінованого компонента, що зумовлює аналізований відтінок значення, виконують субстантиви, які називають 1) споруди, установи, приміщення (*цех, комбінат, завод, магазин, біржа, крамниця, ринок*), напр.: *ювелірна майстерня* (Р. Іваничук); *торговельний флот* (Ю. Яновський); *свічний завод* (Ю. Щербак); *азотнотуковий завод, картинна галерея* (В. Савченко); 2) сукупності людей (*загін, група, ватага*), напр.: *медові і соляні ватаги* (О. Грушевський). Вирізнене субзначення, на відміну від інших, есплікується тими словосполученнями, у яких у ролі залежного члена функціонує прикметник, що не містить ні подієвої, ні процесуальної семантики. Специфіка аналізованих конструкцій полягає й у

тому, що їхнє значення конкретизує контекст, який виходить за рамки субстантивно-ад'єктивного словосполучення. Вони можуть розглядатися як трансформери описових зворотів на взірець *медова ватага* – об'єднання людей, що займалися збиранням дикого меду до впровадження бджільництва як промислу. Аналізовані прикметники містять у своїй семантичній структурі вказівку як на конкретний продукт, речовину, матеріал, так і на місце їхнього виробництва чи видобування, а також на осіб, об'єднаних для цього виробництва чи видобування.

II. "Застосовуваний для виконання дії над предметом у процесі виробництва, видобування" (*м'ясорубний, швейний, токарний, вишивальний, вимірювальний*). Коло залежних іменників – маркерів вирізної семантики – не надто широке. Його структурують субстантиви – назви 1) інструментів, знарядь дії, предметів побуту (*рубанок, чашка, голка, п'яльця*), напр.: *бойовий молот* (Є. Гуцало); *вишивальні нитки* (Г. Вдовиченко); 2) приладів, механізмів, конструкцій (*пристрій, машина, станок, верстат*), напр.: *токарні, фрезерні, шліфувальні верстати* (В. Захарченко); *пішохідний місток* (І. Ципердюк); *дошувальні пристрої* (О. Гончар); *важельні пристрої* (Ю. Щербак); *морозильна установка, підйомний кран* (В. Савченко); 3) фітонімів, напр.: *барвникові зілля* (В. Скуратівський); *марена фарбувальна* (Ю. Єлін). Для останніх типовою є сполучуваність із ад'єктивами *барвниковий, фарбувальний, лікувальний*.

III. "Застосовуваний для розташування, зберігання предмета" (*водяний, дров'яний, кролячий, овочевий*). Таким предметом може бути маса речовини, сукупність окремих об'єктів, істота. Функцію носіїв валентності при цьому виконують субстантивні лексеми – найменування 1) ємностей різних розмірів (*бак, каністра, діжка, корито*), напр.: *порохова бочка* (Р. Іванчук); *кроляча клітка* (Є. Пашковський); *водяний бак* (О. Лисенко); 2) приміщень, невеликих просторових об'єктів (*клуня, сарай, льох, склад, клітка, шафа*), напр.: *поштова скриня* (Г. Вдовиченко); *дров'яний склад, екіпажний сарай* (Gazeta.ua, 12 вересня 2008).

IV. "Застосовуваний для використання предмета в певних діях, обставинах, ритуалах, умовах" (*весільний, іменинний, поминальний, погребальний, ритуальний*). Валентне ядро іменників, що разом із прикметниками формують аналізований

значеннєвий відтінок, представлене лексемами – найменуваннями: 1) харчових продуктів, страв, напоїв (*коровай, пиріг, торт, вино*), напр.: *обрядове печиво* (В. Скуратівський); *церковне вино* (Ю. Мушкетик); *весільний коровай* (М. Стельмах); 2) опредметнених дій, процесів, різноманітних заходів (*хід, хода, уклін, танець*), напр.: *ритуальний хід* (В. Скуратівський); *прощальне курликання, поминальна тризна* (Є. Гуцало); *прощальне віче* (В. Кулик); 3) періодів приймання їжі (*обід, вечеря*), напр.: *іменинний обід* (В. Сухомлинський); *святкова вечеря* (В. Малик); 4) предметів одягу, спеціальних аксесуарів (*вінок, костюм, сукня, саван, рушник*), напр.: *випускна сукня* (Г. Вдовиченко); *весільні вінки* (Ю. Мушкетик); *смертне вбрання, жалобний одяг, зимове пальто, ярмаркова корзина* (Є. Гуцало); *лабораторний халат* (В. Савченко).

V. "Застосований для проведення конкретних виробничих, військових, ремонтних, лікувальних та інших дій" (*молотильний, танцювальний, гральний, робочий, каральний, охоронний, пологовий, повивальний, годувальний*). Словосполучення, які реалізують аналізований відтінок значення, належать до розряду продуктивних. Роль підпорядкувальних компонентів у них виконують іменники, що вказують на 1) сукупність, групу осіб (*загін, батальйон, підрозділ, ланка, група, комітет, комісія*), напр.: *похоронна процесія* (Р. Іваничук); *карні загоони* (Р. Іваничук); *поховальна комісія* (Ю. Мушкетик); 2) обмежені території, спеціальні місцини (*зона, ряд, майданчик, площа, смуга*), напр.: *робоча зона* (А. Шевчук); *рибний ряд* (Ю. Мушкетик); *покутне місце* (Р. Федорів); *злітна смуга* (В. Савченко); *випробувальний полігон* (О. Романчук); 3) темпоральні відрізки, які позначають точно або неточно окреслені проміжки часу, напр.: *судна година* (Р. Іваничук); *випробувальний термін* (О. Апанович); 4) установи, заклади, приміщення (*зала, будинок, комбінат*), напр.: *переробний комплекс* (С. Жадан); *складальний цех авіаційного заводу* (Ю. Щербак); 5) споруди та їхні частини (*брама, під'їзд, ворота, вхід, арка*), напр.: *заїздова брама* (І. Франко); *виїзні ворота* (В. Винниченко); *парадний під'їзд* (Б. Антоненко-Давидович); 6) елементи інтер'єру, предмети побуту (*абажур, ваза, столик, стільчик*), напр.: *повивальний стіл* (Полтавський вісник, 12 квітня 2008); *письмовий стіл* (В. Савченко); *операційний стіл* (О. Гончар); 7) апарати,

пристрої, агрегати, напр.: *модель слухового апарату* (Ю. Щербак); *посудомийна машина* (Г. Вдовиченко); *учбово-тренувальний літак* (Ю. Щербак); *метальний снаряд, вибуховий пристрій* (О. Романчук).

VI. "Застосовуваний для утворення необхідної протидії в конкретних умовах та обставинах" (*протитанковий, протиопіковий, світлозахисний, вітрозахисний, протимоскітний, вогнетривкий*). Лексико-семантична реалізація цього значення пов'язана з широким колом опорних іменників, що належать до різних груп, з-поміж яких функційною активністю вирізняються лексеми – найменування 1) предметів одягу, аксесуарів (*плащ, окуляри, маска, халат*), напр.: *світлозахисні окуляри* (Ю. Щербак); 2) окремих видів зброї (*граната, міна, бомба*), напр.: *протитанкові гранати* (М. Стельмах); *протипіхотні міни* (М. Стельмах); 3) територій, штучних об'єктів рельєфу та рослинності (*смуга, насадження, окоп, яма*), напр.: *вітрозахисні смуги* (Полтавський вісник, 27 вересня 2009); *полезахисна смуга, протиерозійні насадження* (Ф. Мамчур); 4) спеціальних побутових предметів (*сітка, пастка*), напр.: *протимоскітна сітка* (О. Забужко); 5) приміщень, закладів, споруд (*центр, лікарня, відділення*), напр.: *протиопіковий центр* (Ю. Щербак); *протитуберкульозний санаторій* (УНІАН, 13 липня 2009); 6) медичних дій, препаратів (*терапія, лікування*), напр.: *протиракова терапія* (Ваше здоров'я, 15 серпня 2009); *протиастматична мікстура* (Ф. Мамчур); *протитуберкульозні препарати* (Український пульмонологічний журнал, №2, 2009); 7) опрідметнених дій (*оборона, опромінення, гасіння*), напр.: *оборона протиповітряна* (Ю. Щербак); *протинаркотична і протиалкогольна просвіта* (Юридичний журнал, №1 2006).

Прикметники, які характеризують предмет стосовно його функційного призначення, практично не сполучаються з головними учасниками дієслівної ситуації – діячем та об'єктом, на який спрямовано дію. Проте вони здатні бути валентними партнерами при іменниках, які позначають інструмент, засіб, місце (*копіювальний апарат, копіювальний папір копіювальна кімната*). Крім цього, ад'єктиви аналізованої групи вступають у семантико-синтаксичні зв'язки з подієвими субстантивами – назвами ситуацій та заходів (*весільний банкет, вінчальна служба*).

3.2.6. $\tilde{N}\tilde{e}\tilde{i}\ \tilde{a}\tilde{i}\ \tilde{n}\tilde{i}\ \tilde{i}\ \tilde{e}\tilde{o}\div\tilde{a}\tilde{i}\ \tilde{i}\ \tilde{y}\ \tilde{c}\ \tilde{i}\ \tilde{c}\tilde{i}\ \tilde{a}\div\tilde{a}\tilde{e}\tilde{u}\tilde{i}\ \tilde{e}\tilde{i}\ \tilde{e}\ \tilde{n}\tilde{a}\tilde{i}\ \tilde{a}\tilde{i}\ \tilde{o}\tilde{e}\tilde{e}\tilde{i}\ -$ $\tilde{n}\tilde{e}\tilde{i}\ \tilde{o}\tilde{a}\tilde{e}\tilde{n}\tilde{e}\div\tilde{i}\ \tilde{e}\tilde{i}\ \tilde{e}\ \tilde{a}^3\tilde{a}\tilde{i}\ \tilde{i}\ \tilde{o}\tilde{a}\tilde{i}\ \tilde{i}\ \tilde{y}\tilde{i}\ \tilde{e}\ \tilde{o}\tilde{o}\tilde{i}\ \tilde{e}\tilde{o}^3\tilde{e}\tilde{i}\ \tilde{i}\ \tilde{i}$ $\tilde{a}\tilde{e}\tilde{a}\tilde{n}\tilde{o}\tilde{e}\tilde{a}\tilde{i}\ \tilde{n}\tilde{o}^3$

Окремий тип становлять синтаксичні конструкції, утворені на базі субмоделі Sub + Adj (action), у яких названий іменником об'єкт конкретизується й уточнюється вказівкою на ознаку за дією, яку він виконує або яку можна на нього спрямувати. У цих словосполученнях між конститuentами встановлюється особливий різновид семантико-синтаксичних відношень: на загальне атрибутивне значення нашаровується відтінок функційної властивості. Прикметники, що характеризують предмет за дією, яку він виконує, можуть бути суб'єктивними, якщо референт є суб'єктом вихідної дієслівної ситуації (*перелітний птах – птах, який перелітає*), а також об'єктивними, якщо референт є об'єктом (*підйомний міст – міст, який підіймають*).

Ад'єктиви розглядуваної групи виражають два відтінки основного значення, які не залежать від плану змісту опорного іменника, а іманентно закладені в їхній семантичній структурі: 1) "такий, що може виконувати певну дію" і 2) "такий, що служить об'єктом для певної дії". Ядро субстантивної лексики в конструкціях із прикметниками-реалізаторами першого семантичного відтінку формують 1) лексеми-орнітоніми (*лелека, ластівка, птах, пташечка*), для яких регулярно є сполучуваність із прикметником *перелітний*, напр.: ***перелітні птахи*** (В. Скуратівський); ***перелітні журавлі*** (Г. Тютюнник); 2) лексеми – назви спеціальних документів (*лист, циркуляр, постанова*), які вступають у семантико-синтаксичні зв'язки з ад'єктивом *супровідний*, напр.: ***супровідний циркуляр*** (Р. Іванчук); ***супровідний лист*** (В. Малик); 3) лексеми – найменування металів, хімічних елементів, корисних копалин, які детермінують прикметник *самородний*, напр.: ***самородне золото*** (Р. Іванчук); ***самородна сірка*** (Економіка і фінанси, 11 березня 2009); 4) лексеми на позначення осіб за різними ознаками, найчастіше за родом діяльності, для яких типовою є сполучуваність із процесуальними ад'єктивами, напр.: ***саморобний богомаз (маляр)*** (Р. Федорів); ***ти (Роксолана) перелітна*** (П. Загребельний); 5) лексеми – назви виробничих та розважальних заходів (*сесія, засідання,*

конференція, прийом), які програмують ад'єктив *виїзний*, напр.: *виїзна сесія* (О. Лисенко); *виїзне засідання* (ІРС, 28 жовтня 2009).

Семантичний відтінок другого типу експлікують словосполучення з опорними іменниками, що називають 1) технічні пристрої, механізми, апарати, види зброї, напр.: *літальні апарати* (Ю. Щербак); *розкладні ножі* (С. Жадан); *розсувна підзорна труба* (Ю. Мушкетик); 2) будівлі та споруди, їхні частини (*намет, ятка*), напр.: *переносні ятки* (С. Жадан); *пересувне кіно* (Є. Гуцало); *переносний вор* (П. Загребельний); 3) предмети домашнього вжитку, елементи умеблювання, напр.: *відкидний столик* (Поради домашнім майстрам, 27 серпня 2000); *відсувні двері* (О. Лисенко); *саморобне крісло-гойдалка* (О. Коломієць); 4) продукти харчування, страви, напої, напр.: *саморобне радгоспне вино* (Ю. Щербак); *саморобні цукерки* (Провізор, №15, 2008); *заварний крем* (О. Франко); 5) обмежені ділянки простору, місцини, напр.: *поливні городи* (О. Гончар); *землі орні* (О. Іваненко); 6) предмети одягу, взуття; прикраси, тканини, напр.: *ліпний орнамент* (Ю. Щербак); *привозна візантійська тканина* (В. Чемерис); *дві нашивні кишені* (О. Ізарський). Для субстантивів останньої групи типовою є сполучуваність із прикметниками *рукодільний, рукомесний*, напр.: *рукодільний рушник* (В. Скуратівський); *сотні рукомесних виробів* (В. Скуратівський).

Великий за обсягом фактичний матеріал дає всі підстави погодитися з твердженням Х. Дамянової про те, що розглядуваним прикметникам властивий значеннєвий синкретизм [59, с. 3]. На основне значення нашаровується додаткова модальна семантика "можливість / неможливість", "необхідність", "дозвіл", "потенційна можливість", "оцінка" (*примітний, неоплатний, несходимий, нерозмінний, заварний, поливний, надувний, заливний, орний, їстівний тощо*).

3.2.7. $\tilde{N} \hat{a} \hat{n} \hat{i} \hat{i} \hat{e} \hat{o} \hat{a} \hat{i} \hat{i} \hat{y} \hat{c} \hat{i} \hat{c} \hat{i} \hat{a} \hat{e} \hat{u} \hat{i} \hat{i} \hat{i} \hat{a}' \hat{o} \hat{e} \hat{o} \hat{i} \hat{e} \hat{i} \hat{e} \hat{n} \hat{a} \hat{i} \hat{a} \hat{i} \hat{o} \hat{e} \hat{e} \hat{i} \hat{i} \hat{n} \hat{e} \hat{i} \hat{o} \hat{a} \hat{e} \hat{n} \hat{e} \hat{e} \hat{i} \hat{e} \hat{i} \hat{e} \hat{a} \hat{a} \hat{i} \hat{i} \hat{o} \hat{a} \hat{i} \hat{i} \hat{y} \hat{i} \hat{e}$

Конструкції із означально-об'єктним семантичним типом відношень представлені субмоделлю Sub + Adj (general relat). Роль лексичного заповнювача присубстантивної позиції

виконують прикметники із семантикою загальної відносності, власне, вони характеризують досить абстрактне загальнокатегорійне значення "ознака, яка має відношення до того, що назване вихідним словом" [122, с. 13]. Ці ад'єктиви містять "лише натяк на можливий зміст слова" [21, с. 14], передають тільки "загальну ідею атрибутивно вираженого відношення до предмета" [67, с. 92]. Виявленню конкретних семантичних репрезентантів сприяє характер смислового змісту мотивувальних слів та контекст. Процес актуалізації й конкретизації не є одnobічним: семантика означуваного іменника як уточнювач сама конкретизується під впливом значення вихідної для ад'єктива лексеми. Істотну роль у такому разі відіграють логіко-сміслові асоціативні компоненти. Доречно покликатися на твердження Д. Мітева про те, що формулювання окремих значень прикметників співвідносяться з логічними, понятійними категоріями [122, с. 14], напр.: *гасова лампа* = *гас* – *речовина, яку застосовують як пальне для різних механізмів; лампа* – *технічний прилад, що працює за допомогою пального*.

Діапазон семантичних відтінків, що корелюють з основним планом змісту відносного прикметника, у синтаксичних конструкціях аналізованої групи представлений найширшим спектром. Це пов'язане насамперед із розмитістю прикметникових значень поза контекстом, які умовно належать до групи загальновідносних і набувають специфічно семантичного вияву за тих або тих синтагматичних умов. Отже, можна виокремити такі конкретні семантичні реалізатори:

I. "Схожий на щось; такий, що нагадує щось за зовнішнім виглядом: формою, розміром, кольором, відтінком". Розглядуване значення реалізують іменники різноманітної семантики, зокрема ті, що називають конкретні предмети (*аркуш, листок*), споруди, будівлі, приміщення, їхні частини (*монумент, плац, будинок, баня*), явища природи (*блискавка*), процесуальні ознаки (*блакить, синь, зелень*), напр.: *метеликові аркушики* (О. Забужко); *цибулинна баня* [колишньої церковці] (Р. Іванчук); *кульова блискавка* (Ю. Щербак); *пляшкова зелень декору* (О. Забужко); *проліскова синь* (О. Гончар); *стан тополиний* (Є Гуцало).

II. "Виконаний за канонами певного художнього стилю". До розряду продуктивних конструкцій-носіїв цього значеннєвого

відтінку належать словосполучення, у яких роль носія валентності виконують іменники – найменування будівель, споруд, приміщень, предметів мистецтва, що є зразками матеріальної й духовної культури (художні полотна, скульптури, елементи інтер'єрів та екстер'єрів приміщень, літературні твори), напр.: *барокові церковці* (О. Забужко); *візантійське малювання* (малювання у візантійському стилі), *палеологівська мініатюра* (Д. Степовик); *готичне склепіння*, *ренесансні палаци* (Я. Ісаєвич).

III. "Властивий, характерний для якогось виду мистецтва, громадського, суспільного чи літературного руху, політичного режиму, форми правління або державного устрою, соціального інституту, наукової, технічної, виробничої галузі, громадсько-політичного напрямку, сукупності виробничих відносин, хвороби або хворобливого стану". Вияскравлені значення маніфестують конструкції з детермінованими іменниками, що позначають 1) поняття суспільно-політичного життя, мистецтва (*лад, закон, право, мораль, стереотип тощо*), 2) опредметнені ознаки й дії (*завзяття, боротьба, хід, прагнення*), 3) абстрактні поняття (*перемога, сила, реальність, перспектива тощо*), 4) наукові поняття й терміни (*ієрархія, сепаратизм, система тощо*), напр.: *демократичний закон* (Р. Іваничук); *гуманістична мораль* (Р. Іваничук); *шизофренічні марева* (О. Ульяненко); *абсолютистична система* (І. Франко); *археологічна знахідка* (В. Мокляк); *генна інженерія* (В. Савченко).

IV. "Узятий, запозичений з конкретного джерела, учення". Продуктивний тип утворюють словосполучення, структурним центром яких є іменники *ідея, ім'я, назва, найменування, образ, персонаж, рядки, тенденція, традиція тощо*. Цю функцію регулярно виконують лексеми на позначення алегоричних, антропоморфних та зооморфних істот. Присубстантивну позицію найчастіше заповнюють прикметники, що вказують на певне літературне джерело, часто анонімне: *античний, апокрифічний, біблійний, епічний, класичний, народнопісенний, новозаповітний, фольклорний, хрестоматійний тощо*, напр.: *апокрифічна Голгофа* (Р. Федорів); *фольклорна лисичка* (О. Забужко); *біблейське ім'я* (М. Кравчук); *діалектичні наклички* (В. Скура-тівський); *старозаповітні персонажі* (Д. Степовик).

V. "Такий, що працює за допомогою чогось". Конструкції, які реалізують вирізнене значення, становлять кількісно невелику групу у структурі субмоделі Sub + Adj (relat). Специфічною характеристикою їх є лексико-семантична лімітативність на рівні конститутивних позицій: роль граматично панівних компонентів виконують лише лексеми зі значенням "технічні пристрої, механізми, конструкції", а функцію залежних – здебільшого прикметники, утворені від іменників – назв явищ природи, зрідка – речовин, напр.: *сонячний годинник* (Р. Іванчук); *вітряний млин* (Я. Паливода); *керосинова лампа* (О. Лисенко); *водяний млин* (Я. Ісаєвич); *газовий ліхтар* (В. Шкляр); *маятниковий годинник* (О. Лисенко); *сонячний дзигар* (В. Шевчук).

VI. "Такий, що є причиною чогось; спричиняє, продукує, створює щось; служить інструментом для чогось". Найбільшу частоту вживання виявляють субстантивні лексеми на вірець *рана, поранення, хвороба*, а також іменники – найменування конкретних захворювань, предметних дій, станів (*катаракта, перестрілка, бій, клич*), напр.: *сокирна рана; трубний зов* (Р. Іванчук); *променева хвороба, променева катаракта, променевий дерматит* (З медичної енциклопедії); *воєнні переростки* (Р. Федорів); *мушкетна і гарматна перестрілка* (В. Мокляк); *кинджальна рана* (І. Малецький).

VII. "Такий, що виникає під впливом дії планет, небесних тіл". Конструкції з аналізованим значеннєвим відтінком утворюють непродуктивний тип у структурі субмоделі Sub + Adj (relat). Склад опорних компонентів репрезентований такими лексико-семантичними групами: "результативні тривалі предметнені дії та стани" (*затемнення, тяжіння, збурення, спадання*), "одноразові предметнені дії" (*вибух, спалах, удар*). Семантичною поліфункційністю вирізняються ті, які здатні сполучатися з конкретними прикметниками, утвореними від назв планет та небесних тіл: *сонячний вітер, корона, проміння; місячний серпанок, доріжка, світло; сатурнове кільце*, напр.: *сонячні збурення; земне тяжіння* (Ю. Щербак); *сонячне проміння* (Г. Тютюнник); *місячне сяйво* (В. Кулик); *місячне затемнення* (Я. Ісаєвич).

VIII. "Такий, що виник, набув певних особливостей під впливом якого-небудь явища природи". Семантичну домінанту на рівні валентного партнера словосполучень утворюють іменники,

які позначають конкретні часові відрізки, природні явища та об'єкти. Особливою активністю вживання наділений субстантив *погода*. Іноді, здебільшого в художніх творах, роль головного компонента можуть виконувати іменники – назви істот або окремих предметів, напр.: *дощовий пес* (С. Жадан); *снігова королева* (Г. Андерсен); *вітряна буря, дощовий морок* (Є. Гуцало); *дощовий вечір* (Г. Вдовиченко); *дощова погода* (О. Лисенко).

ІХ. "Створений, побудований, організований з метою проведення релігійних обрядів, ритуалів, відправ, місіонерської діяльності; висвячений у духовний сан". Аналізований значеннєвий відтінок реалізують конструкції, у яких роль основного носія валентності закріплена за субстантивами таких лексико-семантичних груп: 1) "будівлі, споруди, приміщення" (*храм, костюл, церква, мечеть, монастир, капище*); 2) "деякі суспільні й суто релігійні форми організації часу" (*з'їзд, збори, собор*); 3) "постійні або тимчасові населені пункти" (*табір, селище*); 4) "особи за церковним чином або посадою" (*пастир, священник, сповідник, дервіш, раввин*), напр.: *костюл домініканський* (Ю. Щербак); *православний скаутський табір* (Чернігівський монітор, 15 липня 2009); *православні храми, мусульманські мечеті* (Я. Ісаєвич); *мусульманський ченець-жебрак* (Ю. Макаров); *іудейський мудрець-раввин* (Кіріос, 22 березня 2011).

Х. "Отриманий унаслідок певних дій, маніпуляцій". У ролі опорних конститuentів у конструкціях, що реалізують цей відтінок значення, фіксуються іменники із загальною семантикою "письмовий документ" (*атестат, диплом, документ, контракт, паспорт, свідоцтво, циркуляр*), лексеми на взірць *освіта, зарплата, прибуток, громадянство*, а також субстантиви на позначення об'єктів із вузькопредметним значенням (*акордеон, мило, шафа*). Присубстантивними поширювачами є прикметники, які вказують на місце або шлях отримання предмета, напр.: *університетський диплом* (Юридична Газета, 27 травня 2009); *шкільна освіта* (Г. Щекатунова); *українські закордонні паспорти* (Українська правда, 26 червня 2007); *трофейне мило* (В. Шкляр); *трофейний акордеон* (Є. Гуцало).

ХІ. "Такий, що формується в конкретних обставинах, під впливом конкретних подій". Високу валентну активність

виявляють іменники *звичай, звичка, традиція, ритуал, обряд, настрій*. У ролі валентних партнерів функціують здебільшого прикметники, утворені від субстантивів – назв періодів та явищ за різними календарями, історичних і сімейних подій (*різдвяний, жнив'яний, воєнний, весільний, вінчальний*), напр.: **воєнний звичай** (І. Котляревський); **шлюбна ніч** (О. Гончар); **шкільна звичка** (Р. Федорів).

XII. "Такий, що десь працевлаштований, обіймає якусь посаду в конкретній структурі". Конструктивний центр словосполучень із вирізненим значеннєвим відтінком найчастіше заповнюють іменники зі значенням "особа за родом діяльності, професією", напр.: **колгоспний конюх** (О. Гончар); **судові виконавці** (Країна, 24 вересня 2010); **цвинтарний сторож** (Є. Гуцало).

XIII. "Організований, утворений з якоюсь метою, стихійно сформований на базі якогось закладу". Розглядуване значення відносного ад'єктива реалізують словосполучення зі збірним опорним іменником (*студентство, жіноцтво, братство*) або таким, що вживається на позначення груп, об'єднань людей (*комітет, рада*), напр.: **вузівські комітети комсомолу** (Країна, 15 жовтня 2010); **студентське братство** (І. Пустиннікова); **профспілковий комітет** (Урядовий портал, 3 січня 2012).

XIV. "Пов'язаний із певною країною, державою, народом, нацією, етнічною групою, населеним пунктом". Відтопонімні, відекзотопонімні, відетнонімні, відекзоетнонімні та відендонімні відносні ад'єктиви, що постають у ролі залежних компонентів, часто втрачають своє просторове значення і вказують не так на локалізацію предмета, як на його зв'язок з тією чи тією місцевістю або групою людей за національною ознакою, напр.: **російсько-чеченська війна, українське консульство, львівський напрямок, тернопільський напрямок, татарський плов** (І. Ципердюк). Щодо лексико-семантичної будови носіїв валентності, то ніяких обмежень не простежено. Їхню роль можуть виконувати іменники – назви історичних подій (*війна, революція, повстання*), установ та організацій (*консульство, театр, земляцтво*), надбань духовної культури, видів мистецтва (*пісні, танці, фольклор,*

архітектура), страв і напоїв (вареники, плов, шурпа, шашлик) тощо.

3.2.8. $\tilde{N}\tilde{e}\tilde{i}\ \hat{a}\hat{i}\ \tilde{n}\tilde{i}\ \hat{i}\ \tilde{e}\acute{o}\div\acute{a}\acute{i}\ \acute{i}\ \grave{y}\ \grave{c}\ \tilde{n}\grave{a}\grave{i}\ \grave{a}\acute{i}\ \grave{o}\grave{e}\hat{e}\hat{i}\ -$ $\tilde{n}\hat{e}\acute{i}\ \grave{o}\grave{a}\hat{e}\tilde{n}\grave{e}\div\acute{i}\ \grave{e}\grave{i}\ \grave{e}\ \hat{a}^3\acute{a}\acute{i}\ \hat{i}\ \emptyset\acute{a}\acute{i}\ \acute{i}\ \grave{y}\grave{i}\ \grave{e}\ \hat{i}\ \grave{o}^3\acute{i}\ \hat{e}\hat{e}$

Словосполучення із представленим типом відношень репрезентує субмодель Sub + Adj (social-valuing). Особливу поведінку в них виявляють прикметники. Вони, як відомо, є тим шаром лексики, що служить для вираження оцінки. Ад'єктиви найбільш схильні до набуття оцінності через природу своєї категоріальної сутності – атрибутивності. Як уже зазначалося в першому розділі, відносні прикметники не можуть у цьому плані конкурувати з якісними, оскільки їхні оцінні можливості значно поступаються останнім. У розряді відносних ад'єктивів окрему групу становлять ті, що репрезентують значення соціальної оцінки й "перебувають у тісній семантичній і функційній взаємодії із суспільно-політичною лексикою" [114, с. 5]. Так, для прикметника *сільський* "поле діяльності оцінного компонента" [149, с. 92] виникає за умови реалізації значеннєвого відтінку "максимально віддалений від міського за своїми якісними характеристиками", а для ад'єктива *патріархальний* – відтінку "застарілий", "недостатньо модний", "недостатньо освічений". Оцінне значення зазвичай посилює й вияскравлює детермінований іменник. Найактивніше описувані ад'єктиви функціонують у публіцистичному стилі, зокрема в газетних текстах. Як справедливо зазначає А.О. Щипіцина, "до основної функції ад'єктива (вираження ознаки) приєднується функція оцінки цієї ознаки" [215, с. 93].

Соціально-оцінні ад'єктиви виражають загальне значення "такий, що чинить вплив на важливі суспільні процеси, діяльність якого відбивається на розвиткові соціума та його членів і ними оцінюється". Воно здебільшого реалізується самостійно. Діапазон прикметникових значень, характерних для соціально-оцінних ад'єктивів, можна диференціювати на дві групи: 1) "такий, що виражає ознаку стосовно понять соціально-політичної сфери спілкування", 2) "такий, що виражає ознаку стосовно понять соціально-моральної сфери спілкування" (пор.: [114]).

Серед детермінованих іменників, які формують ядро валентності субмоделі Sub + Adj (social-valuing), найвища функційна активність притаманна лексемам – найменуванням 1) конкретних осіб, людей за професією, родом діяльності, суспільно-політичними поглядами, типовими діями, вчинками, поведінкою (*артист, діяч, лідер, вождь, націоналіст, шовініст*), напр.: *народний артист* (І. Шаповал); *буржуазні націоналісти* (Р. Федорів); *совдепівський лідер* (І. Ципердюк); *бутафорська патріотка* (С. Єфремов); *лубковий персонаж* (І. Андрусак); *Галушка шароварно-малоросійський* (І. Андру-сяк); 2) узагальнених та абстрактних понять (*пережитки, старовина, диво, концепція, гіпотеза*), напр.: *буржуазні пережитки* (Р. Федорів); *загальнолюдське значення* (Ю. Щербак); *кухонна і богемна правда* (А. Дністровий); *туалетний гумор* (Д. Руда); *дружбонародівська концепція Хрущова* (В. Гриневич); *царемесіанські дивовижі* (І. Андрусак); 3) опредметнених дій, різноманітних заходів (*провокація, агітація, пропаганда, вибори, заворушення*), напр.: *радянська колективізація* (Країна, 14 січня 2011); *"антирелігійні", "антипасхальні" кампанії* (А. Морозова, Н. Полетун); *антиросійська агітація* (В. Мокляк); *старшобратські відносини* (День, 31 січня 2006); 4) суспільно-політичних, мистецьких понять (*путинізм, реакція, більшовизм, романтизм, авангардизм, радикалізм*), напр.: *реакційний марксизм* (Д. Якушев); *романтизм революційний та реакційний* (Г. Грабович); *вірші антирадянські* (Ю. Мушкетик); *махровий кучмізм* (Дзеркало тижня, 1 вересня 2007); *ксероксний концептуалізм* (А. Дністровий); *радянський ренесанс* (В. Расевич); *партійна оприччина* (Є. Сверстюк); 5) міфічних місцевостей, подій, станів, за якими в суспільній свідомості під впливом релігійних учень, вірувань закріпилися сталі асоціативні уявлення (*рай, пекло, едем, кола пекла, чистилище, нірвана*), напр.: *совіцький рай* (Р. Федорів); *більшовицький рай* (В. Шкляр); *соціалістичний рай* (Тиждень, 8-14 квітня 2011); *партійне чистилище* (В. Яворівський); *національне пекло* (брати Капранови); 6) країн, держав, регіонів, населених пунктів (*Україна, Європа, Москва, Лемберг*), напр.: *Україна Радянська* (Р. Федорів); *Україна буржуазна, Україна пролетарська* (Ю. Лавріненко); *нацистська Німеччина* (В. Мотиль); *революційний Київ* (Тиждень, 3-14 квітня 2011).

3.2.9. Ñëî âî ñîî î ëó÷áí í ü ç î çí à÷àëüí î -ñóá°èòí èì è ñàì àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èì è â³áí î øáí í üì è

Між компонентами словосполучень, утворених на базі субмоделі Sub + Adj (possess), виникають атрибутивні відношення з відтінком належності конкретному суб'єктові. Роль головного компонента виконують субстантиви різних груп. Валентний центр утворюють 1) іменники-соматизми, напр.: *Євгенієве лице* (І. Франко); *Мацюпінський кендюх і вузол кишок* (Р. Федорів); *Христина шия, Дармограїшина шкура* (Є. Гуцало); субстантиви – найменування 2) людей узагалі, людей за професією і родом діяльності, зв'язками спорідненості і свояцтва, професійною ієрархією і статусом тощо (*кум, сват, чоловік, дочка, свекор*), напр.: *Лейбин свояк* (І. Франко); *Пріамове дитячко* (І. Котляревський); *Іванів брат* (І. Нечуй-Левицький); *головишина дочка, Христине дитя, Христині женихи* (Є. Гуцало); 3) конкретних об'єктів власності, які можуть належати лише людині як суб'єктові власності, а також об'єктів, інтелектуальних надбань, створених людиною внаслідок фізичної чи розумової праці, напр.: *Ількова хата* (І. Франко); *бабусині кільчики з опалами* (Г. Вдовиченко); *Тиндиччин півень, Одарчина телечка, Дармограїшин собацюра* (Є. Гуцало); *Шіллерова перлина* (О. Ізарський); *Стефаникова колія* (Р. Федорів); *Марксове твердження* (О. Лисенко); *Рубльовська "трійця", Федорівські видання* (Д. Степовик); 4) процесів і станів як наслідків активності внутрішніх органів та їхніх елементів, а також психічної, емоційної й розумової діяльності людини (*голос, зітхання, серцебиття, плач, роздуми, любов, ненависть, недбальство, новаторство* тощо), напр.: *Регінин сміх* (І. Франко); *Нимидорина душа; Нимидорин голос* (І. Нечуй-Левицький); 5) основних психологічних понять (*характер, темперамент, пам'ять, воля, увага* тощо), напр.: *Маланчин характер; Оленине героїство* (Р. Федорів); *Мартошине горе, Одарчина свідомість* (Є. Гуцало); 6) узагальнених понять, тривалих результативних, незавершених, одноразових дій, наслідків дій, станів (*існування, читання, біганина, писанина, інструктаж* тощо), напр.: *Юдина зрада* (Р. Федорів); *Хомина робота, Христина порада, Мартошина позичка* (Є. Гуцало); 7) витворів мистецтва, зокрема живописних, скульптурних чи

фотографічних зображень людини (*бюст, погруддя, портрет, фотокартка, фотографія*), напр.: *Гайдашів портрет* (Р. Федорів); *Шевченків портрет* (М. Косьміна); 8) основних моментів, періодів у житті людини (*народження, смерть, загибель, самогубство, хрестини, весілля, заміжжя, дитинство, юність, зрілість, старість*), напр.: *Романова загибель, Іринина смерть; Данилкове дитинство* (Ю. Яновський). До ядерних носіїв валентності словосполучень із означально-суб'єктними семантико-синтаксичними відношеннями належать також субстантиви зі значенням партитивності (*половина, частина, частка (чого-небудь)*), напр.: *зятева половина, тещина частка* (І. Нечуй-Левицький) (*мовиться про половину і частину поля*); *Терентієва половина* (Б. Харчук) (*ідеться про половину хати*).

Іноді присвійні прикметники, сполучаючись з іменниками, набувають не стільки посесивного, скільки посесивно-відносного значення, уточненню якого сприяє семантична специфіка опорного субстантива або ширший за словосполучення контекст, напр.: *Перед їхніми очима повстав живий образ татової могили* (О. Ізарський) – *могила, у якій поховано тата*. Пор.: *Батькова лікарня відкриється через півроку* – *лікарня, що належить батькові; Ніколи було й думати* – *цвинтарем пройти до каплиці й до кладки через яр, до батькової лікареньки* (О. Ізарський) — *лікарня, у якій колись лікувався батько*. Або: *Прийшли в степи до Сюрлій люди маминого племені* (*плем'я, до якого належала також і мама*); *Маленька Рада прибула до материного Києва* (*Київ, у якому народилася мати*) (В. Чемерис).

Присвійні ад'єктиви, що постали на базі іменників – власних назв, мають здатність сполучатися із субстантивами різноманітної семантики, переживаючи семну еволюцію від "первинно властивий конкретній особі" до "властивий будь-якій особі", напр.: *гумор у неї був також гоголівський* (О. Забужко); *гномик зі сковородинівською зачіскою-мискою* (О. Ізарський); *донкіхотське стремління творити добро* (Р. Федорів); *волосся над моїм сократівським чолом* (Є. Гуцало). Словосполучення з цими детермінувальними компонентами досить часто номінують сталі, зафіксовані, утрадиційнені уявлення про щось, напр.: *Сервантесові вороги* – *уявні вороги*; *Аврамова сім'я* – *люди, що вірують у християнського Бога, перебувають під його благословенням*. Прикметники, утворені від іменників – власних

назв відомих людей, поєднуються із субстантивами – найменуваннями загальночасових відрізків на взірць *epoca, era, period, часи*, коли йдеться про особистість, яка здійснила значний (позитивний або негативний) вплив на існування та розвиток, зокрема культурний, усього суспільства або окремих його сфер, напр.: *Люди, які вшановують Сталіна, вшановують втрачену імперію і не пам'ятають страждань сталінської епохи* (Новини тижня, 11 липня 2012); *Вікторіанська епоха характеризується особливим світоглядом, особливим мисленням* (Д. Карачова); *Мазепинська доба залишила нам цілу низку монументальних прекрасних храмових будівель, які, можна сказати, змінили архітектурне обличчя України* (владика Федір); *У брежнєвський період інтенсивно відбувався процес злиття функцій партійного і державного апарату, підміни держави та її органів партією* (В. Мирончук).

Компонентами словосполучення аналізованої субмоделі валентності регулярно фіксуються також субстантиви із загальнопросторовою семантикою (*край, краї, місця*). Лексичний склад залежних компонентів репрезентують прикметники, утворені від субстантивів – найменувань видатних осіб, народження, проживання, діяльність яких була чи є тісно пов'язаною з певною місцевістю, регіоном, напр.: *листи десь із країв Шевченківських* (О. Гончар); *у шістдесят четвертому, напровесні я їздив по Шевченківських місцях* (Р. Федорів).

Важливо додати, що ці конструкції надзвичайно активно побутують у політичній символіці, оскільки несуть у собі, крім посесивного, ще й виразне оцінне значення. Це так звані "символи місця і часу" [121, с. 171], за допомогою яких здійснюється інформаційний вплив на читача або слухача. Значення однієї й тієї самої синтаксичної одиниці можуть бути полярними залежно від контексту й мети впливу. Пор.: *Посилення кріпосницького гніту й самодержавства – такий вердикт виніс петровській епосі О.М.Радищев* (В. Андрущенко). – *В поглядах В.Н.Татищева наявний діловий характер Петровської епохи, а саме – ідеї практицизму і раціоналізму* (Т. Гуменникова).

Присвійні прикметники регулярно сполучаються з абстрактними іменниками, що позначають якості, властивості, узагальнені поняття (*режим, веремія, модель, беззаконня*), напр.:

брежнєвсько-сусловська камарилья (О. Гончар); *хрущовська лібералізація* (В. Овсієнко); *хрущовська грошова реформа* (Країна, 30 грудня 2010); *кучмівська модель* (Л. Радзіховський); *Сталінський драконівський закон* (О. Лисенко).

Нерідко в обстеженому матеріалі трапляються словосполучення, у яких роль поширювачів при субстантивах *орда, військо, війська, сотня, люди* виконують присвійні прикметники, утворені від імен конкретних осіб, що були головнокомандувачами тих або тих військових об'єднань, напр.: *Гітлерівські орди* (Р. Федорів); *Філоненків люд* (*козацький загін Філоненка, що брав участь у повстанні Якова Острянина*) (В. Мокляк); *петлюрівський загін* (Ю. Дмитренко-Думич); *петлюрівська шайка* (В. Шкляр).

У художній і конфесійній літературі активно функціують словосполучення, у яких основним носієм валентності є субстантиви – назви релігійно-міфічних осіб (*ангел*), релігійно-культових понять (*благословення, дух, душа, хрест, любов суд, тайнство*), споруд, приміщень (*обитель, храм*), осіб за спорідненістю, свояцтвом, родом діяльності (*син, наречена, порок, пастир*), а валентним партнером – ад'єктиви, утворені від найменувань релігійно-міфічних осіб *Бог, Христос, диявол*, напр.: *Божа обитель, Божа кара* (Р. Федорів); *слово Боже, Божий Син* (І. Ципердюк); *Божа та свята душа* (Є. Гуцало); *Божа допомога* (О. Грушевський); *Божа людина* (Петро Панч); *Божий промисел* (В. Шкляр).

Загальнопросторові субстантиви *береги, течія, русло й ін.* регулярно сполучаються із посесивними прикметниками, що постали на ґрунті лексем – найменувань водних об'єктів, напр.: *береги Дністрові* (Р. Федорів); *Дніпрові пороги* (О. Грушевський); *Дніпрове гирло* (Петро Панч). У словосполученнях цієї структури нівелюється локативне значення і закріплюється присвійне внаслідок дії специфічно посесивного словотворчого афікса -ов-, що надає іменникові персоніфікованого відтінку.

3.2.10. *Ñëî âî ñîî î ëó÷áí í ü ç î çí à÷àëüí î - óí î ä³áí ðáàëüí èì è ñàì àí òèèî -ñèí òàèñè÷í èì è â³áí î øáí í üì è*

Виокремлений тип семантико-синтаксичних відношень виражають словосполучення, в основі яких лежить субмодель Sub + Adj (func-qual). Трансформуючись до розряду функційно-якісних, відносні ад'єктиви потрапляють у сферу експресивного, образного переосмислення. Усі вони спеціалізуються на вираженні значення "схожий за якою-небудь диференційною ознакою з іншим предметом, об'єктом, явищем". Ідеться здебільшого про подібність ознаки за кольором, смаком, вагою, температурою – усім тим, що характерне для інших різноманітних предметів та явищ (*дерева́не обличчя, рубіновий захід, лянні локони, льодяні руки, медові уста*). Появі аналізованого значення сприяють суб'єктивні зв'язки, які встановлюються між предметами в момент формування функційно-якісної ознаки. Як зазначає Дамян Мітев, у таких конструкціях "імпліцитно актуалізуються певні співвідносні «ознакові» компоненти (іноді периферійні або потенційні) змістової структури цих слів" [122, с. 18].

Коло іменників, з якими аналізовані прикметники сполучаються, значно ширше порівняно з відносними ад'єктивами інших підгруп. Словосполучення, утворені на основі аналізованої субмоделі, фактично не лімітовані з боку означуваного компонента. Взаємодія його з означальним коституентом формує цілий спектр конкретніших значень, зокрема таких:

I. "Подібний до когось/ чогось за візуальною ознакою", напр.: *золотий пісок* (Г. Квітка-Основ'яненко); *золотий горицвіт* (Ю. Яновський); *остюки срібні* (В. Чемерис); *срібна риба* (Є. Гуцало); *срібний лис* (О. Лисенко); *мідна грива, полив'яний ніс* (Є. Гуцало); *золоте волосся* (Ю. Щербак); *волошкові її очі* (Р. Федорів); *золоті попи* (Ю. Яновський); *срібна роса* (Панас Мирний); *срібне світло* (І. Нечуй-Левицький); *золоті промені* (Г. Квітка-Основ'яненко); *золоте сяйво* (Є. Гуцало); *срібні зорі* (І. Нечуй-Левицький); *золота Віфлеємська зізда* (Р. Федорів); *срібний місяць* (Є. Гуцало); *золоті плантації* (О. Гончар); *свинцевий плин Богунки*

(Ю. Щербак); *олов'яний погляд* (В. Шкляр); *опаловий сад* (І. Маленький).

II. "Подібний до когось/ чогось за тактильною ознакою", напр.: *залізний кулак* (Ю. Яновський); *слава залізного кульгавця Тімура* (Р. Іваничук); *гранітний спокій, залізне правило* (Є. Гуцало); *золота коляда* (І. Римарук); *дерев'яний голос* (В. Савченко).

III. "Подібний до когось/ чогось за внутрішньою властивістю", напр.: *полинова посмішка* (Є. Гуцало); *солом'яна згода, золота звада* (Є. Гуцало); *кам'яне мовчання* (Р. Федорів).

IV. "Подібний до чогось за вартістю, цінністю", напр.: *брунька золота* (І. Андрусяк); *золоті руки* (Г. Тютюнник); *золота моя жінко* (А. Кичинський); *золоте надвечір'я* (І. Цюпа); *золота думка* (Є. Гуцало); *життя золоте* (І. Андрусяк); *золоте дитячко* (В. Шкляр).

Іноді відносні прикметники, що поза контекстом і в традиційному для них оточенні сприймаються як конституенти конкретної семантичної групи або підгрупи, набувають нових, майже оказіональних значень, народжених творчою фантазією конкретного автора, напр.: *Відкинутий стражденник сидів у буфеті...вже не вітійствував на всі боки, усім розповідаючи, особливо картопляним тіткам, про свої підводні і надводні одісеї* (О. Гончар); *За десять кавунних днів студент заробляв дві стипендії* (Країна, 27 серпня 2010); *Сьогодні я подарую свою "гірську" куртку хресному синові* (І. Ципердюк). У цих реченнях матеріально-речовинні прикметники *картопляні, кавунні* та локативний ад'єктив *гірська* вжиті відповідно в таких значеннях: "люди, що супроводжують велику партію мішків з картоплею під час її перевезення і транспортування", "дні завою та розвантажування барж із кавунами у великих містах", "куртка, призначена для носіння під час походів у гори". Досліджувані словосполучення є своєрідними особливими згорнутими конструкціями, у яких відбувається "спрощення, скорочення шляху думки й мовлення", що постає за рахунок "нейтралізації відстаней та відношень між поняттями, і як наслідок – синтаксичних відстаней та складних зв'язків" [20, с. 42]. Для згорнутих словосполучень характерна породжена шляхом вираження максимально можливого змісту мінімальними засобами компресія вихідної фрази. Розглядувані конструкції,

услід за В.Г. Гаком, можна аналізувати також із позиції семантичного неузгодження, оскільки детермінований і детермінувальний компоненти несумісні з точки зору реальних предметних зв'язків [42, с. 285]. Тут виразно заявляє про себе явище семантичної економії. Такі синтаксичні структури досить точно характеризує Л.П. Катлінська, називаючи їх "принципово нечастотними" [81, с. 102], тому що кожне з них має свою семантичну будову. Поява аналізованих синтаксичних утворень спричинена новими функційними й соціально-побутовими зв'язками речей, адже, як зауважує Н.Є. Сулименко, "в них [прикметниках] виразно простежено зв'язок із певними видами діяльності людини, які визначають їхню бажаність в тих або тих сферах уживання, видах дискурсу" [179, с. 77].

Словосполучення з відносними прикметниками завдяки їхній природі містять інформацію про різноманітні об'єкти довкілля. Вони вносять цю інформацію до ширшого від словосполучення контексту стисло, часто елімінуючи цілі висловлення. Унаслідок цього виникає максимально ущільнена фраза зі збереженим вихідним значенням, але збагачена новим змістом, тими асоціаціями, які передбачає текст. Адже, як наголошував свого часу В.В. Виноградов, "мова збагачується разом з розвитком ідей, одна й та сама зовнішня оболонка слова обростає пагонами нових значень та смислів" [29, с. 17].

Àèñí î âèè äî ðî çä³ëó 3

Іменник і прикметник протиставлені один одному як знак субстанції та знак якості. Ономазіологічна сутність ад'ктива – заманіфестування відокремлених від носія властивостей – програмує його реальний та потенціальний план змісту й регламентує синтагматичні можливості. Прикметник не може обійтися без іменника, позаяк він органічно пов'язаний з останнім. З семантичного погляду прикметник не є абсолютно самодостатнім, він зорієнтований на облігаторну пасивну валентність з іменником, оскільки вербалізована якість є невіддільною від її об'єкта-носія. На сполучувальні потенції синтаксичних конструкцій із відносним прикметником у ролі

залежного компонента впливають передусім асоціативно-дериваційні зв'язки з мотивувальним компонентом. Аналізовані ад'єктиви вступають у семантико-синтаксичні відношення лише з тими іменниками, які номінують реальні об'єктні сутності, що гіпотетично пов'язані з денотатами, названими вихідною основою. Значення й синтагматику відносного прикметника слід розглядати крізь призму семантичного ланцюга "мотивувальний іменник – відношення – похідний ад'єктив – означуваний іменник". Останній відіграє особливу роль, тому що він конкретизує план змісту ад'єктива як валентного партнера.

Утворення іменниково-прикметникових конструкцій із відносним ад'єктивом відбувається 1) за зразком до вже чинних і поширених у мові словосполучень та 2) шляхом виникнення в іменників раніше не властивих їм ознак. Відносні прикметники влучно і стисло характеризують нові суспільно резонансні й інші явища та реалії дійсності, часто заміщуючи собою цілі описові звороти й лаконічно передаючи зміст будь-якої ситуації як фрагмента об'єктивної дійсності.

На сучасному етапі розвитку мови спостережено цікаву тенденцію: під дією екстралінгвальних чинників значеннєва структура багатьох лексичних одиниць розширюється. Відносні ад'єктиви набувають нових якісно-оцінних значень через нашаровування на їхню первинну атрибутивну характеристику конкретизованого відтінку оцінності. До сфери активного вживання потрапляють лексеми, утворені від відносних прикметників за допомогою суто якісного суфікса -ість: унаслідок цього відбувається своєрідна стабілізація ознаки, її ідентифікування на тлі загальних і специфічних характеристик. Дія такої моделі спричиняє виникнення субстантивних лексичних одиниць, що позначають комплексну, багатогранну, містку властивість. Вони найчастіше постають на основі прикметників, які характеризують ознаку стосовно національно-географічної належності, різних явищ суспільно-політичної сфери й навіть конкретної чи узагальненої особи.

За характером реалізованої семантики іменникові словосполучення із відносним прикметником є багатозначними, оскільки вони виражають означальні відношення з цілим спектром семантичних відтінків. Кожен семантичний тип має свій набір конкретних репрезентантів у вигляді структурних

субмоделей, які входять до складу структурної моделі Sub + Adj (relat), а та – до валентної схеми Sub + Det: означально-просторові відношення реалізують слово-сполучення структурної субмоделі Sub + Adj (loc), означально-часові – Sub + Adj (temp), означально-квантитативні – Sub + Adj (quant) та Sub + Adj (ord), означально-об'єктні – Sub + Adj (general relat), означально-оцінні – Sub + Adj (social-valuing), означально-суб'єктні – Sub + Adj (possess), означально-уподібнювальні – Sub + Adj (func-qual). Відношення загальної належності репрезентують слово-сполучення субмоделі Sub + Adj (general person), Sub + Adj (general relat), Sub + Adj (substance), призначення – Sub + Adj (functional), функційної властивості – Sub + Adj (action). У присубстантивній позиції кожної субмоделі функціують відносні ад'єктиви однієї чи кількох лексико-семантичних груп та вичленовуваних у їхньому складі конкретних значеннєвих сегментів. Це залежить від характеру семантико-синтаксичних відношень. У словосполученнях з означально-просторовою детермінацією уживаються локативні прикметники, з означально-часовою – темпоральні, з означально-квантитативною – кількісні та порядкові, з означально-об'єктною – загальновідносні, з означально-оцінною – соціально-оцінні, з означально-суб'єктною – посесивні, з означально-уподібнювальною – функційно-якісні. Відношення загальної належності маркують ад'єктиви, які характеризують ознаку стосовно узагальненої особи або істоти, загальновідносні та матеріально-речовинні прикметники, відношення призначення – прикметники зі значенням функційних особливостей, відношення функційної властивості – ад'єктивні лексеми, що виражають ознаку предмета через дію, яку він виконує або яку можна виконати над ним. За кожною субмоделлю закріплено своє лексико-семантичне коло опорних іменників. Функційною активністю вирізняються субстантиви з матеріальним значенням: найменування будівель, споруд, засобів пересування, знарядь праці, предметів домашнього вжитку, одягу і взуття, речовин, продуктів харчування, елементів флори і фауни, явищ природи, гео- і гідрооб'єктів, просторів. Деяко обмеженими в плані сполучуваності є іменники на позначення якостей, властивостей, дій, станів, відрізків часу, понять духовної сфери, суспільно-політичного життя, мистецтва, а також назви людей за різними характеристиками.

Релевантність атрибутивної ознаки відносного прикметника суттєво впливає на характер семантико-синтаксичних відношень як в ад'єктивно-субстантивних, так і в субстантивно-ад'єктивних словосполученнях. Специфічні семантичні нюанси виникають унаслідок інтеграції значеннєвих відтінків, закладених у структурі відносного прикметника (посесивність, локативність, темпоральність, оцінність тощо). Домінантну позицію завжди займає атрибутивність.

Відносні прикметники за своєю природою є специфічними лексичними одиницями з невичерпним сполучувальним потенціалом, що виникає завдяки творчій уяві і фантазії мовця або його комунікативно-прагматичним потребам. Ад'єктиви, які поза контекстом сприймаються однозначно, у певному синтагматичному оточенні досить часто постають як нові поняття. Їхня еволюція різна: вони або залишаються в оказіональній сфері, або переходять до розряду загальноновживаних мовних одиниць.

Активне функціонування в сучасній українській мові субстантивно-ад'єктивних словосполучень з відносним прикметником яскраво віддзеркалює тенденцію до мовного лаконізму та мовної економії, а зростання семантичної місткості висловлення є прямо пропорційним до скорочення мовних засобів, раніше використовуваних для передачі того або того змісту.

АЕНІ І АЕЕ

Дослідження проблеми активної та пасивної валентності відносних прикметників дало підстави зробити такі теоретичні й практичні висновки:

За природою репрезентованої ознаки всі ад'єктиви української мови диференційовано на дві основні групи – якісні та відносні. На відміну від якісних прикметників, яким властиве пряме, безпосереднє вираження ознаки, що впливає з внутрішньої суті предмета, здатності носія постійно реалізувати ознаку-характеристику, відносні позначають ознаку-відношення, яким її носій пов'язується з іншими предметами, явищами, діями, ознаками. У природі відносних ад'єктивів іманентно закладений реальний об'єкт, що еволюціонує в ознаку за певних умов. Відносні прикметники надають предметній ознаці ад'єктивної категорійної форми. Однак вторинна семантична функція, переносне вживання за асоціацією, семантико-функційна транспозиція аналізованих лексем зумовлюють і водночас пояснюють процес наближення їх до якісних, переміщення зі сфери відносних до сфери функційно-якісних ад'єктивів.

В основі внутрішньосистемного поділу відносних прикметників покладено два вихідні принципи: категорійна належність мотивувальної лексичної одиниці та змістовий план ознаки, вираженої прикметником, з урахуванням типу відношень між означуваним та означальним компонентами. Відносні ад'єктиви вказують на відношення до особи, істоти, матеріалу, речовини, дії, часу, місця, числа, абстрактного поняття й чітко ранжуються на 1) власне-відносні, 2) присвійні, 3) порядкові, 4) функційно-якісні. Семантично розгалужену систему утворюють власне-відносні прикметники, адже реалії довкілля, які сфокусовані в основі їхнього плану змісту, віддзеркалюють найрізноманітніші відношення у семантичному ланцюзі "означуваний предмет – риса чи властивість, що формує поняття ознаки – означувальний предмет". Першу підгрупу формують

прикметники, зорієнтовані на вираження ознаки щодо матеріалу або речовини, з яких виготовлено предмет або які входять до його складу. До другої підгрупи належать ад'єктиви, що називають ознаку предмета стосовно його просторового розташування, місцезнаходження, топонімічної, екзотопонімічної, національно-географічної, адміністративно-територіальної належності, місця походження або першої появи. Третю підгрупу репрезентують прикметники, які характеризують предмет щодо його темпоральних властивостей: перебування в часі до або після певної події, часового проміжку, будь-якого окресленого чи не окресленого темпоральними рамками орієнтира. Четверта підгрупа сформована на базі ад'єктивів, що виражають ознаку предмета стосовно його розміру, об'єму, обсягу, ваги, віку, кількості. П'яту групу представляють прикметники, які характеризують предмет за його функційними особливостями чи призначенням. У складі шостої підгрупи виокремлено ад'єктиви зі значенням відношення до дії, яку виконує об'єкт, або до дії, яку можна виконати над ним. Конституенти сьомої підгрупи становлять найнеоднорідніший у плані семантики прошарок у системі відносних ад'єктивів, оскільки вони в найзагальніших рисах розкривають глибинні механізми взаємодії та взаємозв'язків між тими або тими предметами дійсності. Подальшу семантичну диференціацію здійснено внаслідок вияскравлення базисних ознак, які відображають зацікавленість людини в тих сутностях предмета, позначеного вихідним іменником, які є релевантними для нього. Восьма підгрупа обмежена лексичними одиницями, що називають ознаку стосовно узагальненої особи чи істоти із регулярним украленням семантичного відтінку "характерний для певної групи осіб, властивий цій групі". Дев'яту підгрупу утворили ад'єктивні одиниці із нехарактерним для відносних прикметників значенням соціальної оцінки, поява якого зумовлена інтралінгвальними (природа категорійного значення прикметника) й екстралінгвальними (вплив суспільних чинників на слововживання і словосприйняття носіїв мови) чинниками.

Проблема семантики відносних ад'єктивів доволі складна, оскільки поза контекстом ці лексеми позначають загальне відношення до реалії, номінованої мотивувальним словом. Уточнення відношення відбувається лише в контексті. Проте

навіть поза ним досить однозначно сприймаються присвійні та порядкові ад'єктиви – органічні компоненти розряду відносних прикметників. У природі присвійного ад'єктива закладено посесивне значення – вказівку на ознаку за належністю і прозорий натяк на власника або автора, що також є своєрідним маркером відносності в широкому розумінні. Порядкові ж прикметники хоча й не експлікують якість предмета, однак називають відношення до числа й позначають ознаку за порядком розташування предметів при лічбі. Аналізовані лексичні одиниці варто розглядати в межах відносних передусім з огляду на притаманні їм типово прикметникові риси: словотвірні форми, числову й відмінкову парадигми, синтаксичні функції.

Особливе місце в ад'єктивній системі посідають функційно-якісні прикметники, які поряд із власне-відносними, присвійними та порядковими утворюють сферу відносних. Актуалізація якісних сем у значеннєвому обсязі відносних прикметників у певному контекстуальному оточенні не спричиняє їхнього переходу до групи якісних, позаяк план змісту не нівелюється повністю, а лише еволюціонує: ознака втрачає властиву відносним ад'єктивам ідентифікувальну функцію й набуває нової – характеризувальної, що є пріоритетною для якісних прикметників. Відтінок якості може розвиватися в самостійне метафоричне значення. За лексемами, які оточують десемантизований функційно-якісний прикметник, закріплено смислорозрізнявальні функції, що сприяють уточненню ад'єктивного значення.

Запропонована в монографії класифікація не є абсолютно вичерпною, оскільки повністю не відображає складної й розгалуженої системи відношень, які існують усередині аналізованого розряду прикметників. Проте маємо підстави твердити, що вона достатньою мірою розкриває синтагматичні потенції відносних ад'єктивів.

Будь-яка повнозначна частина мови наділена валентним ресурсом, тобто здатністю одних лексем вступати в семантичні зв'язки, оформлені за законами граматики, з іншими лексичними одиницями залежно від конкретних мовленнєвих та мовних умов. Кожній лексемі, і відносним ад'єктивам також, притаманна сукупність сполучувальних можливостей, детермінованих їхньою значеннєвою структурою.

У системі словосполучень української мови особливе місце посідають прикметникові конструкції. Якісні прикметники становлять ядро активної ад'єктивної валентності, відносні формують її крайню периферію, вони лише зрідка відкривають при собі вільні для заповнення іменниками (словоформами чи прийменниково-відмінковими формами) або прислівниками синтаксичні позиції. Валентна пасивність останніх зумовлена їхньою автосемантичністю, здатністю самотійно, повноцінно репрезентувати свій план змісту.

Ад'єктивні словосполучення з відносним прикметником у ролі опорного компонента об'єднують у своєму складі такі моделі валентності: Adj (relat) + Sub (x), Adj (relat) + Prep + Sub(x), Adj (relat) + Adv. Кожній із них властиві конкретні реалізації, лімітоване або не лімітоване лексико-семантичне наповнення з боку головного та залежного компонента, унаслідок взаємодії яких формується той або той тип семантико-синтаксичних відношень. Базою для творення ад'єктивних конструкцій є різноманітні лексико-семантичні групи прикметників.

Прикметникові словосполучення поліфункційні за характером реалізованої семантики. Вони виражають означальні, означально-об'єктні та означально-обставинні відношення. Їхня специфіка полягає в накладанні на основний план змісту додаткових значень, оскільки атрибутивна семантика є ядерною, визначальною для ад'єктива. Вона його ономасіологічна сутність. Означальні та означально-просторові відношення поділено на окремі значеннєві підтипи. Означально-об'єктні монолітні за змістом, для них характерною є індиферентність стосовно набуття додаткових семантичних відтінків. Діапазон означальних відношень репрезентований власне-означальними, означально-обмежувальними, означально-кількісними, означально-видільними, означально-посесивними, означальними відповідності/невідповідності. Означально-обставинні диференційовано на означально-часові, означально-просторові, означально-причиново-наслідкові та означальні відношення умови.

В основі ад'єктивних словосполучень з означально-локативним значенням лежать такі субмоделі: Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen) + Prep ДО + Sub (gen),

Adj (relat) + Prep БІЛЯ / ПОБІЛЯ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep КОЛО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep СЕРЕД + Sub (gen), Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst), Adj (relat) + Prep НАД / НАДІ / НАДО + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ПІД / ПІДІ / ПІДО + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ПОЗА + Sub (inst), Adj (relat) + Prep МІЖ / ПОМІЖ + Sub (inst), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc), Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc), Adj (relat) + Prep НА + Sub (loc), Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc), а також Adj + Adv (loc). Опорними компонентами в них є різні за значенням прикметники. Центральне місце посідають матеріально-речовинні, локативні, порядкові, функційно-якісні ад'єктиви, а також ті, що виникли на ґрунті іменників – найменувань осіб за різними ономасіологічними характеристиками (посадою, титулом, родом діяльності, соціальним статусом, належністю до певної народності й т. ін.). Приад'єктивну позицію заповнюють 1) субстантиви, що називають обмежені певними рамками й необмежені простори, природні об'єкти, підприємства, установи, конкретні предмети, та 2) прислівники, які вказують на місце реалізації ознаки в локумі. Розглядувані словосполучення утворюють варіативні форми Adj (relat) + Prep БІЛЯ / ПОБІЛЯ + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep КОЛО + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc) (кам'яний біля гори – кам'яний коло гори – кам'яний при горі), Adj (relat) + Prep МІЖ / ПОМІЖ + Sub (inst) – Adj (relat) + Prep МІЖ / ПОМІЖ + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep СЕРЕД + Sub (gen) (грозовий поміж хмарами – грозовий поміж хмар – грозовий серед хмар).

Словосполучення, у яких приад'єктивний член указує на обмежене або необмежене поширення ознаки в часі, виструктуровані за зразком таких субмоделей: Adj (relat) + Sub (gen), Adj (relat) + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (gen), Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПІСЛЯ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПІД ЧАС + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ВПРОДОВЖ / УПРОДОВЖ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПРОТЯГОМ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (acc), Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ПЕРЕД / ПЕРЕДІ / ПЕРЕДО + Sub (inst), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc), Adj (relat) +

Prep НА + Sub (loc), Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc), а також Adj + Adv (temp). Семантика граматично панівних компонентів різнопланова: їхню функцію найчастіше виконують просторові, відетнонімні, соціально-оцінні, функційно-якісні прикметники, а також ті, які виражають ознаку стосовно узагальненої особи з відтінком посесивності. Лексико-семантичне коло залежних компонентів сформоване здебільшого на базі іменників часової семантики з розгалуженим діапазоном значеннєвих відтінків. Рідше приад'єктивну позицію заповнюють субстантиви з подієвим значенням. Регулярно в ролі залежного компонента фіксуються адвербіальні лексеми з широким спектром нюансів темпоральної семантики. Варіативні відношення в розглядуваних словосполученнях представлені такими субмоделями: Adj (relat) + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc) (прифронтвий того року – прифронтвий у той рік), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen) (уніатський від 1596 року – уніатський з 1596 року), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep ПІД ЧАС + Sub (gen) (за окупації куркульський – під час окупації куркульський), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc) – Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc) (у той час радянський – на той час радянський).

Прикметникові словосполучення, компоненти яких пов'язані між собою означально-причиново-наслідковими відношеннями, утворюють такі субмоделі: Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + Sub (gen) та Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep З ПРИЧИНИ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ЗАВДЯКИ + Sub (dat), Adj (relat) + Prep ЧЕРЕЗ + Sub (acc). До типових опорних компонентів слід віднести насамперед функційно-якісні прикметники, головно лексеми зі значеннями "тактильна ознака", "візуальна ознака", "ознака, що сприймається за аналогією до іншої ознаки", а також соціально-оцінні та загальновідносні ад'єктивні одиниці. Функцію поширювачів, які вказують на внутрішню причину виникнення ознаки, виконують субстантиви – найменування почуттів, психо-фізичних, фізіологічних станів людини, властивих їй процесів і дій. Лексико-семантичними маркерами зовнішньої причини є іменники на позначення явищ природи та її станів, природних об'єктів, не пов'язаних із діяльністю людини. Варіативний ряд утворюють словосполучення Adj (relat) + Prep ВІД / ОД +

Sub (gen) – Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep ЧЕРЕЗ + Sub (acc) (буряковий від злості – буряковий зі злості – буряковий через злість).

Синтаксичні конструкції, у яких приад'єктивний член указує на умову, за якої реалізується названа ад'єктивом ознака, представлені такими субмоделями: Adj (relat) + Prep ЗА УМОВИ / ЗА УМОВ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПРИ УМОВІ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ПРИ + Sub (loc). Типовими репрезентантами залежної позиції є абстрактні іменники на позначення дій і процесів, якостей людини, політичних режимів, суспільно-економічних формацій. Непродуктивний тип становлять конструкції із залежними іменниками – назвами натурфактів. Валентне ядро на рівні головних компонентів формують загальновідносні (зі значенням "пов'язаний із політичним режимом, течією, напрямом, суспільно-економічною формацією, бізнес-діяльністю"), соціально-оцінні, кількісні, функційно-якісні ад'єктиви та видільний прикметник *смертельний*. Варіативний ряд утворюють конструкції Adj (relat) + Prep ЗА УМОВИ / ЗА УМОВ + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep ПРИ УМОВІ + Sub (gen) (*патріотичний за умови підтримки – патріотичний при умови підтримки*).

Досить поширеними є словосполучення з означально-об'єктивними відношеннями. Вони реалізуються у вигляді таких конкретних репрезентантів: Adj (relat) + Prep ПІСЛЯ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep БЕЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ЩОДО / ВІДНОСНО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen), Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep СЕРЕД + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ДЛЯ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc), Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (inst), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc). Семантичне ядро опорних компонентів структурують порядкові, загальновідносні, квантитативні, функційно-якісні прикметники, а також ті, які характеризують ознаку стосовно узагальненої особи або істоти. Приад'єктивну позицію обіймають іменники – найменування людей за різними ознаками, дій, процесів, речовин, абстрактних понять, країн та адміністративно-територіальних одиниць, конкретних предметів. В окремий тип вичленовано конструкції із залежними прийменниково-субстантивними формами *на вигляд, на смак, на обличчя, з виду, з вигляду, з обличчя, з лиця, з/із себе,*

з/ із вдачі, з тіла. Для словосполучень з об'єктно-означальним типом детермінації характерний такий варіативний ряд Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen) – Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc) (малиновий з виду – малиновий на вид).

Основними репрезентантами притаманних для ад'єктивних конструкцій власне-означальних відношень є субмоделі Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ПІД / ПІДІ / ПІДО + Sub (acc), Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (inst), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc), а також Adj + Adv (qual). Реалізація цих відношень пов'язана передусім із матеріально-речовинними прикметниками. Приад'єктивну позицію регулярно обіймають субстантиви – найменування геометричних фігур, орнаментів, візерунків, оздоблювальних матеріалів, елементів декору, прикрас. Семантична структура детермінованих членів значно розширюється, коли функцію детермінувального виконують якісно-означальні прислівники, які у складі словосполучень перебувають на правах факультативних або облігаторних конститuentів. Як обов'язковий компонент якісно-означальний прислівник здійснює посутній вплив на формування плану змісту самого прикметника й ад'єктивно-адвербіальної конструкції загалом. Словосполучення з атрибутивними відношеннями утворюють такі валентні варіативні ряди: Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc) – Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc) (полив'яний у квітки – полив'яний у квітках), Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (inst) – Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc) (оксамитовий зі смужками – оксамитовий у смужках).

Означально-квантитативні відношення передають малопродуктивні в сучасній українській мові словосполучення, в основі яких лежать субмоделі Adj (relat) + [Adj] + Sub (inst), Adj (relat) + Prep БЕЗ + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ДО + [Adj] + Sub (gen), Adj (relat) + Prep ВІД / ОД + [Adj, Num] + Sub (gen) + Prep ДО + [Adj, Num] + Sub (gen), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (acc), Adj (relat) + Prep НА + [Num] + Sub (acc), Adj (relat) + Prep ЧЕРЕЗ + Sub (acc), Adj (relat) + Prep В / У + [Adj] + Sub (loc). Специфічною рисою цих синтаксичних конструкцій є лімітативність із боку приад'єктивного поширювача, роль якого можуть виконують прийменниково-іменикові форми *в міру/не в міру, на диво, на рідкість, через край, через міру, через силу, без*

кінця, без краю, без перебільшення, без міри, до певної міри, до якоїсь міри, до такої міри, до краю, до болю, до чорта, до дна, до неймовірності, до неможливого, якоюсь мірою, певною мірою, певним чином, меншою мірою, найменшою мірою, однаковою мірою, вищою мірою, великою мірою, значною мірою, найбільшою мірою та ін. Осібне місце відведено субмоделі Adj (relat) + Prep НА + Sub (acc), оскільки її репрезентантами на рівні приад'єктивної позиції можуть бути числівники та іменниково-числівникові структури. У межах конструкцій з означально-квантитативною детермінацією варіативні відношення встановлюються між такими формами: Adj (relat) + Prep ДО + Sub (gen) – Adj (relat) + Sub (inst) – Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc) (до певної міри патріархальний – певною мірою патріархальний – у певній мірі патріархальний).

Означально-кількісні відношення реалізують також словосполучення субмоделі Adj + Adv (quant). Незважаючи на те, що градація ознаки для відносних прикметників не характерна, ступінь уживаності аналізованих синтаксичних структур відносно високий. Причина цього полягає в процесі оякіснення, яке переживають прикметники як носії валентності й утворювані за їхньою участю структури загалом.

Означально-видільне значення маніфестують конструкції субмоделі Adj (relat) + Prep З / ЗІ / ІЗ + Sub (gen). Роль носія валентності в них найчастіше закріплена за порядковими ад'єктивами, а валентного партнера – за прономінативними іменниками. Вони субституують собою об'єкт, про який мовилося раніше або йтиметься далі.

Означальні відношення належності передають словосполучення субмоделі Adj (relat) + Prep В / У + Sub (gen). При опорному компоненті порядковому прикметникові в таких словосполученнях регулярно функціують субстантиви зі значенням "особа".

Особливу підгрупу в системі означальних конструкцій становлять словосполучення з означально-обмежувальним відтінком, сформовані на базі субмоделей Adj (relat) + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst), Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc). Типовими заповнювачами приад'єктивної позиції є відмінкові та прийменниково-відмінкові форми іменників: *формою, змістом, суттю, сутністю,*

природою, функцією, ідеєю, волею, душею, духом, серцем, тілом, походженням, родом, за суттю, за ознакою, за значенням, за структурою, за показником, за природою, за величиною, за кількістю, за розміром, за походженням, по вірі, по духу, по мові, по напряму, по суті, в основі, у сенсі, у суті, у смислі, у значенні, у розумінні, у формі та ін. Їх детермінують семантично неоднорідні компоненти, з-поміж яких переважають локативні, загальновідносні (домінують лексеми зі значенням "пов'язаний із науковою сферою, певною галуззю знань, мистецьким напрямом або течією") та соціально-оцінні ад'єктиви. Варіативний ряд утворюють конструкції Adj (relat) + Sub (inst) – Adj (relat) + Prep ЗА + Sub (inst) – Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc) (національний формою – національний за формою – національний по формі), Adj (relat) + Prep В / У + Sub (loc) – Adj (relat) + Prep ПО + Sub (loc) (язичницький у суті – язичницький по суті).

Означальні семантико-синтаксичні відношення відповідності/ невідповідності передають конструкції субмоделі Adj (relat) + Prep ДЛЯ + Sub (gen). Лексико-семантичний склад залежних компонентів обмежений субстантивами – найменуваннями людей. Опорні компоненти представлені соціально-оцінними, функційно-якісними, відтопонімними прикметниками.

Оскільки прикметник співвідноситься з денотатом лише через означуваний ним іменник, він завжди семантично пов'язаний з останнім. Цей зв'язок реалізується двома способами: ад'єктив функціонує як означення при іменникові, утворюючи атрибутивну конструкцію, або як предикат чи його частина, поєднуючись з іменником через дієслово-зв'язку. Субстантиви, які інтенційно зорієнтовані на сполучуваність із відносними прикметником, об'єднані семами "людина" (іменники-антропоніми), "природа" (іменники-натурфакти), "культура" (іменники-артефакти, іменники-ментефакти), "всесвіт" (іменники-астроніми).

У конструкціях з означально-локативною детермінацією, утворених за взірцем субмоделі Sub + Adj (loc), не спостережено лексико-семантичних обмежень із боку детермінованого компонента. Це зумовлене тим, що існування будь-якого об'єкта реальної дійсності пов'язане з певними просторовими координатами, розташуванням або перебуванням у конкретному

обмеженому чи необмеженому локумі. Роль детермінувальних членів виконують локативні ад'єктиви.

Із семантичного погляду опорні компоненти в словосполученнях структурної субмоделі Sub + Adj (temp) неоднорідні, що засвідчує універсальність категорії часу, екстрапольованість її на все, що стосується живої або неживої природи: матеріальних предметів, явищ, опредметнених дій та процесів, станів, осіб, істот тощо. Функція присубстантивного поширювача закріплена за темпоральними прикметниками.

Означально-квантитативні відношення експлікують синтаксичні конструкції двох субмоделей: Sub + Adj (quant) та Sub + Adj (ord). Лексико-семантичний центр головних компонентів формують іменники на позначення об'єктів, які можуть зазнавати кількісного виміру, а також ті, що мають конкретні параметричні характеристики: розмір, довжину, ширину, висоту, вагу, об'єм, обсяг тощо. Залежні компоненти представлені порядковими прикметниками й тими, які виражають ознаку предмета за певною кількісною характеристикою.

Означальні семантико-синтаксичні відношення загальної належності репрезентують словосполучення трьох структурних субмоделей: Sub + Adj (general person), Sub + Adj (general relat), Sub + Adj (substance). Лексико-семантичне коло опорних членів формують іменники – найменування матеріальних предметів, речовин, почуттів і психічних станів, фізичних станів, дій і процесів, властивостей та ознак, обмежених і необмежених просторів. До типових заповнювачів присубстантивної позиції належать загальновідносні та матеріально-речовинні прикметники, а також ті, які характеризують ознаку стосовно узагальненої особи або істоти.

Означальні семантико-синтаксичні відношення призначення послідовно передають конструкції Sub + Adj (functional) із відносними прикметниками, утвореними від дієслів та субстантивів подієвої семантики. Цей факт зумовлює характер іменників – носіїв валентності, для яких інтегровальними є семи "інструмент дії", "місце дії".

Лексико-семантичну вибірковість на рівні опорного компонента простежено в синтаксичних конструкціях субмоделі Sub + Adj (action) із семантико-синтаксичними відношеннями функційної властивості. Його роль відведена іменникам –

найменуванням неживих предметів, які виконують певну дію, рідше істот спроможних чинити ту або ту дію.

Субстантивні словосполучення з означально-об'єктними відношеннями субмоделі Sub + Adj (general relat) є найстрокатішими у плані реалізованих значень, лексико-семантичного складу детермінованого та детермінувального компонентів. Це пояснюється самою їхньою природою, зокрема загальним значенням "той, що має якість відношення до відповідної реалії", яке уточнюється й набуває специфічних якостей, потрапляючи в те або те контекстуальне оточення.

У конструкціях Sub + Adj (possess) з означально-суб'єктною детермінацією типовим заповнювачем присубстантивної позиції є посесивні прикметники, утворені від іменників зі значеннями "реальна особа", "персоніфікована особа" та "персоніфікована істота". Будівельним матеріалом для аналізованих словосполучень слугують опорні компоненти, що номінують різноманітні предмети володіння, істот, часові та просторові поняття.

У субстантивно-ад'єктивних словосполученнях, утворених за участю субмоделі Sub + Adj (social-valuing), компоненти яких пов'язані між собою відношеннями оцінки, функцію опорних членів виконують субстантиви на позначення понять суспільно-політичного життя, мистецтва, а також абстрактних понять, опредметнених дій та різноманітних заходів, країн і місцевостей, зрідка людей за спорідненістю і свояцтвом, місцем проживання, національною належністю, виробничими взаєминами, професійними якостями й іншими ономасіологічними характеристиками. До типових репрезентантів залежної позиції слід віднести соціально-оцінні прикметники.

У структурі моделі Sub + Adj (relat) особливе місце відведено конструкціям з означально-уподібнювальною семантикою, оскільки вони на тлі інших словосполучень вирізняються значенневою поліфункційністю детермінованого конститuenta. Відсутність принципу лексичної вибіркості пояснюється тим, що кожен предмет об'єктивної дійсності наділений такими властивостями, які притаманні іншим предметам, отже, він може порівнюватися з ними й зазнавати метафоричного переосмислення. Нове переносне значення прикметника встановлюється лише в контексті й маркується

іменником, з яким він сполучається. Реалізація означально-уподібнювальних відношень пов'язана з функційно-якісними прикметниками різної семантичної природи в ролі детермінувального конститuenta.

Загальний висновок про семантичну структуру центральних компонентів іменниково-прикметникових конструкцій моделі Sub + Adj (relat) полягає в тому, що в них субстантивну позицію найчастіше заповнюють іменники зі значенням реальної предметності. З-поміж валентних партнерів домінують власне-відносні ад'єктиви, які репрезентують ознаки стосовно матеріалу та речовини, кількісних, локативних і темпоральних характеристик, функційного призначення, належності комусь або чомусь. Носії валентності із семантикою фіктивної предметності найактивніше вступають у семантико-синтаксичні зв'язки з темпоральними, локативними, соціально-оцінними та присвійними прикметниками.

На основі результатів проведеного дослідження зроблено висновок про те, що відносні ад'єктиви значно поступаються якісним у плані валентності. Залежні позиції при відносних прикметниках заповнюють факультативні компоненти. Вони вносять у значеннєву структуру конструкцій додаткову інформацію, оскільки лише доповнюють і конкретизують реалізовану граматично панівним компонентом ознаку. Твердження про те, що відносні ад'єктиви є авалентними, суперечить конкретним фактам мови. Великий за обсягом обстежений матеріал дає право констатувати, що найширшими сполучувальними можливостями наділені ад'єктиви, які характеризують предмет стосовно національно-географічної, крайової, регіональної, адміністративно-територіальної належності, загальновідносні прикметники зі значенням "пов'язаний із духовними практиками, релігіями, соціальними явищами, тенденціями, суспільними ідеологіями та соціальними інститутами, науковою сферою, мистецькими течіями й напрямками", матеріально-речовинні, соціально-оцінні, функційно-якісні та порядкові.

Запропонований у монографії аналіз синтагматичних властивостей відносних прикметників як детермінованих конститuentів не претендує на універсальність. Докладне обстеження нового різножанрового матеріалу може внести деякі

корективи в типологію структурних субмоделей, що входять до структурних моделей, які є конкретними репрезентантами структурної схеми Adj (relat) + Det. Важливо наголосити й на іншому: активна валентність відносних прикметників – явище унікальне. Вона досить стійко зберігає свою індивідуальну сутність і в кожному конкретному випадкові вживання вимагає суттєвого коментування на рівні типового плану змісту, його значеннєвих модифікацій і лексико-семантичної наповнюваності з боку детермінованого та детермінувального компонентів.

Ńİ ÈÑÎ Ê ÂÈÊÎ ÐÈÑÒÀÍ Î - È²ÒÃÐÀÒÓÐÈ

1. Адмони В. Г. Основы теории грамматики / В. Г. Адмони. – М. ; Л. : Наука, 1964. – 105с.
2. Айдынов И. М. Синтаксическая сочетаемость имен прилагательных в современном русском языке (семантическая избирательность имен прилагательных) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / И. М. Айдынов. – Баку, 1969. – 14 с.
3. Александрова Т. Н. Семантические особенности отсубстантивных прилагательных в русском языке и английском языках: структурный и когнитивный аспекты исследования / Т. Н. Александрова // Вестник Тверского гос. пед. ун-та. – Томск, 2006.– Вып. 5 (56). – с. 59–65. – (Гуманитарные науки. Филология).
4. Алымов В. В. Формирование имени прилагательного как части речи в русском языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / В. В. Алымов. – Ростов, 1976. – 26 с.
5. Анисова А. А. Типы словосочетаний в дискурсе Андрея Платонова: семантико-синтаксический аспект / Анна Александровна Анисова // Вестник Пермского университета. – Пермь, 2009. – Вып.1. – с.43–50.
6. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 366 с.
7. Арбатская Е. Д. О лексико-семантических классах имен прилагательных русского языка / Е. Д. Арбатская, Е. И. Арбатский // Вопросы языкознания. – 1983. – № 11. – С. 52–64.
8. Арбатская Е. Д. Функциональные прилагательные в русском языке / Е. Д. Арбатская // Русский язык в национальных школах. – 1983. – № 5. – С. 12–15.

9. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособие / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 342 с.
10. Архангельская Т. Развитие лексико-грамматических свойств качественности у относительных прилагательных в современном русском языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Т. Архангельская. – М., 1973. – 23 с.
11. Архангельская Т. А. Развитие новых синтаксических свойств относительных прилагательных в процессе их окачества / Т. А. Архангельская // Вопросы грамматического строя современного русского языка : сборник статей. – М., 1972. – С. 30–37.
12. Балко М. В. Основні підходи до виділення типів словосполучень за семантико-синтаксичними відношеннями [Електронний ресурс] / М. В. Балко // Вісник харківського національного університету : зб. наук. праць. – 2001. – Вип. 61. – (Серія "Філологія"). – Відомості доступні також з Інтернету: http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_936/content/balko.pdf. (дата звернення 27.04. 2012).
13. Басова Г. Д. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / Г. Д. Басова, А. В. Качура, А. В. Кихно. – К. : Наук. думка, 2003. – 536 с.
14. Безпояско О. К. Грамматика української мови. Морфологія : підручник / Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
15. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) / О. К. Безпояско. – К. : Наук. думка, 1991. – 172 с.
16. Белова Г. Ф. Отражение процесса развития качественных значений у относительных прилагательных в языке романа "Дело Артамоновых" М. Горького / Г. Ф. Белова // Тезисы доклада межвуз. симпозиума составителей "Словаря М. Горького". – К., 1966. – С. 7–9.
17. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи української мови (назви осіб чоловічого роду) / П. І. Білоусенко. – К. : КДП, 1993. – 215 с.

18. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / М. Я. Блох. – М. : Высш. шк., 2000. – 160 с.
19. Борисова Т. Н. Семантические особенности перехода относительных прилагательных в качественные в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Т. Н. Борисова. – М., 1999. – 18 с.
20. Бочаров С. Г. "Вещество существования" / С. Г. Бочаров // Андрей Платонов. Мир творчества : сб. статей. – М., 1994. – С. 10–46.
21. Булахаў М. Г. Прыметнік у беларускай мове / Михайло Гапеевич Булахаў. – Мінськ : Навука і техника, 1964. – 199 с.
22. Булахаў М. Г. Гісторыя прыметнікаў беларускай мовы XIV–XVII стагоддзяў Ч. 2. Сінтаксічны нарыс / Михайло Гапеевич Булахаў. – Мінськ : Вид-ва Беларус. ун-та, 1971. – 1971. – 294 с.
23. Булахаў М. Г. Гісторыя прыметнікаў беларускай мовы. Ч. 3. Агульнаславянская лексика / Михайло Гапеевич Булахаў. – Мінск : Вид-ва Беларус. ун-та, 1973. – 1973. – 256 с.
24. Бурляй Н. Г. Відносні прикметники в ролі епітетів / Н. Г. Бурляй // Культура слова. – 1985. – Вип. 25. – С. 19–21.
25. Бэббі Л. Глубинная структура прилагательных и причастий в русском языке / Леонард Бэббі // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XV : Современная зарубежная русистика. – С. 156–171.
26. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : учебник / Н. С. Валгина. – М. : Агар, 2000. – 416 с.
27. Валюх З. Транспозиційні деривати в структурі типової словотвірної парадигми іменників-назв рослин / Зоя Валюх // Проблеми фонетики, лексикології, граматики, стилістики української мови та методики її викладання : зб. наук. праць / за ред. проф. М. І. Степаненка. – Полтава, 2007. – С. 26–33.
28. Васильченко В. М. Мотивація і словотворче вираження відносних прикметників в історії української мови (відіменникові деривати) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / В. М. Васильченко. – К., 2000. – 20 с.

29. Виноградов В. В. Русский язык : (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М. ; Л. : Учпедгиз, 1947. – 784 с.
30. Вихованець І. Р. Граматика української мови: синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
31. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2007. – 1736 с. : іл.
32. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
33. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
34. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / Іван Романович Вихованець ; АН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1988. – 255 с.
35. Вихованець І. Р. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – К. : Рад. шк., 1982. – 208 с.
36. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательных (на материале иберо-романских языков) / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
37. Вольф Е. М. Прилагательное в тексте. "Система языка" и "Картина мира" / Е. М. Вольф // Лингвистика и поэтика : сб. статей / отв. ред. В. П. Григорьев. – М., 1979. – С. 118–135.
38. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 229 с.
39. Воробьева О. И. Семантика и функции ключевых относительных прилагательных в тексте произведений А. Рыбакова и В. Дудинцева : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / О. И. Воробьева. – СПб., 1993. – 210 с.
40. Востоков А. Х. Грамматика церковнославянского языка, изложенная по древнейшим оного письменным памятникам [Электронный ресурс] / А. Х. Востоков. – СПб. : Тип. Императ. Акад. наук, 1863. – 134 с. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://books.google.ru/books?id=ChUUA AAA YAAJ> (дата звернення 10.05.2010).

41. Гайсина Р. М. Проблема значения и семантизации отсубстантивных относительных прилагательных / Р. М. Гайсина // Теория языка и словари : материалы всесоюзн. конф. / отв. ред. Ю. Н. Караулов. – Кишинев ; Штиинца, 1988. – С. 87–93.
42. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики // Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М., 1998. – С. 271–297.
43. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык / Е. М. Галкина-Федорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. – М. : Учпедгиз, 1957. – 408 с.
44. Галкина-Федорук Е. М. Слово и понятие / Е. М. Галкина-Федорук. – М. : Учпедгиз, 1956. – 56 с.
45. Гальперин И. Р. К проблеме необычных сочетаний слов / И. Р. Гальперин // Проблемы общего и германского языкознания [посвящается доктору филологических наук профессору Н. С. Чемоданову]. – М., 1978. – С. 61–70.
46. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык / А. Н. Гвоздев. – М. : Просвещение, 1967. – 432 с.
47. Генералова Е. В. Относительные прилагательные в истории русского языка / Е. В. Генералова // В. А. Богородицкий: научное наследие и современное языковедение : труды и материалы Междунар. науч. конф. / Казан. гос. ун-т ; Ин-т языкознания РАН, Ин-т лингвист. исслед. РАН ; под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. – Казань, 2007. – Т. 1. – С. 114–117.
48. Глушкова А. А. Лексико-семантическое поле качественно-относительных прилагательных в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Антонина Александровна Глушкова. – Нижний Новгород, 2005. – 229 с.
49. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові / Г. М. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1982. – 248 с.
50. Горбунова Л. И. Роль имени прилагательного в организации высказывания / Л. И. Горбунова [Электронный ресурс] // Словарь, грамматика, текст в свете антропоцентрической лингвистики : сб. статей. – Иркутск, 2003. – Вып. 2. – С. 24–31. – Сведения доступны также по Интернету:

- <http://www.ruslang.com/about/group/gorbunova/state5> (дата звернення 10.05.2012).
51. Горная П. Г. Адъективные словосочетания современного украинского языка в сопоставлении с русским : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / П. Г. Горная. – К., 1972. – 21 с.
  52. Грищенко А. П. Морфемна структура прикметника української мови (суфіксальний словоствір) / А. П. Грищенко // Морфемна будова сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко. – К., 1975. – С.97–140.
  53. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / Арнольд Панасович Грищенко. – К. : Наук. думка, 1978. – 207 с.
  54. Грищенко А. П. Прикметник в структурі словосполучення і речення / А. П. Грищенко // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 7. – С. 39–45.
  55. Грищенко А. П. Прикметник у функції головного компонента в словосполученні / А. П. Грищенко // Синтаксис словосполучення і простого речення : (синтаксичні категорії і зв'язки). – К., 1975. – С. 120–131.
  56. Гужва Ф. К. Морфология русского языка / Ф. К. Гужва. – К. : Рад. школа, 1987. – 273 с.
  57. Гузева О. А. Качественно-относительные имена прилагательные как один из способов расширения лексико-семантической поля "Цвет" / О. А. Гузева // III Международные Бодуэновские чтения: И. А. Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания : труды и материалы : в 2 т. / Казан. гос. ун-т; под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. – Казань, 2006. – Т. 1. – С. 67–69.
  58. Гураль М. "Напруженість" словотвірної структури професійних від персональних прикметників на н-ий / Майя Гураль // Наукові записки Кіровоград. держ.пед.ун-ту імені Володимира Винниченка – Кіровоград, 2000. – Вип. 23. – С. 30–36. – (Серія "Філологічні науки. Мовознавство").
  59. Дамянова Х. Пассивные прилагательные в русском и болгарском языках / Христина Дамянова [Электронный ресурс] // Балканская русистика. – Текст. дан. – Режим

- доступа : <http://www.russian.slavica.org/article2595.html>
(дата обращения: 15.11.2011). – Загл. с экрана.
60. Данилович О. Д. Статистичні характеристики сполучуваності лексико-семантичних груп прикметників з іменниками в англійській та американській пресі / О. Д. Данилович // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 27. – С. 170–174.
  61. Дзюбишина Н. Я. Активізація прикметників / Н. Я. Дзюбишина // Культура слова. – К., 1981. – Вип. 20. – С. 56–61.
  62. Жирмунский В. М. Внутренние законы развития языка и проблема грамматических аналогий / В. М. Жирмунский // Общее и германское языкознание. – Л. : Наука, Ленинград. отд., 1976. – 695 с.
  63. Жуйкова Е. В. Языковая репрезентация категории качества в грамматике прилагательного (структура, семантика, прагматика) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Елена Васильевна Жуйкова. – Ижевск, 2010. – 23 с.
  64. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови. Морфологія / Анатолій Загнітко. – Донецьк : [б.в.], 1996. – 437 с.
  65. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія / Анатолій Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.
  66. Земская Е. А. О семантике и синтаксических свойствах отсубстантивных прилагательных в современном русском языке / Е. А. Земская // Историко-филологические исследования : сб. статей к семидесятипятилетию академика Н. И. Конрада. – М., 1967. – С. 92–103.
  67. Земская Е. А. Относительное прилагательное как конструктивный элемент номинативной системы современного языка / Е. А. Земская // Грамматические исследования: функционально-стилистический аспект. Морфология. Словообразование. Синтаксис. – М., 1991. – С. 132–164
  68. Зимон Е. И. Семантико-стилистическое варьирование имен прилагательных в современном языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Е. И. Зимон. – М., 1981. – 21 с.

69. Іваненко З. І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення / З. І. Іваненко. – К. ; Одеса : Вища школа, 1981. – 143 с.
70. Історія української мови. Морфологія / [С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін.]– К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
71. Іванникова Е. А. О характере отношения как признаке относительных прилагательных / Е. А. Иванникова // Русский язык в школе. – 1974. – № 5. – С. 72–77.
72. Іванова І. Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник [Электронный ресурс] / І. Іванова, В. Бурлакова, Г. Почепцов . – М. : Высш. шк., 1981. – 285 с. – Текст. дан. – Режим доступа : http://www.classes.ru/grammar/42.Teoreticheskaya_grammatika_sovremennogo_angliyskogo_yazika/ (дата обращения: 10.12. 2011). – Загл. с экрана.
73. Іванова Т. О семантическом противопоставлении и сближении субстантивных темпоральных синтаксем / Тотка Іванова // Аспекти на контрастивното описание на руския и българския език. – Шумен, 2005. – С. 15–25.
74. Ісмагулова Б. Х. О моделях развития переносных значений слов в сфере русских прилагательных / Б. Х. Ісмагулова // Русский язык в школе. – 1978. – № 6. – С. 94–97.
75. Каневский Е. А. Об одном подходе к классификации прилагательных / Е. А. Каневский, Е. Н. Клименко, В. А. Тузов // Диалог'2000 : труды Междунар. семинара по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – Протвино, 2000. – Т. 2. – С. 162–167.
76. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін – 2-ге вид. випр. і доп. . – К. : Укр.енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – 824с.
77. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону / Є. А. Карпіловська // Українська мова. – 2007. – № 4. – С. 3–15.
78. Кассирер Э. Философия символических форм: Язык в фазе созерцательного выражения : выражение пространства и пространственных отношений [Электронный ресурс] / Эрнст Кассирер // Библиотека "Полка букиниста" : [сайт]. – Текст.

дан. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/kassirer_symbolphilo/ch5_iv.html (дата обращения: 14. 10. 2011). – Загл. с экрана.

79. Касымова О. П. Позиция, функция и валентность как системные понятия / О. П. Касымова // II Международные Бодуэновские чтения: Казанская лингвистическая школа: традиции и современность : труды и материалы : в 2 т. / под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. – Казань, 2003. – Т. 1. – С. 49–51.
80. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. – М. : Наука, 2002. – 217 с.
81. Катлинская Л. П. Об особой категории слов в разряде относительных прилагательных современного русского языка / Л. П. Катлинская // Грамматика и норма : сб. статей / отв. ред. Л. И. Скворцов. – М., 1977. – С. 92–106.
82. Ким Л. Л. Заметки об именах прилагательных современного русского языка в аспекте лексико-семантического уровня анализа / Л. Л. Ким // Научные труды Ташкентского университета. – 1974. – Вып. 466. – С. 3–17. – (Вопросы русского и общего языкознания).
83. Ким Л. Л. Словообразовательные и лексические значения относительных отсубстантивных прилагательных русского языка : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Л. Л. Ким. – Ташкент, 1983. – 20 с.
84. Клименко Н. Ф. Кількісно-оцінні складні прикметники в сучасній українській літературній мові / Н. Ф. Клименко // Українська мова і література в школі. – 1983. – № 3. – С. 38–42.
85. Климкова Л. А. Притяжательные прилагательные в современном белорусском и русском языках (деривационно-семантический аспект) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Л. А. Климкова. – Минск, 1987. – 22 с.
86. Климова Ю. А. Русские имена прилагательные: атрибутивная картина мира / Ю. А. Климова // Известия Российского государственного педагогического университета имени

- А. И. Герцена. Аспирантские тетради. – СПб., 2008. – № 31(69). – С. 122–127.
87. Клюев Е. Русскость русских / Евгений Клюев // Дружба народов. – 2009. – № 2. – С. 164–176.
88. Ковалева Т. Г. Имя прилагательное в политическом дискурсе (на материале текстов русских и немецких печатных СМИ) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Татьяна Геннадиевна Ковалева. – Воронеж, 2008. – 23 с.
89. Козуб Г. Н. Роль словообразовательных связей в дифференциации лексико-грамматических разрядов имен прилагательных / Г. Н. Козуб // Переходность и синкретизм единиц в структуре языка и речи : сб. статей / Полтавський держ. пед. ін-т. – Полтава, 1992. – С. 51–56.
90. Колесникова Э. В. Валентная структура слова: лингвистика и философия языка / Э. В. Колесникова // Рабочие тетради по компаративистике. Гуманитарные науки, философия и компаративистика. – СПб., 2003. – С. 92–96.
91. Колесов В. В. Язык и ментальность / В. В. Колесов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2004. – 237 с.
92. Копкова Е. В. К онтологии грамматики имени прилагательного: атрибутивная и предикативная функции / Е. В. Копкова // Известия Российского государственного университета имени А. И. Герцена. – СПб., 2009. – № 111. – С. 196–200.
93. Копкова Е. В. Семантика атрибутивной и предикативной качественности с адъективным ядром [Электронный ресурс] / Е. В. Копкова // Исследовано в России : электрон. науч. журн. / Москов. Физико-Технический ин-т. – Текст. дан. – Режим доступа : <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2007/125-pdf>. (дата обращения: 14. 09. 2011). – Загл. с экрана.
94. Коробова Э. И. К вопросу о значении относительного прилагательного (на материале отсубстантивных прилагательных) / Э. И. Коробова // Русский язык в школе. – 1970. – №1. – С. 78–83.
95. Коробова Э. И. О лексическом значении прилагательного / Э. И. Коробова // Современные проблемы русского языка и методики его преподавания в вузе и школе : материалы

- XV межвуз. конф. языковедов Поволжья. – Саратов, 1972. – С. 65–69.
96. Котелова Н. З. Значение слова и его сочетаемость (к формализации в языкознании) / Котелова Надежда Захаровна. – Л. : Наука, 1975. – 164 с.
97. Краткая русская грамматика / под ред. Н. Ю. Шведовой., В. В. Лопатина. – М. : Рус. язык, 1989. – 639 с.
98. Кротевич Е. В. О связях слов / Е. В. Кротевич. – Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1959. – 34 с.
99. Крутикова И. С. Сочетание слов как минимальный контекст лексического значения слова / И. С. Крутикова // Языковые единицы и контекст : сб. науч. тр. – Л., 1973. – С. 33–40.
100. Крючкова Н. В. Роль референции и коммуникации в концептообразовании и исследовании концептов (на материале русского, английского, французского языков) : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Крючкова Надежда Владимировна. – Саратов, 2009. – 20 с.
101. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : ЛКИ, 2008. – 120 с.
102. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
103. Кузнецова Н. В. Лексикографічна інтерпретація семантичної структури багатозначних прикметників російської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Надія Володимирівна Кузнецова. – Дніпропетровськ, 2003. – 20с.
104. Купчинаус Н. Э. К вопросу о семантической деривации в кругу отсубстантивных прилагательных / Н. Э. Купчинаус // III Международные Бодуэновские чтения: И. А. Бодуэн де Куртене и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания : труды и материалы : в 2 т. / под общ. ред. Г. А. Николаева. – Казань, 2006. – Т. 2. – С. 195–197.
105. Купчинаус Н. Э. Опыт функционально-семантического анализа прилагательных на -ский, мотивированных наименованиями лиц (на материале сочинений

- М. В. Ломоносова) / Н. Э. Купчинаус // Вестник Удмуртского университета. – 2007. – № 5 (2). – С. 73–82.
106. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая : к теории частей речи / Е. Курилович // Очерки по лингвистике. – М., 1962. – С. 57–70.
107. Кустова Г. И. Валентности и конструкции прилагательных / Г. И. Кустова // Диалог–2006. Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : труды междунар. конф. – М., 2006. – С. 323–328.
108. Кустова Г. И. Электронный семантический словарь глагольных прилагательных: структура и типы информации [Электронный ресурс] / Г. И. Кустова / Диалог–2009. Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : труды междунар. конф. – М., 2009. – текст. дан. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/dialog2009/materials/html/42.htm> (дата обращения 23.04.2009). – Загл. с экрана.
109. Кучеренко І К. Класифікація прислівників за значенням / І. К. Кучеренко// Українська мова і література в школі. – 1954. – № 6. – С. 17-21.
110. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія / І. К. Кучеренко. – 2-ге вид., уточ. й доп. – Вінниця : Поділля–2000, 2003. – 463 с.
111. Кучман І. М. Функціонально-семантична категорія каузативності в сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ігор Миколайович Кучман. – К., 2010. – 274 с.
112. Левковская К. А. Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала / К. А. Левковская – М. : Высш. шк., 1962. – 262 с.
113. Лещинский С. А. Понятие валентности глагола в современном английском языке (на примере глагола to get) [Электронный ресурс] / С. А. Лещинский // Записки з романо-германської філології : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 23. – С. 117–122. – Текст. дан. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zrgf/2009_23/Articles/Leschinsky%20RGF23.pdf. (дата звернення 12.04.2010). – Загл. с экрана.
114. Лисицына Н. А. Лексико-семантическая группа социально-оценочных прилагательных в современном русском языке :

- дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Лисицына Наталья Алексеевна. – Львов, 1984. – 223с.
115. Лобанова Ю. С. Языковая номинация пространственных признаков в современном английском языке : на материале прилагательных : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Юлия Сергеевна Лобанова. – Барнаул, 2007. – 187 с.
116. Ломоносов М. В. Русская грамматика [Электронный ресурс] / М. В. Ломоносов. – Текст. дан. – Режим доступа : http://az.lib.ru/l/lomonosow_m_w/text_1765_grammatika_oldorf_o.shtml (дата звернення 12.09.2009). – Загл. с экрана.
117. Лопатин В. В. Прилагательные от собственных имен / В. В. Лопатин // Русская речь. – 1978. – № 5. – С. 72–76.
118. Лук'яненко С. Словотворчі засоби опредметненої ознаки новотворів в українському соціально-політичному назовництві / Сергій Лук'яненко // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Випуск 17 – С. 163-167.
119. Маркелова Т. В. Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке / Т. В. Маркелова – М. : МПУ, 1993. – 125 с.
120. Минасян С. М. Расширение смыслового объема прилагательных / С. М. Минасян, Г. Ю. Азарян // Русский язык в национальных школах. – 1989. – № 3. – С. 18–21.
121. Мисюров Д. Политическая символика: между идеологией и рекламой / Д. Мисюров // Полис. – 1999. – № 1. – С. 168–175.
122. Митев Д. О формировании семантики относительных прилагательных [Электронный ресурс] / Дамян Митев / Аспекти на контрастивното описание на руския и българския език. – Шумен : Университетско изд-во "Епископ Константин Преславски", 2005. – Текст. дан. – Режим доступа : <http://www.russian.slavica.org/down/mitev.pdf> (дата звернення 26.10.2009). – Загл. с экрана.
123. Молошная Т. Н. Адъективные словосочетания в славянских и балканских языках / Татьяна Николаевна Молошная. – М. : Наука, 1985. – 257 с.
124. Молошная Т. Н. Субстантивные словосочетания в славянских языках / Т. Н. Молошная. – М. : Наука, 1975. – 237 с.

125. Морфемна будова сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1975. – 207 с.
126. Муравенко Е. В. Валентности слова / Е. В. Муравенко // Русский язык. – 2009. – № 21. – С. 29–32.
127. Національний класифікатор України. Класифікатор корисних копалин (ККК) ДК 008:2007 : (на заміну ДК 008 – 96) [Електронний ресурс]. – Текст. дан. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.29593.0>.
128. Немченко В. Н. О разграничении частей речи в современном русском языке (имена прилагательные в их отношении к другим частям речи) / В. Н. Немченко. – Горький, 1975. – 39 с.
129. Нефедова Н. А. Текстобразующие потенции относительных прилагательных (на материале романа М. Горького "Жизнь Клима Самгина") : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Н. А. Нефедова – Л., 1988. – 17 с.
130. Ніколашина Т. І. Семантична типологія прислівників у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Т. І. Ніколашина ; Дніпропетров. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1997. – 18 с.
131. Новиков А. А. Пассивная сочетаемость прилагательных в современном русском языке / А. А. Новиков, Н. Н. Новикова // Синтаксические отношения в предложении и тексте : сб. науч. трудов. – Смоленск, 1981. – С. 68–78
132. Носова И. К. Семантико-грамматическая классификация имени прилагательного в современном русском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / И. К. Носова. – Воронеж, 1979. – 19 с.
133. Носова И. К. К вопросу о семантико-грамматических классах прилагательных в современном русском языке / И. К. Носова // Семасиология и грамматика : сб. статей. – Тамбов, 1979. – С. 31–38.

134. Ноуэлл-Смит П. Х. Логика прилагательных / П. Х. Ноуэлл-Смит // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. XVI : Лингвистическая прагматика. – С. 155–183.
135. Оголевец А. В. К вопросу о функциональной специализации значений прилагательных в русском языке / А. В. Оголевец // Русское языкознание. – К., 1983. – Вып. 6. – С. 56–61.
136. Оголевец Г. В. Про розширення меж лексичної сполучуваності прикметників у сучасній російській мові / Г. В. Оголевец // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 59–64.
137. Огольцева Е. В. Проблемы лексикографического описания относительно-притяжательных прилагательных (на материале Толкового словаря русского языка) / Е. В. Огольцева // Вестник Новгородского гос. ун-та. – 2002. – № 1. – С. 54–59.
138. Ожоган В. М. Семантична і словотвірна характеристика відносних прикметників з суфіксом -ськ- / В. М. Ожоган // Семантичні і формальні аспекти морфології і синтаксису української мови. – К., 1988. – С. 41–45.
139. Павлов В. М. О разрядах имен прилагательных в русском языке / В. М. Павлов // Вопросы языкознания. – 1960. – № 2. – С. 66–70.
140. Пономаренко В. Д. Дери́ваційний потенціал прикметників білий – чорний у сучасній українській мові / В. Д. Пономаренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Серія Філологія. – Харків, 2004. – № 627. – Вип. 40. – С. 21–24.
141. Панов М. В. О парадигматике и синтагматике / М. В. Панов // Известия академии наук СССР. – М., 1980. – № 2. – С. 128–137 – (Серия литературы и языка ; Т. 39).
142. Пауль Г. Принципы истории языка / Герман Пауль. – М. : Иностр. лит-ра, 1960. – 500 с.
143. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – 7-е изд. – М. : Учпедгиз, 1956. – 512 с.
144. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении : учеб. пособ. / Александр Матвеевич Пешковский ; вступ. ст. Е. В. Клобукова. – 9-е изд. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 432 с.

145. Плунгян В. А. Общая морфология: введение в проблематику: учеб. пособие / В. А. Плунгян – 2-е изд., испр. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 384с.
146. Потebня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 3 / А. А. Потebня. – М.: Просвещение, 1968. – 552 с.
147. Прокопович Н. Н. Словосочетание в современном русском литературном языке / Николай Николаевич Прокопович. – М.: Просвещение, 1966. – 400 с.
148. Рахилина Е. В. В зеркале прилагательных // Когнитивный анализ предметных имён: семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина. – М., 2000. – С. 104–194.
149. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина. – М.: Русские словари, 2000. – 416 с.
150. Реформатский А. А. Введение в языковедение: учеб. для вузов / А. А. Реформатский; под ред. В. А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 536 с.
151. Родионова А. Е. Семантика отсубстантивных относительных прилагательных в системном и коммуникативно-функциональном аспектах: на материале прилагательных, образованных от названий растений / Родионова Анна Евгеньевна. – Уфа, 1997. – 285 с.
152. Романюк С. А. Грамемна структура категорії темпоральності в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Романюк Світлана Андріївна. – К., 2007. – 18 с.
153. Русская грамматика: в 2 т. – М.: Наука, 1980. – 2 т.
154. Рыжикова М. Д. Корреляция семантики существительных и атрибутивных групп в реалиях-американизмах / М. Д. Рыжикова // Культура народов Причерноморья: науч. журн. – 2008. – № 138. – С. 94–98.
155. Савельева О. М. Александрийская грамматика как явление культуры эллинизма / О. М. Савельева // Античность как тип культуры / [А. Ф. Лосев, Н. А. Чистякова, Т. Ю. Бородай и др.]. – М., 1988. – С. 211–223.
156. Сандакова М. В. Метонимия прилагательных в русском языке: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01 / Марина Всеволодовна Сандакова. – М., 2004. – 439 с.

157. Сандакова М. В. Прилагательное в атрибутивном словосочетании / М. В. Сандакова // Ярославский педагогический вестник. – 2010. – № 4. – С. 202–207. – (Гуманитарные науки ; Том I).
158. Сандакова М. В. О сочетаемости относительных прилагательных / М. В. Сандакова // Актуальные проблемы современной филологии. Языкознание : сб. ст. по материалам Всерос. науч.-практ. конф./ ВятГГУ. – Киров, 2003. – С. 28–30.
159. Сарбалаев Ж. Т. О категориальных признаках казахских прилагательных [Электронный ресурс] / Ж. Т. Сарбалаев. – Текст. дан. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/NTSB_2006/Philologia/3_sarbalaev.doc.htm (дата звернения 12.02.2009) – Загл. с экрана.
160. Семенова Т. Эстетическая ценность функционирования атрибутивных именных сочетаний в поэтических текстах Рубцова / Т. Семенова // Рубцовский сборник. – Череповец, 2008. – С. 50–59.
161. Слезкина О. Ю. О классификации пространственных отношений (на материале турецкого, английского и русского языков в многоязычной системе машинного перевода) [Электронный ресурс] / О. Ю. Слезкина // Диалог–2004 : Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Труды междунаrodn. конф. – М., 2004. – текст. дан. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/Archive/2004/Slezkina.htm> (дата обращения 15.02.2010). – Загл. с экрана.
162. Слина Л. Я. Отсубстантивные адъективные дериваты с темпоральным значением в немецком языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. фил. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Людмила Ярославовна Слина. – СПб., 2010. – 26с.
163. Синтаксис словосполучення і простого речення : (синтаксичні категорії і зв'язки) / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред. М. А. Жовтобрюх ; редкол.: І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко, С. Я. Єрмоленко. – К. : Наук. думка, 1975. – 222 с.

164. Словник еквівалентів слова української мови / [авт.-уклад. Лучик А. А.]. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006. – 219с.
165. Словник синонімів української мови : у 2 т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.] – К. : Наук. думка, 1999–2000. – (Словники України).
166. Смаль-Стоцький Р. Значіння українських прикметників / Роман Смаль-Стоцький. – Варшава : Накл. Ясона Ідзіковського, 1926. – 85 с. – (Студії до української граматики ; I).
167. Соколовская Ж. П. Лексическая сочетаемость имен прилагательных / Ж. П. Соколовская // Русский язык и литература в школах УССР. – 1979. – № 2. – С. 39–43
168. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Ж. П. Соколовская. – К. : Вища шк., 1979. – 189 с.
169. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / [Г. Д. Басова, А. В. Качура, А. В. Кихно и др.] – К. : Наук. думка, 2003. – 534 с. – (Проект "Наукова книга").
170. Старостина Н. А. Синтагматические отношения как одна из важнейших проблем исследования языка [Электронный ресурс] / Н. А. Старостина. – Текст. дан. – Режим доступа : <http://www.rusnauka.com/PRNIT/Philologia/starostina%20n.a..doc.htm> (дата звернення 26.03.2008) – Загл. с экрана.
171. Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення : монографія / М. І. Степаненко ; НАН України, Укр. мовно-інформ. фонд. – Київ : [б. в.], 1997. – 216 с.
172. Степаненко М. Історія, граматики, поезика українського слова / Микола Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2008. – 334 с.
173. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення / М. І. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2004. – 464 с.
174. Степаненко М. І. Прикметниково-іменникові словосполучення у сучасній українській літературній мові (формально-синтаксичний і семантичний аналіз) / М. І. Степаненко. – Полтава : [б. в.], 1992. – 103 с.

175. Степанова Г. В. Введение в семасиологию русского языка. Учебное пособие / Галина Васильевна Степанова, Александр Николаевич Шрам. – Калининград : КГУ, 1980. – 72 с.
176. Степанова М. Д. Теория валентности и валентный анализ (на материале современного немецкого языка) / М. Д. Степанова. – М. : МГПИИЯ, 1973. – 110 с.
177. Степанова М. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке / М. Степанова, Г. Хельбиг. – М. : Высш. шк., 1978. – 259 с.
178. Судаков Г. В. Предметно-бытовая лексика в ономасиологическом аспекте / Г. В. Судаков // Вопросы языкознания. – 1986. – № 6. – С. 105–112.
179. Сулименко Н. Е. Еще раз о семантике прилагательных / Н. Е. Сулименко // Критика и семиотика. – Новосибирск, 2007. – Вып.11. – С. 68–77.
180. Сулименко Н. Е. Семантика прилагательного в аспекте развития речи учащихся / Н. Е. Сулименко // Лингвистические основы аспекта школьной программы "Развитие речи". – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1979. – С. 54–62.
181. Сулименко Н. Е. Текстовые функции относительных прилагательных и глаголов / Н. Е. Сулименко // Аспекты и приемы анализа текста художественного произведения : межвуз. сб. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1983. – С. 94–113.
182. Сулименко Н. Е. Типы лексических значений признаков слов современном русском языке : автореф. дис. докт. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Н. Е. Сулименко. – Л., 1983. – 34 с.
183. Суник О. П. Общая теория частей речи / О. П. Суник. – М. ; Л. : Наука, 1966. – 131 с.
184. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
185. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.] ; за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 2001. – 430 с.
186. Твардовский К. Из логики прилагательных [Электронный ресурс] / К. Твардовский ; Пер. Б. Т. Домбровского // Przegląd Filozoficzny. – XXX, 4. – s. 292–294. – Текст. дан. – Режим

- доступа : <http://philosophy.ru/library/twardowski/przymiotnik.html> (дата звернення 3.06.2011) – Загл. с екрана.
187. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер ; пер. с франц.; редкол. : Г. В. Степанов и др. ; вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с. – (Языковеды мира).
188. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – К., 2004. – 400 с.
189. Тимченко М. П. Функціонально-якісні відіменникові прикметники в українській мові / М. П. Тимченко // Культура слова. – К., 1979. – Вип. 16. – С. 58–65.
190. Тулина Т. А. Функциональная типология словосочетаний / Т. А. Тулина. – К. ; Одесса : Вища школа, 1960. – 124 с.
191. Удовиченко Г. М. Словосполучення у сучасній українській літературній мові / Г. М. Удовиченко. – К. : Наук. думка, 1968. – 288 с.
192. Украинская грамматика / В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1986. – 360 с.
193. Ускова О. А. Семантические и структурно-морфологические особенности относительного прилагательного : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / О. А. Ускова. – М., 1994. – 185 с.
194. Фенко М. Я. Функціонально-категорійні параметри прикметника та прислівника в семантико-синтаксичній структурі речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Марія Ярославівна Фенко. – Луцьк, 2009. – 20 с.
195. Филипенко М. В. Семантика наречий и адвербиальных выражений / М. В. Филипенко. – М. : Азбуковник, 2003. – 304 с.
196. Философский словарь / [Адо А. В. и др.] ; под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 559 с.
197. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – 840 с.
198. Фролов А. С. Сочетаемость относительных прилагательных в современном английском языке : дисс. ... канд. филол.

- наук : 10.02.04 / Александр Семенович Фролов. – Псков, 1973. – 195 с.
199. Хааг Э.-О. Функциональная типология и средства выражения причинно-следственных отношений в русском языке / Эрика-Оксана Хааг. – Tartu : Tartu Univ. Press, 2004. – 164 с.
200. Хабургаев Г. А. Очерки истории морфологии русского языка. Имена / Г. А. Хабургаев. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 296 с.
201. Харитончик З. А. Прилагательное: Значение, словообразование, функции : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / З. А. Харитончик. – М., 1986. – 47 с.
202. Хуторецкая О. А. Качественное прилагательное как стержневой элемент словосочетания: на материале современного французского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Ольга Александровна Хуторецкая. – СПб., 2002. – 202 с.
203. Черкащенко О. Н. Концептуальный анализ семантики отсубстантивных прилагательных / О. Н. Черкащенко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2010. – № 11. – С. 367–371 – (Серія "Мовознавство" ; Т. 18).
204. Чернов В. И. О функциональном аспекте лексико-грамматической классификации имен прилагательных / В. И. Чернов // Русский язык в школе. – 1973. – № 5. – С. 82–86.
205. Чеснов Я. В. Лекции по исторической этнологии : учеб. пособ. / Ян Вениаминович Чеснов. – М. : Гардарика, 1998. – 400 с.
206. Чечулина Л. С. Семантическая обусловленность функционирования прилагательных в тексте / Л. С. Чечулина // Семантика слова и словоформы в тексте. – М., 1988. – С. 25–28.
207. Шатерникова Л. Н. Из истории синтаксической роли относительного прилагательного / Л. Н. Шатерникова // Учен. зап. Вологодск. пед. ин-та. – Вологда, 1940. – Вып. 1. – С. 176–205.
208. Шелухина И. И. Развитие типовых значений русских отглагольных прилагательных / И. И. Шелухина

- // Семантические процессы в системе языка. – Воронеж, 1984. – С. 91–95.
209. Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка) / А. Н. Шрамм. – Л. : ЛГУ, 1979. – 194 с.
210. Шрамм А. Н. Семантическое развитие прилагательных в современном языке / А. Н. Шрамм // Вопросы исторической семантики русского языка : межвуз. сб. науч. трудов. – Калининград, 1989. – С. 106–115.
211. Штонь О. Семантика відносних прикметників, утворених від іменників-назв металів / Олена Штонь // Дивослово. – 1997. – № 8. – С. 13–15.
212. Штонь О. П. Топологічна структура багатозначних відносних прикметників сучасної української мови / О. П. Штонь // Мовознавство. – 1997. – № 2–3. – С. 61–67.
213. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.
214. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба ; Акад. наук ССС Р, Отд-ние лит-ры и языка. – М. : Учпедгиз, 1957. – 187 с.
215. Щипицына А. А. Соотношение дескриптивных и оценочных прилагательных в британском политическом медиа-дискурсе / А. А. Щипицына // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2007. – Выпуск (2) 22. – С. 93–98.
216. Юдина Н. В. Лексическая сочетаемость в когнитивном аспекте: на материале конструкции "прилагательное + существительное" : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Наталья Владимировна Юдина. – М., 2006. – 397 с.
217. Юрченко А. Прилагательное: потерянное и возвращенное имя / Андрей Юрченко. – М. : Огни, 2004. – 148 с.
218. Якубинский Л. П. Из истории имени прилагательного / Л. П. Якубинский // Доклады и сообщения Ин-т языкознания, АН СССР. – М., 1952. – Т. 1. – С. 59–60.
219. Якубинский Л. П. История древнерусского языка / Л. П. Якубинский – М. : Учпедгиз, 1953. – 368 с.
220. Coates J. Denominal adjectives: A study in syntactic relationships between modifier and head / J. Coates // *Lingua*, 1971. – V. 27. – No. 2-3. – P. 60–169.

221. Delahunty P. G. Language, Grammar, Communication. A Course for Teachers of English / Gerald P. Delahunty , James J. Garvey. – McGRAW-HILL, INC., 1994. – 442 p.
222. Horecky J. Systēm desubstantivnəch adjectiv / J. Horecky // Slovo a slovesnost. – 1972. – № 2. – S. 130–133
223. Ljung M. English Denominal Adjectives. A Generative Study of the Semantics of a Group of High-Frequency Denominal Adjectives in English / M. Ljung. – Lund : Acta Universitatis Gothoburgensis, 1970. – 249 p.
224. Matthews W. K. Russian historical grammar / W. K. Matthews. – University of London ; The Athlone Press, 1960. – 362 p.
225. Wackernagel J. Lectures on syntax. With special reference to Greek, Latin, and Germanic / Jacob Wackernagel. – New-York : Oxford University Press INC, 2009. – 982 p.
226. Warren B. Classifying adjectives / B. Warren. – Gothenburg : Acta Universitat Goteborgensis, 1984. – 318 p.

Ńİ ÈÑÎ Ê ÂÈÊÎ ÐÈÑÒÀÍ ÈÕ ÄÆÅÐÄË

1. Авер'янов Д. І. Математика : великий довідник для школярів та абітурієнтів / Д. І. Авер'янов, П. І. Алтинов, І. І. Баврин та ін. ; передм. Г. Б. Вацик. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. – 640 с.
2. Андрухович С. Старі люди : [повість] / С. Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 143 с.
3. Андрухович Ю. Екзотичні птахи і рослини : [колекція віршів] / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 112 с.
4. Андрухович Ю. Перверзія : [роман] / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – 480 с.
5. Андрусак М. Брати грому : [повість] / М. Андрусак. – Коломия : Вік, 2005. – 832 с.
6. Антоненко-Давидович Б. Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки : [повісті, новели, оповідання] / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Рад. письменник, 1982. – 559 с.
7. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. М. Апанович. – К. : Либідь, 1993. – С. 134–148
8. Артюх Л. Ф. Їжа і харчування / Л. Ф. Артюх. // Культура і побут населення України. – К. : Либідь, 1993. – С. 136–149.
9. Аспекти будівництва : рекламно-інформаційний всеукраїнський журнал / засн. ред. кол. журн. – 2009– . – Львів, 2009 – 2013. – Щомісяця.
10. Багряний І. Сад гетсиманський : [роман] / І. Багряний. – К. : Дніпро, 1991. – 528 с.
11. Багряний І. Тигролови : [роман] ; Огненне коло : [повість] / І. Багряний. – К. : Укр. письменник, 1996. – 350 с.
12. Бажан М. Вибране : [вірші та поеми] / М. Бажан. – К. : Рад. письменник, 1977. – 223 с.

13. Бажан М. Доробок : [вибрані поезії] / М. Бажан. – К. : Дніпро, 1979. – 375 с.
14. Барка В. Жовтий князь : [роман] / В. Барка. – К. : Український центр духовної культури, 1997. – 384 с.
15. Бізнес-студія (видання kmbs) / засн. Києво-Могилянська академія. – К., 2008. – Щодня.
16. Білик І. І. Меч Арея [роман] / І. І. Білик. – К. : Дніпро, 1990. – 448 с.
17. Близнець В. С. Вибрані твори : у 2 т. / В. С. Близнець. – К. : Веселка, 1983. – Т. 1. – 366 с. ; Т. 2. – 423 с.
18. Близнець В. С. Древліани : [повісті] / В. С. Близнець. – К. : Дніпро, 1979. – 301 с.
19. Васильченко С. Широкий шлях : [повість] [Електронний ресурс] / Степан Васильченко. – Текст. дан. – Режим доступу : http://ukrlit.org/Vasylchenko_Stepan_Vasyliovych/Shyrokyi_shliakh/ (дата звернення 11.10.2009). – Загол. з екрану.
20. Ваше здоров'я : медична газета України / засн. МОЗ України, галузева профспілка, ред. газ. – 2003– . – К., 2003–2013. – Щотижня.
21. Вголос : щоденна інтернет-газета про політику та економіку / засн. ред. кол. газети. – 2002– . – Львів, 2002 – 2013. – Щодня. – Режим доступу : <http://vgołos.com.ua/>– (дата звернення 17.09.2010).
22. Вдовиченко Г. Пів'яблука : [роман] / Галина Вдовиченко. – К. : Нора-Друк, 2008. – 240 с.
23. Вечірня газета : вісник Кіровоградської міської ради / засн. Кіровоград. міськрада, ред. газ. – 1990 – . – Кіровоград, 1990–2013. – Щотижня.
24. Вечірня Полтава : загальнодержавне інформаційно-політичне видання / засн. ТОВ Газета»Вечірня Полтава». – 1992 – . – Полтава, 1992–2012. – Щотижн.
25. Винниченко В. Краса і сила : [повісті та оповідання] / В. Винниченко. – К. : Дніпро, 1989. – 752 с.
26. Винниченко В. Сонячна машина : [роман] / В. Винниченко. – К. : Сакцент Плюс, 2005. – 640 с.

27. Високий замок: щоденна газета / засн. Видавничий дім "Високий замок". – 1991– . – Львів, 1991 – 2013. – Щодня.
28. Вишня О. Твори : у 5 т. / Остап Вишня. – К. : Дніпро, 1974–1975 – Т. 1. – 1974. – 456 с., Т. 2. – 1974. – 358 с.
29. Вишня О. Фейлетони. Гуморески. Усмішки. Щоденникові записи / Остап Вишня. – К. : Наук. думка, 1984. – 558 с.
30. Відома й чута у всіх кінцях землі: друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. і передм. О. І. Гуржія. – К. : Україна, 1993. – 330 с. – (Серія "Історія України в прозових творах та документах").
31. Вільний голос : газета / засн. Колом. райрада нар. депутатів, райдержадміністрація, кол. ред. газ. – 1991 – . – Коломия, 1991–2012. – Двічі на тижд.
32. Вінграновський М. С. Вибрані твори : у 3 т. Т. 2. Северин Наливайко : [роман] / Микола Вінграновський ; вступ. ст. І. Дзюби. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 400 с. – (Серія "Маєстат слова").
33. Вінграновський М. С. Вибрані твори : у 3 т. Т. 3. Повісті, оповідання / Микола Вінграновський. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 400 с. – (Серія "Маєстат слова").
34. Вісник податкової служби України : Офіційне видання Державної податкової служби України / засн. Держ. податкова служба. – 2011– . – К., 2011 – 2013. – Тижневик.
35. Вовчок М. Оповідання, казки, повісті, роман / Марко Вовчок. – К. : Наук. думка, 1983. – 638 с.
36. Водно-болотні угіддя України : [довідник ; під ред. Г. Б. Марушевського, І. С. Жарук]. – К. : Чорноморська програма Ветландс Інтернешенл, 2006. – 312 с.
37. Волинь : незалежна громадсько-політична газета / засн. ред. кол. газети. – 2003– . – Луцьк, 2003 – 2013. – Щодня.
38. Газета по-українськи / засн. кол. ред. газ. – 2006– . – К., 2006–2013. – Двічі на тиждень.
39. Галушко К. Ю. Давня Шотландія : навч. посіб. / К. Ю. Галушко. – К. : КНЛУ, 2003. – 180 с.
40. Голос Карпат : новини Закарпаття. – Текст. дан. – Режим доступу : <http://goloskarpat.info/> (дата звернення 30.03.2009) – Загол. з екрану.

41. Голос України : газета Верховної Ради України / засн. Верховна Рада України – 1991– . – К. , 1991–2012. – П'ять разів на тижд.
42. Гомоляк О. М. До питання про історію замків Закарпаття [Електронний ресурс] / О. М. Гомоляк. – Текст. дан. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/karpatyka/2007_36/015.htm (дата звернення 26.10.2011). – Заг. з екрану.
43. Гончар О. Т. Щоденники : у 3 т. / упоряд. В. Д. Гончар. – 2-ге вид. – К.: Веселка, 2008. – 607 с.
44. Гончар О. Берег Любові : [роман]. Бригантіна [повість] / Олесь Гончар. – Сімферополь : Таврія, 1981. – 415 с.
45. Горбачов Д. Український авангард 1910–1930 років : альбом / Горбачов Дмитро. – К. : Мистецтво, 1996. – 400 с.
46. Горленко В. Ф. Основні галузі господарства і заняття населення / В. Ф. Горленко // Культура і побут населення України. – К. : Либідь, 1993. – С. 60–75.
47. Горленко В. Ф. Транспорт і засоби пересування / В. Ф. Горленко // Культура і побут населення України. – К. : Либідь, 1993. – С. 95–102.
48. Горленко В. Ф. Допоміжні види господарської діяльності. Домашні промисли та ремесла / В. Ф. Горленко, В. Т. Скуратівський, Л. О. Ткаченко // Культура і побут населення України. – К. : Либідь, 1993. – С. 75–95.
49. Гостинець для президента : науково-фантастичні і пригодницькі повісті та оповідання / упоряд. М. Б. Славинський. – К. : Рад. письменник, 1989. – 375 с.
50. Гримич М. Егоїст : [роман] / Марина Гримич. – К. : Дуліби, 2006. – 324 с. – (Серія Déjà vu).
51. Грінченко Б. Д. Вибрані твори / Б. Д. Грінченко. – К. : Дніпро, 1987. – 461 с.
52. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський ; [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1991– . – (Пам'ятки історичної думки України). Т. VIII : Роки 1626–1650. – 1995. – 856 с.; Т. IX, кн. I : Роки 1650–1654. – 1997. – 880 с.
53. Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. / М. С. Грушевський. – К. : Либідь, 1993–1995. – Т. 1. –

1993. – 392 с. ; Т. 2. – 1993. – 264 с. ; Т. 5, кн. 1. – 1995. – 256 с.
54. Гуцало Є. П. Твори : в 5 т. Т. 3. Повісті, роман / Євген Гуцало. – К. : Дніпро, 1997. – 461 с.
55. Данканич М. Зойк чайки [Електронний ресурс] / Мирослава Данканич. – Текст. дан. – Режим доступу : <http://www.stihi.ru/avtor/mirosya> (дата звернення 1.02.2012). – Заг. з екрану.
56. День : про життя України і світу щодня / засн. ПрАТ "УКРАЇНСЬКА ПРЕС-ГРУПА". – 1997 – . К., 1997 – 2013. – Щодня.
57. Діалог.ua / засн. ВБФ "Поступ". – 2008 – . К., 2008 – 2013. Щодня.
58. Дзеркало тижня. Україна : інформаційно-аналітичний тижневик / засн. кол. ред. газ. – 1994 – . – Київ, 1994 – 2013. – Тижневик.
59. Дзюба І. М. З криниці літ : тритомовик / І. М. Дзюба. – К. : Обереги: Гелікон, 2001. – (Сер. "Українська модерна література").
60. Дмитренко-Думич Ю. М. Український вузол: Повстанські вихори / Юрій Дмитренко-Думич. – Полтава : Полтав. літератор, 2001. – 920 с.
61. Дністровий А. Письмо з околиці : [статті та есеї] / Анатолій Дністровий. – К. : Грані-Т, 2010. – 240 с. – (Серія De profundis).
62. Донченко О. В. Вибрані твори : у 2 т. / О. Донченко. – К. : Веселка, 1982– Т. 1. – 375 с. ; Т. 2. – 352 с.
63. Драч І. Лист до калини : [поезії, поеми] / І. Драч. – К. : Веселка, 1990. – 286 с.
64. Драч І. Соняшник : [поезії] / І. Драч. – К. : Молодь, 1985. – 223 с.
65. Економіка. Фінанси. Право : науковий журнал / засн. АФ ЗАТ «Аналітик»; Академія муніципального управління. – 1994 – . – К., 1994 – 2013. – Щомісяця.
66. Європейський освітній портал : інформаційно-аналітичний веб-ресурс, присвячений інтеграції України до європейського освітнього простору / засновн. Центр міжкультурної

комунікації Києво-Могилянської академії та громадська організація "Молодіжний гуманітарний центр" . – Текст. дан. – Режим доступу : <http://www.eu-edu.org/> (дата звернення 1.03.2009). – Загол. з екрану.

67. Єлін Ю.Я. Наші зелені скарби / Ю.Я. Єлін. – К. : Рад. школа, 1986. – 208 с.
68. Журавльов Д. В. Мазепа: людина, політик, легенда / Д. В. Журавльов. – Х. : Фоліо, 2001. – 382 с. – (Історичне досьє).
69. Журнал "Є": Архітектура. Будівництво. Інтер'єр. Мистецтво / засн. Галина Гронська. – 2007 – 2010. – Львів, 2007 – 2010. – Двомісячник.
70. Забужко О., Шевельов Ю. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002 / Оксана Забужко, Юрій Шевельов. – К. : Факт, 2011. – 508 с.
71. Загребельний П. Твори : у 6 т. / П. Загребельний. – К. : Дніпро, 1979–1981. – Т. 1. – 1979. – 575 с. ; Т. 2. – 1979. – 575 с. ; Т. 3. – 1980. – 680 с. ; Т. 4. – 1980. – 581 с. ; Т. 5. – 1981. – 616 с. ; Т. 6. – 1981. – 559 с.
72. Заставний Ф. Д. Географія України : у 2-х кн. / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1994. – 472 с.
73. Захарченко Василь. Дім під ясенами. Повісті. Оповідання. Новели / Василь Захарченко. – К. : Український письменник, 1999. – 217 с.
74. Земляк В. С. Лебедина зграя. Зелені млини : [романи] / В. С. Земляк. – К. : Дніпро, 1981. – 623 с.
75. Земляк В. С. Чарівний кінь : [повість, кіноповісті, драма, оповідання, поезії] / В. С. Земляк. – К. : Рад. письменник, 1978. – 343 с.
76. Зоря Полтавщини : Всеукраїнська громадсько-політична газета (раніше – орган Полтавського обкому Компартії України і облради) / Полтав. обл. рада, облдержадмін., труд. кол. ред. – 1838, квіт.1945, верес. – . – Полтава : АСМІ, 1960–2012. – Тричі на тиждень. – 2005, 2008–2010.
77. Іваненко О. Марія : [роман] / О. Іваненко. – К. : Рад. школа, 1988. – 542 с.

78. Іваничук Р. І. Мальви (Яничари). Орда : [романи] / Р. І. Іваничук. – Х. : Євроекспрес, 2000. – 416 с. – (Історія України в романах).
79. Інститут євро-атлантичного співробітництва : незалежна громадська дослідницька організація / засн. кол. орг., Б. Тарасюк. – Текст. дан. – Режим доступу : <http://www.ieac.org.ua/> (дата звернення 1.02.2009).
80. Ізарський О. "Висмики" з щоденників. 1940–1980-і роки / Олекса Ізарський. – Полтава : Динамік, 2006. – 392 с.
81. Ізарський Олекса. Столиця над Ізаром [Мюнхен] : [роман] / Олекса Ізарський. – Полтава : АСМІ, 2002. – 336 с.
82. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ століття) / [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін.] ; упоряд. Б. З. Якимович. – [вид. 4-е, змін. і доп.]. – Львів : Світ, 1992. – 712 с.
83. "Ї" : незалежний культурологічний часопис / засн. громадська організація "Незалежний культурологічний часопис "І". – 1989 – . Львів, 1989 – 2013. – Щомісяця. – 1997, 2006.
84. Карпати. Туризм. Відпочинок : всеукраїнський туристичний журнал./ засн. кол. ред. газети. – 2004 – 2008. Івано-Франківськ, 2004.
85. Кащенко А. Зруйноване гніздо : [історичні повісті та оповідання] / А. Кащенко. – К. : Дніпро, 1991. – 647 с.
86. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Повісті та оповідання. Драматичні твори / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Наук. думка, 1982. – 542 с.
87. Кіріос : християнський портал / засн. представники різних конфесій Української Церкви. – 2009 – . – К., 2009 – 2013. – Щодня.
88. Кобилянська О. В неділю рано зілля копала... / Ольга Кобилянська ; передм. О. Шевченко. – К. : Школа, 2009. – 448 с. – (Бібліотека шкільної класики).
89. Ковальчук С. Водні багатства Хмельниччини / С. Ковальчук, Л. Любінська, Ю. Сорочан. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. – 52с.

90. Кононенко Є. Героїні та герої : [статті та есеї] / Євгенія Кононенко. – К. : Грані-Т, 2010. – 200 с. – (Серія De profundis).
91. Коротич В. О. Береги океану : [подорожні нариси] / Віталій Коротич. – К. : Дніпро, 1981. — 485 с.
92. Косміна Т. В. Поселення та житло / Т. В. Косміна // Культура і побут населення України. – К. : Либідь, 1993. – С. 102–116.
93. Костенко Л. Берестечко : [історичний роман] / Л. Костенко. – К. : Укр. письменник, 1999. – 157 с.
94. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
95. Костенко Л. Маруся Чурай : [історичний роман у віршах] / Л. Костенко. – К. : Рад. письменник, 1979. – 189 с.
96. Котляревський І. Твори / І. Котляревський. – К. : Дніпро, 1980. – 311 с.
97. Коцюбинський М. М. Твори : в 4-х т. Т. 3 / Михайло Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1985. – 398 с.
98. Країна : журнал / засн. кол. ред. газ "Газета по-українськи". – 2009 – . – К., 2009 – 2013. – Тижневик. – 2009–2012.
99. Кримська світлиця : всеукраїнська громадсько-політична та літературна газета / Міністерство культури і туризму України, Всеукраїнське товариство "Просвіта" імені Тараса Шевченка, кол. підпр. "Об'єднана редакція газети "Кримська Світлиця". – 2002 – . Сімферополь, 2002 – 2013. – Щомісяця. – 2008.
100. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови / Віктор Кубайчук. – К. : К.І.С., 2004. – 176 с.
101. Кулик В. Іди собі болю... : [поезії] / Віра Кулик. – Полтава : Полтав. літератор, 1996. – 124с.
102. Куліш М. Твори : у 2 т. / М. Куліш. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 509 с. ; т. 2. – 977 с.
103. Культурологія : [навч. посіб.] / Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 392 с.
104. Кур'єр Кривбасу / засн. Г. Гусейнов. – 1994 – . – Кривий Ріг, 1994 – 2013. Щомісячник. – 2007–2011.

105. Лада : жіночий часопис / ред. кол. журн. – 2010 [Електронний ресурс]. – Текст. дан. – Режим доступу : <http://woman-ua.com/docs/view/1.htm> (дата звернення 10.10.2010) – Загол. з екрану.
106. Лазарук М. Я. Микола Вінграновський : Степовий Сварог : есе про незабутні мандри Україною з Миколою Вінграновським / М. Лазарук. – Х. : Фоліо, 2009. – 185 с. – (Знамениті українці).
107. Лепкий Б. Мазепа : [трилогія]. 1. Мотря : [історична повість] / Б. Лепкий. – Львів. : Каменяр, 1991. – 424 с.
108. Лепкий Б. Твори : у 2 т. / Б. Лепкий. – К. : Наукова думка, 1997. – Т. 1. – 845 с. ; Т. 2. – 695 с.
109. Лис В. Століття Якова / Володимир Лис. – Х. : Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2010. – 240 с.
110. Лисенко О. Прокляті роки (спогади свідка) / Олександр Лисенко. – Полтава : Криниця, 1993. – 250 с.
111. Листи до приятелів : журнал думки і чину / засн. священики і працівники кафедри зарубіжної преси та інформації Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2009 – . – Львів, 2009 – 2013.
112. Малик В. Горить свіча : [роман] / В. Малик. – К. : Укр. письменник, 1992. – 431 с.
113. Малик В. Таємний посол : [тетралогія] / В. Малик. – К. : Укр. центр духовн. культури, 1998. – 912 с.
114. Малик В. К. Черлені щити : [роман] / В. К. Малик. – К. : Веселка, 1990. – 368 с.
115. Малишко А. Поезії / А. Малишко. – К. : Рад. письменник, 1978. – 295 с.
116. Малишко А. Поетичні твори. Літературно-критичні статті / А. Малишко. – К. : Наук. думка, 1988. – 736 с.
117. Мамчур Ф. І. Лікарські рослини на присадибній ділянці / Ф. І. Мамчур, Я. Д. Гладун. – К. : Урожай, 1989. – 136 с.
118. Матіос М. Майже ніколи не навпаки / М. Матіос. – Львів : ЛА"Піраміда", 2007. – 176 с.
119. Мирончук В. Д., Ігошкін Г. С. Історія України : Навч. посібн. / В. Д. Мирончук, Г. С. Ігошкін. – К. : МАУП, 2002. – 328с.

120. Михайленко А. Г. Заки море перелечу...: [художньо-документальна розповідь] / Анатолій Михайленко. – К. : Веселка, 1992. – 176 с.
121. Мово рідна, слово рідне !...: [вірші, поеми, статті] / ред.-упоряд. І. Т. Бойко ; передм. Д. В. Павличка. – К. : Веселка, 1989. – 286 с.
122. Мокляк В. О. Полтавщина козацька : (від Люблінської унії до Коломацької ради) / Володимир Мокляк. – Полтава : АСМІ, 2008. – 264 с.
123. Молодий буковинець : громадсько-політична газета Чернівецької області / засн. ред. кол. журн. (з 1991 року). – 1967 – . – Чернівці, 1967 – 2013. – Тричі на тиждень (з 2000 року).
124. Мушкетик Ю. Твори : у 5 т. / Ю. Мушкетик. – К. : Дніпро, 1987–1988. – Т. 1. – 1987. – 607 с. ; Т. 2. – 1988. – 532 с. ; Т. 3. – 1988. – 568 с. ; Т. 4. – 1988. – 493 с. ; Т. 5. – 1988. – 377 с.
125. Назарук О. Роксоляна : [історична повість] / О. Назарук. – К. : Дніпро, 1992. – 271 с.
126. Найчук Є. Життя ожини: деСакральність / Євгенія Найчук. – Полтава : Полтав. літератор, 2006. – 61 с.
127. На переломі: друга половина XV – перша половина XVI ст. / упоряд. і передм. О. В. Русиної. – К. : Україна, 1994. – 352 с. – (Серія "Історія України в прозових творах та документах").
128. Наркологія : [навч. посіб.]. – Тернопіль : ТДМУ, 2008. – 360 с.
129. Наулко В. І. Народні знання, світоглядні уявлення, вірування, мораль / В. І. Наулко // Культура і побут населення України. – К. : Либідь, 1993. – С. 233–245.
130. Наша віра : всеукраїнська православна газета / засн. Архиеп. Ігор (ІСІЧЕНКО), Євген Сверстюк. – 2001 – 2012. – К., 2001 – 2012. – Щомісяця.
131. Ніколаєва Т. О. Народний одяг / Т. О. Ніколаєва, Г.С. Щербій // Культура і побут населення України. – К. : Либідь, 1993. – С. 116–136.

132. Нечуй-Левицький І. С. Микола Джеря / Іван Нечуй-Левицький. – К. : Веселка, 1998. – 352 с.
133. Нечуй-Левицький І. С. Старосвітські батюшки та матушки / І. С. Нечуй-Левицький. – К. : Дніпро, 1972. – 430 с.
134. Новинар. – 2009–2012. – Режим доступу : <http://novynar.com.ua/>
135. Овсієнко В. В. Світло людей : мемуари та публіцистика : у 2 кн. / Василь Овсієнко. – Х. : Харківська правозахисна група ; К. : Смолоскип, 2005. – 352 с.
136. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) ; упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К. : Либідь, 1995. – 296 с. – (Літературні пам'ятки України).
137. Олесь О. Вибране / О. Олесь. – К. : Школа, 2002. – 352 с.
138. Олесь О. Все навколо зеленіє / О. Олесь. – К. : Веселка, 1990. – 318 с.
139. Олійник Б. Вибрані твори : у 2 т. / Б. Олійник. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 1. – 269 с. ; т. 2. – 245 с.
140. Олійник М. Вибрані твори : у 2 т. / М. Олійник. – К. : Дніпро, 1983. – Т. 1. – 446 с. ; Т. 2. – 534 с.
141. Олійник С. І. Вибрані твори : [гумор, сатира, лірика] / С. І. Олійник ; [упор. та авт. вст. стаття Б. Сушинський]. – Одеса, 2001. – 407 с.
142. Острась Е. Звідки пішла назва "Україна" / Е. Острась // Київська старовина. – 2007. – № 1. – С. 44–58.
143. Панч П. Гомоніла Україна / Петро Панч. – К. : Дніпро, 1972. – 550 с.
144. Панч П. Твори : у 6 т. / Петро Панч. – К. : Дніпро, 1981–1983. – Т. 1. – 1981. – 431 с. ; Т. 2. – 1981. – 383 с. ; Т. 3. – 1982. – 423 с. ; Т. 4. – 1982. – 524 с. ; Т. 5. – 1983. – 407 с.
145. Перець по-ковельськи : волинський інформаційний портал. – Текст. дан. – режим доступу : <http://vip.volyn.ua/pepper-in-the-kovel> (дата звернення 9.02.2012) . – Загол. з екрану.
146. Персонал плюс : всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик / засн. дочірнє підприємство "Видавничий дім "Персонал"". – 2005–2012. – К., 2005 – 2012.

147. Підмогильний В. Невеличка драма / В. Підмогильний. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 326 с.
148. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Роман / В. Підмогильний. – К. : Наук. думка, 1991. – 790 с.
149. Політичний менеджмент : науковий журнал / засн. Український центр політичного менеджменту, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2001 – . – К., 2001 – 2013. – Шість разів на рік.
150. Полтавська думка : обласна газета / засн. О. Кулик. – 2000 – . – Полтава: АСМІ, 2000–2013. – Щотижневик. – 2009.
151. Полтавський вісник : громадсько-політична газета / засн. Полтав. міська рада. – 1990 – . – Полтава, 1990–2013. – Щотижн. – 2008, 2010.
152. Пономарьов А. П. Сім'я і родинна обрядовість / А. П. Пономарьов // Культура і побут населення України. – К. : Либідь, 1993. – С. 175–203.
153. Провізор : спеціалізоване видання для працівників фармації та медицини / засн. вид-во «Фармітек». – 1996 – . – Львів, 1996–2013. – Двічі на місяць.
154. Ревегук В. Полтавщина в роки другої світової війни (1939–1945) / В. Ревегук. – Полтава, 2004. – 288 с.
155. Релігія в Україні : аналітика та публікації. Думки експертів, коментарі та прогнози / засн. Співтовариство українських експертів з релігійних питань. – 2008 – . – К., 2008 – 2013. – Щодня.
156. Рівненська газета : новини Рівного та області / засн. видавничий дім "Ого". – 2000 – . – Рівне, 2000 – 2013. – Щодня. – 2008.
157. Розстріляне відродження : антологія 1917–1933. Поезія – проза – драма – есей / упоряд., передм., післямова Ю. Лавріненка ; післямова Є. Сверстюка. – К. : Смолоскип, 2004. – 992 с.
158. Ротач П. Розвіяні на чужині: Полтавці на еміграції : [короткий бібліографічний довідник] / П. Ротач. – Полтава : Верстка, 1998. – 164 с.

-
- 159.Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження / Микола Рябчук. – К. : К.І.С., 2011. – 288 с.
- 160.Самчук У. Волинь : [роман у 3 ч.] : у 2 т. / У. Самчук. – К. : Дніпро, 1993. – Т. 1. – 573 с. ; т. 2. – 334 с.
- 161.Самчук У. Марія. Хроніка одного життя : [роман] / У. Самчук. – К. : Рад. письменник, 1991. – 190 с.
- 162.Симоненко В. Народ мій завжди буде : [вірші та казки] / В. Симоненко. – К. : Веселка, 1990. – 159 с.
- 163.Симоненко В. Поезії / В. Симоненко. – К. : Молодь, 1966. – 206 с.
- 164.Симоненко В. Поезії / В. Симоненко. – К. : Рад. письменник, 1984. – 245 с.
- 165.Сингаївський М. Поезії / М. Сингаївський. – К. : Молодь, 1966. – 191 с.
- 166.Сингаївський М. Синові в дорогу : [поезії] / М. Сингаївський. – К. : Дніпро, 1982. – 199 с.
- 167.Сиротюк М. Забіліли сніги [Електронний ресурс] / Микола Сиротюк. – Текст. дан. – Режим доступу : http://www.lomonosov.com.ua/photos/ukrayinska_literatura2/pdf/zabilily_snigy-syrotyuk_mykola-ukrayinska_literatura2.pdf (дата звернення 14.12.2010). – Загол. з екрану.
- 168.Скляренко С. Володимир : [роман] / С. Скляренко. – К. : Веселка, 1991. – 539 с.
- 169.Скляренко С. Святослав : [роман] / С. Скляренко. – К. : Веселка, 1991. – 651 с.
- 170.Скуратівський В. Т. Святвечір. Нариси дослідження у двох книгах / Василь Скуратівський. – К. : Перлина, 1994. – 288с. – (Українська пізнавальна бібліотека "Земляне", серія "Українці").
- 171.Стельмах М. Твори : у 6 т. / М. Стельмах. – К. : Дніпро, 1972–1973. – Т. 1. – 1972. – 664 с. ; Т. 2. – 1972. – 595 с. ; Т. 3. – 1973. – 662 с. ; Т. 4. – 1973. – 727 с. ; Т. 5. – 1973. – 392 с. ; Т. 6. – 1973. – 511 с.
- 172.Степовик Д. В. Українсько-болгарські мистецькі зв'язки / Д. В. Степовик. – К. : Наук. думка, 1975. – 215 с.
- 173.Стефанік В. Вибрані твори / В. Стефанік. – К. : Держлітвидав, 1962. – 257 с.

174. Стефаник В. Новели / В. Стефаник. – Ужгород : Карпати, 1984. – 150 с.
175. Стус В. І край мене почує : [поезії] / В. Стус. – Донецьк : Донбас, 1992. – 295 с.
176. Стус В. Поезії / В. Стус. – К. : Рад. письменник, 1990. – 222 с.
177. Страсті за Бандерою. – К. : Грані-Т, 2011. – 400 с. – (Серія De profundis).
178. Твоє модне хобі : журнал про в'язання / засн. журнал "Единственная". – 2011 – . – К., 2011 – 2013. – Щомісячник.
179. Телекритика : інтернет-видання медіа публіцистики / засн. засл. журналістка України Наталія Лигачова. – 2001 – . – К., 2001 – 2013. – Щодня.
180. Тиждень.ua. : експрес-аналітика, коментарі та інтерв'ю / засн. журнал "Український тиждень". – 2007 – . – К., 2007 – 2013. – Щодня.
181. Трублаїні М. Шхуна "Колумб" / Микола Трублаїні. – К. : Веселка, 1977. – 279 с.
182. ТСН.ua : Новини України і світу / засн. колектив Телевізійної служби новин телеканалу «1+1». – Щодня. – Текст дан. – Режим доступу : <http://tsn.ua/> (дата звернення 30.11.2009).
183. Тютюнник Г. Твори : у 2 кн. / Григорій Тютюнник. – К. : Молодь, 1984–1985. – Кн. 1. Оповідання. – 1984. – 328 с. ; Кн. 2. Повісті. – 1985. – 328 с.
184. Тютюнник Г. Твори : у 2 т. / Григорій Тютюнник. – К. : Дніпро, 1970. – Т. 1. Вир : [роман]. – 501 с. ; Т. 2. Поезії. Буг шумить : [роман]. Хмарка сонця не заступить : [повість]. Оповідання. Нариси. – 391 с.
185. Україна молода : щоденна інформаційно-політична газета / засн. ПП "Україна молода". – 2001 – . – К., 2001 – 2013. – Щодня. – 2004–2012.
186. Українська минувшина : ілюстрований етнографічний довідник / А. Д. Пономарьова, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – К. : Либідь, 1993. – 135 с.
187. Українська правда / засн. Георгій Гонгадзе. – 2000 – . – К., 2000 – 2013. – 2007–2012.

188. Українське рідне слово : хрестоматія укр. літератури та літературної критики ХХ ст. Кн. 1. / упоряд. В. Яременко, Є. Федоренко. – К. : Рось. – 1993. – 703 с.
189. Український медичний часопис: актуальні питання клінічної практики / засн. кол. проекту «Український медичинський журнал online» . – 1999 – . – К., 1999 – 2013. – 2009–2012.
190. Український пульмонологічний журнал : науковий журнал / засн. Державна установа "Національний інститут фтизіатрії і пульмонології імені Ф. Г. Яновського НАМН України". – 1992 – . – К., 1992 – 2013. – Чотири рази на рік.
191. Українські казки про тварин. – К. : Техніка, 2005. – 320 с. – (Серія "Народні джерела").
192. Уніан : Інформаційне агентство / засн. ТОВ "Уніан". – 2001 – . – К., 2001 – 2013. – 2011. – Текст дан. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/> (дата звернення 21.01.2011).
193. Українські народні казки. – К. : Веселка, 1990. – 271 с.
194. Урядовий кур'єр : газета центральних органів виконавчої влади України / засн. Кабінет Міністрів України. – 1990 – . – К., 1990 – 2013. – П'ять разів на тиждень. – 2010.
195. Федорів Р. М. Єрусалим на горах : [роман] / Р. М. Федорів ; вступ. слово М. Слабошпицького. – К. : Вид-во гуманіт. л-ри, 2008. – 608 с. : портр. – (Бібліотека Шевченківського комітету).
196. Фортуна : рекламно-інформаційна газета / засн. рекламна агенція "Медіадайджест". – 2005 – . – Стрий, 2005 – 2013. – Щотижня. – 2012.
197. Франко І. Перехресні стежки / Іван Франко ; упоряд. текстів та передм. І. М. Андрусяка. – Х. : Веста ; Ранок, 2003. – 336 с.
198. Хвильовий М. Новели, оповідання. Повість про санаторійну зону. Вальдшнепи : [роман]. Поетичні твори. Памфлети / М. Хвильовий. – К. : Наук. думка, 1995. – 816 с.
199. Хвильовий М. Україна чи Малоросія? : [памфлети] / М. Хвильовий. – К. : Смолоскип, 1993. – 290 с.
200. Ципердюк І. Подорож крізь туман : [статті та есеї] / Іван Ципердюк. – К. : Грані-Т, 2010. – 120 с. – (Серія De profundis).

201. Чемерис В. Білий король детективу / Валентин Чемерис. – К. : Молодь, 1986. – 199 с.
202. Черкасенко С. Твори : у 2 т. / С. Черкасенко. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1. Поезія. Драматичні твори. – 891 с. ; Т. 2. Оповідання ; У шахтарів ; Як живуть і працюють на шахтах ; Пригоди молодого лицаря : роман з козацьких часів. – 671 с.
203. Чернігівський монітор : інформ-агенція / засн. ред. кол. проекту. – 2005 – . – Чернігів, 2005 – 2013. – Щодня. – Режим доступу : <http://monitor.cn.ua/ua/about> – (дата звернення 25.07.2009).
204. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди / Д. Чижевський. – Харків : Прапор, 2004. – 272 с.
205. Чубач Г. Журавка : [лірика] / Г. Чубач. – К. : Рад. письменник, 1970. – 77 с.
206. Чубач Г. Листя в криниці : [лірика] / Г. Чубач. – К. : Молодь, 1984. – 132 с.
207. Чубач Г. Дзвінка ріка : [лірика] / Г. Чубач. – К. : Пульсари, 2000. – 224 с.
208. Шаповал І. В пошуках скарбів : [документальні оповідання] / І. Шаповал. – К. : Дніпро, 1983. – 327 с.
209. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Рад. школа, 1983. – 608 с.
210. Шевчук В. О. Барви осіннього саду : Повісті, оповідання / Валерій Шевчук. – К. : Дніпро, 1986. – 488 с.
211. Шевчук В. Дім на горі / Валерій Шевчук. – К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. – 560 с.
212. Шевчук В. Темна музика сосон : [роман] ; Сад житейських думок, трудів та почуттів : [автобіогр. замітки] / В. Шевчук. – К. : Акцент, 2003. – 443 с.
213. Шевчук В. Три листки за вікном / Валерій Шевчук. – К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. – 702 с.
214. Шевчук В. У череві апокаліптичного звіра : [історичні повісті та оповідання] / В. Шевчук. – К. : Укр. письменник, 1995. – 205 с.
215. Шкляр В. Чорний ворон : [роман] / Василь Шкляр. – К. : Ярославів Вал, 2009. – 356 с. – (Українська Кліо).

-
-
216. Шпорлюк Р. У пошуках майбутнього часу : [статті та есеї] / Роман Шпорлюк. – К. : Грані-Т, 2010. – 256 с. – (Серія De profundis).
217. Юридична газета : правова інформація Бізнес класу / засн. видавнича організація Юстініан, кол. ред. газ. – 2003 – . – К., 2003 – 2013. – Тижневик. – 2007–2010.
218. Юридичний журнал: аналітико-правове видання практичної спрямованості / засн. видавнича організація Юстініан. – 2002 – . – К., 2002 – 2013. – Щомісяця. – 2008–2012.
219. Яворівський Д. І засурмив янгол ... : у 3 т. / Д. Яворівський. – К. : Глобус, 1993. – Т. 1. – 320 с. ; Т. 2. – 334 с. ; Т. 3. – 317 с.
220. Ячейкін Ю. Гості з греків / Юрій Ячейкін. – К. : Веселка, 1986. – 156 с.
221. Ячейкін Ю. Дивовижні пригоди капітана Небрехи : фантазія-жарт / Ю. Ячейкін. – К. : Веселка, 1965. – 108 с.
222. Ipress.ua : інформаційне агентство / засн. інформантство Інтерфакс-Україна. – 2007 – . – К., 2007 – 2013. – Щодня. – Режим доступу : <http://ipress.ua> – (дата звернення 10.04.2011).
223. Newsru.ua. : Новини України та світу / засн. інформантство Інтерфакс-Україна. – 2007 – . – К., 2007 – 2013. – Щодня. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/allnews> – (дата звернення 12.11.2010).

Наукове видання

**Степаненко Микола Іванович
Кірічек Ірина Юріївна**

ŃÈÍ ÒÀÊŃÈ×Í À² ŃÀÌ ÀÍ ÒÈ×Í À
ÂÀËÁÍ ÒÍ²ŃÒÛ Â²ÄÍ Î ŃÍ ÈÕ
Ì ÐÈÈÌ ÀÒÍ ÈÊ²Â Ó ŃÓ×ÀŃÍ²É
ÓÊÐÀ-Í ŃÛÊ²É Ì Î Â²

Монографія

Художньо-технічний редактор – *О. С. Коркоша*

Дизайн та верстка – *О. М. Нарижна*

Підписано до друку 18.01.2018 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman

Друк різнографічний. Умовн. друк. арк. 13,72.

Наклад 300 шт. Замовлення 10/16-12

Видавництво ПП «Астрая»

36014, м. Полтава, вул. Шведська, 20, кв. 4

Тел.: +38 (0532) 509-167, 611-694

E-mail: astraya.pl.ua@gmail.com, веб-сайт: astraya.pl.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5599 від 19.09.2017 р.

Друк ФОП Гаража М. Ф.

36014, м. Полтава, вул. Шведська, 20, кв. 4

Тел.: +38 (0532) 509-167, 611-694

Дата державної реєстрації та номер запису в ЄДР

20.01.2003 р. № 2 588 017 0000 008109